САБИР

ҺОП ҺОП НАМӘ

ЈАЗЫЧЫ
Бакы
1980

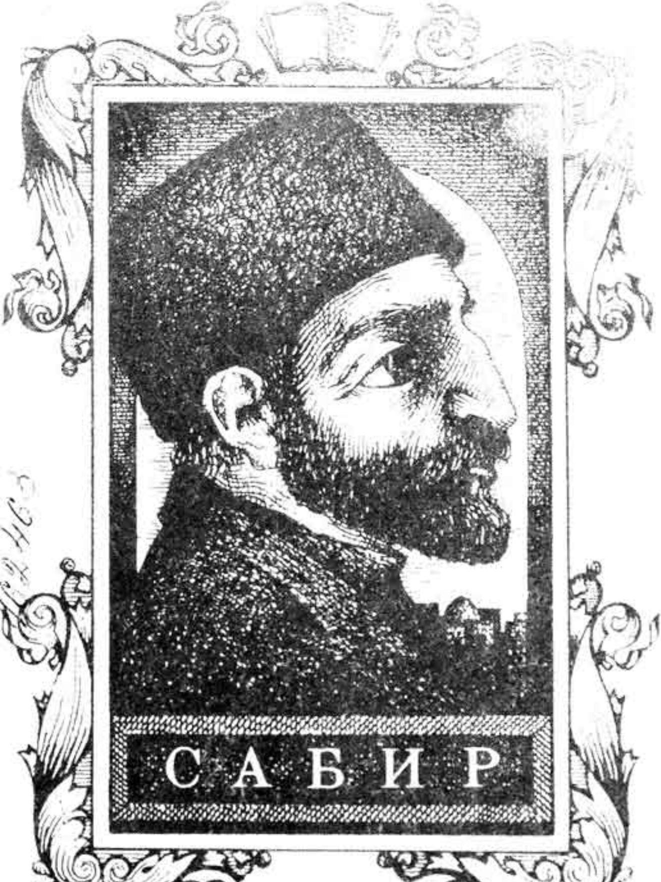

САБИР

1862
1911

КИТАБХ

МИРЗӘ ӘЛӘКБӘР САБИР

Ш16
С13

ҺОП ҺОП НАМӘ

С(Аз)2
С 13

ТӘРТИБ ЕДӘНИ:
МӘММӘД МӘММӘДОВ

© Јазычы, 1980.

ШАИРИН ПОЕТИК ИРСИ

Халг шаири Мирзә Әләкбәр Сабир (1862—1911) Азәрбајҹан әдәбијјаты тарихиндә шәрәфли јер тутан бөјүк сималардан биридир. Онун ингилаби-демократик поезијасы өз мүасирлији, халгилији, јүксәк сәнәткарлыгы вә дәрин реализми илә Азәрбајҹан мәдәнијјәтинин, бәдии вә ичтимаи фикринин тәрәггисиндә мүстәсна рол ојнамышдыр.

М. Ә. Сабир јарадычылыгынын вүс'әти, әһатә вә тә'сир даирәси сон дәрәчә генишдир. О, әсримизин әввәлләриндә јалныз Азәрбајҹанда дејил, Јахын вә Орта Шәргин бир сыра өлкәләриндә дә халг азадлыг һәрәкатына, ичтимаи сатиранын инкишафына гүввәтли тә'сир көстәрмиш, онларча сатирик шаир үчүн нүмунә олмушдур. Тәдгигат көстәрир ки, һәлә бөјүк шаирин сағлыгында онун әсәрләри јерли мәтбуатла јанашы, Тифлис, Петербург, Һәштәрхан, Сәмәргәнд, Истамбул шәһәрләриндә вә башга јерләрдә чыхан гәзет, журнал вә мәҹмуәләрдә дә дәрҹ олунмуш, шөһрәт тапмышдыр.

Сабир өз сәләфләринин, илк нөвбәдә, Хагани, Низами вә Фүзулидән Сејид Әзим Ширванијә гәдәрки доғма Азәрбајҹан поезијасынын вә һабелә, Фирдовси вә Хәјјамдан башламыш XX әсрин тәрәггипәрвәр шаирләринә гәдәрки классик Шәрг әдәбијјатынын ән јахшы, мүтәрәгги ән'әнәләри әсасында јетишмишди. Классик ше'рдәки сатира ән'әнәләрини инкишаф етдириб кенишләндирән Сабир, ејни заманда, сатираја ингилаби мәзмун ашылајараг ону јүксәк мәрһәләјә галдырмыш вә беләликлә, гәдим тарихи олан ше'римиздә јени бир мәктәбин—ингилаби сатира мәктәбинин әсасыны гојмушдур.

Илк гәләм тәҹрүбәләри кечән әсрин ахырларына аид олса да, Сабирин севимли халг шаири, ингилабчы сатирик кими јарадычылыгы 1905—1907-ҹи илләр ингилабы дөврүндә, чаризмә, буржуа-мүлкәдар гурулушуна гаршы, азадлыг вә истиглалијјәт уғрунда үмумхалг мүбаризәсинин генишләндији вахт формалашмышдыр. Илк мәтбу ше'ри 1903-ҹү илдә «Шәрги-Рус» гәзетиндә чыхан Сабирин истәр поетик јарадычылыгы, истәрсә ичтимаи-публисист фәалијјәти мәһз бу дөврдә, мәтбуатын инкишафы, хүсусән сатирик «Молла Нәсрәддин» журналынын нәшри илә әлагәдар олараг көрүнмәмиш сүр'әтлә генишләнди, зәнкин тематика, мүтәрәгги мәзмун вә идеја истигамәти, ингилаби пафос кәсб етди. Доғрудур, шаир бир сыра ичтимаи-сијаси мәзмунлу әсәрләрини, о ҹүмләдән «Мүсәлман вә ермәни вәтәндашларымыза» адлы халглар

достлуғу вә бејнәлмиләлчилик идејаларыны тәрәннүм едән мәшһур ше'рини, «Бир мәчлисдә он ики кишинин сөһбәти» кими илк мә'лум мәтбу сатирасыны «Молла Нәсрәддин»ин нәшриндән әввәл јазмыш вә чап етдирмишдир. Јүксәк идеја мәзмунуна көрә шаирин о вахта гәдәрки әсәрләриндән кәскин сурәтдә фәргләнән бу ше'рләр Сабир јарадычылығында чидди бир дөнүшүн башланғычы кими диггәти чәлб едирди. Лакин Сабирин мүбариз, дөјүшкән шаир кими әсил шөһрәти мәһз «Молла Нәсрәддин»лә бағлыдыр.

Илк нөмрәләрдә дәрч етдији мәнзум сатирик парчаларла һәгиги «Молла Нәсрәддин» шаирини ахтаран Чәлил Мәммәдгулузадә хошбәхтликдән өз арзусуна тез чатмыш, ахтардығы надир сатирик исте'дад саһибини вахтында тапмышды. Бу шаир «Молла Нәсрәддин»ин парлаг сәһифәләрини бәзәјән Мирзә Әләкбәр Сабир иди! Сабирин «Молла Нәсрәддин»дә иштирака башламасы, халг шаири илә Ч. Мәммәдгулузадә гәләминин үнсијјәт бағламасы, илк әдәби әлагәләрин инкишаф едиб даһа да кенишләнмәси вә нәһајәт, ики сәнәткарын мүбаризә вә мәсләк достлуғуна чеврилмәси журналын нәшри тарихиндә ән әламәтдар һадисә, ичтимаи-бәдии фикримизин тәрәггисиндә јени бир мәрһәләнин башланғычы иди. Ч. Мәммәдгулузадәнин дедији кими, өзүнү мәрди-мәрданә «Молла Нәсрәддин» мејданына атан Сабир «елә бир нәрилти вә курулту илә далбадал јазмагда» давам етди ки, чох кечмәдән гәдим тарихә вә зәнкин әдәби ән'әнәләрә малик олан Азәрбајчан ше'ринин истигамәтини дәјишди, ону тамамилә јени бир јола салды. Сабир үслубу ше'рдә әсас, апарычы вә истигамәтверичи һаким үслуба чеврилди, бу үслубу бәјәниб тәгдир едән, Сабир јолу илә кедән сатирик шаирләр дәстәси јетишди. Мәһз Сабир гәләминин гүдрәти илә әсрләрдән бәри Азәрбајчан ше'риндә әсас жанр сајылан гәзәл жанры һаким мөвгејини итирди, заманын тәләбләриндән доған мүасир ше'р, ингилаби сатира сүр'әтлә инкишаф етмәјә, әсрин истигамәтверичи поетик жанрына чеврилмәјә башлады. Бу просесин чанлы шаһиди вә диггәтли мүшаһидәчиси олан шаир Аббас Сәһһәт гәләм достунун новаторлуғундан бәһс едәркән дејирди: «Молла Нәсрәддин» мејдана чыхынча артыг һәр саһиби-зөвг Сабир әфәндинин ондакы нүмунеји-әш'арына мәфтун олмагдан кәндини аламады. О көзәл ше'рләри охујуб да анлајанлар, о көзәлликләрин зөвгүнә, фәргинә варанлар онлары һифз етмәјә һәвәс етдиләр. Шаирләримиз, јахуд мүтәшаирләримиз о шивеји-мүстәһсәндә јазмаға, тәглидә башладылар. Даһа билмәррә көһнә үслуб тәрк олунду... Сабир әфәнди мүгәллид дејил, бәлкә ојлә мүчәддиддир ки, көһнә ше'рләр илә јени ше'рләр арасында бир әсрлик учурум ачды ки, бир даһа кери дөнүб дә о учуруму атылмаға кимсәдә чүр'әт галмады».

Беләликлә, Сабирин бөјүк халг шаири, ингилабчы сатирик кими јетишмәсиндә, онун мүтәрәгги дүнјакөрүшү вә поетик үслубунун формалашмасында «Молла Нәсрәддин» журналы һәлл-

едичи рол ојнамышдыр. Сабир дә өз нөвбәсиндә гүдрәтли сатирик поезија мәктәби јарадараг «Молла Нәсрәддин»ин инкишаф етдирдији ингилаби-демократик сатираја күчлү тәкан көстәрмишдир. «Молла Нәсрәддин» Сабир јарадычылығына зәнкин вә әлван материал вердији кими, журналын апарычы шәхсијјәтләриндән бири олмаг е'тибарилә Сабир дә «Молла Нәсрәддин»ин идеја чәбһәсинин даһа да гүввәтләнмәсиндә, бир сыра мәсәләләрин гојулушу вә һәллиндә мүбариз ингилаби мөвге тутмасында чох бөјүк әмәк сәрф етмишдир. «Молла Нәсрәддин» Сабири бүтүн Јахын вә Орта Шәргдә танытдығы кими, Сабир әсәрләри дә «Молла Нәсрәддин» журналынын кениш јајылмасында, охучулар арасында мисилсиз шөһрәт газанмасында мүһүм рол ојнамышдыр. Сабири «Молла Нәсрәддин»сиз тәсәввүр етмәк мүмкүн олмадығы кими, «Молла Нәсрәддин»и дә Сабирсиз дүшүнмәк чәтиндир.

Јени, реалист вә ингилаби-демократик ше'римизин инкишафы тарихиндә Сабир бөјүк рол ојнамыш, ше'рин мөвзу даирәсини, сосиал фикир чәрчивәсини көрүнмәмиш дәрәчәдә кенишләндирмиш, ону һәјат һәгигәтинин, ичтимаи варлығын ајнасына чевирмишдир. Чәсарәтлә демәк олар ки, әсримизин илк он илиндә баш верән елә мүһүм ичтимаи-сијаси һадисә, јахуд мәишәт мәсәләси јохдур ки, Сабир јарадычылығында сатирик бәдии ифадәсини тапмамыш олсун. Сабир сатирасыны халгын һәјат вә мүбаризәсини бүтүн типик чәһәтләри илә экс етдириб көстәрән парлаг бир күзкүјә бәнзәтмәк олар. Бәдии әсәри, поезијаны зәһмәткеш инсанын мадди вә мә'нәви еһтијачларынын, арзу вә истәјинин, дәрд вә әләминин, азад вә хошбәхт һәјат уғрунда мүбаризәсинин тәрчүманына чевирмәк саһәсиндә бөјүк шаирин әдәбијјатымыза көстәрдији хидмәтләри мисилсиздир.

Сабирин мөвзу даирәси кениш, типләр силсиләси зәнкин, тәсвир вә сәчијјәләндирмә үсуллары орижинал, рәнкарәнкдир. Дәрин мүшаһидә габилијјәтинә малик олан, тәсвир етдији һадисәләрин маһијјәтинә е'чазкар шәкилдә нүфуз едән бөјүк шаирин сатираларында дөврүн мүһүм проблемләри өз әксини тапмышдыр. Ән ади һадисә вә предметләрин тәсвириндә belә Сабир гәләми бөјүк бир аләм ачыр, илк бахышда кичик вә әһәмијјәтсиз көрүнән мөвзулары чәсарәтлә ше'рә кәтирән халг шаири бу әһвалатларын архасында кизләнмиш типик чәһәтләри, ичтимаи јаралары усталыгла ачыб көстәрирди. Сабир сатирасында тәсвир олунан һадисә вә образлар өз реаллығы, һәјатилији вә типиклији илә сечилир. Кениш бәдии үмумиләшдирмә јолу илә кедән даһи шаир бөјүк бир дөврүн хүсусијјәтләрини әкс етдирән сатирик образлар силсиләси јаратмышдыр.

Мөвзу сечмәкдә Сабир кими устад шаирләр о гәдәр дә чох дејилдир. Сабир адәтән әсәрин фикри истигамәтини диггәт мәркәзиндә сахлајыр, охучуја ашыламаг истәдији идејаны габарыг шәкилдә әкс етдирән һадисә вә предметләри сатирасына мөвзу сечирди. Буна көрә дә халг шаиринин мөвзулары әлван, рәнка-

рәнкдир. Ингилабчы сатирикин мөвзулары әтрафында дүшүнән професcор Чәфәр Хәндан belә бир нәтиҹәjә кәлмишдир ки; «шаирин нә гәдәр сатирасы варса, бир о гәдәр дә мөвзусу вардыр». Әлбәттә, профессорун бу һөкмүндә, өзүнүн е'тираф етдиjи кими, мүбалиғә олса да, мүәjjән мә'нада бир һәгигәт вардыр. Сабир мүһүм беjнәлхалг һадисәләрдән башламыш кичик мәишәт мәсәләләринә гәдәр һәр шеjдән jазмышдыр. Һәм дә бөjүклүjүндән, кичиклиjиндән асылы олмаjараг, сечдиjи мөвзуну диггәтлә ишләjиб jүксәк бәдии сәвиjjәдә һәлл етмиш, һәjат һәгигәтләрини хүсуси бир мәһарәтлә сәнәт һәгигәтинә чевирмишдир.

Ше'римизә фәһлә һәjаты вә пролетар мүбаризәсинин илк дәфә Сабир тәрәфиндән кәтирилдиjини ифтихар һисси илә геjд етмәлиjик. 1906—1907-чи илләрдә гәләмә алдығы «Бакы фәһләләринә», «Фә'лә, өзүнү...» вә «Тәранеjи-әсиланә» сатираларында Сабир саһибкарлара гаршы мүбаризә баjрағы галдыран, «һүгуг үстә әдавәт едән», «бөjү ханла чулғашан» мүбариз Бакы пролетариатынын һәjат вә мүбаризәсини реал, бәдии боjаларла тәсвир етмиш, «һәгиги пролетар шаири» (Н. Нәриманов) кими меjдана чыхмышдыр. Фәһлә мөвзусу илә jанашы, Азәрбаjчан кәндлисинин ағыр һәjат шәраити, кәнддә һөкм сүрән дәһшәтли зүлм вә истисмар, ачлыг проблеми дә шаирин jарадычылығында мүһүм jер тутур. Иран ингилабына һәср олунмуш ше'рләр силсиләси илә Сабир «беш илин мүддәтиндә Иран мәшрутәсинә бир ордудан артыг хидмәт етмишдир» (А. Сәһһәт). Чаризмин вә буржуа-мүлкәдар гурулушунун ифшасы, дини мөвһумат вә чәһаләтин, фанатизм вә фатализмин, гадын әсарәтинин тәнгиди, кәнч нәслин тә'лим вә тәрбиjәси, ана дили, милли мәтбуат вә реалист әдәбиjjат уғрунда мүбаризә, ичтимаи-мәдәни тәрәгги проблемләри дә шаирин jарадычылығындан гырмызы бир хәтлә кәлиб кечир.

Сабир өз сатираларында дөврүнүн зәнкин типләр силсиләсини jаратмышдыр. Аз сөзлә—чох шеj демәк, бир нечә типик, сәчиjjәви чизки илә биткин лөвһә вә портрет jаратмаг, сурәтләри сәчиjjәләндирәркән рәнкарәнк бәдии тәсвир вә ифадә үсулларындан истифадә етмәк саһәсиндә Сабир мисилсиз сәнәткардыр. Сабир сәнәткарлығынын бу хүсусиjjәтләрини шаирин истәнилән сатирасы әсасында көрүб-көстәрмәк мүмкүндүр.

Халг шаири сатираларынын әксәриjjәтиндә типләри данышдырмаг, онлары өз сөзү, өз ифадәләри илә сәчиjjәләндирмәк jолу илә кедир. Типләрин дахили аләмини ше'р, сәнәт күзкүсүндә әкс етдирмәк үчүн сатирик диалог вә монологлардан кениш истифадә едир. Тачир, руһани, мүлкәдар, зиjалы, бәj вә jа капиталистин өзүнү чанлы инсан кими диндирмәк вә бу үсулла онларын характерини ачмаг Сабир сатираларында ән чох ишләнән сәчиjjәләндирмә үсулларындан бири, бәлкә дә биринчисидир.

Бу үсул Сабирин лап илк сатираларында габарыг шәкилдә нәзәрә чарпыр, сатирик мәтбуатын инкишафы илә әлагәдар олараг даһа да тәкмилләшир, jени-jени бәдии боjалар, рәнкләр кәсб едир. Бу хүсусиjjәти шаирин илк, мә'лум сатираларында — «Бир-

мәчлисдә он ики кишинин сөһбәти» вә «Милләт нечә тарач олур олсун...» ше'рләриндә чох аjдын шәкилдә көрүрүк...

Шәхси мәнафеjи һәр шеjдән үстүн тутмаг, вәтәнин нә кечмиши, нә дә кәләчәjи илә марагланмаг, вәтән өвладынын ач, joхсул күзәраныны, дул гадынларын диләнчи вәзиjjәтини көрүб севинмәк, тәрәгги вә инкишафы анчаг jорған-дөшәкдә jад етмәк, башга милләтләрин наилиjjәтләриндән ибрәт алмамаг — һәмин типин сәчиjjәви әхлаги-мә'нәви сифәтләри бундан ибарәтдир.

Сабирин иртича илләриндә гәләмә алынмыш ше'рләри тәкчә идеjа, ингилаби мәзмун чәһәтдән деjил, һабелә сатирик дил вә үслуб хүсусиjjәтләринә көрә дә сечилирди. Бу заман халг шаири ичтимаи-сиjаси һадисәләри сәчиjjәләндирәркән өртүлү тәнгид үсулларындан, дәрин мә'налы рәмзләрдән даһа кениш өлчүдә истифадә едирди. Ана дилинин мә'на инчәликләрини мүкәммәл билән, әсрләрин сынағындан чыхмыш зәнкин мә'нәви халг сәрвәтләриндән изләдиjи идеjанын сатирик ифадәсиндән хүсуси бир мәһарәтлә истифадә едән Сабирин һәмин илләрдә jаратдығы классик сәнәт әсәрләри Столыпин иртичасы дөврүндә инкишаф едән кәскин, еjһамлы сатиранын бариз нүмунәләри кими гиjмәтләндирилә биләр. Бу сатиралар иртича дөврүнүн характер хүсусиjjәтләрини сәчиjjәләндирмәклә jанашы, ингилаби-сатирик ше'р саһәсиндә илк аддымларыны атан молланәсрәддинчи шаирләрин jарадычылыг инкишафында да мүһүм рол оjнамышдыр.

Халг шаири өз фикрини охучулара чатдырмаг үчүн мүнасиб, өртүлү тәсвир вә ифадә васитәләри тапыр, еjһамлардан кениш истифадә едир, һәтта бә'зән «бир ишарә» илә кифаjәтләнмәли олурду. «Еjлә билирдим ки, дәхи сүбһ олуб», «Тә'меjи-нәһар», «Jуху» сатиралары вә бир сыра башга әсәрләр Сабирин иртича илләриндәки мүбаризә вә тәнгидинин характери, хүсусиjjәтләри һаггында аjдын тәсәввүр вермәкдәдир.

Сабир буржуа-мүлкәдар ағаларын амансыз гәними иди. Гәмсиз-гаjғысыз, түфеjли һәjат сүрән, «милләт гәминдән» узаг олан һаким вә истисмарчы синифләрә гаршы шаирин кәскин нифрәти ачлыг проблеминә һәср олунмуш сатираларында хүсуси бир аһәнклә сәсләнмәкдәдир. Шаирин бир сыра әсәрләриндә һәмин идеjа гүввәтли бәдии ифадәсини тапмышдыр.

Сатирик нәсиһәт формасында jазылмыш «Һәр нә версән, вер...» ше'риндә Сабир истисмарчы синифләрин дүнjакөрүшүнү, әхлаги-мә'нәви симасыны, һәjата вә инсанлара мүнасибәтини дәриндән ачыб ифша етмишдир. Ше'рдә тәнгид вә сатира мүстәгим, чылпаг шәкилдә деjил, варлы атанын өз оғлуна нәсиһәти фонунда верилмишдир.

Һәр нә версән, вер, мәбада вермә бир дирһәм зәкат,
Гоj ачындан өлсә өлсүн бинәва кәндли вә тат.
Һәр нә дүз версән, вер, оғлум, борчуну вермә тамам,
Һәр нә алсан, ал, амандыр, алма касыбдан салам.
Һәр нә чәксән, чәк, бәрадәр, чәкмә дүз мизаныны,
Чәкмә сән милләт гәмин, чәкмә, чәк өз гәлjаныны.

Халг шаиринин сөзү сечиб ишләтмәкдәки мисилсиз усталығыны нүмајиш етдирән бу ше'рин һәр бејти варлыларын һәјат «фәлсәфәсинин» мүәјјән бир чәһәтини, бир хүсусијјәтини сәчијјәләндирмәкдәдир. Мүәллиф гүввәтли бәдии тәкрирләр ишләдәрәк һәм тәнгид һәдәфини тутарлы, сәрраст ифша етмәјә, һәм дә ше'рдә хүсуси сатирик аһәнк јаратмаға мүвәффәг олмушдур. Тәкбирчә «чәкмәк» сөзүнүн мә'на чаларлары шаирин сөздән истифадә мәһарәтини тәсәввүр етмәк үчүн кифајәтдир. Хүсусән «чәкмә сән милләт гәмин, чәкмә» ифадәсиндәки мә'на вә мәзмун дәринлији бејтин идеја истигамәтини ајдынлашдырдығы кими, буржуа-мүлкәдар ағаларын мүртәче әгидәсини дә јахшы сәчијјәләндирир. Тәкририн көзәл нүмунәләриндән сајылан бу ше'рдә сөзләрин һәгиги вә мә'чази мә'налары бир-бирини ардычыл изләјәрәк һәм орижинал бир үслубун јаранмасында, һәм дә аһәнкдарлығын тә'мин олунмасында мүһүм васитәјә чеврилмишдир.

Ачлыг әлејһинә мүбаризә мотивләри вә бунун фонунда истисмарчыларын кәскин тәнгиди «Һәр нә версән, вер...» ше'риндән әввәл дә, сонра да Сабир сатирасында ән чох ишләнән мәсәләләрдән бири олмушдур. Бу мәсәлә шаирин «Молла Нәсрәддин» журналында чап етдирдији илк ше'риндә мәнфи типин дили илә дејилмиш:

«Гој мән тох олум, өзкәләр илә нәди карим,
Дүнјаву чаһан ач олур олсун, нә ишим вар?!» —

— бејтиндән башлајараг бүтүн сонракы сатира јарадычылығында дөнә-дөнә, рәнкарәнк бәдии бојаларла ишләнмишдир («Гәм јемә!», «Әкинчи», «Диләнчи», «Тә'меји-нәһар», «Ағлашма», «Бизә нә?!» вә с.). Доғрудур, бу силсиләјә дахил едилән сатираларын бә'зиси билаваситә ачлыг мөвзусуна һәср олунмамышдыр. Диггәтәлајиг һалдыр ки, һуманист шаир башга мәсәләдән бәһс едәндә дә зәһмәткеш күтләләрин ачыначаглы вәзијјәтини, ағыр мадди күзәраныны каһ сатирик, каһ да лирик нотларла әкс етдирмәји лазым вә вачиб сајмышдыр.

Зүлм вә әсарәтә дөзмәк, итаәткарлыг, әталәт, сәбр, истихарә, тәвәккүл кими мүртәче көрүшләрин тәнгиди Сабир јарадычылығында ајрыча јер тутур. Әсрләр боју давам едиб кәлән вә авамларын илијинә, ганына ишләјән бу зәрәрли көрүшләр шаирин јашајыб-јаратдығы дөврдә, халг азадлыг һәрәкатынын даһа да кенишләндији вә гүввәтләндији бир вахтда әксингилаби маһијјәт кәсб етмишдир. Сәбр еләјиб һәр чүр ичтимаи-милли зүлмә дөзмәк, тәвәккүлә бел бағламаг, чәннәт вә чәһәннәм хүлјасы илә бу дүнјанын не'мәтләринә көз јуммаг әгидәси нәтичә е'тибарилә инсаны сүстләшдирир, халгын бөјүк әксәријјәтини ән зәрури мүбаризәләрдән, ичтимаи һәјат һадисәләринә фәал мүнасибәтдән узаглашдырырды.

Әдәби фәалијјәтинин илк илләриндән башлајараг Сабир ислам дининин тәблиғ етдији тәһәммүл идејасына, «сәбр ејлә!» фәлсәфәсинә гаршы чидди мүбаризә апарырды. Халг шаиринин бу

мүбаризәси, ејни заманда, онун милли азадлыг, ичтимаи-мәдәни тәрәгги вә демократизм идејаларынын ајрылмаз тәркиб һиссәләриндән бири иди.

Бу мөвзуја һәср олунмуш «Гәм јемә» (1906), «Бимәрһәмәт ә'јанларына шүкр, худаја» (1907), «Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?» (1908), «Сәбир» (1908), «Сәбр ејлә!» (1910) вә с. сатираларында халг шаири бүтүн үмидини тәвәккүлә, гәзаву-гәдәрә бағлајан, «һәр зүлмә дөзән» инсанларын фачиәли һәјатындан реал лөвһәләр чәкмишдир. Сәһәрдән ахшамадәк ишләмәкдән «гәдди бүкүлән», әһли-әјалы ач-јалавач галан, әмәјинин бәһрәси истисмарчылар тәрәфиндән мәнимсәнилән, «күчлүләрин» зүлмү гаршысында «аллаһа тәвәккүл» дејиб ачиз гул кими дајанан зәһмәт адамларынын ачыначаглы һәјатындан типик сәһнәләр гәләмә аланда да («Гәм јемә»), јемәк-ичмәкдән башга иш билмәјән «чанлы дәјирманлардан», јахуд өлкәни бүрүмүш чинајәткарлыға гаршы сакит отуруб бахан «саһиби-вичданлардан» сөһбәт ачанда да («Бимәрһәмәт ә'јанларына...»), иллик көтүр-гојдан сонра тәк сәбирин кәлмәси илә бүтүн ишләри јарымчыг гојуб дағылышан мүсәлманларын авамлығыны вә фәалијјәтсизлијини көстәрәндә дә («Сәбир») Сабир ејни мәгсәди изләјирди. Сәбр, тәвәккүл кими мүртәче идејаларын халга вурдуғу зәрәри конкрет нәтичәләрини өз әсәрләриндә сатирик тәсвир үсуллары илә ачыб көстәрән шаир кениш халг күтләләрини дини-мистик тә'лимләрин тә'сириндән узаглашдырмаға чалышыр, онлары әмәли ишә, һаггы-һүгуглары уғрунда, азадлыг вә демократија уғрунда фәал мүбаризәјә чағырырды.

Тәкчә өлкә дахилиндә чәрәјан едән ичтимаи-сијаси һадисәләрин тәсвириндә дејил, мүһүм бејнәлхалг һадисәләрә мүнасибәтдә дә Сабир ше'ри идеја-бәдии тә'сири күчүнү, мүасирлик вә актуаллыг кејфијјәтләрини тамамилә сахлајырды. Бу чәһәтдән шаирин Иран ингилабынын сәркәрдәси Сәттархана вә бу ингилабын гәддар дүшмәнләриндән бири олан Зилли Султана һәср олунмуш әсәрләри хүсуси мә'на вә әһәмијјәт кәсб едир.

1908-чи илин пајызында Сәттархан фәдаиләринин шаһ гошунлары үзәриндәки парлаг гәләбәси молланәсрәддинчиләрин дә һәдсиз севинчинә сәбәб олмушду. Бу мүһүм, тарихи гәләбә мүнасибәтилә октјабрын 6-да «Молла Нәсрәддин»ин редактору, Сәттарханын икидлији һаггында журналда һәчмчә кичик, чәми ики-үч чүмләдән ибарәт, мә'на вә мәзмунча долгун бир јазы чап етмишдир. «Јаша!» ады алтында дәрч етдији һәмин јазыда Ҹ. Мәммәдгулузадә дејирди:

«Инсан һәддиндән артыг бир шејә севинәндә чох вәгт дили тутулан кими олар вә әввәл вәгт билмәз ки, нә десин вә нә данышсын.

Шаһын намәрд гошунларынын басылмагыны ешидиб анчаг буну дејә биләрик: — «Јаша, Сәттархан!»

Октјабрын 20-дә исә журналда Сабирин Сәттархана һәср едилмиш мәшһур ше'ри чап олунду. Ингилаб сәркәрдәси вә милли

халг гәһрәманынын шә'нинә гошдуғу бу ше'риндә Сабир санки «Молла Нәсрәддин» мүһәрриринин севинчини, шадлығыны гәлбән бөлүшүр, мәсләк достунун јығчам шәкилдә дедији «Јаша, Сәттархан!» сөзләринин мә'на вә мәзмунуну поетик бојаларла, чошғун, һәрарәтли бир дилләә ачыб сәчијјәләндирмәји шаир-вәтәндаш кими өзүнә борҹ билир, буна кәскин дахили еһтијач һисс едирди.

Ингилаби сатира устасы кими танынан Сабир «Сәттархана» ше'рини чидди, лирик планда јазмышдыр. Әсәрин мөвзусуна вә идеја мәзмунуна ујғун олараг бурада халг шаири өз адындан чыхыш едир. Ингилаби мүбаризәләр тарихинә парлаг сәһифәләр јазан Сәттархан һаггында һәрарәтлә данышыр, онун хидмәтләрини бир-бир сајыб алгышлајыр. Ше'рдә лирик тәсвирин, алгыш нидаларынын өн плана кечмәси, тәсдиг вә тәрәннүмүн әсас хүсусијјәт тәшкил етмәси дә бурадан ирәли кәлир:

Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир,
Нә'реји-шуридәми зәнн етмә бир әфсанәдир,
Шаирәм, тәб'им дәниз, ше'ри-тәрим дүрданәдир,
Бәһчәтим, ејшим, сүрурим, вәчдим әһраранәдир,
Инчизабим чүр'эти-мәрданеји-мәрданәдир,
Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Демәли, шаири чәзб едән, ону чошдуруб илһама кәтирән Тәбриз фәдаиләринин мүтләгијјәт үзәриндәки парлаг гәләбәси, ингилаб сәркәрдәси Сәттәрханын мәрдлији вә рәшадәти имиш. Ше'рдәки «дивана», «әфсанә» кими сөзләрин мә'насы ајдындыр. Бу сөзләрдә шаир һәм өз һисс-һәјәчанларынын тәбиилијинә вә реаллығына, һәм дә илһамынын чошғунлуғуна, мөвзунун чазибәдарлығына ишарә етмишдир. Сабир тәрәннүм руһлу ше'рләринин, демәк олар, һеч бирини белә һәрарәтли бир дилләә јазмамышдыр.

Сәттархан фәдаиләринин парлаг гәләбәсини чошғун илһамла тәсвир вә тәрәннүм етдикдән сонра ингилабчы шаир өз әсәрини бу мисраларла тамамлајырды:

Афәрин тәбризијан, етдиз әчәб әһдә вәфа!
Дустү дүшмән әл чалыб ејләр сизә сәд мәрһәба!
Чох јаша, дөвләтли Сәттархан, әфәндим, чох јаша!..

Ингилаб мүбаризләринин рәшадәтиндән доған милли ифтихар вә севинч һисси, мә'нәви руһ јүксәклији Сабир ше'риндә дә башлыча кејфијјәтдир. Зүлмә, истибдад гурулушуна кәскин нифрәт, һагг вә әдаләтин гәләбәсинә дәрин инам шаирин тәблиғ вә тәрәннүм етдији башлыча мотивләрдир.

Сабирин Зилли Султана мүнасибәти исә тамам башга бир руһда, башга характердәдир. «Сәттархана» ше'ринин мәзмун вә үслубундан тамамилә фәргли олараг, шаирин Зилли Султана һәср едилмиш әсәри кәскин сатирик маһијјәт дашыјыр. Кечән әсрин икинчи јарысында Иранда һакимијјәт сүрән вә өлкәни харичи империалистләрин јарыммүстәмләкәсинә чевирән Нәсрәддин шаһын

оғлу Зилли Султанын типик хүсусијјәтләрини, онун орта әср феодалларына мәхсус мүстәбид, ганичән олдуғуну ачыб сәчијјәләндирмәк вә охучуда бу зүлмкара гаршы кин, нифрәт һиссини күчләндирмәк үчүн Сабир өлдүрүчү сатира жанрына мүрачиәт етмишдир. Буна көрә дә әввәлки әсәрләрдә көрдүјүмүз лирик тәсвир вә тәрәннүм руһундан бурада әсәр-әламәт галмамышдыр.

Сабир Зилли-Султанын тәрчүмеји-һалыны кениш, мүфәссәл тәсвир јолу илә кетмәмиш, онун һәјатындан јалныз бир епизоду гәләмә алмышдыр. Амма бу бир епизодда Зилли-Султанын характеринә мәхсус сифәтләри елә мәһарәтлә сечиб үмумиләшдирмишдир ки, нәтичәдә о, бир тарихи шәхсијјәт, бәдии үмумиләшдирилмиш фәрд олмагла јанашы, мүстәбид феодал һакимләринин бир сыра типик вә сәчијјәви хүсусијјәтләрини өзүндә әкс етдирән камил сатирик тип сәвијјәсинә јүксәлмишдир. Гачар сүлаләсинә мәнсуб олан бу шаһзадәнин өзбашыналығыны, өлкәдә төрәтдији ганлы чинајәтләри, ахытдығы көз јашлары габарыг шәкилдә ачыб көстәрмәк мәгсәдилә Сабир Зилли-Султаны биринчи нөвбәдә халгла, чамаатла гаршылашдырмыш, ону ингилабчы күтләнин, мүчаһидләрин мүһакимәсинә вермишдир.

Сабир ингилабчы күтләнин дилиндән дејилән сөзләрин ифадә тәрзинә, сатирик аһәнкинә, итгин амиранә шәклинә хүсуси диггәт јетирмиш, диалогун идеја-бәдии тә'сир күчүнү артырмаг мәгсәдилә образлы халг тәфәккүрүнүн мәһсулу олан садә, мә'налы ел сөзләринә, идиоматик ифадәләрә кениш јер вермишдир. «Гыш үчүн ахталајыб јајда гурутмаг», «милләтин ганын алыб шишәјә тутмаг», «чијини, бишмишини һазыр еләмәк» кими садә, һикмәтли сөзләри чәсарәтлә ше'рә кәтирән бөјүк сатирик бу сөзләрә дәрин сијаси мә'на ашыламыш, халгы сојуб дар күнләри үчүн габагчадан һазырлыг көрән шаһ нәслинин түфејли тәбиәтини вә зүлмкарлығыны ачаркән бунлары мүһүм поетик ифадә васитәләринә чевирмишдир. Бундан башга, бәндләрин сонунда бөјүк бир усталыгла тәкрар олунан сөјүб-сөјдүрүб, чапыб-чапдырыб, бөлүб-бөлдүрүб, атыб-атдырыб, басыб-басдырыб вә с. бу кими ифадәләр һәм әсәрин идеја мәзмунуну, һәм дә мәнфи типин характерини ачмаг үчүн халг шаири тәрәфиндән јарадылмыш көзәл бәдии тәкрир нүмунәләриндән сајыла биләр.

Сабир ше'ри идеја-мөвзу, жанр вә сәнәткарлыг хүсусијјәтләринә көрә чох зәнкиндир. Бу зәнкинлији кичик бир мүгәддимәдә тәһлил вә тәгдим етмәк гејри-мүмкүндүр. Заман кечдикчә, илләр, гәринәләр бир-бирини әвәз етдикчә Сабир — о бөјүк шаир вә вәтәндаш охучуја даһа да јахынлашыр.

● ●

Чаризмин, буржуа-мүлкәдар ағалығынын әдаләтсиз ганунлары нәтичәсиндә әсәрләрини китаб һалында көрмәк сәадәти Сабирә нәсиб олмады. Әсәрләринин талеји хүсусилә өмрүнүн сон күнләриндә шаири чох дүшүндүрүрдү. О, Тифлисдән досту А. Сәһһәтә јаздығы сон мәктубларынын бирини бу сөзләрлә гур-

тарырды: «Өлүрсәм, гәм етмәрәм; чүнки билирәм сиз мәним асарымы тәб етдирәрсиниз....».

Мүасирләри вә гәләм достлары өлүмүндән аз сонра шаирин бу арзусуну һәјата кечирдиләр, 1912-чи илин сонларында онун әсәрләрини «Һопһопнамә» ады алтында нәшр етдиләр.

«Һопһопнамә» јарым әсрдән артыгдыр ки, чох тиражла чап едилир. Онун јенидән нәшри һәр дәфә әдәби һәјатымызда бир һадисәјә чеврилир. Сәнәтиндән, пешәсиндән, јашындан, савадындан асылы олмајараг, һамы бу китабы алмаға, охумаға чалышыр. Нәшријјата кәлән охучу мәктубларында бөјүк шаирин әсәрләринә олан үмуми мараг, мә'нәви еһтијач өзүнүн парлаг әксини тапмышдыр.

«Јазычы» нәшријјатынын чап етдији бу китаба Сабирин әсасән сатиралары, тазијанәләри, мүхтәлиф ше'рләри, гәзәлләри вә мәктәблиләрә һәдијјәси дахил едилмишдир. Һәчмлә әлагәдар олараг, тазијанәләрин сатирик ше'рләрдән ајрылыгда—хүсуси бөлмәдә верилмәси мәгсәдәујғун билинмишдир. Китабын тәртибиндә күтләви нәшрин хүсусијјәтләри, кениш охучу күтләләринин мараг даирәси нәзәрә алынмышдыр.

«Һопһопнамә»нин јени нәшри шаирин 1962—1965-чи илләрдә республика Елмләр Академијасы нәшријјаты тәрәфиндән бурахылмыш үччилдлији әсасында чап олунур. Китаб Сабир јарадычылығынын идеја-мөвзу, жанр вә бәдии сәнәткарлыг чәһәтдән инкишафыны ајдын тәсәввүр етмәк үчүн хронолоҗи принсип әсасында тәртиб олунмушдур.

Ше'рләрдә јалныз шаирин өзү тәрәфиндән гојулан хүсуси адлар әсас принсип кими сахланмыш, гәзет вә журналларда «Әдәбијјат», «Әш'ар», «Нәзм», «Тазијанә» вә с. үмуми башлыглар алтында дәрч едилән әсәрләрин исә илк мисралары квадрат мө'тәризә ичиндә сәрлөвһә кими верилмишдир.

МӘММӘД МӘММӘДОВ
Филолоҝија елмләри доктору, професор.

сатиралар

1287—2

М. Ф. Ахун...
Азәрб. Респ...
КИТАБХАНАСИ

1906

БИР МӘЧЛИСДӘ ОН ИКИ КИШИНИН СӨҺБӘТИ

Вәкил

Һәгсизә һәгли дејиб, бир чох күнаһа батмышам.

Һәким

Дәрди тәшхис етмәјиб, гөвм-әгрәба ағлатмышам.

Тачир

Мән һәлал илә һәрамы бир-биринә гатмышам.

Рөвзәхан

Үммәтин пулун алыб, мән көзләрин ислатмышам.

Дәрвиш

Нердә булсам сог ачыб, мин-мин јалан сөз сатмышам.

Софи

Рузү шәб һәг-һәг дејиб, мән һәр кәси ојнатмышам.

Молла

Күндә бир фитва вериб, мәхлугу чох алдатмышам.

Елм

Гәт'и-үммид етмишәм, јексәр бу гөвми атмышам.

Чәһл

Ортада кејф ејләјиб, мән һәм мәрамә чатмышам.

Шаир

Бүлбүлә, ешгә, күлә даир јалан фырлатмышам.

Әвам

Анламам һәркиз, чәһаләт бәстәриндә јатмышам.

Гәзетәчи

Мән чәридәм долмаг үчүн мәтләби узатмышам.

[МИЛЛӘТ НЕЧӘ ТАРАЧ ОЛУР ОЛСУН, НӘ ИШИМ ВАР?!]

Милләт нечә тарач олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мөһтач олур олсун, нә ишим вар?!
Гој мән тох олум, өзкәләр илә нәди карим,
Дүнјаву чаһан ач олур олсун, нә ишим вар?!

Сәс салма, јатанлар ајылар, гој һәлә јатсын,
Јатмышлары разы дејиләм кимсә ојатсын,
Тәк-тәк ајылан варса да, һәг дадыма чатсын,
Мән салим олум, чүмлә чаһан батса да, батсын;
Милләт нечә тарач олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мөһтач олур олсун, нә ишим вар?!

Салма јадыма сөһбәти-тарихи-чәһани,
Әјјами-сәләфдән демә сөз бир дә, филани,
Һал исә кәтир мејл еләјим долманы, нани,
Мүстәгбәли көрмәк нә кәрәк, өмрдү фани;
Милләт нечә тарач олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мөһтач олур олсун, нә ишим вар?!

Өвлади-вәтән гој һәлә аварә долансын,
Чиркаби-сәфаләтлә әли, башы булансын,
Дул өврәт исә саилә олсун, ода јансын,
Анчаг мәним авазеји-шә'ним учалансын;
Милләт нечә тарач олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мөһтач олур олсун, нә ишим вар?!

Һәр милләт едир сәфһеји-дүнјадә тәрәгги,
Ејләр һәрә бир мәнзили-мә'вадә тәрәгги,
Јорған-дөшәјимдә дүшә кәр јадә тәрәгги,
Биз дә едәрик аләми-рө'јадә тәрәгги;
Милләт нечә тарач олур олсун, нә ишим вар?!
Дүшмәнләрә мөһтач олур олсун, нә ишим вар?!

[ОЛ КҮН КИ СӘНӘ ХАЛИГ ЕДӘР ЛҮТФ БИР ӨВЛАД]

Ол күн ки сәнә халиг едәр лүтф бир өвлад,
Олсун үрәјин шад!
Тә'јин елә чиндары ки, етсин она имдад,
Та дәјмәјә һәмзад;
Сағдан сола, солдан сағә сал бојнуна һејкәл,
Гој чинни мәәттәл;
Мин күнә тилисматә тутуб ејлә мүгәффәл,
Кәздир ону әл-әл;
Кәр дәјсә совуг, санчыланыб олса да бимар,
Һөкм ет кәлә чиндар;
Көстәрмә тәбибә о чијәркушәни зинһар,
Гојма ола мурдар;
Ағларса ушаг дәрдинин ахтарма дәвасын,
Анчаг сөј анасын;
Горхузсун о да дамдабача илә чағасын,
Кәссин дә сәдасын;
Өркәт она, әлбәттә, өзүн бир нечә мөвһум,
Мәһдуд ола мә'сум;
Бу сајәдә өмр ејләјә дүнјадә о мәзлум,
Һәр һаләти мәзмум;
Тәк-тәк дил ачанда она тә'лим елә һәдјан,
Һәм олма пешиман;
Билдир она мин дүрлү гәбаһәтләри һәр ан,
Алсын әлә үнван;
Он јаша јетинчә ушағын ејләмә гәфләт,
Гандыр нечә бид'әт;
Та он бешә јетдикчә тапа ишдә мәһарәт,
Һәм ејләјә адәт;
Көндәрмә ону мәктәбә, дәнк ејләмә башын,
Төкмә үзә јашын;
Һәр фәнд вә бичликлә едәр кәсб мәашын,
Сахлар өзү башын;
Раһәт нәјә лазым едә дүнјадә мәишәт,
Гулдурчулуг өркәт;

Таинки-гумар ојнаја, гәтл ејләјә, гарәт,
Хошдур белә сән'әт;
Дүнјаны сојуб, ејләјә һәр күн сәни хүрсәнд,
Сағ ол, белә фәрзәнд!
Евдә тапылыр имди дәхи чај, плов, гәнд,
Кимдир сәнә манәнд?
Накәһ алыныб һәбсә, дутарса сәни вәһшәт,
Вер һакимә рүшвәт;
Сат вар-јохуну, адвогата вер нечә хәл'әт,
Пуч ол һәлә-һәлбәт;
Ахырда олуб һәсрәти-дидари-чәмали,
Гал кисәси хали;
Галдыгда оғулсуз дәхи тез башла суали,
Ал визрү вәбали;
Тап ризги-һәлали,
Ај башы бәлали,
Јығ дәјмиши, кали,
Олмаз охумагдан
Тапмаг бу чәлали!..

[БИЛМӘМ НӘ КӨРҮБДҮР БИЗИМ ОҒЛАН ОХУМАГДАН?!]

Билмәм нә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан?!
Дәнк олду гулағым!
Журнал, гәзетә, һәрзәвү һәдјад охумагдан
Инчәлди ушағым!
Әглин апарыб бәс ки, бахыр күндә гәрајә,
Ја рәб, нә һәмагәт!
Сөз етмәз әсәр, чарә галыб имди дуаја,
Тәдбир елә, өврәт!
Лә'нәт сәнә, ифритә, сәниндир бу чәһаләт,
Етдин нә хәјанәт!
Сәндән төрәнибдир бизим евдә белә бид'әт,
Еј мајеји-һијләт!
Дутсун чөрәјим көзләринин ағү гарасын,
Еј һәмсәри-бәдхаһ!
Һаша, ода јахмаз ана истәкли баласын,
Кәссин сәни аллаһ!
Бу тифли охутмаглыға етдин мәни тәрғиб,
Һәп ејләдин иғва.
Имди нәди фикрин? Ишимиз олду бу тәркиб,
Јох чарәси әсла.
Һејһат ки, тәдбир ола бу ханәхәрабә,
Заил олуб әгли.
Дәрсә, гәзетә, мәктәбә, журналә, китабә
Маил олуб әгли.
Јыхдын евими, ејләдин өвладымы заје,
Иш кечди мәһәлдән.
Мән анламырам елм нәдир, ја ки, сәнаје,
Зарәм бу әмәлдән!
Истәрдим о да мән кими бир һөрмәтә чатсын,
Дүнјадә долансын;
Та гол күчүнә малик олуб шөһрәтә чатсын,
Азадә долансын;
Бир вәгтидир имди ки, олуб Рүстәми-дөвран,
Бир ад газанајды;

Гарәтләр едиб та ки, тапајды сәрү саман,
Бир шеј дә ганајды.
Пуч ејләдин, өврәт, бу көзәл, садә чәвани!
Дилбилмәз оғул, ваj!
Рәнки саралыб, галмыјыб әсла јары чани,
Бир күлмәз оғул, ваj!
Ах, нахәләф оғлум, нә чәтин мәшгә дүшүбсән,
Еј каш, усанајдын!
Гулдурлуға јох, елмә тәрәф ешгә дүшүбсән,
Бу гүбһү ганајдын!
Еј нури-дүчешмим, охумагдан һәзәр ејлә,
Салеһ вәләд ол, кәл!
Ат мин, һүнәр өјрәш, мәни дә бәхтәвәр ејлә,
Ишдә бәләд ол, кәл!
Бәсдир охудун, аз гала чанын тәләф олду,
Бу кардән әл чәк!
Јазмаг, охумаг башына әнкәл-кәләф олду,
Әш'ардән әл чәк!
Мин елм охујуб сөз биләсән, һөрмәтин олмаз
Бу дари-чәһанда;
Сөз бәһринә көвһәр оласан, гијмәтин олмаз,
Хасә бу зәманда.
Јох, јох, бахырам фикринә, сәндән оғул олмаз,
Чанын бәчәһәннәм!
Мырт-мырт охумагдан, киши, бир ган ки, пул
олмаз!

Мыртылда дәмадәм,
Гыл елм фәраһәм,
Ол гүссәјә һәмдәм;
Өмрүн олачаг кәм,
Дүшмән сәнә аләм!..

[МАҺИ-КӘН'АНЫН БАТЫБ, ЕЈ ПИРИ-КӘН'АН, ГӘМ ЈЕМӘ!]

Маһи-Кән'анын батыб, еј пири-Кән'ан, гәм јемә!
Та күлүстанын олубдур бејти-еһзан, гәм јемә!
Еј дили-мөһнәтзәдә, ол шад, ләбризи-сүрур,
Кәсб намәрди гылар әфкарү вичдан, гәм јемә!

Олмады мәгсудунузча деври-чәрхи-кәчмәдар,
Галмалыдыр бөјлә һаләт үзрә девран пајдар,
Гисмәтиндир, еткилән һәм руз, һәм шәб налә, зар,
Еј рәијјәт, еј фәгирү фәһлә, деһган, гәм јемә!

Сүбһ тездән дур ајағә, шамәтәк чәк зәһмәти,
Күчлүләрдән дә ешит, һәр нөв' фөһшү төһмәти,
Сән зәлил ол, ејби јох, гој күчлү чәксин ләззәти,
Гој сәни хар ејләсинләр хану ә'јан, гәм јемә!

Ишлә, гој гәддин бүкүлсүн, ишлә, аннын тәрләсин,
Ишлә, ач гал, ач бәһајимтәк әјалын чәрләсин,
Зүлмдән фәрјадү дады гој дилин әзбәрләсин,
Гарәт етсин рузуну молла вә бәј, хан, гәм јемә!

Чәккилән өмрүн чатынча, бинәва, аһү фәған,
Бөјлә пүнһан сирләр олмаз сәнә һәркиз бәјан,
Молла Нәсрәддин, «Лисанүлгејб»ә олдун тәрчүман,
Руһи-пакиндир сәнә һәр дәм сәнахан, гәм јемә!

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЈӘТ

Әфсус гочалдым, ағачым дүшдү әлимдән,
Сәд һејф чаванлыг!
Зә'ф ејләди ачиз мәни, галдым әмәлимдән,
Чәкдим нә зијанлыг!
Салдыгча чаванлыгда кечән күнләри јадә
Дәрдим олур он гат!
Ја рәб, јетәрәм бирдәми дүнјадә мурадә?
Һејһат вә һејһат!
Саггал ағарыб, бел бүкүлүб, динмә, филани!
Өвгатым олуб тәлх;
Өврәт дә јахыр саггалыма күндә һәнани,
«Риши ки, бәрәнк әлх...»
Јад олсун о күнләр ки, мурадымча кәзәрдим
Сазәндә Оруғнан;
Мин ачизү бичарәләрин башын әзәрдим
Силлә, јумуруғнан.
Бу сајәдә һәр ләһзә едиб сә'ју тәлаши,
Сәрвәт газанардым;
Тәһсил еләјиб гол күчүнә әмри-мәаши,
Дөвләт газанардым.
Ә'заләр исә суст олуб имди гочалыгдан,
Бир дадрәсим јох!
Көрмәзмисән әһвалымы, дүшдүм учалыгдан,
Фәрјадрәсим јох;
Һеч јердә сәсим јох,
Кәскин нәфәсим јох,
Фикримди чаванлыг,
Башга һәвәсим јох!..

БАКЫ ФӘ'ЛӘЛӘРИНӘ

Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Олмаз бу ки, һәр әмрә дәхаләт едә фә'лә,
Дөвләтли олан јердә чәсарәт едә фә'лә,
Асудә нәфәс чәкмәјә һаләт едә фә'лә,
Јаинки һүгуг үстә әдавәт едә фә'лә...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Фә'лә, мәнә бир сөјлә, нәдән һөрмәтин олсун?
Ахыр нә сәбәб сөз демәјә гүдрәтин олсун?
Әл чәк, бала, дөвләтлиләрә хидмәтин олсун,
Аз-чох сәнә вердикләринә миннәтин олсун!..
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Дөвләтли, амандыр, өзүнү салма бәлаја,
Фә'лә сөзү һәгг олса да, бахма о сәдаја,
Јол вермә нәфәс чәкмәјә һәркиз фүгәраја,
Өз шә'нини пуч ејләмә һәр бисәру паја!..
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Алданма, фәгирин оламаз әгли, зәкасы,
Чүн јохдур онун сән кими пакизә либасы,
Јох сәрвәти, јох дөвләти, јох шалы, әбасы,
Вар көһнә чухасы, дәхи бир тәкчә гәбасы...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Истәрсән әкәр олмаға асудә чәһанда,
Та олмајасан гәмләрә алудә чәһанда —
Фә'лә үзүнә бахма бу биһудә чәһанда,
Өз фикрини чәк, ол дәхи фәрсудә чәһанда...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

Көр милләтинин дәрдини, ахтарма дәвасын,
Әл чәкмә јетимин башына, кәсмә сәдасын,
Зинһар гојуб дәһрдә бир хејр бинасын
Јад ејләмә, шад ејләмә милләт фүгәрасын...
Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди,
Фә'лә дә өзүн дахили-инсан едир имди.

[ЧӘҺД ЕЈЛӘ, СӘН АНЧАГ НӘЗӘРИ-ХӘЛГДӘ ПАК ОЛ]

Чәһд ејлә, сән анчаг нәзәри-хәлгдә пак ол,
Мәхлугу инандыр;
Хасијјәтин од олса да, әтвардә хак ол,
Сөк әләми, јандыр;
Хәлгин нәзәрин чәлб елә гуршағә, гәбајә,
Мәчлуби-үјун ол;
Һәр һијләвү бичликлә кир, әлбәттә, әбајә,
Иманә сүтун ол;
Сә'ј ејлә ки, саггал узаныб үч чәрәк олсун,
Папаг она нисбәт;
Гуршаг да, билирсән ки, он аршын кәрәк олсун,
Тәфсилә нә һачәт...
Гојма јерә тәсбиһини, әл чәкмә дуадән,
Өврад оху даим;
Мәчлисдә чәкиб дут өзүнү, ол нүчәбадән,
Сөз сөјлә мүлајим;
Иштә кејиниб мәзһәби, иманы бүрүндүн,
Пәк мөһтәрәм олдун;
Инди нәзәри-хәлгдә сән пак көрүндүн,
Әһли-кәрәм олдун;
Башдан-ајаға әмнү әман олду вүчудун,
Зөһд илә битишдин;
Нолмаг диләјирдинсә, һәман олду вүчудун,
Мәгсудә јетишдин!
Вәгт олду ки, имди едәсән әләми талан,
Дут, гојма гачаны!
Һөкм имди сәниндир, дәхи чәк ишләрә саман,
Јығ мүшкүл ачаны;
Дул өврәтә бидад елә, ејтамә хәјанәт,
Ховф етмә әчәлдән;
Мәкр исә өзүн гыл, оху шејтанә дә лә'нәт!
Шад ол бу әмәлдән,
Әл чәкмә һијәлдән,
Тәзвирү дәғәлдән,
Иманы да версән,
Вермә пулу әлдән!..

[ЕТДИ БУ ФӘЛӘК ҺӘР КӘСӘ БИР ТӨВР ЈАМАНЛЫГ]

Етди бу фәләк һәр кәсә бир төвр јаманлыг,
Сәд һејф, кечән күн!
Һәр бир иш үчүн хатимәбәхш олду бу афаг,
Олдуг јенә мәмнун.
Шүкр ејләдик аллаһа јетишдикчә зијанлыг,
Әфсүрдә биз олдуг.
Чалды бизә бир өзкә сәјаг илә фырылдаг,
Гәмли күнә галдыг.
Нә рәһм биләр, шәрм ганар, ағламаг анлар,
Бөјлә фәләк олмаз!
Јох бөјлә ики дилли, јаман үзлү чәфакар,
Бир зәррә утанмаз!
Верди бу һамы гоншулара сән'әтү дөвләт,
Дүнја, сәнә лә'нәт!
Сәсләнди, кедәк сиз јатын һәммамдә раһәт,
Бичады бу зәһмәт!
Ислам ушағы јатсын ајағында фәләгга,
Бу нөв'ди тә'лим.
Вурсун буларын башына һәм мирзә тәрәгга,
Ејлин ону тәкрим.
Еј вај, бу фәләк гојду бизи ләгмәјә һәсрәт,
Галдыг биз адамсыз!
Вермәз дәхи бир парча чөрәк тапмаға фүрсәт,
Кет, јаткилә шамсыз!
Өз билдијини гылды мүсәлманлара дөвран,
Әл ишдән үзүлдү.
Чагчаг башын ағрытды, кефин чәкди дәјирман,
Иш һәчвә дүзүлдү.
Бу чәрхи-ситәмкарын аман мәсхәрәсиндән!
Баис, балан өлсүн!
Бахмыш бу мүсәлманлара гәм пәнчәрәсиндән,
Чәрхин үзү дөнсүн!
Әввәл бу фәләк чүмләдән әјмишди дамағы,
Гәм касәси дашды.
Ахырда бизим башымыза вурду чанағы,
Су башдан ашды.

Бир рус керәндә олуруг хар јанында,
Гузу, кечијик биз.
Кечмәз сөзүмүз бир пула сәрдар јанында,
Чүнки нәчијик биз?!
Танры буна шаһид —
Гузу, кечијик биз...

[ТӘРПӘНМӘ, АМАНДЫР, БАЛА, ГӘФЛӘТДӘН АЈЫЛМА]

Тәрпәнмә, амандыр, бала, гәфләтдән ајылма!
Ачма көзүнү, хаби-чәһаләтдән ајылма!
Лајлај, бала, лајлај!
Јат, гал дала, лајлај!

Алданма ајыглыгда фәрагәт ола, һејһат!
Гәфләтдә кечәнләр кими ләззәт ола, һејһат!
Бидар оланын башы сәламәт ола, һејһат!
Ат башыны јат, бәстәри-раһәтдән ајылма!
Лајлај, бала, лајлај!
Јат, гал дала, лајлај!

Ачсан көзүнү, рәнчү мәшәггәт көрәчәксән,
Милләтдә гәм, үммәтдә күдурәт көрәчәксән,
Гылдырча нәзәр милләтә һејрәт көрәчәксән,
Чәк башына јорғаныны, никбәтдән ајылма!
Лајлај, бала, лајлај!
Јат, гал дала, лајлај!

Бир ләһзә ајылдынса, гутар чаныны, јухла,
Ат тирјакыны, мејл елә гәлјаныны, јухла,
Инчинсә сағын, вер јерә сол јаныны, јухла,
Илләрчә шүар етдијин адәтдән ајылма!
Лајлај, бала, лајлај!
Јат, гал дала, лајлај!

Көз нурудур ујгу, ону дур етмә көзүндән,
Јол вермә мәбада чыха бир ан сөзүндән,
Амма елә бәрк јухла ки, һәтта кет өзүндән,
Афагы дутан шурү гијамәтдән ајылма!
Лајлај, бала, лајлај!
Јат, гал дала, лајлај!

ТӘҺСИЛИ-ЕЛМ

Тәһсили-үлум етмә ки, елм афәти-чандыр,
Һәм әглә зијандыр;
Елм афәти-чан олдуғу мәшһури-чәһандыр,
Мә'руфи-зәмандыр;
Пәнди-пәдәранәм ешит, еј садә чәваным,
Јахма гәмә чаным!
Хош ол кәсә ким, вел доланыб, дағда чобандыр,
Асудә һәмандыр!
Елм ичрә хәта олдуғун ондан билирәм ким,
Билсә нола һәр ким,
Елмә кәзәнин күфрү зәбанларда бәјандыр,
Тәкфирә нишандыр.
Мәктәб сәнә хош кәлмәсин, ол чаји-хәтәрнак,
Кирмә она чалак;
Мәктәб дедијин гејди-дилү бәнди-зәбандыр,
Гарәткәри-чандыр.
Чернил нәдир? Ол гәлби гара һоггеји-дилхун,
Олма она мәфтун!
Ағ күнләрини етмә гара, аллаһ, амандыр!
Бу рәнк јамандыр.
Дәфтәр нәдир? Ол һәрзәләрин һәмдәми-рази,
Чөвфи долу јази;
Шаирләри нагтал едиб, аварә гојандыр,
Бу мәтләб әјандыр.
Ол башы кәсилмиш гәләмин тутма белиндән,
Хөвф ејлә дилиндән;
Ахырда чалар чаныны, бир әф'и иландыр,
Әф'исә чаландыр;
Кағәз сәнә ағ көстәрир өз синеји-сафын,
Куш ејләмә лафын;
Чох тез гаралар гәлби, мүрәббиси јамандыр,
Бир хырдача јан дур.
Ол заһири сүрхүн үрәји гарә гарандаш,
Мирзаләрә јолдаш,
Гәлбиндә хәфи сиррини билдикчә јазандыр,
Әјјари-зәмандыр.

Дерләр охумушлар: охумаг јахшыдыр, әмма
Вар бунда мүәмма...
Јахшы нәзәр етдикчә сәрәнчамы јамандыр,
Һәр аддымы гандыр;
Лағлағы[1], амандыр,
Гыздырмалы[2], јан дур,
Сыртыг[3], Мозалан[4], дур!

Һоп-һоп[5] диле дүшдү,
Иш мүшкүлә дүшдү,
Чүнки белә дүшдү,
Имди балабандыр...

АТА НӘСИҺӘТИ

Бәсдир, еј оғул, бош јерә бу елмә чалышма,
Ганын тәләф олду!
Күндүз, кечә сә'ј ејләјибән дәрсә алышма,
Чанын тәләф олду!
Бу шәһрдә чохдур, көрүрәм, елм охујанлар,
Онлар нә тапыблар?
Диванәдиләр малыны бу јолда гојанлар,
Куја ки, јатыблар.
Чохдур зәрәри адәм үчүн елм охумағын,
Сән сај вә дејим мән:
Әввәл бу ки, мәктәбдә олур тәлх дамағын,
Еј дидеји-рөвшән!
Бир дә көзүнүн нуру кедиб кур олачагсан,
Чанын да сағ олмаз;
Рәнкин саралыб ахыры рәнчур олачагсан,
Бағрында јағ олмаз.
Ахырда, тутаг, өлмәјиб[1] онверсәтә кетдин,
Гуртардын өзүн дә;
Инсаф илә сөјлә, бу иши јахшымы етдин?
Бир дур бу сөзүндә!
Сән дә дејәчәксән сасалым*, ја ки, деморгат**,
Билмәм нечә дерсиз;
Хәлгин евини јыхды чыхыб бир нечә бәдзат,
Ах, ах, а бејинсиз!
Һәр бир кәдә бир аз охујуб адәм олубдур,
Закону бәјәнмәз;
Чобан-чолуг оғлу бәј илә баһәм олубдур,
Һамуну бәјәнмәз;
Каһи шаһа бир тә'нә вурар, каһ вәзирә,
Бах, бах, сәни тары!
Каһи очаға шәкк елијәр, каһи дә пирә,
Кафир олу бары.
Бундан сора гыл төвбә дәхи, мәктәбә кетмә,
Бирчә усан, оғлум!

* Сосиализм.
** Демократ.

Та бахма мүәллим сөзүнә, та әмәл етмә,
Ахыр утан, оғлум!
Чых даға, даша, јол кәсибән гарәтә башла,
Ахырда гачаг ол;
Сал бир бешатан бојнуна, бу адәтә башла;
Һәммали-јараг ол,
Хәлгә даданаг ол,
Һәр ишдә сајаг ол,
Вар чана зијаны —
Гејрәтдән узаг ол!..

[АҺ ЕЈЛӘДИЈИМ НӘШ'ЕЈИ-ГӘЛЈАНЫН ҮЧҮНДҮР]

Аһ ејләдијим нәш'еји-гәлјанын үчүндүр,
Ган ағладығым гәһвеји-финчанын үчүндүр.

Вә'з ејләдијим һәдјәву еһсандан анчаг,
Үмдә гәрәзим кисәву һәмјанын үчүндүр.

Сәркәштәлијим хәрмәни-буғдалар үчүндән,
Ашүфтәлијим сәрвәту саманын үчүндүр.

Фәрш ејләдијим синәми һәр күн гәдәминдә, —
Кәскин тәмәим сүфрәдәки нанын үчүндүр.

Бимар тәним күфтәву бозбаш әләминдән,
Хунин чијәрим долма-бадымчанын үчүндүр,

Ағзым долусу не'мәти-фирдовс дедикдә,
Бошгабда гара көзлү фисинчанын үчүндүр.

Вәсф ејләдијим зөвглә әнһари-беһишти
Көвсәр мәзәли шәрбәти-рејһанын үчүндүр.

Көрдүм ки, плов бишмәдәдир, ачлыға дөздүм,
Билдим бу тәдарүк шәби-еһсанын үчүндүр.

Ах, бирчә көрәјдим сәни, еј севкили варис,
Мејлим сән илә дәсти-зәрәфшанын үчүндүр.

Мун'имләрә чан вер, көнүл, ујма фүгәрајә,
Синәмдә сәни бәсләдијим анын үчүндүр.

Аһын шәрәри етмәз әсәр бир кәсә, һоп-һоп,
Бу од сәнин анчаг алышан чанын үчүндүр...
Јан, динмә, сән аллаһ!
Ган, динмә, сән аллаһ!
Һәг сөјләмиш олсан,
Дан, динмә, сән аллаһ!..

«ҺӘЈАТ»ЫН КОП—КОПУНА ЧАВАБ

Бу тифл ки, нури-бәсәрү ширеји-чандыр,
Таби-тәнү арами-дилү руһи-рәвандыр,
Мин зәһмәт илә бәсләдијин тазә чәвандыр,
Көндәрмә буну мәктәбә, рәһм ејлә, амандыр!
Гој кучәдә наз илә хурам ејләсин оғлун!
Өз хошладығы әмрә гијам ејләсин оғлун!

Бу бүлбүли-шуридә ки, пакизә нәфәсдир,
Алудеји-гәм етмәјә маил беһәвәсдир,
Бунча ки, кедиб мәктәбә, билдикләри бәсдир,
Мәктәбдир ады, лејк һәгигәтдә гәфәсдир;
Гојма о дағылмышда мәгам ејләсин оғлун!
Сүбһүн белә виранәдә шам ејләсин оғлун!

Мәктәбдә кедиб дәрс охујанлары көрүрсән,
Нитги чәкилән тазә чәванлары көрүрсән,
Гәт'ән гурујуб чисмдә ганлары көрүрсән,
Арифсән, өзүн јахшы-јаманлары көрүрсән,
Гыјма ки, кедиб фикрини хам ејләсин оғлун!
Өмрүн гәми-елм илә тәмам ејләсин оғлун!

Бавәр едәмәм елмдән олсун фәрәһ аид,
Елм артыг олурса, һәм олур гәм мүтәзаид,
Истәрсән әкәр оғлун едә кәсб фәваид,
Һәм сәрвәти заид ола, һәм микнәти заид,
Тәрғиб елә та кәсби-һәрам ејләсин оғлун!
Бир ад чыхарыб шөһрәти-там ејләсин оғлун!

Бичарә киши, ганмаға башын һәлә кејдир,
Ахыр мәнә бир сөјлә көрүм, елм нә шејдир?
Билмәк нә кәрәк ким, бу әлифдир, бу да бејдир?
«Һәввәз», сора «һүтти», бу нә һејдир, о нә һејдир?[1]
Гој пул газаныб, сәдри мәгам ејләсин оғлун!
Бәј-ханлар илә дәхл-кәлам ејләсин оғлун!

Коп-коп[2] кими бифаидә әһли-гәләм олма,
Ол Башыгапазлы[3], вәли Бидәрдү[4] Гәм[5] олма,
Гыздырмалы[6] ол, Тәшнәләбү[7] Диданәм[8] олма,
Молла Мозаланлара[9] ујуш, мөһтәрәм олма,
Гој Һоп-һоп олуб, шөһрәти-там ејләсин оғлун!
Кәсбин бурахыб, ше'рә дәвам ејләсин оғлун!

БАРЫШНАЛАРА ДАИР

Еј күл, нә әчәб силсилеји-мүшки-тәрин вар,
Аһу нәзәрин вар.
Веј сәрв, нә хош чан алычы гәмзәләрин вар,
Һәм ишвәләрин вар.
Алдатды чаванларымызы назү киришмән,
Фирузеји-чешмин.
Хурмајы сачында нә бәла тәлхи-бәрин вар,
Зәһрин, шәкәрин вар.
Башдан ајаға шәһд кими сафсән, еј шух,
Шәффафсән, еј шух!
Әмма мәкәси-нәһл кими ништәрин вар,
Инчә кәмәрин вар.
Әбнаји-вәтән вәгф eләјир васлинә чанын,
Һәм руһи-рәванын.
Һәтта гочалардан да нечә бәхтәвәрин вар,
Јахшы хәбәрин вар.
Етдин сачыны «гуфрават», урдун үзә «румјан» —
Чөвлан елә, чөвлан!
Бир ев нә мүнасиб сәнә, һәр евдә јерин вар,
Һәр јердә әрин вар.
Анчаг демә тачирләрә ешгин әсәр етди,
Диванәсәр етди.
Амилләрә түччардән артыг әсәрин вар,
Фәтһин, зәфәрин вар.
Мәктәблиләр ичрә дејил аз сөһбәти-рујин,
Кејфијјәти-мујин.
Дәрси-гәми-ешгин охујан мин нәфәрин вар,
Ашифтәләрин вар.
Гафгазлы мүсәлманлар едәрсә сәни гаиб,
Фикр етмә әчаиб.
Иранлы мүсәлманларытәк әбди-дәрин вар,
Мин дәрбәдәрин вар.
Худ санма ки, мејханәдә чохдур сәнә үшшаг,
Дидарына муштаг.
Мәсчиддә дәхи бир нечә хунинчикәрин вар,
Шуридәсәрин вар.

Билмәм нә фүсун ејләдин, еј фитнеји-әјјам,
Ујду сәнә ислам?!
Һәр шәһрдә, һәр бәлдәдә бәс чансүпәрин вар,
Дилдадәләрин вар.
Ашиг арајыб аләми сејр ејләдин әмма,
Хејр ејләдин әмма;
Бир зөвчи-һәлал илә долашсан зәрәрин вар.
Хөвфин, хәтәрин вар.
Һәр хами-тәмә' ашиг илә үлфәтин олмаз,
Үнсијјәтин олмаз;
Варын јох едән сәрхошә әввәл нәзәрин вар,
Сонра һәзәрин вар.
Көвһәр сачылыр, зәр сачылыр јар јолунда,
Дилдар јолунда.
Еј бәһр, санырсан сәнин анчаг күһәрин вар?
Веј кан, зәрин вар!
Һоп-һоп, демә бихуд ки, мән уйдум о никарә,
Бах әһли-дијарә.
Еј гафил, өзүндән сәнин анчаг хәбәрин вар!
Хунаби тәрин вар,
Дәрдин, кәдәрин вар,
Чох дәрди-сәрин вар,
Бу көһнә башында
Тәзә хәбәрин вар!

Милләт белә батды,
Үммәт елә јатды,
Худ, сөјлә, ај ахмаг,
Дашы ким ојатды?
Динмә, хәтәрин вар!

ЧАВАБЛАР ЧАВАБЫ

Елм ајинеји-сурәти-һал иди, нәдән бәс,
Әчсамдә әрваһә мисал иди, нәдән бәс,
Елм илә вәтән никмәал иди, нәдән бәс,
Тәһсили-әдәб, кәсби-камал иди, нәдән бәс,
Милләт үмәнаси бу көзәл рүтбәји данды?
Әфсус, «Һәјат»[1] исә мәмат олду, гапанды!

Елм иди әкәр бәхш едән инсанә шәрафәт —
Милләт нә сәбәбдән она көстәрмәди рәғбәт?
Ислам үлумунда кәр олсајды ләјагәт
Руси охумушлар бә нечин етдилә нифрәт?
Бу нифрәти һәр күндә көрүб ахыр утанды,
Әфсус, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Меј нәш'әсини зөвг биләр, чам нә билсин?
Руһ анладығы ләззәти әчрам нә билсин?
Устадын ишин, ишләдијин хам нә билсин?
Елмин, һүнәрин гијмәтин ислам нә билсин?
Кетсин габаға гоншулар, ислам дајанды,
Әфсус, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Гој гоншулар алсын һәлә мин дүрлү фәваид,
Гој гоншулар етсин һәлә тәзјиди-чәраид,
Сән сөјлә, гәзетдән нә олур бизләрә аид,
Анчаг икини бир елә, гојма ола заид,
Исламдә билмәк, охумаг чүнки зијанды,
Әфсус, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Әғјарләр имди сәнә фаигми, дејил ја?
Исламыны мәһв етмәјә шаигми, дејил ја?
Ибзали-һимәм милләтә лајигми, дејил ја?
Анчаг әмәлин гәт'и-әлаигми, дејил ја?
Чүн гәт'и-әлаиг оду һәр кушәдә јанды,
Әфсус, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Копнан әмәл ашмаз, ишә гејрәт кәрәк олсун,
Милләт дүјүнүн ачмаға һүммәт кәрәк олсун,
Мин елм демәкдәнсә һәмијјәт кәрәк олсун,
Сөздән нә битәр, ишдә һәгигәт кәрәк олсун!
Һәгсизлији һәр күндә көрүб ахыр усанды,
Әфсус, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!

Ағрытма әбәс башыны, мејл етмә үлумә,
Јох вәг' гојан елмә, кәмалатә, рүсумә,
Һәр кәс чибини кудмәдәдир бахсан үмумә,
Харч етсә едәр долма-бадымчанә, лүһумә;
Һоп-һоп, јемәјә, ичмәјә бу гөвм јаранды!
Әфсус, «Һәјат» исә мәмат олду, гапанды!..

БАКЫ ПӘҺЛИВАНЛАРЫНА

Көнлүм буланыр кучәдә чөвланыны көрчәк,
Ниттим тутулур һәрзәвү һәдјаныны көрчәк.

Чаным үзүлүр әлдәки галханына бахчаг,
Гәлбим алышыр белдәки патраныны көрчәк.

Бахдыгча револверинә әндамым олур сүст,
Бағрым јарылыр хәнчәри-бүрраныны көрчәк.

Тәфриг едәмәм: мәстми, һушјармысан сән, —
Мәстанәрәвиш, мәшји-пәришаныны көрчәк.

Дүшдүн лотулуг мәшгинә, исламә ујушма,
Өлдүр нерәдә олса мүсәлманыны көрчәк.

Гој бөркүнү кәч гашынын үстүндә, фырылда,
Кәндин кими бир лотији-мејданыны көрчәк.

Мәст ол кечә-күндүз, нә билим, јат нерәләрдә,
Јум көзләрини ханеји-виранины көрчәк.

Әмрәдләр илә кејфини чәк бағда, чәмәндә,
Бир бахма да әтфали-чијәрганыны көрчәк.

Кәһ «скороход» чәкмә, кәһи кеј «лакеронни»,
Веллән кечә-күндүздә хураманыны көрчәк.

Вар-јохуну сәрф ејлә барышналара, анчаг
Сөј һәмсәри-мәзлумеји-наланыны көрчәк.
Күл, күл ки, чәвансән,
Әјјаши-чәһансән,
Сәрхошлара чансән,
Һала күләчәксән.
Вәгта ки, гочалдын,
Риши дөшә салдын,
Пис күнләрә галдын,
Онда биләчәксән!..

[АДӘТИМИЗ ДАШ ИДИ ДӘ'ВА КҮНҮ]

Адәтимиз даш иди дә'ва күнү,
Тулларыдыг әлдә сапан гыжһагыж!

Һәр кәсә дәјсәјди, едәрди һаман
Бир нечә күн аһү фәған, уфһауф!

Мәрһәм олурду, сағалырды јара,
Әлдә галырды јенә чан сапбасағ.

Имди револверди, дөнүм башына,
Накәһ олур күлләфәшан партапарт!

Онда көрүрсән јыхылыб јанбајан
Бир нечә нөврәстә чәван лајбалај!

Түф белә дөвранә ки, бәдтәр олур
Сејри-фәләк, дөври-заман илбәил!

Милләти-ислам гырыр бир-бирин,
Аллаһ, аман, бу нә јаман гырһагыр!

Гардаша бах, гардашыны өлдүрүр,
Вәһши олуб әһли-чәһан сәрбәсәр!

Милләти көрдүкчә белә һәрчү мәрч
Көнлүм олур допдолу ган гатбагат.

Бөјлә кедәрсә, Бакы әлдән кедәр,
Галмаз о мә'вадә аман һич, һич!

Бари, худаја, өзүн ислаһ гыл,
Та едәләр пиру чәван сүлһ, сүлһ!

КҮПӘКИРӘН ГАРЫНЫН ГЫЗЛАРА
НӘСИҺӘТИ

Гары нәнәнин сөзләрини санма чәрәндир,
Чаным, көзүм, ај гыз!
Һәр кәлмәси мин ләʼли-Јәмән, дүрри-Әдәндир,
Анла сөзүм, ај гыз!
Чох өмр еләјиб, чох да һүнәр етмишәм исбат
Бу дари-чәһанда.
Мин һијләләри гатламышам синәмә гат-гат
Бу хејли замaнда.
Мин ил сәнә нәглин еләсәм мәкри-нисаны,
Гуртармаз, азалмаз.
Долдурсам әкәр мәкрлә әтрафи-чәһаны,
Бир бош јери галмаз.
Чаду да әлимдән бачарыб чин дә гуртармаз,
Әфсунума бәһ-бәһ!..
Мән ејләдијим мәкри шәјатин дә бачармаз,
Валлаһ вә биллаһ!
Хошталеимишсән ки, бу күн фејзи-һүзурум
Олду сәнә гисмәт.
Ган сөзләрими, инди сән, еј көздәки нурум,
Гојма кечә фүрсәт.
Әввәл бу гәдәр бил ки, вәфадар әр олмаз, —
Агил олур олсун;
Бир әр ки, вәфадар ола, аләмдә тапылмаз, —
Чаһил олур олсун;
Зинһар, вәфа етмә тәләб әр дедијиндән,
Сәрвәгт ол, амандыр!
Асудә хәјал олма бу шоһәр дедијиндән,
Үч-дөрдүн аландыр.
Гырх ил едәсән бир киши өмриндә итаәт,
Мәнзурда билмәз;
Вәгта ки, гочалдын алачаг башга бир өврәт,
Бахмаз сәнә, күлмәз.
Әр дәрдү гәмин чәкмә, сән өз һалына ағла,
Чаны бәчәһәннәм!

Сәрриштеји-тәдбирини хәлвәтчә јумагла,
Гыл көнлүнү хүррәм.
Таинки ајыгдыр, һәзәр ет әр дедијиндән,
Әр зүлмү јамандыр!
Чүн јухлады, әл гат чибинә зәр дедијиндән,
Өз рәнкини јандыр.
Фүрсәт ки, олур рәнкини вур һәр кечә мәхфи,
Фәррарәлик өјрәш!
Та билмәјә шејтан да көтүрдүн нечә мәхфи,
Әјјарәлик өјрәш!
Чүн сүбһ чајын ичди киши, чыхды кәнарә,
Бидәрдү гәм олдун;
Ачылды башын, инди гыл өз дәрдинә чарә,
Бану һәрәм олдун;
Вер Хансәнәм әт, јағ, дүјү, бал, чај, шәкәр алсын,
Күлгәнд вар евдә;
Артыг нә галарса, она да хүшкәбәр алсын,
Һәрчәнд вар евдә.
Көндәр ушағы, Шаһбачыны ејлә хәбәрдар —
Кәлсин һәлә-һәлбәт,
Кәлдикдә кәтирсин нечә өврәтләри зинһар,
Гур мәчлиси-ишрәт.
Миндир очаға газганы, гајнат самавары,
Чал најы, гавалы;
Меһманлара һазыр елә мин дүрлү наһары;
Вер күлчә, гоғалы,
Һәм гајмағы, балы.
Әр фәʼләлик етсин,
Һәр күн ишә кетсин;
Олма она һәмгәм,
Чаны бәчәһәннәм!
Сән чәкмә мәлали,
Гур мәчлиси-али,
Позма бу чәлали,
Ај башы бәлали!..

УШАГЛАРА

Еј милләтин үммиди, дилү чаны, ушаглар!
Валидләринин севкили чананы, ушаглар!

Мадәрләриниз етди сизә меһрү мәһәббәт,
Ағуши-шәфәггәтдә сизи бәсләди раһәт,
Валидләриниз хәрчинизә етди кәфаләт,
Әлминнәтү-лиллаһ, сизә јар олду сәадәт,
Олдуз һәрәниз бир евин оғланы, ушаглар!
Асудә көзин инди бу дүнјаны, ушаглар!

Сиз сәрв кими сәркәш олуб бојлә бој атдыз,
Иллик бечә тәк банлыјараг хәлги ојатдыз,
Шад олду пәдәр, мадәриниз — бу боја чатдыз,
Бәсдир сизә кәһвареји-наз ичрә ки, јатдыз,
Инди бурахын балышы, јорғаны, ушаглар!
Һәм тәрк еләјин ханеји-вираны, ушаглар!

Вәгт олду чыхыб кучәдә чөвлан едәсиз сиз,
Һәрчаји кәзиб, һәр јери сејран едәсиз сиз,
Чәнкү чәдәлү гарәтү талан едәсиз сиз,
Һәр чилдә кириб, әләми виран едәсиз сиз,
Күндә атасыз бир нечә патраны, ушаглар!
Та өјрәнәсиз шивеји-дә'ваны, ушаглар!

Вәгт олду һәвәс етмәјәсиз мәктәбә, дәрсә,
Тә'лим аласыз һәр нә ки, аләмдә бетәрсә,
Хејри бурахыб, әхз едәсиз һәр нә зәрәрсә,
Маил оласыз һәр ишә ким, фитнәсә, шәрсә,
Адәт гыласыз һәрзәвү һәдјаны, ушаглар!
Сиз нејләјәсиз мәктәби, молланы, ушаглар!

Вәгт олду вуруб јыхмаға мүштаг оласыз сиз,
Евдә кәрәк әввәлчә ки, гочаг оласыз сиз,
Һәм валидә, һәм валидәјә ағ оласыз сиз,
Динчәлмијәләр та нә гәдәр сағ оласыз сиз,
Һәр күн дөјәсиз мадәри-наланы, ушаглар!
Та уф демәјә галмыја имканы, ушаглар!

Һәр истәдијин олмаса һасил пәдәриндән,
Вур, јых, чала, та горхуја дүшсүн зәрәриндән,
Сөј ағзына чүр'әтлә, чәкинмә һүнәриндән,
Бичарә хилас олмаг үчүн шуру шәриндән,
Чыхсын чаны, сатсын габы-газаны, ушаглар!
Нејләр дәхи ол сәрвәтү саманы, ушаглар!

Бәсдир ки, оғул саһиби дүшкүн пәдәр олду,
Хејр олду әчәб агибәти, бәхтәвәр олду,
Көз нури һесаб ејләдији дәрди-сәр олду,
Зәһмәтлә әмәк вердији чүмлә һәдәр олду;
Нә өлмәди та ким, гутара чаны, ушаглар!
Нә тапмады өз дәрдинә дәрманы, ушаглар!..

1287—4

[МӘН БИЛМӘЗ ИДИМ БӘХТДӘ БУ НИКБӘТ ОЛУРМУШ]

Мән билмәз идим бәхтдә бу никбәт олурмуш,
Иззәт дөнүб ахыр белә бир зилләт олурмуш,
Чәрхин, әчәба, сејри дә мин бабәт олурмуш,
Милләт ајылыб талиби-һүрријјәт олурмуш,
Милләтдә дә, јаһу, белә бир гејрәт олурмуш?!
Јалгыз, нә дејим, кетди мәним милләт әлимдән,
Торпаг башыма, чыхды бүтүн иззәт әлимдән!

Тәбриздә кәр олмуш идим чүм'ә имамы,
Кизлин ки, дејил, јахшы билир мәтләби һамы,
Пул илә сатын алмыш идим мән бу мәгамы,
Ујдурмуш идим кәндимә билчүмлә әвамы,
Әбд етмиш идим шәһрдә һәр пүхтәни, хамы,
Худ, мән нә билим сүбһ дөнүб шам олачагмыш,
Иранда да һүрријјәти-ислам олачагмыш?!

Тәдрич илә салмышдым әлә бунча деһаты,
Бир парча чөрәк нөкәри етмишдим елаты,
Артырмыш идим мәзрәәни, илхыны, аты,
Рәнчбәр еләмишдим өзүмә чөллүнү, таты,
Дәркар иди хејримдә үмумин һәрәкаты,
Бирдән-бирә кетди һамы кәррү фәрим, еј вај!
Чыхды боша сәрвәт газанан әлләрим, еј вај!

Тәбриздә раһәт јејиб, асудә дојардым,
Мө'минләри һәр төһмәтә олсајды гојардым,
Һәр ахмағы, хамы гузу чилдиндә сојардым,
Һәг сөз дејәнин чанын алыб, чешмин ојардым,
Нејләрдим едәрдим, нечә рәнк олса бојардым,
Сәд һејф, көзәл һөкми-шәриәт тәләф олду!
Гануни-әсаси дә бир әнкәл кәләф олду!

Билмәм арылар мәнзилинә ким чөп узатды,
Илләрчә тәғафүлдә јатан хәлги ојатды,
Фитнә ағачын әкди, евим гәмләрә батды,
Мән һәрчи чалышдым ки, кәсәм, гол-будаг атды,
Әһли-гәрәз өз истәдији мәтләбә чатды;

Әһками-шәриәт дәхи бир кар көрәрми?
Бундан сора бир буғда да анбар көрәрми?

Лал олса нолур Мирзә Чавадын[1] дили, еј каш!
Та ағзын ачыб ејләди һәр кизли сөзү фаш!
Бир јанда јығыб Мирзә Һүсејн[2] башына јолдаш,
Чығ-мығ едиб ахыр башыма салдыла бир даш,
Тәбриздә та олду бәрәнкихтә пәрхаш,
Инди һәсәбүлхаһиши-әһли-һәсәд олдум,
Бир дадрәсим олмады, харич-бәләд олдум!

Диванә едибдир мәни Тәбриз хәјалы,
Мәчлисдә тәвазө'дәки нимхиз хәјалы,
Мәтбәх ији, сүфрә гәми, дәһлиз хәјалы,
Сәдри дүјүнүн бuји-фәрәһбиз хәјалы,
Гәндаблә пүр касеји-ләбриз хәјалы;
Бир дә о көзәл күнләри, ја рәб, көрәрәм мән?
Бу хам хәјалы едиб ахыр өләрәм мән?!

Ја рәб, нола бир дә едәм ол шәһри зијарәт,
Наз илә хүрамә кәләм — архамда чәмаәт!
Көрдүкдә мәни јол верә бу әһли-вилајәт,
Тә'зим едә, баш ендирә, гол бағлаја милләт,
Бир кимсәдә бир сөз демәјә олмаја чүр'әт,
Ә'јанлары диндирсәм едә фәхрү мүбаһат;
Һејһат вә һејһат вә һејһат вә һејһат!!!
Кет јат вә кет јат вә кет јат вә кет јат!!!

[ҺӘР НӘ ВЕРСӘН, ВЕР, МӘБАДА ВЕРМӘ БИР ДИРҺӘМ ЗӘКАТ]

Һәр нә версән, вер, мәбада вермә бир дирһәм зәкат,
Гој ачындан өлсә өлсүн бинәва кәндли вә тат.

Һәр нә дүз версән, вер, оғлум, борчуну вермә тәмам,
Һәр нә алсан, ал, амандыр, алма касыбдан сәлам.

Һәр нә етсән, ет вә лакин етмә мејдән ичтинаб,
Һәр нә дутсан, дут вә лакин дутма бир кари-сәваб.

Һәр нә чәксән, чәк, вали, чәкмә хәчаләт гүбһдән,
Һарда јатсан, јат, ајылма, дурма һәркиз сүбһдән.

Һәр јерә кәлсән, кәл, амма кәлмә дәрсә, мәктәбә,
Һәр кәсә ујсан, уј, амма ујма динә, мәзһәбә.

Һәр нә чәксән, чәк, бәрадәр , чәкмә дүз мизаныны,
Чәкмә сән милләт гәмин, чәкмә, чәк өз гәлјаныны.

Бахмасан ејтамә, бахма, бахма, бах ле'бәтләрә,
Кәлмәсән иманә, кәлмә, кәлмә, кәл лә'нәтләрә.

Олмасан бир хејрә баис, олма, ол баис шәрә,
Етмәсән имдад, етмә, етситәм ачизләрә.

[ӘЛ'ӘМАН, СӘРКӘШ ОЛУБ...]

Әл'әман, сәркәш олуб, күндә бир әһвалә дүшән дөври-гәзанын бу дилазар, чәфакар, мүхалиф әмәлиндән ки, јахыб аләми нарә, гојуб аварә, хүсусән мәни-бичарә ки, һәмварә јаныб неј кими одларә, беләә чушү хүруш ејләјирәм, санки сәмаварә дөнән гәлбимә минләрчә шәрарә вурулуб, әшки-тәрим чари олур касеји чешмимдән, аман, бари худаја, бу нә сузиш ки, дүшүб чисми-нәзарә, дили-зарә, ким едәр дәрдимә чарә ки, кәлиб әрсәјә тазә охумуш бир нечә парә үрәфаву үдәбаләр ки, гојуб бид'әтә елм адыны, тәрғиб вә тәһрис еләјирләр бизи ол әмри шәниә, јенә бунлар нә десә ејб еләмәз, чүнки кедиб елм охујуб, курсу тәмам ејләјиб, аз-чох нә ола кәсби-мәратиб дә едибләр; а киши, тәнкә кәтирди мәни, валлаһи, бу наггал шүәраләр, һәдәрәндән-пәдәрәндән, нә билим, бојмадәрәндән, нечә сәрсәм данышырлар, нә иш олса гарышырлар, нечә ејб ахтарышырлар, нечә кәр јолдан азырлар, нә көрүрләрсә јазырлар, нечә һөрмәтли «гәриб» олса да фөврән танышырлар; гулағым батды, нә чох-чох данышырлар, бу нә мәктәб, нә мәкатиб, нә мәратиб, бизә бунлар нә мүнасиб, әчәба, чәддлә әчдадымызын ирси олуб бизләрә мираси-һәгиги, галан адату әламат илә ә'малымызы, һалымызы, чүмлә бу әф'алымызы ше'рлә тәғјир вә тәбдил еләмәк фикри-шәниндә олуб, бизләри һәр бид'әтә ифғал илә ијсал еләјирләр ки, апар өғлуну вер ушгола молласына, әјләш баланын јасына, бах бирчә, сән аллаһ, буларын вердији фитвасына: јә'ни өз әлинлә елә өвладыны бир рус; сәд әфсус ки, бир пак вә пакизә мүсәлман баласы харичи өвлады кими шапга гојуб, иштот-миштот охујуб, ахыры бир доктор олуб, милләти-исламдә дәрдә дүшәнә аптеканын нисфи чахыр, нисфи су әчзаларыны чарә билиб, мө'мини-диндарын едә гарныны мурдар, вә һалонки көзү сүрмәли, сагталы һәналы, әли тәсбиһли, аллаһ гулу, пејғәмбәримиз үммәти, көнлүндә тәрәһһүм көк атыб ришә салан, бир кәсә әслән, әбәдән бирчә хәјанәт еләмәк билмәјиб, өмрүндә хәрид илә фүруши дүз олуб, мишк әвәзи

мүштәријә рүбби-бијан вермәјән ол һәзрәти-һачүл-һәрәмејнин көзәл әттар дуканында ки, һәркиз дә сичан һәндәвәриндән өтүшүб фәзлә сала билмәдији ағзы гапагсыз гутуларда ки, он илдән бәри сахланмаг илә әтри дә, тә'сири дә артмагда олуб, нахошу һәр дәрдү мәрәздән гутарыб, гүссәдән азад еләјән ришеји-хәтми, күлибалунә, сәнаи-мәрмәки, ја һәбби-сәлатин, зәкәрәк, беһмәни-пич илә һәлилә вә бәлилә гала, еј вај!..

Алан олмаја әзвај,
Кедә гыш, кәлә һәм јај,
Өтә ил, долана ај,
Сата билмәјә мумјај,
Иш олду бу да, һај-һај!..

[ЕЈЛӘ БИЛИРДИМ КИ, ДӘХИ СҮБҺ ОЛУБ]

Ејлә билирдим ки, дәхи сүбһ олуб,
Мүрғи-сәһәртәк бир ағыз банладым.
Сәнк шикәст ејләди балү пәрим,
Банламағын һасилини анладым.

Өвчи-фәзадә көрәрәк бајгушу
Сәһндә гаггыллајырам инди мән.
Бир дә мәни вурма, аман, сәнкдил!
Рәһм елә, ныгтыллајырам инди мән.

Ај чалағанлар, мәни горхузмајын,
Мән сизә тәрк ејләмишәм ланәни!
Сејр еләјиз, өвчи-һәвада учуз,
Мән дә кәзим сәһнәчеји-ханәни.

Ағламајын, ағламајын, чүчәләр,
Банламарам, банламарам бир даһа!
Банламамагдыр сизә әһдим мәним,
Сөјләмирәм: анламарам бир даһа!..

[ЕЈ ФӘЛӘК, ЗҮЛМҮН ӘЈАНДЫР...]

Еј фәләк, зүлмүн әјандыр, бу нечә деври-зәмандыр ки, ишим аһү фәғандыр, мәни јандырма амандыр, көзүмүн әшки рәвандыр, үрәјим допдолу гандыр, һамы гәмдән бу јамандыр ки, нечә әһли-гәләмләр, бурахыб чаныма гәмләр, гарышыб дәрд бәһәмләр, үрәјим инди вәрәмләр, гәзетә, журнала бу күфршијәмләр нечә чүр'әтлә рәгәмләр јазыб, исламә ситәмләр eләјирләр ки, кәрәк аләми-исламдә, һәр өлкәдә, һәр шәһрдә, динарү дирәмләр сачылыб, мәктәби-нисван ачылыб, гыз балалар мәктәбә һазыр олалар, елмдә маһир олалар, фәзлдә баһир олалар, башдан-ајағә кејәләр дон, кедәләр мәктәбә он-он, дуталар шивеји-бид'әт, охујуб нәһвлә һикмәт, алалар дәрси-тәбабәт, биләләр чүмлә китабәт, едәләр јазмаға адәт, итә исмәт, бата иффәт... аман, еј ваһ! Ај аллаһ! Бу гөвм олду нә күмраһ! Бу нә шивеји-икраһ! Бу нә зүмреји-бәдхаһ! Салыб аләмә пәрхаш, булар лал ола еј каш, дүшә башларына даш! Худаја, бу нә күфтар, нә рәфтар, нә мурдар, нә биар, фәна карә бизи сөвг еләмәк фикринә амадә олублар! Гыза лазымдыр әкәр билмәк: о да ев иши, палтар тикиши, көһнә јумаг, јун дарамаг, дон јамамаг, сәһнү сәраны сүпүрүб, касәни, габы үфүрүб, күфтә, кәләм долмасы, мәт һалвасы, әт бозбашы, ја лобјалы аш, бир дәхи тәндир лавашы ејләмәјиндәндир ибарәт ки, әкәр бунлары да билмәсә ејб ејләмәз, анчаг гыза ән лазымәли бир, ики, үч мәс'әләни билмәјидир, билсә олур әмрә кифајәт: бири олдур ки, кәлин кетдији евдә бачарыб гајнатаја, гајнанаја чымхыра билсин ки, она сөз демәјә етмијә бир кимсә дә чүр'әт, бири дә гајны илә саһиби мабејнинә бир һадисеји-тәфригәдир ким, она даир едә һијләт ки, беш-үч күндә чох илдән газанылмыш бу гәдәр меһрү мәһәббәт ола тәбдили-әдавәт; бири, һәм ахыры, ән үмдәси дамдабачанын, һәм хохунун, хортданын адларыны билмәкдә кәрәк сә'ј едә өврәт, нә гәдәр фаидәси вар бу ишин кәр ола диггәт ки, әкәр ағлаја, јаинки дәчәллик едә бир тифл, нәһајәт анасы сөјләсә бу ад-

лары филфөвр едәр өвладыны раһәт вә галар әгли сәламәт, башы чәкмәз дә мәламәт...

Будур аләми-нисван!
Будур һали-мүсәлман!
Кәрәкдир едә мәһдуд
Өз өвладыны инсан!

Сән, әмма, һәлә ганма!
Инанмырсан, инанма!
Фәрәһлән әмәлиндән,
Утанмырсан, утанма!..

[НОЛУР ШИРИНМӘЗАГ ЕТСӘ МӘНИ ҺӘЛВАЈИ-ҺҮРРИЈЈӘТ]

Нолур ширинмәзаг етсә мәни һәлваји-һүррийјәт,
Јесәм бир ләгмә ондан, сөјләсәм охгај, һүррийјәт!

Де, хејр олсун, јуху көрдүм ки, бир дәрја кәнарында
Төкүбләр јанбајан, гат-гат, бүтүн лај-лај һүррийјәт;

Јығыб да долдурурлар кисә-кисә, бағланыр мөһкәм,
Уруллар тәллә, дағдан да ашыр балаји-һүррийјәт.

Зибәс чохдан бәри шөвгүндә идим мән бу һәлванын,
Дедим, јаран, нолур вермәз мәнә бир паји-һүррийјәт!

Сөзүм хош кәлмәјиб тәһвилдарә, сөјләди: «Күм шо!
Бәдәсти күтәһ әз нәхл мәчу хурмаји-һүррийјәт?

Нәмидани ки, ин дилбәр бу күн мәхсуси Иранәст,
Ту худ намәһрәми бәр шаһиди-зибаји-һүррийјәт?»*

Кәмали-јә'с илә мәһрум олуб, бир јанда әјләшдим;
Алыб бир кәштијә долдурдулар тај-тај һүррийјәт.

Свисток гышгырыб, кәшти рәван олду, бахырдым мән,
Һәлә кетмәкдә иди зөврәги-дәрјаји-һүррийјәт.

Ки, накәһ бир гара бајраг ачылды дор ағачында,
Јазылмыш онда бир хәтти-мүсибәтзаји-һүррийјәт;

Охуркән хәтти мә'лум олду кәштибаны гәрг олмуш,
Галыб дәрјадә һејран кәштији-дә'ваји-һүррийјәт.

Хурушан мөвчләр һәр сәмтдән јексәр һүчумавәр,
Көрүб әмвачы кәштидән учалды: вај, һүррийјәт!

Бу сәсдән сәксәниб дурдум, көтүрдүм саәтә бахдым,
Һәлә көрдүм ки, шәбдир, сөјләдим: лај-лај, һүррийјәт!..

* Рәдд ол, бу гыса әл илә хурма ағачындан һүррийјәт хурмасы дәрә билмәзсән. Билмирсәнми ки, бу көзәл бу күн Ирана мәхсусдур? Сән өзүн һүррийјәтин көзәл дилбәринә намәһрәмсән.

НӘФСИН ГӘРӘЗИ, ӘГЛИН МӘРӘЗИ

Еј нәфс, фәрз билдијим үчүн нијајишин,
Даим едәм кәрәк кечә-күндүз ситајишин;
Диним вә мәзһәбим, әмәлимдир нүмајишин,
Шимди нәдир бу јолда мәнә, сөјлә, хаһишин?
Ифаји-әмри-вачибүл-из'анын ејләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбанын ејләрәм!

Кәр олмасам бир ишдә рәис, — ејләрәм фәсад,
Меһрү вәфаны тәрк едәрәм, башларам инад,
Сә'јимлә әлфирагә дөнәр вәз'и-иттиһад,
Бир парә шәхсләр мәнә етмәзсә ингијад,
Мән өзбәјәм, итаәти-фәрманын ејләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбанын ејләрәм!

Бир шәхсин олса әгли әкәр мин мәним гәдәр —
Һеч олмарам риза ола тәһсин мәним гәдәр!
Көрсәм ки, хәлг едир ону тә'јин мәним гәдәр,
Бир һијлә ејләрәм, едәмәз чин мәним гәдәр...
Санма ки, мәкрү һијләдә нөгсанын ејләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбанын ејләрәм!

Тәһти-рәјасәтимдә рәван олмајынча кар,
Ја олмајынча гәбзеји-һөкмүмдә игтидар,
Бир әмри-хејри истәр едә ким ки, интишар —
Чүр'әтлә ејләрәм ону филфөвр таримар,
Шәхси гәрәзлә чүмләни һејранын ејләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбанын ејләрәм!

Бир иш ки, хејрим олмаса, әнчамә вермәрәм,
Мин чылпаг олса да, биринә чамә вермәрәм,
Өз шә'нү чаһымы бүтүн исламә вермәрәм,
Дәрди-вәтәнлә мән сәни талана вермәрәм,
Әһли-дијары зүлм илә кирјанын ејләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбанын ејләрәм!

Чүнки мүәззәз олмаға чохдур тәфәккүрүм,
Әмсалын еһтирамына артыр тәһәссүрүм,
«Мән», «мән!» демәклә чүмлә билир вар тәкәббүрүм,
Олса нолур нечә бүләһајә тәшәккүрүм,
Онларла вәсли-риштеји-пејманын ејләрәм,
Мәндән әмин ол, аләми гурбанын ејләрәм!

Бир күн кәлир, олар да биләрләр хәјанәтим,
Мәндән тәнәффүр илә гачарлар чәмаәтим,
Онда јәгин гопар башыма өз гијамәтим,
Артар гәмим, кедәр фәрәһим, иззү шөвкәтим,
Әһди позуб әкәрчи мән үсјанын ејләрәм,
Еј дад, һарај! Нә нөв' илә саманын ејләрәм?!

[ЕЈ ӘЗИЗИМ, ХӘЛӘФИМ...]

Еј әзизим, хәләфим, мајеји-иззү шәрәфим, руһи-рәван, муниси-чан, табү тәван, тазә чәваным ки, он илдән бәридир өмри-киранмајәми, јалгыз демирәм динни, иманымы, инсафымы, вичданымы, ирфанымы, һәм чанымы да, чүмлә гонум-гоншу дејил, ел дә билир ки, сәнә вәгф ејләјиб, шаму сәһәр, һәр нә гәдәр, рәнчү кәдәр, хејрү зәрәр, фитнәвү шәр сәндән өтәр деври-гәдәрдән јетишибдирсә мәнә, чаныма миннәтлә гәбул етмишәм, анчаг аталыг һәггимин ифасы үчүн, меһрү мәһәббәтлә, нә иззәтлә, нә һаләтлә сәнә тәрбијә, тә'лим едәрәк, сәрвгәдин бәсләмишәм, чану дилимдән сәни чох истәмишәм, бир пара сырф ахмаг олуб өз көзүнүн нуру, олан севкили өвладыны тәдрислә тәзји' вә тәзјиг eләјән чаһилү күмраһ аталар тәк сәни зиндани-мәдарисдә мүгәјјәд eләјиб, елмү мәариф дејилән бош, әбәс, инсанә чәфәнк ишләр илә фикрини, һәм әглини, вичданыны мәһдуд гылыб, руһуну инчитмәмишәм, зәһмәтинә битмәмишәм, кучәдә, базардә өз гәсдинә игдам едәрәк, һәр күнү бајрам едәрәк, күнләри ахшам едәрәк, хошладығынтәк доланыб, кәзмәјинә разы олуб, мән сәни бир сән'әтә дә гојмамышам, һәр кечә һәр јердә гонаг галмағыны, зәвгү сәфа алмағыны, зурна, гавал чалмағыны хошламышам, өз башына бошламышам, һәмд худаја ки, олубсан белә гүввәтли, мәһабәтли, шүчаәтли чәван, ширижәјан, бәбри-бәјан; вәгт о зәмандыр дәхи бундан белә бир ад чыхарыб, иш бачарыб, илхы говуб, мал апарыб, дәһрә гијамәт гопарыб, јоллары мәсдуд eләјиб, аләми мәһдуд eләјиб, һасили-мәгсуд eләјиб, сән мәни хошнуд eләјиб, адәти гулдур оласан, јол вурасан, ел гырасан, кәрчи гачаглыгда дутулмаг да вар, әмма ону фикр ејләмә әсла ки, дутулсан, әлә дүшсән дә тәрәһһүмлүдүр әрбаби-һөкумәт, сәнә ејләр һамы һөрмәт, оласан һәбсдә раһәт, чөрәјин кәрм, сујун саф, јерин күнчи-фәрағәт, сәнә бир кимсәдә чүр'әт оламаз етсин әзијјәт, нола бир күн дүшә фүрсәт гачасан, гуртарасан һәбсдән; әлбәт ки, әкәр гачмаға да олмаја имкан, ишини гәт' едә диван,

оласан әһли-пасилјан, нә гәмин вар, сәнә гурбан ки, о јерләрдә нә чохдур сән өзүн хошладығын Сонја кими гөнчә-дәһән, сим-бәдән, рәшки-чәмән, зүлфи-сәмән, көзләри аһуји-хүтән, көпкөзәл, аппағ, о исмәтли, вәчаһәтли, сәбаһәтли, мәлаһәтли мадамлар, бирин әлбәттә аларсан, десә рус ол, нә чәтин шејдир, оларсан, дәхи бир хач да саларсан...

Бу әмәлдән учаларсан,
Иван намин аларсан,
Амилјанов оларсан,
Нә гәдр олса да өмрүн,
О јерләрдә галарсан!..

ХӘСИСИН ҺЕЈФИ, ВАРИСИН КЕЈФИ

Еј пул! Еј зөвги-дилү руһи-тәнү гүввәти-чан!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Әһли-аләм арајыб ахтарыр, еј чан, сәни,
Һәрә бир нөв'гылыр дәрдинә дәрман сәни,
Бир пара шәхс еләјир мајеји-еһсан сәни.
Гәдрини билмәз едир милләтә гурбан сәни;
Ашигәм мән сәнә анчаг оласан муниси-чан,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Маилә́м, чүмлә билир, дөвләти-дидарына мән
Ки, бахам сүбһү мәса шөвг илә рүхсарына мән,
Динними, мәзһәбими сәрф едәм исарына мән,
Дәјмәјәм батса чәһан дирһәмү динарына мән,
Мүстәһәгләр гала сәндугунә јексәр никәран,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Еһтирамән сәни һәр күндә зијарәт едәрәм,
Вачибуттаәсән, анчаг сәнә таәт едәрәм,
Чәкәрәм назыны, тәксиринә хидмәт едәрәм,
Нәмәкү нану пәнир илә гәнаәт едәрәм,
Даш дүшәр башыма чатса сәнә бир һәббә зијан,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Бәсләрәм чан кими, еј севкили сәрмајә сәни,
Етмәрәм сәрф әбәс мәсчидә, моллајә сәни,
Ала билмәз охуса минбир-ики ајә сәни,
Вермәрәм ач-јалавач әһли-тәмәннајә сәни,
Көрә билмәз үзүнү саил, әкәр гусса да ган,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Бир күнүм сәнсиз әкәр кечсә, мин әфған едәрәм,
Сәндән өтрү бүтүн өвладымы кирјан едәрәм,
Гејрәтү шә'ними һифзиндә никәһбан едәрәм,
Бир күн өз чанымы һәтта сәнә гурбан едәрәм,
Шад олур варисим, әммә кедәрәм мән никәран,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

1287—5

Аһ, сәд аһ, кедәр руһи-рәваным дәрәкә,
Моллалар һазыр олур дәфнимә әлдә чәрәкә,
Сәни варисләримә ејләјәр онлар тәрәкә,
Ешидән олса, көрәр ким, чыхыр аһым фәләкә,
Бахарам гәбрдә һәсрәтлә, хәсарәтлә, аман!
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!

Санма варис мәнә рәһмәт охујуб һејф чәкәр,
Сәни тәгсим едәрәк һәр бири бир сејф чәкәр,
Орда-бурда, нә билим, мәсрәф едиб кејф чәкәр,
Һәрә бир Аннаны, Сонјаны дутуб зејф чәкәр,
Дејәр: еј сәрв-гәдү лалә-рүхү гөнчә-дәһан,
Биәби әнтә вә үмми сәнә чаным гурбан!..

[СӘРАДӘН БИР ШЕЈТАН ДЕЈӘР:
ИНСАНЛАР, ИНСАНЛАР!]

Сәрадән бир дәли шејтан дејәр: инсанлар, инсанлар!
Нәдир дүнјаны дутмуш елмләр, ирфанлар, инсанлар!?

Ганан ким, гандыран ким, нәшри-ирфан ејләјән
кимдир?
Сизи иршад едир көрмүрсүнүз фәттанлар, инсанлар!?

Әдәбдән, елмдән кәр фејзијаб олса әвамүннас,
Дүшәр шә'нү шәрәфдән моллалар, ишанлар, инсанлар!

Севәрми әһли-истибдад милләт һушјар олсун?
Буна разы олурму бир нечә вичданлар, инсанлар!?

Ајылмыш рәнчбәрләр, алмаг истәр һәгги-мәшруин,
Нә јердә галмысыз бәјләр, ағалар, ханлар, инсанлар!?

Мүһәррирләр, мүфәттишләр усанмазлар, утанмазлар,
Јазарлар һәрзәләр, әфсанәләр, һәдјанлар, инсанлар!

Шәрарәтдән чәкиб әл, хејрә маил олмајын бир дәм,
Кәсин башлар, алын чанлар, төкүн мин ганлар,
инсанлар!

Бәшәрсиз, сиздә ган төкмәк тәбиидир, чибиллидир,
Бу фитрәтдән узагдыр, шүбһәсиз, шејтанлар, инсанлар!

Дејилми һејф дилләрдән гүбари-чәһл мәһв олсун?
Нечин һәр күндә гандан гопмасын туфанлар,
инсанлар!?

Дәмадәм нәфси-әммарә демәкдә «үгтүлүл -ихван»,
Нечин салим гала башлар, бәдәнләр, чанлар, инсанлар?

Чәһаләт пәрдәсин чак етмәјин, онда көрәрсиз ким,
Сәрадир чисимләр, һәм нәфсләр, шејтанлар, инсанлар!..

[АМАЛЫМЫЗ, ӘФКАРЫМЫЗ ИФНАЈИ-ВӘТӘНДИР]

Амалымыз, әфкарымыз ифнаји-вәтәндир,
Кинү гәрәзү һирс бизә зијнәти-тәндир,
Әф'ал јох, анчаг ишимиз лафи-дәһәндир,
    Дүнјадә әсарәтлә бүтүн кам алырыз биз,
    Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алырыз биз!

Әгрәб кими нештәр күчү вар дырнағымызда,
Ислам сусуз олса, су јох бардағымызда,
Һәр күнчдә мин түлкү јатыб чардағымызда,
    Мин һијлә гуруб, рүтбәвү икрам алырыз биз,
    Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алырыз биз!

Гафгазлы ады аләмә икраһ-рәсандыр,
Гулдур, гочумуз зүлмдә мәшһури-чәһандыр,
Ким дерсә тәрәгги едәриз, мәнчә, јаландыр,
    Бүхлү һәсәдә адәт едиб, кам алырыз биз,
    Гафгазлыларыз, јол кәсириз, нам алырыз биз!

Биз хошламаныг дәрси ки, мин мәктәб ачылсын,
Кәр мин дә мәариф сөзү дүнјајә сачылсын,
Мәктәбдә нә һөрмәт ки, о саманә гачылсын?
    Мејханәдә вотга вурарыз, кам алырыз биз,
    Гафгазлыларыз, мәст оларыз, нам алырыз биз!

Авропалы өз милләтин иһја едир, етсин,
Шә'нү шәрәфи-гөвмүнү и'ла едир, етсин,
Инсанлыг адын дәһрдә игба едир, етсин,
    Гәфләтдә јатыб, ад батырыб, нам алырыз биз,
    Башә јумуруг золладырыз, кам алырыз биз!..

СӘРҺЕСАБ

Сәс учалашды, гојмајын!
Милләт ојашды, гојмајын!
Риштеји-дәрсә, мәктәбә...
    Чүмлә долашды, гојмајын!
    Иш јавалашды, гојмајын!

Ел ујушуб азанлара,
Күндә гәзет јазанлара,
Од вурулуб газанлара,
    Гајнады, дашды, гојмајын!
    Һәддидән ашды, гојмајын!

Тәрк елә јин чаванлары,
Зәррәчә јохду ганлары,
Сөзләри доғру исә дә,
    Башлары сашды, гојмајын!
    Чөһрә тәрашды, гојмајын!

Сеһри, фүсуну хошлајын,
Шаири, ше'ри бошлајын,
Мәктәб илә бу фиргәнин
Бағры бадашды, гојмајын!
Никбәти вар, сәсин кәсин!
    Гарға, долашды, гојмајын!
    Чох пис улашды, гојмајын!

Кафир олуб, вурун, вурун!
Риштеји-үлфәтин гырын!
Јаздығы ше'рини чырын!
    Динә саташды, гојмајын!
    Күфрә булашды, гојмајын!

Әгли, шүуру, фәһми јох,
Ирзү һәјадә сәһми јох,
Мәзһәби, дини, рәһми јох,
    Ишләри јашды, гојмајын!
    Лап данабашды, гојмајын!
    Гырылды гашды, гојмајын!
    Көздән узашды, гојмајын!..

АҒЛАШМА

Нә рәвадыр әғнијаләр баха ач галанә, ја рәб!
Бу нә сөз ки, ач галанә олуна ианә, ја рәб!

Чыха чаны ач галанын көзүнүн бәбәкләриндән,
Кедиб ишләсин, газансын әлинин әмәкләриндән,
Нәдир әғнијајә хејри оларын јемәкләриндән?
Јемәјиб ачындан өлсә, дәхи хош бәһанә, ја рәб!

Мәнә бојлә-бојлә ишдә демәјин сөз, еј чәмаәт!
Нәјимә кәрәк ки, јексәр гырылыб өлүр дә милләт?
Јарадан худаји-разиг едәчәк өзү кәфаләт,
Нә рәва бахам фәгирә, үрәјим булана, ја рәб!

Бу гәзетчиләр дејилми ки, салыб бизи бәлајә?
Елә бир иш олмамыш һеј верилир сәда-сәдајә —
Ки, кәрәк көмәк олунсун фүгәраји-бинәвајә...
Елә пулду көндәрилсин о јанә-бу јанә, ја рәб!

Сәнә нә, евин јыхылсын, фүгәрә үчүн јанырсан?
Атан оглу гардашындыр, нә дә һич бир танырсан?!
Ики көзләримди пулум, киши, бир мәкәр ганырсан!?
Ону вермәк олмур ахыр һәр өлән-галанә, ја рәб!

Фүгәраләр әғнијанын танысын нечин јахасын?
Әкәр ачды гарны, сатсын папағын, чулун-чухасын;
Еде әғнија да башга ишә даир әз сәхасын,
Мәкәр азды бәзлү бәхши филанә, филанә, ја рәб!

Елә һеј гәзет јазырсан, киши, бирчә мәтләб анна!
Әмәлин көр әғнијанын, јери варса, сонра данна!
Пулуну фәгирә версин, бәс ачындан өлсүн Анна?
О мәкәр ки, Хансәнәмдир, гапылар долана, ја рәб?

ТӨ'МЕЈИ-НӘҺАР

Чығырма, јат, ај ач тојуг, јухунда чохча дары көр!
Сус, ај јазыг, фәзадәки үгаби-чаншикары көр!

Һининдә далдаланма чох, һәјәтдә дә доланма чох,
Јијәндәки бычағә бах, о тиги-абдары көр!

Кәтирдијин јумуртадан нәтичә чүчә көзләмә,
Газанда гәјғанағә бах, очагдакы шәрары көр!

Тахыл, тахыл дејиб дә чох чығырма зәнкәзурлутәк[1],
Бәјин, ханын, ханын, бәјин әлиндә еһтикары көр!

Мәнәм-мәнәм дејәнләрин инанма чох да гөвлүнә,
Кәрәкли күндә онларын гычындакы фәрары көр!

Амандыр, ујма ваизин һәлавәти-кәламына,
Әба-гәбаны говза бах, ичиндә зәһрмары көр!

Бу әғнијаләрин үзүн көрүнчә еһтијачдә,
Кет, еј фәгири-бинәва, кәфән бүрүн, мәзары көр!

Бу интеликләрин* сөзүн кәтирмә һеч аралыға,
Олары көрмәк истәсән, шәрабы көр, гумары көр!

Палиттадыр һәр ишләри, алышлары, веришләри,
Оларда бир әмәл фәгәт гуру, бош ифтихары көр!

---

* Интелликентләрин (зијалыларын).

[ВАЈ, ВАЈ! НӘ ЈАМАН МҮШКҮЛӘ ДҮШДҮ ИШИМ, АЛЛАҺ]

Вај, вај! Нә јаман мүшкүлә дүшдү ишим, аллаһ!
Фәрјадимә јет ким, јанырам атәшә, биллаһ!
Исламә хәләл гатмададыр бир нечә бәдхаһ,
Истәрләр ола бәндәләрин тағи вә күмраһ,
Етдим нә јаман әсрә тәсадүф, аман, еј ваһ!
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Мәктәбләр ачыб ејләјин еһсаны, — дејирләр,
Мәктәбдә гәјун устулу, дасганы, — дејирләр,
Пәрпуч еләјин чубк-фәләгганы, — дејирләр,
Дишрә чыхарын һәзрәти-молланы, — дејирләр,
Молла говула, јә'ни мүәллим кәлә, ваһ-ваһ!
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Мән анламырам ким, нола мә'наји-мүәллим?
Гырх-әлли манат пул ала һәр ај мүәллим?
Бир тазә үсулә ола ифаји-мүәллим?
Пуллары ала, сөјләјә, «охгај», — мүәллим?
Молла она һәсрәтлә чәкә кучәдә аһ!.. аһ!..
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Бир илди, бир аз чох да олур, јохду дамағым,
Нә чатмыр әлим бир ишә, нә кетмир ајағым,
Һәрдән јени бир сөз данышыр оғлан-ушағым,
Таггылдајыр, аллаһ да шаһидди, гулағым,
Порт-Артур, һүрријјәти-Манчурија, гаһ-гаһ[1]...
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Анд олсун өтән күнләрә, диванә олублар!
Исламә дә, иманә дә биканә олублар!
Биллаһи башым чыхмајыр, аја, нә олублар?
Һүрријјәтә-мүрријјәтә мәстанә олублар...
Баһ! баһ... јенә баһ-баһ!.. јенә баһ-баһ!.. јенә баһ-баһ!..
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Ах, ај кечән илләр, нола бир дә доланејдин,
Тазә јенә беш јүз ил олунча дајанејдин,
Елми, әдәби, фәзли, кәмалати данејдин!
Еј билдир, инишил[2], нола одларә јанејдин!
Та ејләмијәјдин дә бу гафилләри акаһ!
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!

Билмәм нә ишим варды, башым һарда гарышды,
Елм илә белә дүшмән олан гөвм барышды,
Тәчдиди-вәфа бирлә мәарифлә сарышды,
Раһәт јатә билмәм, мәнә гәм мури дарышды,
Етмәкми олар бир дә бу ујмушлары икраһ?
Лаһәвлә вәла гүввәтә илла вә биллаһ!..

[ӨВРАДЫМЫЗ, ӘЗКАРЫМЫЗ ӘФСАНЕЈИ-ЗӘНДИР]

Өврадымыз, әзкарымыз әфсанеји-зәндир,
Әфсанеји-зән нури-дилү руһи-бәдәндир,
Чүн һүбби-ниса лазимеји-һүбби-вәтәндир,
Әһли-вәтәниз, һүбби-вәтән јад алырыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алырыз биз!

Јох фәрг бизим һүндүр илә алчағымызда,
Даим көрүрүз иш бу гочалмыш чағымызда,
Чүт-чүт дурур өврәт солумузда, сағымызда,
Шәһвәт гулујуз, нәфсдән имдад алырыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алырыз биз!

Һәр шам кәрәк үгдеји-әфкар ачылсын,
Фәввареји-игбалдән амал сачылсын,
Һәр сүбһ нәмаз өтмәдә һәммама гачылсын,
Тәтһир едәрәк дилләрә өврад алырыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алырыз биз?

Бу мәшғәләләр шивеји-әшјахи-зәмандыр,
Ата-бабамыздан бизә мирас һәмандыр,
Зәни ејләмә сүстүз, ганымыз од кими гандыр,
Бу јолда төкүб ганымызы ад алырыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алырыз биз!

Саир миләл өврәтлә әдаләт едир, етсин,
Өврәт әрә, әр өврәтә рәғбәт едир, етсин,
Һәр ким ки, бир өврәтлә гәнаәт едир, етсин,
Үч-дөрдүн өтүб сиғәдә тә'дад алырыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алырыз биз!

Тә'дади-ниса бир һүнәри-сарнјәмиздир,
Тез бошлујуруз, чүн бу либас арнјәмиздир,
Өврәт нә демәк? Хадимәмиз, чаријәмиздир!
Һәрчәнд алан вәхтдә азад алырыз биз!
Диндарләриз, күндә бир арвад алырыз биз!..

[ҺӘ, ДЕ КӨРҮМ, НӘ ОЛДУ БӘС, АЈ БАЛАМ, ИДДӘАЛАРЫН?]

Һә, де көрүм, нә олду бәс, ај балам, иддәаларын?
Дутмуш иди јери, көјү наләләрин, нәваларын...
Јохса ганыб да ејбини бошламысан әдаларын?
Шимди, һәриф, сөз һәман мән дејән олду, олмады?

Сән демәдинми сағламам, јох бәдәнимдә бир мәрәз?
Мән демәдимми чөвһәри-нәфсинә һирс олур әрәз?
Сән демәдинми шәхсимә әл тапа билмәјиб гәрәз?
Та ки, олунду имтәһан, мән дејән олду, олмады?

Әнчүмән әһлинин, гочаг, сән демәдинми, бир тәки
Вермәјәчәк риза кәлә өлкәмизә Әтабәки?![1]
Нолду ки, тез бошалды бәс иш көрән әнчүмән дә ки?
Көһнә гапы, һәман дабан, мән дејән олду, олмады?

Сән о дејилмидин, дедин: думдур үмидкаһымыз?
Мән демәдимми, вар буна думдуру иштибаһымыз?
Бакы вәкили кетдими, олдуму дадхаһымыз?
Кет, һәлә хамсән, долан, мән дејән олду, олмады?

Сән демәдинми думада рә'ф олур еһтијачымыз?
Мән дә дедимми чох јемә, тез позулур мәзачымыз?!
Гара булудлар ојнашыр, инди нәдир әлачымыз?
Чулғалајыр бизи думан, мән дејән олду, олмады?

Сән о дејилмидин, дедин: вар бизим иттиһадымыз?
Мән дә, јадында вар, дедим: јох буна е'тимадымыз,
Бүгзә, нифагәдир бизим гејрәтү ичтиһадымыз?!.
Пәрдә ачылды накәһан, мән дејән олду, олмады?

[ФӘ'ЛӘ, ӨЗҮНҮ СӘН ДӘ БИР ИНСАНМЫ САНЫРСАН?!]

Фә'лә, өзүнү сән дә бир инсанмы санырсан?!
Пулсуз киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Инсан оланын чаһү чәлали кәрәк олсун,
Инсан оланын дөвләти, мали кәрәк олсун,
Һүммәт демирәм, евләри али кәрәк олсун;
Алчаг, уфачыг дахманы саманмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Һәр мәчлиси-алидә сохулма тез арајә,
Сән дур ајаг үстә, демә бир сөз үмәрајә,
Чаиз дејил инсанча данышмаг фүгәрајә.
Дөвләтлиләрә кәндини јексанмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Фәгр илә ғина әһлинә ким верди мүсават?
Мә'надә дә, сурәтдә дә вар бунда мүнафат,
Өз фәзлини пулсуз едәмәз кимсәнә исбат,
Бу мүмтәнән габили-имканмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Кет вур чәкичин, ишлә ишин, чыхма зејиндән,
Мәгсуд мүсават исә ајрылма чејиндән,
Вар нисбәтин әрбаби-ғинајә нә шејиндән?
Бир аббаси күн муздуну милјанмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Дөвләтлијик, әлбәттә, шәрафәт дә бизимдир,
Әмлак бизимдирсә, әјаләт дә бизимдир,
Диван бизим, әрбаби-һөкумәт дә бизимдир,
Өлкә дәрәбәјлик дејә хан-ханмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Асудә доланмагда икән дөвләтимиздән,
Азғынлыг едирсиз дә һәлә не'мәтимиздән,
Бојлә чыхачагсызмы бизим миннәтимиздән?!

Еһсанымызын шүкрүнү күфранмы санырсан?!
Ахмаг киши, инсанлығы асанмы санырсан?!

Һеч бир утанырсан?!
Ја бир усанырсан?!
Әлминнәтү-лиллаһ,
Одлара јанырсан!

[НАӘҺЛ ОЛАНА МӘТЛӘБИ АНДЫРМАГ ОЛУРМУ?!]

Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!
Сөз ганмыјана зор илә гандырмаг олурму?!

Көнлүм сәнә маилдир әзәлдән бәри, еј пул!
Олсам да нолур таәтинә ил-күнү мәшғул,
Сәнлә көрүрәм кәндими һәр бәзмдә мәгбул,
Сәнсиз бу чәһан әһлин инандырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сәнсән мәним әфзунији-сәрмајеји-фәхрим,
Сәнлә учалыр мәртәбеји-пајеји-фәхрим,
Кәр дөнсә үзүм гибләдән, еј мајеји-фәхрим,
Сәндән јана көз нуру доландырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Чаным үзүлүб сәндән өтүр халгн сојунча,
Бир јатмамышам та сәни сәндугә гојунча!
Дерләр мәнә: пул јығмајы бошла, је дојунча!
Енг әһлини сөвдадән усандырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Касиб дејилиз, сиккеји-пулу танырыз биз,
Пул илә олан шән'ү шууну ганырыз биз.
Бир һәббә зәрәр јетсә пула, одланырыз биз,
Јансын чијәрим! Дөвләти јандырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Сә'ј ејләмишәм бир нечә ил зирәкү чалак,
Һарданса кечиб әлимә чох сәрвәтү әмлак,
Бир ачизә рәһм етмәјиб, өмр ејләмишәм пак,
Инди бу сүлуки јаваландырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Бунлар кечәр, инди дүшүб ел башга һәвајә,
Пул истәнилир, мәктәб ачылсын фүгәрајә,
Оғлан охусун, гыз охусун пајәбәпајә;
Касибләри елмә учаландырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Дәхли мәнә нә елм охуја милләт ушағы?!
Тәһсили-кәмалат едә ја үммәт ушағы?!
Кетсин ишә бу тәнбәлү бигејрәт ушағы!
Чаным, көзүм, арифләри гандырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

Бизләрдә јох иди белә адәт, — јени чыхды,
Өврәтләрә тәдриси-китабәт јени чыхды,
Исламә хәләл гатды бу бид'әт, — јени чыхды,
Бу чешмәни бир нөв' буландырмаг олурму?!
Наәһл олана мәтләби андырмаг олурму?!

[ПАҺ АТОННАН, НӘ АҒЫР ЈАТДЫ БУ ОҒЛАН, ӨЛҮБӘ!]

Паһ атоннан, нә ағыр јатды бу оғлан, өлүбә!
Нә дә тәрпәнмәјир үстүндәки јорған, өлүбә!..

Бу гәдәр гышгырыға дурду гонум-гоншу тәмам,
Дәбәришмәз дә, верибдир, дејәсән, чан, өлүбә!

Демәк олмаз дириләртәк јатыб, әлбәт, дурачаг,
Өлүләр јатмағыдыр, јох буна пајан, өлүбә!

Чох совугдур чыхан аһәстәчә тәк-тәк нәфәси,
Бәдәниндә донушуб, ләхтәләниб ган, өлүбә!

Чумухуб чанына битләр, бирәләр, һисс еләмир,
Чалса әгрәб дә һәнуз ејләмәз әмман, өлүбә!

Һансы бир доктора әрз етдим онун илләтини,
Деди: чәк бундан әлин, бошла, бу чохдан өлүбә!

Нә «масаж» илә, нә «мәснуи-тәнәффүслә» бунун —
Вә нә «дағ» илә олур дәрдинә дәрман, өлүбә!

Буну һәтта дүшүнүб чүмлә мүсәлман ушағы
Һәр вилајәтдә дејирләр: паj атоннан, өлүбә!

Мәзәли лап бу ки, бир парә урус «дама»лары
Гошулуб бунлара дерләр ки, мүсәлман өлүбә!

Аман, ај Молла дајы, бир китаб ачдыр, фала бах,
Тапмасан чарәсини сән дә де ордан: өлүбә!..

ТӘРАНЕЈИ-ӘСИЛАНӘ

Нә сохулмусан арајә, а башы бәлалы фә'лә?!
Нә хәјал илә олубсан белә иддиалы, фә'лә?!

Сәнә динмәдикчә, әбләһ, азыхыб јолун чашырсан,
Гапыда дајанмајыб да, зала доғру дырмашырсан,
Гара фә'лә олдуғунда бәјү ханла чулғашырсан,
Бәјә биздә көрмәјирсән бу гәдәр чәлалы, фә'лә?!

Нә чығыр-бағыр салырсан, јорулуб усанмајырсан,
Әдәб илә өз мәгамын танырыб дајанмајырсан,
Һәлә көһнә палтарындан гызарыб утанмајырсан,
Башына гојуб кәлирсән јекә бир моталы, фә'лә?!

Буна бах, бу сир-сифәтлә данышыр да бир ибарә!..
Көзүм ағрыјыр едәндә бу гырылмыша нәзарә...
Кәтириб бурахды кимләр булары бизим дијарә?
Нә билим һаралы касыб, нә билим һаралы фә'лә?

Белә иди адәт әввәл, бәјә јалварарды касыб,
Нүчәбаләри көрәндә ајаға дурарды касыб,
Ики гат олуб, әдәблә бәјә баш вурарды касыб,
Вар иди вәфалы касыб, вар иди һәјалы фә'лә!

Дәјишиб зәманә имди, доланыб бүтүн умурат,
Ајағы чарыглылар да кәлиб истәјир мүсават!..
Белә әсрдә мәишәт бизә хош кечәрми, һејһат?!.
Ајылыб јатан чәмаәт, көз ачыб гапалы фә'лә!

Адә, фә'лә, сән кет әлләш, сана күнләрин ај олсун,
Кет оларла сөз даныш ким, сәнә фәгрдә тај олсун,
Бәшәријјәт аләминдән нәјинә көрә пај олсун?
Бу дејилми баш-гулағын, а башы һавалы фә'лә?!

Бәшәријјәт ахтарырсан, һаны рүтбәвү чәлалын?
Мәдәнијјәт ахтарырсан, һаны пулу мүлкү малын?
Ә'зәмијјәт ахтарырсан, һаны халисән, мәналын?
Һаны тагә-тагә шалын, а чырыг чухалы фә'лә?!

1967—5

Данышырсан азғын-азғын, һаны гәсри-зәрникарын?
Һаны Аннатәк барышнан, һаны Сонјатәк никарын?
Һаны мәчлиси-гумарын, рүфәгаји-мејкүсарын?
Һаны нәш'әји-хумарын, а галын гафалы фә'лә?!

Әкәр истәсәјди аллаһ ки, сәни едәјди мәгбул,
Бизә вердијитәк, әлбәт, сәнә һәм верәрди пул-мул.
Ди утан ләјагәтиндән, бары олма бунча мәчһул!
Гуру-бош әл илә умма өзүнә кәмалы, фә'лә!
Гәләт ејлә, етмә бир дә белә бош хәјалы, фә'лә!
Дур итил, чәһәннәм ол, кет, үрәјим даралы, фә'лә!..

ЛЕЈЛИ-МӘЧНУН

Еј дөвләтимин зәвалы оглум!
Еј башы ағыр бәлалы оғлум!

Еј мәктәбү дәрсин ашинасы!
Еј риштеји-елм мүбтәласы!

Шад олдум о күн ки, сән доғулдун,
Мин шүкр еләдим ки, оғлум олдун.

Дердим ки, көзәл хәләф оларсан,
Бир аиләјә шәрәф оларсан.

Шүғлү һүнәрими јад едәрсән,
Атаны, ананы шад едәрсән;

Дүнјадән олурса иргиһалым,
Анчаг сәнә тәрк олур мәналым.

Билмәздим олурсан елмә шејда,
Шурида едәр сәни бу сеҹда.

Бә'зи охумуш рәфиги-бәдхаһ
Тәдбирими чашдырыбмыш, еј ваһ!

Ујдум олара, сәни охутдум,
Сәд һејф ки, әглими унутдум!

Кәсдим өз әлимлә өз ајағым,
Хамуш еләдим мән өз чырағым.

Кирәм бу хәта дүшүб өзүмдән,
Көз нурими сачмышам көзүмдән.

Сән һәм ниjә бунча сәһв едирсән,
Көз нури кими узаг кедирсән?

Бунча охудун, јорул да бари,
Бир дәф'ә бураг бу зәһримари!

Пул галмады, бахмышам һесабә, —
Кетди гәләмә, кағыз, китабә.

Журналу китаб јүз-јүз олмаз,
Бу хәрч тичарәтә дүз олмаз.

Дәфтәрсә беш-алты чилд бәсдир,
Еј нахәләфим, бу нә һәвәсдир?!

Чернил, графил, перо, гарандаш —
Ичад едәни олајды шил, каш!

Инсаф еләмәзмисән ки, јандым,
Пули нә әзаб илә газандым!

Биһудә ишә нә хәрч едирсән,
Бу көнлүмү һәрчү-мәрч едирсән!

Хәрчин түкәниб кәсилмир арды,
Биллаһ, дәхи пулларым гутарды!

Хасә әриди, үзүлдү чаным,
Солду күл үзүн, гаралды ганым;

Вазеһ бу ки, хәстәдир мәзачым,
Ја рәб, ким едәр сәнин әлачым?!

Нә вар јејиб-ичмәјин, нә хабын,
Тәһсиләдир анчаг иртикабын.

Нә сејрү сәфаны хошлајырсан,
Нә дәрсү китабы бошлајырсан.

Мырт-мырт охујуб мырылдајырсан,
Гарға кими һеј гырылдајырсан!

Әјјами, бәһару күлдүр, оғлум!
Гојма мәни гәмдә, күлдүр, оғлум!

Һәмсинләрин сәфадә, бағда,
Һәмәсрләрин чәмәндә, дағда.

Бә'зиси кәзиб дә киштзари,
Гуш әлдә көзәтләјир шикари;

Бә'зиләри бир тәрәфдә хәлвәт
Адәтчә едәрләр ејшү-ишрәт;

Бә'зиси олуб гумарә мәшғул,
Бә'зиси шәрабә, јарә мәшғул.

Һәр бир нәфәри бир ишдә чалак,
Һәр дикәри бир әмәлдә бибак.

Һәр күн әбәвејни шад едирләр,
Һөрмәтләрин издијад едирләр.

Хош ол әбәвејнә ким, бу минвал
Һәр даим олур чәһанда хошһал!..

[МӘЗЛУМЛУГ ЕДИБ БАШЛАМА ФӘРЈАДӘ, ЭКИНЧИ]

Мәзлумлуг едиб башлама фәрјадә, экинчи!
Гојма өзүнү түлкүлүјә, адә, экинчи!

Бир үзрлә һәр күндә кәлиб дурма гапымда,
Јалварма мәнә, бојнуну кәч бурма гапымда,
Каһи башына, каһ дөшүнә вурма гапымда,
Ләғв олма, әдәб көзлә бу мә'вадә, экинчи!
Лал ол, а балам, башлама фәрјадә, экинчи!

Хош кечмәди ил чөллүјә, деһганә, нә борчум?
Јағмады јағыш, битмәди бир данә, нә борчум?
Әсди гара јел чәлтијә, бостанә, нә борчум?
Кетди мәнә нә фә'лә лијин бадә, экинчи?!
Лағ-лағ данышыб башлама фәрјадә, экинчи!

Алды долу әлдән сәрү саманыны, нејлим?
Јашики чәјирткә једи бостаныны, нејлим?
Вердин кечән ил борчуна јорғаныны, нејлим?
Ол инди палас сатмаға амадә, экинчи!
Лал ол, а балам, башлама фәрјадә, экинчи!

Сөз ачма мәнә чох чалышыб, аз јемәјиндән,
Чанын бәчәһәннәм ки, өлүрсән, демәјиндән!
Мән көзләмәнәм, буғда чыхар, вер бәбәјиндән!
Чәлтик дә кәтир, арпа да, буғда да, экинчи!
Јохса сојарам лап дәрини, адә, экинчи!

Сән һеј де јохумдур, чыхарыб чаныны, аллам!
Валлаһи овуб дидеји-кирјаныны, аллам!
Шаллаға тутуб пејкәри-үрјаныны, аллам!
Өз һалыны сал инди өзүн јадә, экинчи!
Лағ-лағ данышыб башлама фәрјадә, экинчи!

Чүтчү бабасан, буғданы вер, дары јејәрсән,
Су олмаса, гышда әридиб гары јејәрсән,
Дашдан јумушаг зәһр нәдир, мары јејәрсән,
Өјрәшмәмисән әт јаға дүнјадә, экинчи!
Һејван кими өмр ејләмисән садә, экинчи!

Лакин мәним инсанлыг олуб вәз'и-мәдарим,
Бәјзадәјәм, асајишәдир чүмлә гәрарим,
Мејсиз, мәзәсиз битмәз олур шаму нәһарим;
Иштә беләдир һаләти-бәјзадә, экинчи!
Бәјзадәләрин рәсми будур, адә, экинчи!..

ӘЛМИННӘТҮ-ЛИЛЛАҺ КИ, «ДӘБИСТАН» ДА ГАПАНДЫ!

Әлминнәтү-лиллаһ ки, «Дәбистан»[1] да гапанды!
Бир бади-хәзан әсди, күлүстан да гапанды!

Һасилләри пуч олду бүтүн мәзрәәчатын,
Јел вурду гавун-гарпызы, бостан да гапанды!

«Үлфәт»[2] кәсилиб тохдады «Бурһани-тәрәгги»[3],
Мәһв олду «Һәмијјәт»[4], әдәбистан да гапанды!

«Рәһбәр»[5] јорулуб, јухлады «Иршад»ү[6] «Тәкамүл»[7]
Асланлара ох дәјди, нејистан да гапанды!

Мејдани-рәгабәтдә бизим һүммәтимиздән
Дә'ва гапаныб, Рүстәми-дастан да гапанды!

Әтфали-вәтән гој бағырыб өлсүн ачындан,
Јанды аналар синәси, пүстан да гапанды!

Гој көһнәләрин даш үрәји күлтәк ачылсын,
Дарүззәфәри-тазәпәрәстан да гапанды!..

УЧИТЕЛЛӘР

Төвгиф едилмишди мағыл Кәнчә сијезди,
Олмушдуг әчәб биз дәхи раһәт, учителләр!

Дүшдү тавуғу деврија бәдбәхт «Ничат»ын[1],
Әјләшмәди бир ләһзә фәрағәт учителләр!

Диван-дәрәни бәндә чәкиб алды дүбарә,
Бу бид'әт олан әмрә ичазәт, учителләр!

Инди Бакыда башланачаг олду бу ичлас,
Олдуг јенә ол мәчлисә дә'вәт, учителләр!

Гојмур бу гапанмыш бизи дүнјадә беш-он күн
Адәтчә чәкиб кејф, едәк ишрәт, учителләр!

Билмәм бу сијездин нәдир ахыр бизә хејри —
Һәр илдә чәкәк бунча әзијјәт, учителләр?!

Даим бу тәшәббүсләр олур һәггүл-әмәлсиз,
Милләт пулу јох, та алаг үчрәт, учителләр!

Лазым кәтирир хәрч едәк анчаг чибимиздән,
Һәм хәрч ола, һәм мајеји-зәһмәт, учителләр!

Бојлә әмәлә агил олан мүртәкиб олмаз,
Лајигми чибишдәнә хәјанәт, учителләр?!

Јә'ни нә демәкдир бу ки, сән пулуну хәрч ет,
Та елм охујуб дәрс ала милләт, учителләр?!

Милләтдән өтүр ағлыјан ахырда олур кор, —
Мәзмунлу мәсәлдир бу ибарәт, учителләр!

Билдир дә нә зәһмәтлә бу ичласа јығышдыг,
Етдик нә гәдәр бош јерә сөһбәт, учителләр!

Лаг-лаг данышылды ки, нәдир шиә вә сүнни,
Лазым ки, бир олсун бу шәриәт, учителләр!

Дердиз ки, кәрәкдир ачыла мәктәби-нисван,
Бир јанда дәхи мәктәби-сән'әт, учителләр!

Бу һәрзәву һәдјанлара кимләр гулаг асды,
Ким верди бу ахмаг сөзә гијмәт, учителләр?!

Баш тутдуму бејтүлмалыныз, сөјлә, сән аллаһ?
Чәкдиз, мән өлүм, һич хәчаләт, учителләр?!

Исламын өлүб јохса санырдыз вүкәласы?
Худсәр еләјирдиз дә вәкаләт, учителләр?!

Бир милләтә ким, сиз оласыз һадијү һами,
Батсын јерә, ја рәб, белә милләт, учителләр!

Сидги бу ки, бу барәдә рә'јимдир әлавә —
Сизлә едә билмәм дә шәракәт, учителләр!

Фикрим будур анчаг олам, өз кејфимә мәшғул
Бир кушеји-күлзардә хәлвәт, учителләр!

«Меј шишәдә, чам әлдә, ағыр нәш'ә башымда»...
Бу ше'рин едәм вирдини адәт, учителләр!

[ВӘГТА КИ, ГОПУР БИР ЕВДӘ МАТӘМ]

Вәгта ки, гопур бир евдә матәм,
Тәшкил едилир бүсати-еһсан,
Мә'лумләр әјләшир мүәммәм,
Тәфриһ илә әлләриндә гәлјан,
Ев саһибинин хәјалы бәрһәм,
Әфкары гонагларын фисинчан,
Бишдикчә газан-газан мүтәнчәм,
Кәлдикчә табаг-табаг бадымчан —
Јад ет мәни, јағлы-јағлы јад ет!

Вәгта ки, әсас олур мүрәттәб
Мәчмуәји-назү не'мәт илә,
Сәрсүфрәдә сәф чәкир мүәддәб
Ејзән нүчәба мәтанәт илә,
Дәрвазәдә әһли-фәгр: «Ја рәб!
Ја рәб!...» чағырыр зәлаләт илә;
Сәрсүфрәдә дадлы-дадлы шәрбәт,
Ичдикчә гонаглар әлдә финчан.
Дәрвазәдә һәсрәтү нәдамәт.
Олдугча нәсиби-мүстәмәндан —
Јад ет мәни, гәмли-гәмли јад ет!

Вәгта котирир бир әһли-сәрвәт
Минһејси-зәкат бир гәдәр пул;
Сејфүл-үләма едиб иһабәт,
Өврадә олур вә лејк мәшғул;
Јә'ни ки, мүгәддәсәм һәгигәт (?)
Мән фазили-әср, хәлг мәфзул.
Мәбләғ төкүлүб һүзурә лај-лај,
Олдугда һәвалеји-чибишдан,
Һәггүл-фүгәрајә шејх: «Охгај,
Бәллә'тү» дејиб уданда пүнһан
Јад ет мәни, кизли-кизли јад ет!..

ФӘХРИЈЈӘ

Һәрчәнд әсирани-гүјудати-заманыз,
Һәрчәнд дүчарани-бәлијјати-ҹаһаныз,
Зәнн етмә ки, бу әсрдә авареји-наныз,
Әввәл нә идиксә, јенә биз шимди һәманыз...
Туранлыларыз, адији-шүғли-сәләфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфиз биз!

Зүлмәтсевәр инсанларыз үч-беш јашымыздан,
Фитнә көјәрир торпағымыздан, дашымыздан,
Тарач едәрәк, бач алырыз гардашымыздан,
Чыхмаз, чыха билмәз дә бу адәт башымыздан...
Әсләфымыза чүнки һәгиги хәләфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфиз биз!

Ол күн ки, Мәликшаһ Бүзүрк[1] ејләди риһләт,
Етдик ики намәрд вәзирә тәбәијјәт,
Гырдыг о гәдәр бир-бirимиздән ки, нәһајәт,
Дүшмән гатыб ол, тахтымызы ејләди гарәт...
Өз һәггимизи кәзләмәјә битәрәфиз биз!
Туранлыларыз, адији-шүғли-сәләфиз биз!

Бир вәгт олуб лешкәри-Чинкизә[2] тәрәфдар,
Харәзмләри[3] мәһв еләдик гәтл илә јекбар,
Харәзмләрин шаһы фәрар ејләди начар,
Мәсҹидләри, мәктәбләри јыхдыг јерә тәкрар...
Һәгга ки, сәзавари-нишанү шәрәфиз биз!
Өз динимизин башына әнкәлкәләфиз биз!

Бир вәгт дә дә'вајн-Сәлиб[4] олду мүһәјја,
Дә'вадә фирәнкиләрә галиб кәлиб, әмма
Динчәлмәјиб етдик јенә бир фачиә бәрпа,
Өз тиғимиз өз ришәмизи кәсди сәрапа...
Күја ки, бијабанда битән бир әләфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфиз биз!

Бир вәгт дәхи Гарәгојун[5], Аггојун[6] олдуг,
Азәрбајчана, һәм дә Анатолуја долдуг,
Ол гәдр гырыб бир-бирииздән ки, јорулдуг,
Гырдыгча јорулдуг вә јорулдугча гырылдыг...
Туранлыларыз, адији-шүғли-сәләфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфиз биз!

Бир вәгт салыб тәфригә олдуг ики гисмәт,
Тејмур[7] шәһә бир парамыз етди һимајәт,
Хан Илдырыма[8] бир парамыз гылды итаәт,
Ганлар сачылыб, Анкарада гопду гијамәт...
Әһсән бизә! Һәм тирзәниз, һәм һәдәфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфиз биз!

Тејмур шаһи-ләнкә олуб табеји-фәрман,
Хан Тохтамышы[9] ејләдик ал ганына гәлтан,
Та олду Гызыл Ордаларын[10] девләти талан,
Мәско шәһинә фәндәбәхш олду бу мејдан...
Әлјөвм урусланмаг илә әшрәфиз биз!
Өз динимизин башына әнкәлкәләфиз биз!

Бир вәгт Шаһ Исмајилү[11] Султан-Сәлимә[12]
Мәфтун оларағ ејләдик исламы дүнимә,
Гојдуг ики тазә ады бир дини-гәдимә,
Салды бу тәшәјјө, бу тәсәннүн бизи бимә...
Галдыгча бу һаләтлә сәзаји-әсәфиз биз!
Өз динимизин башына әнкәлкәләфиз биз!

Надир[13] бу ики хәстәлији тутду нәзәрдә,
Истәрди әлач ејләјә бу горхулу дәрдә,
Бу мәгсәд илә әзм едәрәк кирди нәбәрдә,
Мәгтулән онун нә'шини гојдуг гуру јердә...
Бир шеји-әчибиз, нә билим, бир түһәфиз биз!
Өз динимизин башына әнкәлкәләфиз биз!

Инди јенә вар тазә хәбәр, јахшы тәмаша,
Иранлылыг, османлылыг исми олуб еһја,
Бир гит'ә јер үстүндә гопуб бир јекә дә'ва,
Мејдан ки, гызышды оларыг мәһв сәрапа...
Онсуз да әкәрчәнд ки, јексәр тәләфиз биз!
Өз гөвмүмүзүн башына әнкәлкәләфиз биз!

ГОРХУРАМ

Паји-пијадә дүшүрәм чөлләрә, —
Хари-мүғилан көрүрәм, горхмурам.

Сејр едирәм бәррү бијабанлары, —
Гули-бијабан көрүрәм, горхмурам.

Кәһ олурам бәһрдә зөврәгнишин, —
Далғалы туфан көрүрәм, горхмурам.

Кәһ чыхырам саһилә, һәр јанда мин
Вәһшији-ғүрран көрүрәм, горхмурам.

Кәһ шәфәгтәк дүшүрәм, дағлара, —
Јанғылы вулкан көрүрәм, горхмурам.

Кәһ енирәм сајәтәк орманлара, —
Јыртычы һејван көрүрәм, горхмурам.

Үз гојурам кәһ нејистанлара, —
Бир сүрү аслан көрүрәм, горхмурам.

Мәгбәрәликдә едирәм кәһ мәкан, —
Гәбрдә хортдан көрүрәм, горхмурам.

Мәнзил олур кәһ мәнә виранәләр, —
Чин көрүрәм, чан көрүрәм, горхмурам.

Бу күрәји-әрздә мән, мүхтәсәр,
Мүхтәлиф олван көрүрәм, горхмурам.

Харичи мүлкүндә дә һәтта кәзиб
Чох түһаф инсан көрүрәм, горхмурам.

Лејк, бу горхмазлыг илә, доғрусу,
Ај дадаш, валлаһи, биллаһи, таллаһи,
Һарда мүсәлман көрүрәм, горхурам!..

**Бисәбәб горхмајырам, вәчһи вар:
Нејләјим ахыр, бу јох олмушларын
Фикрини ган-ган көрүрәм, горхурам,
Горхурам, горхурам, горхурам!..**

[БӘ'ЗИ ЈЕРЛӘРДӘ ТӘСАДҮФ ОЛУНУР АША, ӘТӘ]

Бә'зи јерләрдә тәсадүф олунур аша, әтә,
Мүфтә көрчәк тутурам кәндими бозбаша, әтә!

Дејирәм, каш гонаглыг олан евләрдә бүтүн
Јејиб-ичмәкдә башым бәнд ола, чулғаша әтә!

О гәдәр хошланырам түстүсү чыхчаг кабабын —
Ач пишиктәк чумурам шөвг илә бирбаша әтә!

Көрүрәм та әти гәссаб дуканында асылыб,
Аз галыр ит кими нәфсим һүрә, дырмаша әтә!

Нуш олур чаныма әт, хасә о һәнкамдә ким,
Мән јејәм, хырда ушаглар баха, ағлаша, әтә!

Әти чох истәјирәм, лејк пулу ондан чох,
Нола, гузғун кими та мүфтә гонам лаша, әтә!

Хәрч едир бир пара әшхас пулун бајрамда
Зә'фәранә, јаға, разјанәјә, хашхаша, әтә!

Филһәгигәт јемәли шејдир әкәр пулсуз ола,
Јарамыр пул верилә һәр гуруја, јаша, әтә!

Пулу анчаг јарашыр чинләјәсән сандуғә,
Нә ки, хәрч ејләјәсән милләтә, диндаша, әтә?!

Ојлә зәһләм кедир, аллаһ да билир, милләтдән,
Олурам сүст ады кәлчәк, дөнүрәм даша, әтә!

Ады пулдурса пулун, лејк өзү чан јонгарыдыр,
Вермәк олмур гоһума, гоншуја, гардаша, әтә!

Верәрәм диними, иманымы, әмма пулуму
Вермәрәм, «Бәһлул[1]» аға, архајын ол, аша, әтә!..

[МӘН БЕЛӘ ӘСРАРЫ ГАНА БИЛМИРӘМ]

Мән белә әсрары гана билмирәм,
Ганмаз олуб да долана билмирәм!..

Ахтахана, дағда дана бөјүдү,
Мән бөјүк оллам һачана, билмирәм!..

Дерләр утан, һеч кәсә бир сөз демә, —
Һәг сөзү деркән утана билмирәм!..

Нејләмәли, көз көрүр, әглим кәсир,
Мән күнәши көјдә дана билмирәм!..

Шиддәти-сејлан илә баран төкүр,
Бир кома јох, далдалана билмирәм!..

Дерләр усан, һәрзәву һәдјан демә, —
Күч кәтирир дәрд, усана билмирәм!..

Дерләр, отур евдә, недим, касибәм,
Кәсб еләмәзсәм, газана билмирәм!..

Дерләр, а ганмаз, де јыхыл, өл, гутар!
Һә, балам, доғрусу, ај дадаш, мән дәхи
Мәсләһәт ондан о јана билмирәм!..

Пәһ атоннун, нә ширин јатды бу оглан, әлүбә!
Нә да тәрпәнмәјир үстүндәки јорган, әлүбә!

МҮӘЛЛИМЛӘР СИЈЕЗДИ

Баш тутду мүәллимләрин ичласи-сијезди,
Еј ваj, учителләр јенә дәркар олачагдыр!..

Зәннимчә мәним, ишбу јығынчагда һәмана
Билдирки мәсаил јенә тәкрар олачагдыр.

Тәшкил едәчәкләр кишиләр мәктәби-нисван,
Гызлар охујуб чүмлә шәрәфдар олачагдыр.

Һәр шәһрдә бир мәктәби-сән'әт ачачаглар,
Огланлар алыб һәндәсә, ме'мар олачагдыр.

Тәтбиг едәчәкләр јазыны шивеји-түркә,
Сибјан да сүһуләтлә хәбәрдар олачагдыр.

Тәсниф олунуб тазә күтүб түрк дилиндә,
Һәр кәс охујуб елмлә бидар олачагдыр.

Бу бир, ики, үч мәс'әләдә јох о гәдәр бак,
Олсун, бәчәһәннәм, нечә рәфтар олачагдыр.

Лакин бу јамандыр ки, ики мәзһәбә рәгмән
Бир мәс'әлә үстүндә дә көфтар олачагдыр.

Сүннилик илә шиәлији галдырачаглар,
Исламә јетиб рәхнә, хәләлдар олачагдыр.

Гардаш биләчәк бир-бирини шиә вә сүнни,
Һәр әмрдә һәмрә'ју һәмәфкар олачагдыр.

Мәзһәбләри бирјанлыг едиб бу учителләр,
Анчаг јаван ислам ады тәзкар олачагдыр.

Әфсус, сәд әфсус сәнә, еј көзәл ислам!
Кимләр сәнә көр инди тәрәфдар олачагдыр!?

Баш сачлы, ајаг чәкмәли, мырт-мырт данышанлар
Дин гәдри билиб, мө'минү диндар олачагдыр!..

[ЧАПМА АТЫНЫ, КИРМӘ БУ МЕЈДАНӘ, А МОЛЛА!]

Чапма атыны, кирмә бу меједанә, а Молла![1]
Чох мәсхәрә сән јазма мүсәлманә, а Молла!
Салма өзүнү атәши-ниранә, а Молла!
Кәлсин јазығын чанына, диванә, а Молла!
Бу сөзләрини јаз хәрү надане, а Молла!
Биз анлајаныг, кәлдик ахыр чанә, а Молла!

Шимди де кәрәк, мәгсәдин, аја, нәди биздән?
Нә кәшфи-кәрамәт, нә дә бир мө'чүзә сиздән
Һеч кәрмәмишик, салма өзүн бир белә көздән!
Анчаг ки, кәлир бирчә шәкил чәкмәк әлиздән!
Горхум буду инкар едәсән тарын, а Молла!
Ја мәһв едәсән ахирәт асарын, а Молла!

Елм әһлисән, ет һејзү нифаси көзәл үнван,
Ја мәс'әлеји-шәкк илә сәһви елә тибјан,
Мәндән кәл ешит бунча нәсиһәт, а мүсәлман!
Нәгл ејлә «Чеһил тути»[2], нә һүрријјәти-вичдан?!
Ол бирчә пешиман, кәл иманә, а Молла!
Сөһбәт едәсән һурију гылманә, а Молла!

Ја вә'з елә биздән өтәр әхбару әһадис,
Гыл малә тәсаһүб, гала бош јердә мәварис,
Ирсалә оху, ејлә әјан фәрги-хәбаис,
Аја, сәнә нә, олду кечән вәз'ү һәвадис?
Гыл тәкјә митәккајә, елә раһәт, а Молла!
Елм әһлинә шимди беләдир адәт, а Молла!

Чых мәнбәрә, заһирдә оху нәглү китабы,
Буғданы вур анбара, елә мејл шәрабы,
Вур башына нохтады, бу мәхлугә, сәвабы,
Аја, нә ишин вар, јазыб ајати-һичабы?
Бу сөзләри инсан јазыб инсанә, а Молла!
Нохта јараныб фиргеји-һејванә, а Молла!

Ја мүчтәһид ол, тап өзүнә чохлу мүгәллид,
Јаинки әвам ол, елә ирсаләјә тәглид,
Аја, сәнә нә, нејләди молла илә сејјид?
Ја нејләди һачы? Еләмә һәр сөзү тәчдид!
Һәр нә еләсә, башда вар әммамә, а Молла!
Динмә, тохунур әләми-исламә, а Молла!

Каһи јағышы, каһи мүсәлланы данырсан,
Каһи өкүзүн үстә бу дүнјаны данырсан,
Каһи булуду, әрши-мүәлланы данырсан,
Кәһ чинни, кәһи гули-бијабаны данырсан,
Тәсхирә кириб чох охудун, аздын, а Молла!
Һәр нә кәлиб өз аглинә сән јаздын, а Молла!

Тәсбиһи кәтүр, гуршағы бағла, елә тәзвир,
Өз вәһми-хәјалатыны ејлә бизә тәфсир,
Аја, сәнә нә нәф'и ки, Иран ола тә'мир, —
Рисва едиб һәр һәфтә чәкирсән белә тәсвир?
Бирчә сәнә нә, нолду бу Иранә, а Молла!
Ја молла, сејид, гојдула виранә, а Молла!

Чоғрафи нәдир, елми-һесаб, елми-ријази,
Ја елми-мәсаһәт едә тәгсими-әрази,
Ја елми-мәадин охуја кәшф едә ғази,
Гој нәһв илә сәрфи охусун та ола гази,
Сөһбәт еләсин тәһрү нәчасәтдән, а Молла!
Ја мәс'әлеји-гүслү чәнабәтдән, а Молла!

Ја тирјаки ол, кетмә нә дә'вавү нә рәзмә,
Сән'әт нәди, аллаһа тәвәккүл елә, кәзмә,
Ја дүшсә јетим малы је, вер хәлвәти һәзмә,
Әјләш, оту, ич бадәни, сал мүтриби бәзмә,
Бизләрдә нә лазымды тичарәтләр, а Молла!
Бир јахшы тичарәтди бу адәтләр, а Молла!

Аја, сәнә нә гыз әрә кетди ки, ушагды?
Аја, сәнә нә ачлара нолду ки, гурагды?

Ја күндә бир арвад ки, мүсәлмандан ирагды?
Јаинки тәрәгги бизә һарданды, һачагды?
Инкар еләмә гәсд илә көһнә јолу, Молла!
Бичарә, јазыг, башы чүнундан долу, Молла!

Јатмырсан өзүн инди дә, нејлим, һәлә јатма,
Моллалара јансын үрәјин, хәлги ајытма,
Ханларын евин јыхма, көзүм, көһнәни атма,
Бузлу сују гајнар газанын ашына гатма,
Јох анлајанын мәнфәәти чанә, а Молла!
Дәрвишә, ахунда, бәјә, һәм ханә, а Молла!..

ИКИ ЧАВАБЛАРА БИР ЧАВАБ

Лоғалашыб, а көрмәмиш, чох да белә фырылдама!
Тәрбијәсиз ушаг кими бош-бошуна һырылдама!
Баш-гулағын дүзәлмәјиб, чох да басыб-курулдама!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Мүнтәзәм олмамыш әмәл, рөвнәги-кар олурму ја?!
Субһ түлу' етмәмиш вәгти-нәһар олурму ја?
Бир күл ачылмаг илә дә фәсли-бәһар олурму, ја?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Гәтл еләдиз Әтабәки, мән ки, бу әмри данмырам?!
Вар јенә мин Әтабәкиз, јохса әмәлли ганмырам?
Көһнә гапы бу тезлијә тазәләшә инанмырам!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Кирәм Әтабәк өлдү дә, топу түфәнкиниз һаны?
Бәһри-әмиги-һәрбдә кәштији-чәнкиниз һаны?
Әски һамамдыр, әски тас, пәс јени рәнкиниз һаны?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Сөјлә мәнә, вәзарәти-миллијәниз дүзәлдими?
Ја узун әл, узун папаг гыссалашыб көдәлдими?
Өлкәнизә шәмәндәфер јол тапа билди, кәлдими?
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Дари-шәфаји-Теһранын кет елә бир сәјаһәтин,
Мирзә Әбүлһәсән ханын[1] көр рәвиши-тәбабәтин,
Тән јары бөлдү зәһр илә јексәр әчәм чәмаәтин!
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Мүлки-Ирагы адбаад сајсам әкәр, кәлал олур,
Тул тапар кәламымыз, гареә һәм мәлал олур,
Ишбу сәбәблә ше'римиз мүхтәсәр әрзи-һал олур,
Динмә, данышма, јат балам, сән дејән олмајыб һәлә!

Арха су долмајыб һәлә!
Көһнә идарәниз дурур,
Рәнки дә солмајыб һәлә!..

[СОЛДУМУ КҮЛЗАРЫН, ЕЈ ФАИГИ-НЕ'МАН ПӘСӘР]

Солдуму күлзарын, еј Фаиги-Не'ман пәсәр,
Лалеји-не'манларын олдуму хунинчикәр,
Синәнә дәсти-гәза чәкдими дағи-кәдәр,
    Нәркиси-шәһлаләрин жаләчәкан олдуму?
    Шимди сәнә мән дејән мәтләб әјан олдуму?!

Сөјләмәдимми сәнә, раһәт отур, һејфсән,
Чәкмә бу милләт гәмин, чәк өзүнә кејф сән,
Ханә дејилдир сәнин, кетмәлисән, зејфсән.
    Ејләмәдин е'тина, гиссә һәман олдуму?
    Шимди сәнә мән дејән мәтләб әјан олдуму?!

Фајидә вермәз, дедим, етдијин әфған сәнә,
Һалына јандыгларын ејләмәз еһсан сәнә,
Мәскән олур агибәт кушеји-зиндан сәнә,
    Кушеји-зиндан сәнә иштә мәкан олдуму?
    Шимди сәнә мән дејән мәтләб әјан олдуму?!

Мән демәдимми сәнә башда отур тачтәк,
Дурма мүгабил бәла тиринә амачтәк,
Истәмә һүррријјәти фә'леји-мөһтачтәк,
    Балү пәрин накәһан тирә нишан олдуму?
    Шимди сәнә мән дејән мәтләб әјан олдуму?

Мән демәдимми сәнә кирмә ишә чан илән,
Ховф еләә, саллашма чох бәјләр илән, хан илән,
Олмакилән һәмрәвиш мәчлиси-Иран илән,
    Мәчлиси-Иранда бир шөвкәтү шан олдуму?
    Шимди сәнә мән дејән мәтләб әјан олдуму?

Мән демәдимми сәнә һәзрәти-зишанлары,
Ејләмә дә'вәт әбәс бирлијә ишанлары,
Сән ки, јыға билмәсән бунча пәришанлары,
    Мәс'әлеји-иттиһад һәллү бәјан олдуму?
    Шимди сәнә мән дејән мәтләб әјан олдуму?!

[ЕЈ ОН КИ, ҮЛУМИ-МӘДӘНИДӘН ХӘБӘРИН ВАР]

Еј он ки, үлуми-мәдәнидән хәбәрин вар,
    Јүз дәрди-сәрин вар;
Бича јерә һәр ләһзәдә мин шурү шәрин вар,
    Чох пис нәзәрин вар.

Бәсдир, аз елә бизләри сән елмдә талиб,
    Ахыр нә мүнасиб?
Көр милләти-бипавү сәрү һәм чү хәрин вар,
    Бундан бәтәрин вар!

Тәсхири-әчиннә илә ет кәшфи-кәрамәт,
    Әһсән дејә милләт;
Нејлим охујуб елми-сәнаје һүнәрин вар,
    Нәф'ин, сәмәрин вар?!

Бујнузлу илан сејдинә кет јазкилә әфсун,
    Етмә бизи мәһзун!
Минләр бу әмәлдә көрәсән симү зәрин вар,
    Али әсәрин вар!

Бәсдир дәхи милләт гәмини ејләмә тәкрар,
    Олмаз белә исрар!
Бир бах өзүнә, көр нечә әшки-бәсәрин вар,
    Һәм чешми-тәрин вар!

Јүз елм охусан, ахыры аварә галарсан,
    Бичарә галарсан;
Бахмазла сәнин синәдә дүрлү күһәрин вар,
    Лә'ләи-тәрин вар.

Бир тазә чаван олсан, әзизим, ишин ишдир,
    Бу јахшы рәвишдир;
Һәр кәс көрә сөјләр: нечә лә'ли-шәкәрин вар,
    Инчә кәмәрин вар.

Әлбәт јејиб-ичмәк, кејф чәкмәк ола карын,
Һәм олмаја арын;
Бунда биләсән јахшыча фәтһү зәфәрин вар.
Һали-дикәрин вар.

Кетсә белә иш мәһтәшәми-хәлвәт олурсан,
Асудә галырсан;
Бојлә еләмәзсән, билирәм, чох хәтәрин вар.
Һәм шуру шәрин вар.

Јохса дејәсән милләти-бичарә гәминдән,
Һаким ситәминдән;
Бил субһә кими налеји-мүрғи-сәһәрин вар!
Ол дәрбәдәрин вар!

Етмә гәми-милләт,
Ачма баша зәһмәт,
Олса белә мөһнәт
Хунин чијәрин вар?

СУАЛ-ЧАВАБ

— Көрмә! — Баш үстә, јумарам көзләрим.
— Динмә! — Мүтиәм, кәсәрәм сөзләрим.
— Бир сөз ешитмә! — Гулағым бағларам.
— Күлмә! — Пәкеј, шаму сәһәр ағларам.
— Ганма! — Бачармам! Мәни мә'зур тут,
Бојләчә тәклифи-мәһалы унут!
Габили-имканмы олур ганмамаг?
Мәчмәри-нар ичрә олуб јанмамаг?
Ејлә хәмуш атәши-сузаныны,
Гыл мәни асудә, һәм өз чаныны!

ИФТАРДАН БИР КӨФТАР, ЈА МӘЧМӘДӘН БИР ЛӨГМӘ

Атмыш нигаби-һүснин мәчмуәји-тәванкәр,
Мәчмуәдә дүзүлмүш ејзән хуруш сәрасәр,
Һәсрәткешани-мәтбәх, күркани-бәтнпәрвәр,
Чари боғаза шәрбәт, сари-мәзагә шәккәр,
Әкси-бухари-долма, зилли-әммамеји-сәр,
Дәрјаји-иштәһајә олмагда беһчәтавәр,
Һүззар ичиндә әсла јох бир фәгиру мүзтәр,
Ифтар вәгтидир һа, еј ваизи-сүхәнвәр!

Иш башбиләнсиз олмаз!
Сәрсүфрә сәнсиз олмаз!

Вәгти-ғәза ки, нәфсин чуш етдији зәмандыр,
Билчүмлә рузәдарә һәнками-әкли-нандыр,
Әнва'и-назү не'мәт сәрсүфрәдә әјандыр,
Лакин о лөгмәләр һәп ә'јанә шајәкандыр,
Һәр су нәзәр едәрсән: бәјдир, әмирү хандыр,
Фәгр әһлинә бу һаләт тагәткүдази-чандыр,
Ифтар ләззәтәфза сури-сәфанишандыр,
Еј мүстәһәг, дарыхма, көнлүн әкәрчи гандыр!

Мискин һәзәнсиз олмаз!
Гәм, гүссә сәнсиз олмаз!

Етдикчә мән тәмаша, көрдүкчә ишбу кари —
Ачиздә инкисари, саилдә изтирари,
Мискиндә интизари, тачирдә еһтикари,
Әшким олур көзүмдән хуни-чијәрлә чари,
Һејһат, олурму чешмим һаиз бу игтидари
Та јанмадыгча көнлүм, еј көнлүмүн мәдари?!
Әш'ари-атәшин-дәм јахдыгча гәлби-зари,
Тәглид едир тәбиәт мүрғани-нөвбәһари.

Шаир сүхәнсиз олмаз,
Ше'р исә сәнсиз олмаз!

Еј әһли-фәгру фагә, вер шаирә сәлалын,
Дәмдир ки, шаир олсун дилдадеји-кәлалын,
Дәмдир ки, ше'ри-нәгзим шәрһ етсин әрзи-һалын,
Шајани-рәһм олунсун һәр кәсчә инфиалын,
Сурәтнүмалыг етсин ајинеји-висалын,
Көзләрдә чилвәләнсин инсан кими чәмалын,
Һејһат! Сүммә һејһат! Хам олмасын хәјалын!
Биһиммәт әғнијадән олмаз рәва суалын,
Төк руји-зәрдин үзрә даим сиришки-алын...

Саил миһәнсиз олмаз!
Мөһнәт дә сәнсиз олмаз!

[БИМӘРҺӘМӘТ Ә'ЈАНЛАРЫНА ШҮКР, ХУДАЈА!]

Бимәрһәмәт ә'јанларына шүкр, худаја!
Бу саһиби-милјанларына шүкр, худаја!

Милләт гәминә бахмајан әнзари-кәрәмлә —
Ишани-зәвишанларына шүкр, худаја!

Иш билмәјән анчаг јемәк-ичмәкдән әлавә,
Бу чанлы дәјирманларына шүкр, худаја!

Бидади-бәрадәрлә олан ганына гәлтан,
Гафгаздакы гурбанларына шүкр, худаја!

Хассә Баку шәһриндә, о шөһрәтли мәканда
Дәрјатәк ахан ганларына шүкр, худаја!

Хунхар олан әфради-бәни-нөв'үнә даим —
Бу вәһшијү ғурранларына шүкр, худаја!

Гурд исә, шәгал исә бијабанда олурду,
Шәһр ичрә бу һејванларына шүкр, худаја!

Көзләнмәјән әдналығын ичадына чиддән —
Һиммәт едән инсанларына шүкр, худаја!

Һәммамдә өврәтләрә гулдурлуг едән бу[1]
Гејрәтли мүсәлманларына шүкр, худаја!

Сакит отуран бојлә чинајәтләрә гаршы
Бу саһиби-вичданларына шүкр, худаја!

Билмәм нә заман гәһрин едәр аләми бәрбад?!
Сәбр етдијин аванларына шүкр, худаја!

Һәлл олмады көнлүмдәки нискилли мүәмма,
Тәчдид едирәм мәтләи, мабә'ди вар әмма!..

МӘКТУБ

Молла дајы, етмә шәрарәт белә,
Орталыға салма ләчачәт белә!..

Күндә чыхарма јени бир гаидә,
Мәктәби билмә белә бафаидә,
Милләти бәнд етмә әлиф-баидә,
Сөјләмә «сә'фәс» белә, «гәршәт»[1] белә!..

Чох да сәнинтәк дејиләм нахәләф
Та олам аги-пәдәрани-сәләф,
Елмлә өвладымы етмәм тәләф,
Мин дә десән сөз белә, сөһбәт белә!..

Елм нәдир, фәзл нәдир — ганмарам,
Атәши-елмә алышыб јанмарам,
Сән едән игваләрә алданмарам,
Вермә әбәс кәндинә зәһмәт белә!..

Чәһлдә бир гәл'әји, истадәјәм,
Аләми маһв етмәјә амадәјәм,
Адији-тирјакү мејү бадәјәм,
Етмишәм өмрүмдә мән адәт белә!..

Тикмә, кәнар ол, көзүмә милләти!
Нејләјирәм милләти, миллијјәти?!
Олду башым дәнк, дәјиш, сөһбәти,
Аз сөлә милләт белә, үммәт белә!..

Мән фәгәт өз әмрими саманларам,
Хејрим үчүн аләми виранларам,
Мән нә чәмаәт, нә вәтән анларам, —
Јанса вәтән, батса чәмаәт белә!..

Јох көзүм әсла фүгәра көрмәјә!
Худ, фүгәраны нә рәва көрмәјә?
Көздә әкәр олса зија көрмәјә —
Көстәр она пул белә, дөвләт белә!..

[ТӨҺМӘТ ЕДИР ГӘЗЕТЧИЛӘР, — МӘ'ШӘРИ-НАСЫ БИР БЕЛӘ!...]

Төһмәт едир гәзетчиләр, — мә'шәри-насы бир белә!..
Өзләринин, инан ки, јох фәһмү зәкасы бир белә!..

Мән кими агил олсалар, шүғл едәләр оғурлуғу, —
Зәһмәти, рәнчи бир белә!.. Зөвгү сәфасы бир белә!..

Чүмлә мәариф әһлинин һаләти көз өнүндәдир, —
Вәчһи-мәашы бир белә!.. Дәрду бәласы бир белә!..

Мадәри-елмә сөјләнир Мәрјәмә[1] сөјләнән түһәм,
Елмин анасы бир белә!.. Чәһлин атасы бир белә!..

Мән дәлијәмми оғлуму мәктәбә, дәрсә сөвг едәм?!
Дәрсин әзасы бир белә, хәлгин әдасы бир белә!..

[ДАШ ГӘЛБЛИ ИНСАНЛАРЫ НЕЈЛӘРДИН, ИЛАҺИ?!]

Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?!
Биздә бу сојуг ганлары нејләрдин, илаһи?!

Артдыгча һәјасызлыг олур ел мүтәһәммил,
Һәр зүлмә дөзән чанлары нејләрдин, илаһи?!

Бир дөврдә ким, сидгү сәфа галмајачагмыш, —
Билмәм белә дөвранлары нејләрдин, илаһи?!

Мәзлумларын көз јашы дәрја олачагмыш, —
Дәрјалары, үммaнлары нејләрдин, илаһи?!

Сәјјади-чәфакардә рәһм олмајачагмыш, —
Аһуләри, чејранлары нејләрдин, илаһи?!

Бағын, әкинин хејрини бәјләр көрәчәкмиш, —
Төхм әкмәјә деһганлары нејләрдин, илаһи?!

Иш рәнчбәрин, күч өкүзүн, јер өзүнүнкү, —
Бәјзадәләри, ханлары нејләрдин, илаһи?!

Һөкм ејләјәчәкмиш бүтүн аләмдә чәһаләт, —
Дилдадеји-ирфанлары нејләрдин, илаһи?!

Суртуглу мүсәлманлары тәкфирә гојан бу
Дөшдүклү мүсәлманлары нејләрдин, илаһи?!

Јахуд буларын бунча нүфузу олачагмыш, —
Беш-үч бу сүхәнданлары нејләрдин, илаһи?!

Гејрәтли даносбазларымыз иш бачарыркән, —
Тәнбәл, дәли шејтанлары нејләрдин, илаһи?!

Әрләр һәрә бир гыз кими оғлан севәчәкмиш, —
Евләрдәки нисванлары нејләрдин, илаһи?!

1287—8

Тачирләримиз Сонјалара бәнд олачагмыш, —
Бәдбәхт Түкәзбанлары нејләрдин, илаһи?!

Сүбһанәкә, сүбһанәкә, сүбһанәкә, ја рәб!
Бахдыгча бу һикмәтләрә һејран олурам һәп!..

СУАЛ-ЧАВАБ

Чаван-гоча

— Шәһри-мә'лумунузун вәз'ү гәрары нечәдир?
— Һәмдулиллаһ, нечә көрмүшдүсә Нуһ, ојләчәдир!
— Јени мәктәб ачылыбмы вәтән өвлады үчүн?
— Аз дејил Адәм ачан мәдрәсә әһфады үчүн!
— Охујурму гәзетә шәһринизин әһли тәмам?
— Бә'зи сарсаг охумушлар охујур, мән охумам!
— Өлкәниздә ачылыбдырмы гираәтханә?
— Тазәләр ачмыш иди, гојдуг ону виранә!
— Ач гарындашлара инфаг едилирми, әми чан?
— Ону көрмәзми худа, ел нијә версин она нан?!
— Бивә өврәтләрин әмри алынырмы нәзәрә?
— Чаны чыхсын, о да кетсин јенә бир тазә әрә!
— Иттиһад әмринә даир данышырсызмы бары?
— Данышыр бир парамыз, лејк боғаздан јухары!
— Сүннијү шиә тәәссүбләри ләғв олдуму ја?
— Нә дедин? Күфр данышдын! Чырарам ағзыны һа!..
— Габили-әрз сөзүм јох, мәни әфв ет, кедирәм...
— Бәчәһәннәм ки, кедирсән, сәни худ мән недирәм?!
Буна бах, ағзына бах, сурәти-идбарына бах!
Башынын шапгасына, етдиjи кәфтарына бах!.

СӘБИР

Та кәлирик биз дә бир аз анлајаг,
Мәһзәри-ирфанда вурур тәк сәбир.
Ја дејирик ишләри саманлајаг,
Мәчлиси-ә'јанда вурур тәк сәбир.

Истәјирик бир иш ачаг филмәсәл,
Сөјләширик бир-ики ил лаәгәл,
Та дејилир пул верин, ашсын әмәл,
Өлкәдә, һәр јанда вурур тәк сәбир.

Јалхы бизи ејләмәјиб мүбтәла:
Сәфһеји-Гафгазы тутуб бу бәла;
Гахда, Газахда, Шәкидә бәрмәла,
Шишәдә, Ширванда вурур тәк сәбир.

Лакин о јерләрдә кедир, дурмајыр,
Бир елә лајигли кәләк гурмајыр,
Кәнчәдә дерләрсә вурур, вурмајыр,
Ојлә ки, Сәлјанда вурур тәк сәбир.

Андыра галмыш нә јаман сәсләнир!
Сөз демәјә вермир аман, сәсләнир!
Ох атылыр, санки каман сәсләнир!
Саһәти-мејданда вурур тәк сәбир.

Һәрзә нә шура вә нә мәчлис билир,
Нә дүшүнүр јахшы, нә бир пис билир,
Горхмур, утанмыр, нә дә бир һис билир,
Һүчрәдә, дүкканда вурур тәк сәбир...

ФИСИНЧАН

Санма әздикчә фәләк бизләри виранлыг олур.
Ун тәмәннасы илә буғда дәјирманлыг олур!

Гарышыгдыр һәләлик милләтин исте'дады, —
Әләнирсә, сафы бир јан, тозу бир јанлыг олур!

Чалхаландыгча, буландыгча заман неһрә кими,
Јағы јағ үстә чыхыр, ајраны ајранлыг олур!

Ким ки, инсаны севәр, — ашиги-һүрријјәт олур,
Бәли, һүрријјәт олан јердә дә инсанлыг олур!

Еј ки, дерсән, үрәфа раһи-хәтадә булунур,
Елми-мәнтигчә бу сөз бәһреји-наданлыг олур!

Үрәфа дерсән, өзүн әһли-хәта дерсән өзүн,
Дүшүнүрсәнми бу сөздә нечә һәдјанлыг олур?

Көзүнү хирәләдирми күнәши ирфанын?
Һајды, хәффашсифәт, бунчамы хулганлыг олур?!

Танырыг биз сизи артыг, демә һа, биз беләјик,
Танылыр ол киши ким, тутдуғу мејданлыг олур!

Бахмасыз кушеји-чешм илә фәгиранә тәрәф,
Јүјүрүрсүз ора ким, дадлы фисинчанлыг олур!..

[АЛДАНМАРАМ КИ, ДОҒРУДУР АЈИНИН, ЕЈ ӘМУ!]

Алданмарам ки, доғрудур ајинин, еј әму!
Кәссин мәни, һәгиги исә динин, еј әму!

Иманына гәсәмлә чапырсан чәмаәти,
Гулдурчулуг түфәнкимидир динин, еј әму?!

Гәлбин кими сијаһ едәмәзсән мәһасинин,
Чумма һәнајә, бошла бу тәлвинин, еј әму!

Сөвмү сәлатдән сәнә кәр чыхмасајды пул[1],
Олмазды бунча зәһмәтә тәмкинин, еј әму!

Тикмә нәмазыны көзүмә бир чида кими,
Көстәр мүамиләндәки тә'јинин, еј әму!

БИЗӘ НӘ?!

Кәр бу ил хәлги тәбаһ етди киранлыг, бизә нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизә нә?!

Биз мәкәр ачлара вәгф ејләмишик малымызы?
Та ки, һәр мүстәһәгә бәзл едәк әмвалымызы?
Биз мүраат едәрик анчаг өз әһвалымызы,
Даима бәсләјәрик наз ил әтфалымызы;
Атасыз тифлләри басды поранлыг, бизә нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизә нә?!

Бу да сөздүрмү, газандыгларымыз парәләри
Һеј верәк боғмаласын Зәнкәзур аварәләри?
Бизләрә дәхли нәдир, — јохдур әкәр чарәләри
Гој ағарсын фүгәра көзләринин гарәләри!
Чәксин онлар кечә-күндүз никәранлыг, бизә нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизә нә?!

Бошла, ај Молла дајы, сән дә бизи чәкмә зора!
Биз сәнин һијлән илә дүшмәрик әсла бу тора!
Бахмарыг кушеји-чешм илә даһа Зәнкәзура!
Гарлы дағларда сојугдан өләнин чаны кора!
Олмады гисмәт о бәдбәхтә аранлыг, бизә нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизә нә?!

Бизә көстәрмә, әзизим, о гәм ојнағларыны,
Јазда чох кәзмишик ал күлләр ачан дағларыны,
Јығмышыг, дәһјекини, бошламышыг бағларыны,
Гыш үчүн хошламышыг Тифлис ојунчағларыны;
Чулғајыб Зәнкәзуру инди боранлыг, бизә нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизә нә?!

Һәләлик тулламышыг ханеји-виранәләри,
Доланыб кишвәри-Тифлисдә кашанәләри,
Тапдыг ахыр Лизалартәк нечә чананәләри,
Чилчирагларла ишыгландырырыг ханәләри,
Залхалар дахмасына чәкдү гаранлыг, бизә нә?!
Тапмајыр ач-јалавачлар күзәранлыг, бизә нә?!

БАРАКАЛЛАҺ

Сән беләсәнмиш, балам, аj баракаллаһ сәнә!..
Фисг имиш әмрин тамам, аj баракаллаһ сәнә!..

Доғру имиш, шаирин олмаз имиш мәзһәби,
Кафир олурмуш бүтүн мирзәләрин әгләби,
Ләғвү әбәс мәтләби, ләһвү ләәб мәшрәби,
Шуғлу гәзет, телграм, аj баракаллаһ сәнә!

Аj адама охшамаз, бир үзүнә бахсана!
Бомбоз олуб сагталын, рәнкү һәна jахсана!
Мө'мин олуб, бир үзүк бармағына тахсана!
Та ки, десин хасү ам: аj баракаллаһ сәнә!

Јох хәбәрин, бинәва, һич өзүндән сәнин,
Лап малаганлыг jағыр кирдә көзүндән сәнин,
Доғрусу, мән үркмүшәм бә'зи сөзүндән сәнин...
Вермәрәм артыг салам, аj баракаллаһ сәнә!

Һејф гапанмыш сәнин дидеји-һәгбинләрин,
Мәнзилинә јығмысан партретин чинләрин,
Көзләринә чапмајыр јохса бу бидинләрин —
Сурәти һәр сүбһү шам, аj баракаллаһ сәнә!

Әглин азыб, аj јазыг, бошламысан карыны,
Чүмлә дәјишдирмисән күркүнү, палтарыны,
Чәкмә, галош кејмисән, позмусан әтварыны,
«Фи'лүкә фи'лүл-һәрам», аj баракаллаһ сәнә!
Ағзына олсун гадам, аj баракаллаһ сәнә!..

ОЛМУР, ОЛМАСЫН!

Ата

Кучәдә туллан, еј оғул, сән'әтин олмур, олмасын!
Сән'әтә, дәрсә, мәктәбә рәғбәтин олмур, олмасын!

Оғул

Кәсбинә кетмәјә, ата, фүрсәтин олмур, олмасын!
Күндә бир арвад ал, боша, гејрәтин олмур, олмасын!

Ата

Ахшам оланда чых чөлә, кәлмә сәбаһәтәк һәлә,
Нејләсән ејлә[1], бир белә исмәтин олмур, олмасын!
Иффәтин олмур, олмасын!

Оғул

Ахшам оланда јах һәна, дүз зәвәчаты јан-јана,
Кирдин о дәм ки, јорғана, һаләтин олмур, олмасын!
Гүдрәтин олмур, олмасын!

Ата

Тездән ајылма бир сәһәр, дәрсинә гылма бир нәзәр,
Елм охумагда, мүхтәсәр, нијјәтин олмур, олмасын!
Һиммәтин олмур, олмасын!

Оғул

Саггалы бағлы һәр сәһәр, исти һәмамә гыл күзәр,
Горхма, азарласан әкәр, сәһһәтин олмур, олмасын!
Беһчәтин олмур, олмасын!

Ата

Ушголадан чыхан заман, һәр јери вурнухан заман,
Ел сәнә пис бахан заман, ибрәтин олмур, олмасын!
Хичләтин олмур, олмасын!

Оғул

Тәк һәјәтә кирән заман, гоншу гызын көрән заман,
Шөвг илә диндирән заман, өврәтин олмур, олмасын!
Гисмәтин олмур, олмасын!
Башына ешги долмасын!
Ришини Залха јолмасын!..

[МАДАМ КИ, ҺАМИЈАНИ-ЗҮЛМӘТ]

Мадам ки, һамијани-зүлмәт
Хошлар ки, дәвам едә чәһаләт;
Һејһат, билирми онда милләт
Товһид нәдир вә ја нүбүввәт?
Мәктәб едир игтиза заманә,
Бихар ола та күли-фәрасәт;
Еј сејр арајан о күлситанә,
Әсли јоху бәкләмәк нә һачәт?!
Хаб ет һәлә, гафиланә хаб ет!

Таинки ујуб јатан ајылмаз,
Фәрг етмәз ола ја ағ, ја гарә;
Хәстә ки, башында һуш галмаз,
Дәрдин дүшүнүб булурму чарә?
Анчаг она түрфә-түрфә дәллак
Ејләр һәрә бир әчәб тәбабәт!
Еј хәстә, ајылма, етмә идрак,
Һәп ганыны әмсә дә һәчамәт!
Дөнмә о јана, бу јанә, хаб ет!

Алданма, гузум, ки ләфзи-кафәр
Тәсһиһ олунуб чыха лүғәтдән;
Мадам ки, сағды Мирзә Гәнбәр
Ејмән дејилик бу мәл'әнәтдән;
Гојмаз ки, бу хөлги чисми-ваһид
Һөкмүндә олуб едә мәишәт;
Әфсанеји-күфрү ширкү мүлһид,
Һејһат, олурму тәрки-адәт?!
Бу нүктәни ганә-ганә хаб ет!.

МӘСЛӘҺӘТ

Ағрын алым, аj Мәшәд Сижимгулу[1],
Алтмыша јетдин, демә олдун өлү,
Шүкр ола аллаһа, чанындыр сулу,
Чох да, киши, тутма беш әлли пулу,
Вер пулуну, дадлы, ләзәтли зад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Өз дедијиндән көрүнүр өврәтин
Бирдир, олур евдә фәна һаләтин;
Вар имиш евләнмәјә дә гүдрәтин,
Бәс нијә јох лаәгәл үч күлфәтин?
Јохса гонум-гоншуда, ахтар, јад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Инди ки, вар елчи дә Сәфдәр кими,
Бир бала гыз ал боју әр'әр кими,
Он-он ики синндә дилбәр кими,
Зүлфү гара, синәси мәрмәр кими,
Гој башыны синәсинә, бир дад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Сахлама кафтар кими бир өврәти,
Бошла ону, басды сәни никбәти,
Тап өзүнә бир сәнәми хәлвәти,
Бағрына бас јари-мәләксурәти,
Сән дә икидләр кими иш көр, ад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Оғлун ушагдыр, һәлә хамдыр, нашы,
Анчаг ијирми бешә чатмыш јашы,
Чыхмаз онун бир пара ишдән башы,
Нејләјир евләнмәји, атсын дашы,
Өз кефинә бах, киши, дад вер, дад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Анд верирәм мән сәни иманына,
Бағла һәнә ришинә, гыј чанына,
Бир, ики, үч өврәти дүз јанына...
Вермә зәрәр сәрвәтү саманына —
Сән нә гәзет ган вә нә дә «Иршад» ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

Фикр елә бир, кимди бир арвад алан?
Рус, јәһуди! — Дејил әрзим јалан.
Илдә бир арвад алы мө'мин олан,
Ләззәти бир, фејзи дә миндир, инан!
Кәлмәсә бир гыз бу чүрә, алдад ал!
Гој бабалын бојнума, кет, арвад ал!

ШИРВАН

Ше'рими, Молла дајы, зәнбилә салсан, мәнә нә?!
Дүшмәјиб үмдәнү сәһвән јада Ширван, мәнә нә?!

Өзүм ачиз дејиләм, шәһримизин әтварын
Чәкәрәм нәзмә, әкәр олса да һәдјан, мәнә нә?!

Әввәлән, үмдеји мәтләб бу ки, шәһр әһли тәмам
Тәнбәлү каһилү биһиммәтү надан, мәнә нә?!

Мәһфилү мәчлисимиз, мәдрәсәвү мәсчидимиз,
Һәм гираәтханәмиз бағлы, пәришан, мәнә нә?!

Әвәзиндә буларын чајчы, чахырчы дүканы
Кечә-күндүз долудур чүмлә мүсәлман, мәнә нә?!

Фүгәранын ганыны чох да соруллар лотулар,
Шејхләр хәлгә сатыр һурију гылман, мәнә нә?!

Ганмасан сөзләрими журнала да јазма дәхи,
Мәсләһәт амма будур, фикр елә, бир ган, мәнә нә?!.

[БИР ЧИБИМДӘ ӘСКИНАСЫМ, БИР ЧИБИМДӘ АҒ МӘНАТ]

Бир чибимдә әскинасым, бир чибимдә ағ мәнат,
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!
Пишкаһи-чешми-чанимдә вәтән етсә вәфат, —
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!

Гаршыма тә'зим үчүн сәф бағласа куһсарләр,
Ахса ачлар дидәсиндән чуји-чушишбарләр,
Бахмарам, анчаг чохалсын кассада динарләр,
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!

Хуни-әхван илә гој олсун вәтән бир лаләзар,
Залиманын зүлмү һәркиз етмәсин вичданә кар,
Тәк учалсын шә'нимиз, олсун тәәјјүш бәргәрар,
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!

Шимди бәзл етмәм, мәнә лазым шу имранын сону,
Чүн пула мөһтачдыр дүнјадә һәр анын сону,
Бәрчәһәннәм, олмасын јексәр мүсәлманын сону!
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!

Чејнәнилди милләтин, нејлим, һүгуги-әгдәси?!
Ја ки, һеч бир јердә јохдур һөрмәти, шә'ни, сәси,
Бојлә-бојлә сөзләрин мән олмарам базичәси!
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!

Мүхтәсәр, чәкмә јанымда бир дә вичдан намини,
Ач галыб, зар ағлајан бикәс јетиман намини,
Истәсән көнлүм ачылсын — сөјлә милјан намини!
Олсун, олсун, гој чох олсун бојлә ләззәтли һәјат!..

АЈ ҺАРАЈ!

Aj һaраj, бир нечә шаир, нечә шаир кимиләр
Истәјир дөндәрәләр Кәнчәјә Ширванымызы!

Јени мәктәб денилән бид'әтин ичрасы илә
Бир дә бәрбад едәләр ханеји-виранымызы!

Кафир олдуглары јетмәзми ки, бу һәрзәләрин,
Истәјирләр чәкәләр күфрә мүсәлманымызы!

Еј бизи елмә дәлаләт еләјәнләр, билирик,
Гәсдиниз елм дејил, сәлбдир иманымызы!

Сахларыг һөрмәти-исламы, даһа доғру десәк,
Ачмарыг мәктәбә һәркиз дә чибишданымызы!

Дејилик биз нухулу, кәнчәли, ја ким бакылы!
Белә бош ишләрә вәгф ејләјәк еһсанымызы!

Истәјирдиз бизи бир фәнн илә иғфал едәсиз,
Нечә көрдүз сизи тәкфир едән ихванымызы?!

Кафир етдикми нәзәркаһи-чәмаәтдә сизи?!
Таныдызмы бизи, көрдүзмү дә вичданымызы?!

Кедин инди өзүнүздән, дәхи биздән дә дејин!
Ала билдизми һәлә мәктәбә сибјанымызы?!.

Даш гәлбли инсанлары нејләрдин, илаһи?!
Биздә бу сојуг ганлары нејләрдин, илаһи?!

ДОҒРУ

Доғру дејəн олсајды јаланчы усанарды,
Аварə галанлар дəхи бир сөз дə ганарды!

Сабитгəдəм олсајды əкəр јар вəфадə,
Ашиг дəхи гачмазды бəладəн, дајанарды!

Əгвал илə ə'мал бир олсајды, јəгинəн,
Бунча денилəн сөзлəрə мəхлуг инанарды!

Мүнсиф һəгə һəг, батилə батил сөлəсəјди,
Əлбəттə ки, наһəг сөлəјəн шəхс утанарды!

Шəхсијјə гəрəз јатмыша лајлај демəсəјди,
Гəфлəтлə јатан көзлəримиз бир ојанарды!

Кəр ағзы күлəкли кишилəр пүфлəмəсəјди,
Бир шəм' ки, асудə јаныр, һəм дə јанарды!

Һəг сөјлəјəнин күфрүнə һөкм ејлəмəсəјдик,
Һəгку мəкəр өз фикрини кизлəрди, данарды?!

ДИЛБӘР

Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг!
Јексәр мусурманын үрәјин ган едән чочуг!

Һәр таифә бахар сәнин әглү камалына,
Әхлагына, хисалына, фикрү хәјалына,
Анчаг мусурман ашиг олур күл чәмалына,
Јетмәк диләр нә нөв илә олса висалына.
Еј һәсрәтин чәкәнләри налан едән чочуг!
Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг!

Еј тифли-садә, кәзмә согагларда бојлә фәрд,
Аличәнаб әмуләрини билмә чох да мәрд,
«Еј кәбки хошхурам, коча миреви бекәрд?
Ғурре мәшо ки, горбе-је абид нәмаз кәрд!*»
Јохдур нәмазә сидг илә иман едән, чочуг!
Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг!

Һәр кушәдә сәнә тапылыр мин фәдајиләр,
Риши һәналы, сүрмәли көзлү вәфајиләр,
Софи, мүридләр, мәшәди, кәрбәлајиләр,
Чантәк сәни кәнарә чәкәр пуллу дајиләр.
Һәр јердә аз дејил сәни меһман едән, чочуг!
Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг!

Тә'риф едәр сәни көрә һәр мөһтәрәм киши,
Тәгдим едәр сәнә бир овуч сәбзә, кишмиши,
Хам олма, алма, анла нәдир бунларын иши,
Мә'сум олан мәзач илә јох сәбзә сазиши,
Олмаз дүбарә дәрдинә дәрман едән, чочуг!
Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг!

Чох нүктә вар, сән анламасан, анлар ашигин,
Ол нүктәјә чәкир сәрү саманлар ашигин,
Ол бахәбәр, олуб нечә ә'јанлар ашигин,
Молла Һәбибләр, Һачы Гурбанлар ашигин,
Әлгиссә, чоху чаныны гурбан едән, чочуг!
Еј дилбәранә тәрздә чөвлән едән чочуг!..

* Еј хош јеришли кәклик, һара кәзмәјә кедирсән? Өзүнә күвәнмә ки, абид пишик намаздадыр.

БӘХТӘВӘР

Оғлумуз, ај Хансәнәм, бир јекә пәлван имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Дурмуш идим кучәдә, бир дә нә көрдүм, һәман
Агрысыны алдығым Фејзи кәлир лап пијан,
Чатчаг уруб бир гоча сагли, гусдурду ган,
Көзләринә дөндүјүм санки бир аслан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Сән өләсән, гој һәлә олсун әмәлли чәван,
Он бешә чатсын јашы, чүр'әтин етсин әјан,
Бир гочу олсун бу ким, аләмә салсын фәған,
Һәр кәс она сөјләсин: Рүстәми-дастан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Јахшы олуб мән бунун бәхтини чөндәрмәдим,
Бир пара пис ишләрә фикрини дөндәрмәдим,
Гоншумузун оғлутәк мәктәбә көндәрмәдим,
Доғрусу, мәктәб демәк кушеји-зиндан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Мәктәбә кетсәјди бу, бојлә галырды мәкәр?!
Дәрс илә олмаздымы бир ала-кич дәнкәсәр?
Ахшамачан мырт-мырт, һејвәрәлик, әлһәзәр!
Мәктәбә мәхсус олан һәрзәвү һәдјан имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Һәм дә олурду ушаг дәрс илә бәде'тигад,
Мәзһәбә рәхнә вуруб, динә салырды фәсад,
Динино, ајининә етмәз иди е'тигад.
Оғлумузун, шүкр ким, заты мүсәлман имиш!
Бәхтәвәр олсун башын, бәхтимиз оғлан имиш!

Нәслимиз инсан имиш!
Елмү әдәб ган имиш!
Баиси-хизлан имиш!
Доғрудан, ај Хансәнәм,
Чан сәнә гурбан, Сәнәм,
Нәслимиз инсан имиш!..

ҮЧ АРВАД

Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!
Лап дејәсән чин кими бир затдылар!

Бич-вәләдүзналәрә сөз батмајыр,
Мин дә нағыл ач, бирин алдатмајыр,
Кечди кечә, мәтләбә әл чатмајыр,
Сүбһ олар инди, бири дә јатмајыр,
Нәш'әмизә јахшы хәләл гатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Һеј јазыг арвад иши саманлајыр,
Кәһ Фатыны, кәһ Садығы јанлајыр,
Зејди сөјүр, Камиләни данлајыр,
Көрпә дејил, һәр бири сөз анлајыр,
Әсл һәгигәтдә дә бәдзатдылар!
Лап дејәсән чин кими бир затдылар!

Бир дәли шејтан дејир, ач бәд башын,
Кәл бу һәрамзадәләрин ат дашын,
Бир-биринә гат бачысын, гардашын,
Әз бәдәнин, үз боғазын, кәс башын,
Көр мәни ахыр кимә охшатдылар!?
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Бир пара бидинләр олуб бәдкүман,
Дерләр: ујуб арвада һачы филан,
Һәр кечә Гәзвинә сүрүр карван...
Сүбһи дә кәрмабәдә ејләр мәкан,
Лејк гаранлыг јерә даш атдылар!
Доғрусу, бунлар дәхи бәдзатдылар!

Чох да мәни билмәјин әһли-мәчаз,
Гәсдим одур, мәс'әлә олсун тәраз,
Гүслә мүсави ки, дејил дәстәмаз,
Гүсл илә бир рүк'әтә миндир нәмаз...

Хасә чатыр фејзә үч арватдылар!
Бәхтәвәр олсунлар, әчәб чатдылар!
Бир нечә шејтанә дә ох атдылар!

Кәрчи сәваб әмр-ибадәтдәдир,
Әфзәли-фејз әһмәзи-таәтдәдир,
Лејк о фејзи ки, нәһајәтдәдир,
Мәнчә, һәман гүсли-чәнабәтдәдир.
Һејф мәни бу кечә тохлатдылар!
Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!

Бағрымы чатдатдылар,
Синәми охлатдылар,
Ил кечәни сүбһәтәк
Бирчә мәкәр јатдылар?!

СӘБР ЕЛӘ

Етсә дә аләм һамысы зәлзәлә,
Аләми кәр тутса да јүз вәлвәлә,
Кет јухуја, дурма, а гардаш, һәлә!
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Гоншуларын чәһд еләсә сән'әтә,
Јетсә дә гејриләри һүрријјәтә,
Вермә гулаг сөһбәти-миллијјәтә,
Онлар әбәсдир ки, дүшүр мөһнәтә,
Еј ады инсан, өзү кәртәнкәлә!
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Зүлм еләсә хан илә бәј ачлара,
Вермәсә пул пуллу да мөһтачлара,
Рәһм олунмазса јалавачлара,
Чаны чәһәннәм, дүшә јамачлара,
Бунлар үчүн тәнк еләмә һөвсәлә!
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Гојма, балам, оғлуну сән ушгола,
Горхусу вар, ахыры кафир ола,
Мәшгини вер оғрулуға, сал јола,
Ахыры кәр бағласалар гол-гола,
Ја вел олуб дүшсә дә әлдән-әлә,
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Моллаларын ејләмә пис адыны,
Салма чөлә ејбини, һәр задыны,
Сахлама чох бојлә ишин јадыны —
Етсә кәбин өзкәнин арвадыны,
Өзкәсинә ејләмә чох һәлһәлә,
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!

Һәр нә бәла кәлсә сәнин башына,
Зүлм едәләр гөвмүнә, гардашына,
Гатса да дүшмәнләр ағы ашына,
Гәрг оласан ахыры көз јашына,
Мүхтәсәри, кечсә дә иш чәнкәлә,
Говзама башын, чочуғум, сәбр елә!..

[АЈ НӘНӘ, БИР ГЫРМЫЗЫ САГГАЛ КИШИ!]

Ај нәнә, бир гырмызы саггал киши!
Ағзу дуалы, гоча баггал киши!

Зөһдлү, тәгвалы, дили шүкрли,
Сүрмәли көзлү, додағы зикрли,
Әгли кифајәтли, дәрин фикрли,
Гәлби мәһәббәтли, хошәһвал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Молла әдалы, софи кирдарлы,
Мәрсијәхан ганлы, мүрид арлы,
Һачы әмәлли, мәшәди карлы,
Нијјәти һәгигәтли, сөзү фал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Бир кишидир ки, нә чыгыр, нә бағыр,
Кәзмәдә јүнкүл, данышыгда ағыр,
Сир-сифәтиндән елә бил нур јағыр,
Көрмәмишәм бир буна тимсал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Та мәни көрчәк олур ағлан кими,
Каһ мәни ағуша басыр чан кими,
Гол уладыр, кәрнәшир аслан кими,
Каһ дурур бахмага мәл-мәл киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Сөјләјир, ах! ах! нә көзәл чаг иди,
Онда ки, рәһмәтлик атан сағ иди!
Ишбу дуканда мәнә ортаг иди,
Күндә сатырды нә гәдәр мал, киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Инди сәниндир бу дукан сәрбәсәр,
Кәл, кет, отур, дур, је, ич, ол бәхтәвәр,
Гәм јемә, долдур чибинә хүшкәбәр,
Ағрыны алсын гоча баггал киши,
Рүстәми-дастанә дөнән Зал киши!

Бир белә јахшы киши олмаз, нәнә,
Күндә верир ләбләби, кишмиш мәнә,
Сөјләјир, оғлум, саба тез кәл кәнә,
Гојма гәминдән ола памал киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!

Каһ башымы, каһ көзүмү әлләјир,
Каһ будуму, каһ дизими әлләјир,
Каһ чәнәми, каһ үзүмү әлләјир,
Бир пара сөз дә дејир еһмал, киши,
Ағзы дуалы, гоча баггал киши!..

ШИКАЈӘТ

А киши, бундан әввәл хәлгдә һөрмәт вар иди,
Бинәва моллалара һөрмәтү иззәт вар иди!

Аға һәр јана ки, ангыр десә, хәлг ангыр иди,
Јер үзүндә бәрәкәт, не'мәтү дөвләт вар иди!

Кимин ағзыјды ки, мән ағ дејәнә гарә десин?
Һәр нәјә әмр еләсәм, хәлгдә таәт вар иди!

Һәрә өз әмринә мәшғул иди башы ашаға,
Нә бу моллаја саташмаг, нә бу сөһбәт вар иди!

Елм һардајды, мүсәлман һарада, гардашым,
Нә тәрәгги сөзү, нә сөһбәти-милләт вар иди!

А дөнүм башына, билмәм бу чәванлар нә дејир
Ки, әввәл онлара нә гүслү тәһарәт вар иди!

Һамысы кафирә бәнзәр о һәрамзадәләрин,
Нә мүсәлманлыға онларда шәбаһәт вар иди!

Бу јатан таифәни онлар ојатды, һејһат!..
Кечди ол дөвр ки, моллалара раһәт вар иди!

Мүфтәхорлуг нә көзәл пешә иди тутмуш идим,
Нә ачан үстүнү карын, нә шәматәт вар иди!

Зиддимә сөз дејән олсајды едәрдим тәкфир,
Ишими гурдаласын кимдә нә чүр'әт вар иди?

Инди бу хырда ушаглар да едир тә'нә бизә,
Фөвт олуб кетди о әјјам ки, фүрсәт вар иди!

Аһ, әфсус ки, кечди о көзәл дөвраным!
Раһәт идим ки, бу хәлг ичрә чәһаләт вар иди!

КАВУР ГЫЗЫ

Билмәм нә чарә ејләјим, ај Молла Нәсрәддин!
Чәрләтди лап мәни бизим өврәт, кавур гызы!

Он беш, он алты, бәлкә дә он једди ил олур
Вардыр мәним евимдә бу күлфәт, кавур гызы!

Үч-дөрд ушаг доғуб, гочалыб, дишләри дүшүб,
Бир кафтара дөнүбдү бу никбәт, кавур гызы!

Инди нә гәдр она дејирәм, сән гочалмысан,
Чохдур ишин, олур сәнә зәһмәт, кавур гызы, —

Кәл разы ол ки, бир гыз алым, мән дә кеф чәким,
Һәм ејләсин сәнә дәхи хидмәт, кавур гызы!

Бундан јана дөнүб итә мыр-мыр мырылдајыр,
Гојмур олам евимдә дә раһәт, кавур гызы!

Бир сөјләјән јох, ај башы батмыш, нә борчуна,
Һәггин нәдир салырсан әдавәт, кавур гызы?!

Сүбһ олду дур, инәкләри сағ, чалха неһрәни,
Диварә јап тәзәк, елә гејрәт, кавур гызы!

Өркән, палас, чаты тоху, ип товла, јун дара,
Тәндир гала, бишир чөрәк, аш, әт, кавур гызы!

Сал башыны ашағә сән, анчаг ишиндә ол,
Палтар ју, ев сүпүр, елә хидмәт, кавур гызы!

Јохса нә борчуна ки, әр өврәт алыр јенә,
Өврәтсән, анчаг ејлә итаәт, кавур гызы!

Әрдир, өзү биләр, нечә өврәт алар, алар,
Һејван кими дурар, бахар өврәт, кавур гызы!

[ОСМАНЛЫЛАР, АЛДАНМАЈЫН, АЛЛАҺЫ СЕВӘРСИЗ!]

Османлылар, алданмајын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаһы севәрсиз!

Шад олмајын, еј севкили милләт вүкәласи,
Османлыда чари ола гануни-әсаси!
Гануни-әсаси демә, иранлы әзаси,
Иранлыларын башларынын ганлы бәласи,
Оғланлары өлмүш аналар матәми, јаси,
Дерләрсә сизә вар бу ишин сонра сәфаси,
Алданмајын, алданмајын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаһы севәрсиз!

Әввәлчә верирләр сизә һүрријјәти-әфкар,
Јә'ни данышыб фикринизи ејләјин изһар;
Вәгта ки, данышдыз, вүзәра олду хәбәрдар,
Мүтләг кәрәчәкләр ки, чибишдәнә зәрәр вар;
Һәр фәнн илә олса говачаглар сизи начар,
Чүнки бу јығынчагда олур һәггиниз инкар,
Јахшы буду топланмајын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаһы севәрсиз!

Кирәм ки, тәаррүзләр едиб дә вүзәрајә
Бир нөв илә өз фикринизи сохдуз арајә,
Та чатды хәбәр бир пара мүфсид үләмајә,
Мирзә Әли Әкбәрләр[1] әлин ачды дуајә,
Тәкфир оху, лә'нәт топу дәјди үрәфајә,
Вармы елә бир шәхс едә әһрары вигајә?
Бу әмри әбәс санмајын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими јанмајын, аллаһы севәрсиз!

Ја лил'әчәб, османлылар, аја, нә ганырсыз?
Гануни-әсаси верилиб ја инанырсыз?
Мир Һашиму[2] Фәзлүллаһыныз[3] јохму санырсыз?
Әксик дејил онлар, вәли, сизләр нә танырсыз!
Бир күн таныјыб онлары лабүд усанырсыз,
Анчаг усанырсызса да, ганә бојанырсыз!

Гансызлары кич ганмаjын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими jанмаjын, аллаһы севәрсиз!

Бир вәгтдә бизләр дә олуб хүррәму хәндан,
Сандыг ки, верибләр бизә һүрриjjәти-вичдан
Шүкр етдик, адамчыллар олуб дахили-инсан,
Өвладымызы сахламадыг ханәдә пүнһан,
Һач Мирзә Һәсән гырх лотуjа верди бир оғлан,
Бу молланүмаләр десәләр: биздә вар иман,
Јох, јох, она товланмаjын, аллаһы севәрсиз!
Иранлы кими jанмаjын, аллаһы севәрсиз! .

[МӘН ШАҺИ-ГӘВИШӨВКӘТӘМ, ИРАН ӨЗҮМҮНДҮР!]

Мән шаһи-гәвишөвкәтәм, Иран өзүмүндүр!
Иран өзүмүн, Реj, Тәбәристан өзүмүндүр!
Абад ола, jа галса да виран, өзүмүндүр!
Гануни-әсаси нәди, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Вермишди атам[1] кәр сизә гануни-әсаси,
Бир молла кишиjди, вар иди һилми, һәjаси,
Билмәзди нәдир лејк үмурати-сиjаси;
Еj һәмшәри, сән әjнинә кеj битли либаси!
Хәл'әт өзүмүн, тәхти-зәрәфшан өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Иранлы деjил, чүмлә билир Мәндәлиjәм[2] мән,
Күркани-чәфаву ситәмин чәнкәлиjәм мән,
Иранлыларын башларынын әнкәлиjәм мән,
Соррам, ичәрәм ганларыны — чүн зәлиjәм мән,
Лашә өзүмүн, әт өзүмүн, ган өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Көрдүз ки, нечә сизләри тә'диб еләдим мән!
Баггал баласын лешкәрә сәртиб еләдим мән!
Атәшлә jахыб мәчлиси тәхриб еләдим мән!
Гур'аны даныб, анды да тәкзиб еләдим мән!
Сөвкәнд нәдир, әһд нә, фәрман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

Османлыда кәрчи учалыр бир пара сәсләр,
Алгышлаjыр ол сәсләри һәп гырмызыфәсләр!
Гәм чәкмәjин, еj көһнәләр, еj көһнәпәрәсләр!
Иранымa тә'сир едәмәз бојлә нәфәсләр!
Бундан сора бу өлкәдә меjдан өзүмүндүр!
Мәхлуг өзүмүн, хәнчәри-бүрран өзүмүндүр!

Тәбризлиләрин кор иди ми көзләри әввәл,
Бир јердә кечиртдик кечә-күндүзләри әввәл,
Һәггимдә јох иди оларын сөзләри әввәл,
Шаһ етдиләр Иранә мәни өзләри әввәл,
Инди нә дејирләр дәхи, дөвран өзүмүндүр!
Гызлар өзүмүндүр, көзәл оғлан өзүмүндүр!

Иранлы кәрәк өмр едә зилләтдә һәмишә,
Никбәтдә, әсарәтдә, мәзәлләтдә һәмишә;
Иранлы кәрәк чан верә гүрбәтдә һәмишә!
Иранлы, итил, кет јаханы битдә һәмишә!
Хаган өзүмүн, кишвәрү саман өзүмүндүр!
Шөвкәт өзүмүн, фәхр өзүмүн, шан өзүмүндүр!

ГОЈМА, КӘЛДИ!

Хандосту, аманды, гојма, кәлди!
Дидары јаманды, гојма, кәлди!

Ваj, ваj! Дејәсән бәшәр дејил бу!
Бир шәклә ујан тәһәр дејил бу!
Аллаһы севирсән, әр дејил бу!
Әрдоду, габанды, гојма, кәлди!
Дидары јаманды, гојма, кәлди!

Ол күн ки, адахладыз, утандым,
Оғланды, дедиз, әрин, инандым,
Әр бојлә олурмуш?! Инди гандым;
Хандосту, аманды, гојма, кәлди!
Кирдары јаманды, гојма, кәлди!

Горхдум, аj аман, јарылды бағрым,
Бир назик инә сарылды бағрым,
Куп-куп дөјүнүб дарылды бағрым,
Чаным ода јанды, гојма, кәлди!
Кирдары јаманды, гојма, кәлди!

Дудкеш кими бир папаг башында,
Аг түкләри бәллидир гашында,
Кәрчи гочадыр — бабам јашында,
Амма сораганды, гојма, кәлди!
Кирдары јаманды, гојма, кәлди!

Ијрәнмишәм ағзынын сујундан,
Гәтран гохусу кәлир бујундан,
Лап доғрусу горхмушам хојундан,
Бир әф'и иланды, гојма, кәлди!
Кирдары јаманды, гојма, кәлди!

УШАГДЫР

Aj башы дашды киши, динмә, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Атанын кору үчүн, бошда бу тифли башына,
Кејфинә дәјмә, сөјә ја сәнә, ја гардашына,
Индичә-индичә анчаг јетир он бир јашына,
Әгли кәсмир, һәлә бир көрпә ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Бир сөјүшдән өтәри етмә әзијјәт балама,
Көјәриб чошма, утан, гоншулары јығма дама,
Сәнә сөјдүкләри кетсин башы батмыш атама,
Гышгырыб бағрыны да јармa, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Ах, нә јахшы кишидир гоншумуз Ағчанын әри,
Оғлу сөјдүкчә фәрәһдән ачылыр балү пәри;
Јохса, aj һәрзә киши, бир гуру сөздән өтәри
Дарыхырсан, демәјирсән ки, ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Киши, аз сөјлә мәнә бир дәхи мәктәб сөзүнү!
Јә'ни мәктәблә ушаг камил едәрмиш өзүнү?
Бир сөјүшдән јана аз данла бу тифлин үзүнү!
Сөзү ләззәтли, ширин дилли ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

Дејилик ермәни, зајe' едәк өвладымызы,
Охудаг көзләри ачылмамыш әһфадымызы,
Көрмүшәм елм охумуш һејвәрә дамадымызы,
Гојмарам мәктәбә, бир габил ушагдыр ушағым!
Нә әдәб вахтыды, гој сөјсүн, уфагдыр ушағым!

ИСТИГБАЛЫМЫЗ ЛАҒЛАҒДЫР

Инанмам, сөјләмә артыг ки, фејзабад олур аләм,
Јағар имкани-рәһмәт, баги-әдлү дад олур аләм,
Доғар хуршиди-һүррријјәт, бүтүн азад олур аләм,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәз'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

Нә истәрсән, чаным, әл чәк, јетәр фәрјади-һүррријјәт!
Нә јапсын көһнәләрлә дилбәри-нөвзади-һүррријјәт?!
Бүтүн әхванын икән сәнкдил, чәллади-һүррријјәт?
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәз'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

«Охур, тәһсил илә еһрази-һүррријјәт гылар инсан...» —
Бу сөз пәк доғрудур, әмма һаны мәктәб, һаны ирфан?
Галыркән өлкәмиз мәктәбсизин, өвладымыз надан,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәз'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

Тәчәлла етдијин көрдүк о мәһбуби-диларамын,
Фәгәт ал ганә гәлтан олдуғун да көрдүк исламын,
Башындан чыхмадыгча Рej һәвасы шаһи-күмнамын,
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәз'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

Әкәр сән көрмәдинсә зөвгүнү күлзари-акванын,
Јәгин ет, мән дә көрмәм бир сәфасын ол күлүстанын,
Сәнү мәндән сора ја дәјишилирми һалы дөвранын?
Хәјали-хамә дүшмә, билмә бир күн шад олур аләм!
Бу икән вәз'имиз, чох чәкмәдән бәрбад олур аләм!

1287—10

ЧАВАН

Еjванымыз учадыр,
Нөкәрләрим хочадыр,
Нијә мәндә дурмусан,
Мәним һарам гочадыр?!

Габаг дишим төкүлүб,
Азыларым сөкүлүб,
Мәнә гоча демәзләр,
Бир аз белим бүкүлүб!

Сөзүн мәни јаралар,
Үрәјими паралар,
Саггалым ағардыса,
Һәна гојсам гаралар!

Истичә лавашым вар,
Һәр кечәјә ашым вар,
Демә, дәдәм јердәсән,
Анчаг әлли јашым вар!

Кетмә, кетмә, а дилбәр!
Мәни етмә мүкәддәр,
Өзүмү јүз чавана
Еjләмәрәм бәрабәр!..

Кетмә, кетмә, амандыр!
Үрәјим долу гандыр,
Заһирдә гочалдымса,
Көнлүм һәлә чавандыр!

АХ!..

Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди,
Онда ки, өвлади-вәтән хам иди!

Өз һәги-мәшруини билмәзди ел,
Чөһреји-һүрријјәтә күлмәзди ел,
Көзләрини бир кәрә силмәзди ел,
Гәзтәјә, журналә әјилмәзди ел,
Даим ешитдикләри өвһам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Өлкәдә бунча јох иди ејбчу,
Нејләридиксә көрүнүрдү нику,
Хәлгдә диларимизә аризу,
Биздә вар иди нә көзәл абиру,
Һөрмәтимиз вачиби-ислам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Милләтә чатдыгча гәм, әјјаш идик,
Һакимә јар, әмирә гардаш идик,
Гиблеји-тааткаһи өвбаш идик,
Һарда аш олсајды, ора баш идик,
Һәр кечә, һәр күн бизә бајрам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Кәрчи рија иди бүтүн карымыз,
Кар илә бәр'экс иди кирдарымыз,
Лејк һәман вар иди мигдарымыз,
Һөччәт иди һәр кәсә көфтарымыз,
Хәлгин иши бизләрә икрам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Ејбимизи чулгаламышды әба,
Һәр нә кәлирди бошалырды габа,
Ким нә ганырды, — нәди зөһдү рија?
Нахоша хаки-дәримиздән шәфа,
Сөмәәмиз кә'беји-еһрам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Бизләр идик хәлгин инандыглары,
Пири-һидајәт дејә гандыглары,
Нур көрүрләрди гарандыглары,
Биздә иди чүмлә газандыглары,
Ким бизә пул вермәсә бәднам иди,
Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

Инди адамлар дејәсән чиндиләр,
Чин нәди, шејтан кими бидиндиләр,
Лап бизи овсарладылар, миндиләр,
Ај кечән әјјам, оласан индиләр!..
Онда ки, өвлади-вәтән хам иди,
Ах!...Нечә кеф чәкмәли әјјам иди!

**[АЧЫЛДЫГЧА СӘНИН СҮБҺҮН,
МӘНИМ ДӘ ҺӨРМӘТИМ АРТЫР]**

Ачылдыгча сәнин сүбһүн, мәним дә һөрмәтим артыр,
Гаралдыгча шәби-тарин чәлалү шөвкәтим артыр.

Јығылмазкән гапылардан көзүм бир һәрзә саилтәк,
О јағлы-јағлы ашларчын өлүнчә һәсрәтим артыр.

Аларса һәр кечә үч-дөрд нәфәр әшхас кәр вә'дим,
Нә гәм, беш-алты да олса, мәним шәхсијјәтим артыр.

Муәммәм олмағым олмуш чәлаләфзаји-һәр мәчлис,
Чәкиб кәрдән дајандыгча о гәдри гијмәтим артыр.

Либаси-алими олмуш мәнимчин аләти-чәрчи,
Одур мәғрур олуб јөвмән фәјөвмән иззәтим артыр.

Һикајат рәзаләтбәхш тәтбиги-луғат етсәм,
Дејиб рәнкин ибарәтләр, кәмалү шөһрәтим артыр.

Бухарәндаз олдугча плов ол мәчлиси-амә
Сүрурабад олур, дидәмдә суру беһчәтим артыр.

Бадымчан долмасы, баллы тәрәк, јағлы говурманы
Көрән тәк үч көзүм, бәл'инә зөвгүм, сүр'әтим артыр.

Ојанма, јат, а милләт, динмә, динмә, дурма, тәрпәнмә!
Ајылсан, аһ, вавејла!.. Мәлалү мөһнәтим артыр!..

НӘСИҺӘТ

Еј хачә, чалыш сурәти-заһирдә гәшәнк ол!
Истәрсән өзүн сијрәти-мә'надә чәфәнк ол!

Ҝој адыны ариф, вәли ирфаны бәјәнмә,
Арифләр илә кизличә амадеји-чәнк ол!

Һејван кими бир барәдә палчыгда галанда
Сал фитнәли сөз орталыға, һөвсәләтәнк ол!

Јүзләрчә зијан хәлгә вур, өз хејрини көзлә,
Алдатма өзүн бир кәсә, һушјарү зирәнк ол!

Кәр мәсләһәт олса ишини гыл икиүзлү,
Бир јанда ҝојун, өзкә тәрәфләрдә пәләнк ол!

Ат мәсләкини бирчә кечә һәбсдә галсан,
Шејтанлыға адәт едәрәк, зорба нәһәнк ол!

Баби дејә тәкфир едә һәгкуләри күллән,
Истәрсән өзүн рәһкүзәри-һәггдә ләнк ол!

Шаргалы мүсәлманы көрүб лә'н оху һәр дәм,
Молла илә бәј, хан гапысында сәпәләнк ол!

[МАҺИ-РӘМӘЗАНДЫР,
ЈЕНӘ МЕЈДАН ДА БИЗИМДИР!]

Маһи-рәмәзандыр, јенә мејдан да бизимдир!
Мејдан да бизим, әрсәдә чөвлан да бизимдир!

Сәрсүфрәдә әрбаби-ниәм мәһзәримиздә,
Е'заз илә, икрам илә дөврү бәримиздә,
Мин не'мәти-әлван дүзүлүб гәншәримиздә,
Севдаји-плов, шури чығыртма сәримиздә,
Фирни вә тәрәк, долма, фисинчан да бизимдир!
Бошгабда мүсәммаву бадымҹан да бизимдир!

Саил, гапыдан бахма бизә, пис көз атарсан!
Чох гангыма, дуррам, елә вуррам ки, батарсан!
Рузи сәнә һәр јердә мүгәддәрсә чатарсан!
Бир шеј әлинә кечмәсә, сән ач да јатарсан!
Биз назү ниәм әһлијик, еһсан да бизимдир!
Еһсан да бизимдир, шәрәфү шан да бизимдир!

Сәбр ејлә һәлә, јағлы гарынлар долар исә,
Дөвридә плов галмаға имкан олар исә,
Кәр сүр-сүмүјүндән бу тәамын галар исә,
Бир шеј јетишәр һәм сәнә гисмәт олар исә;
Шимди һәләлик сүфрә дә, газган да бизимдир!
Шәрбәт дә бизим, касә дә, финчан да бизимдир!

Сән һәр гапыда мин кәрә јаһу да дејәрсән,
Бир көһнә либас олмаса, чечим да кејәрсән,
Бир наслы чөрәк дүшсә јавансыз да јејәрсән,
Кәр дүшмәсә, ач галмағы да машг еләјәрсән;
Биз мөһтәрәмик, не'мәти-әлван да бизимдир!
Гајмаг да бизим, гәһвә дә, гәлјан да бизимдир!

Асудә бурах бизләри өз һалымыз илә,
Зәһмәт чәкиб иш көрмүшүк әгвалымыз илә,
Рузи дешији ачмышыг әфалымыз илә,
Зидд исә дә әгвалымыз ә'малымыз илә,

Әлјөвм јенә сәрвәтү саман да бизимдир!
Тачир дә бизим, бәј дә бизим, хан да бизимдир!

Ә'јан да бизимдир!
Фәрман да бизимдир!
Чүнки рәмәзандыр,
Мејдан да бизимдир!..

БУ БОЈДА!..

Нәдир олур бу чочуглар әјан бу бојда, бу бојда?
Һара кедир бу јазыглар, аман, бу бојда, бу бојда?

Әјинләриндә «булуз», башларында бафталы шапка,
Алынларында урус тәк нишан бу бојда, бу бојда!

Мәкәр булар дејил өвлади-паки-диндаран?
Дутурлар ушгулаларда мәкан бу бојда, бу бојда!

Әчәб бу ким, буларын да әчәб һәјаләри вардыр,
Бөјүк адам тәк охурлар һәман бу бојда, бу бојда!

Булар кәрәк һәлә «әбчәд»дә һыггана «гәрәшат»дә,
Китаби-елми охурлар рәван бу бојда, бу бојда!

Ана дилин белә билмир һијирми јашлы чәванлар,
Билирләр инди булар беш лисан бу бојда, бу бојда!

Лисани-мүхтәлифә билмәси һәлә белә дурсун,
Ганырлар әрз нәдир, асиман, бу бојда, бу бојда!

Мәсаһәти-күрејн-әрзи гит'ә-гит'ә танырлар,
Дејирлә, сејр еләјир хакдан, бу бојда, бу бојда!

Бүтүн кәвакиби бир-бир өз адларилә сајырлар
Ки, сејр едир һәрәси һәр заман, бу бојда, бу бојда!

Һәнуз бир-икини билмәјән зәманлары икән
Едирләр елми-һесабы бәјан бу бојда, бу бојда!

Јәгин ки, бунлара тәлгин едир бу билмәји шејтан...
Вә кәр нә бунча биләрми олан бу бојда, бу бојда?!

Аманды, гојмајын өвладыныз азыб чыха јолдан!
Ола бу јахшы вәләдләр јаман бу бојда, бу бојда!..

[ГАБЛА ДӘХИ МАРФАШЫНЫ, МИР ҺАШЫМ!]

Габла дәхи марфашыны, Мир Һашым![1]
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Гәсб едәли мәснәди-пејғәмбәри,
Диккеји-баггал еләдин мәнбәри,
Лобја, нохуд сатмаға олдун чәри,
Инди дәхи хошламајыр мүштәри
Күнчүдүнү, хашхашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Һәг сәни мәһкум еләди таәтә,
Сәчдә үчүн адәми-һүрријјәтә[2],
Етдин иба әмри-рүбубијјәтә,
Ејләмәдин сәчдә, ди кәл ләʼнәтә!
Сүзмә дәхи көз-гашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Әбраһәтәк әзм еләдин фил илә,
Кәʼбә евин јыхмаға тәʼчил илә,
Дәсти-худа тејри-әбабил илә[3]
Башынызы дешдими сиччил илә?[4]
Гырдымы јар-јолдашыны, Мир Һашым?
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Сән о дејилдинми, едәндә гијам
Сәчдә едәрди сәнә јексәр әвам?
Инди олар да ајылыб биттәмам,
Гылмады һеч јердә сәнә еһтирам.
Атды чәмаәт дашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Нејләјәсән, хәлгә сөзүн батмады,
Һијләләрин бир кәси алдатмады,
Чәрхәчиләр дә усаныб јатмады,
Инди ки, әһрарә күчүн чатмады —

Топла гоһум-гардашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!

Сәндә күнаһ галмады, гурбан сәнә,
Сәʼј еләдин, чатмады мејдан сәнә,
Галды фәгәт һәсрәтү һирман сәнә,
Чүнки һәрам олду фисинчан сәнә,
Инди је өз бозбашыны, Мир Һашым!
Дурма, көтүр гач башыны, Мир Һашым!
Јардымы Сәттар[5] башыны, Мир Һашым?!.

мәнимтәк

Сәд шүкр ки, јох инди бу саәтдә мәнимтәк
Бир мө'мини-пакизә бизим кәтдә мәнимтәк!

Сабигдә ки, әјјами-түфулијјәтим иди,
Әһли-нәзәри валеһ едән сурәтим иди,
Әрбаби-һәвәс мәсти-меји-вүслә тим иди,
Вәгтә көрә бир парә әмәл адәтим иди,
Бир тифл ола билмәзди ләјагәтдә мәнимтәк,
Һачы әмуләрлә ола сөһбәтдә мәнимтәк!

Вәгта ки, чәван олдум, ијирми бешә чатдым,
Әввәлки ишин вәгти өтүшдү, ону атдым,
Әмма дема тәнбәл кими бир кушәдә јатдым,
Ачма ишин үстүн ки, нә алдым вә нә сатдым...
Анчаг көрүјорсан ки, бу саәтдә мәнимтәк
Јох бир киши дөвләтдә бизим кәтдә мәнимтәк!

Һәр шүғл үчүн әрбаби илә дурдум, отурдум,
Һәр сејди шикар етмәк үчүн дамымы гурдум,
Һәр вәгтә мүнасиб олараг фәннимн вурдум,
Тапдым јени бир һијлә, олардан кери дурдум,
Инди бахасан чүмлә чәмаәтдә мәнимтәк,
Һаша, көрәсән бир киши таәтдә мәнимтәк!

Көрдүм бу чәһан әһлини мән чүнки мәчази,
Әввәлчә олуб мәшһәди, вонкаһ һичази,
Һачдан гајыдыб алдым әлә шүғли-нәмази,
Салдым араја мәс'әлеји-тулү дирази,
Көрдүм ки, дәхи јохду һәгигәтдә мәнимтәк
Бир мө'мини-пакизә бизим кәтдә мәнимтәк!

Гаре, сөзүмү дәрк елә, кәр варса шүурун,
Фәннин вар исә өртүләчәк чүмлә гүсурун,
Кәр садә исән мин дә әкәр олса һүзурун,
Зүлмәт көрүнүб дидеји-мүфсидләрә нурун

Тәкфир едәчәкдир сәни, әлбәттә, мәнимтәк
Мин мө'мини-нөвсахтә һәр кәтдә мәнимтәк!
Һасил, нә сәјаг исә, бу саәтдә мәнимтәк
Јох бир киши һөрмәтдә бизим кәтдә мәнимтәк!..

КИШИ

Дурма, јыхыл јат һәлә, Фаһрат киши!
Әсри көрүб галма белә мат, киши!
Инди олуб јорғанын үчгат, киши!
Саггалыны бир-ики јырғат, киши!
Чәк башына јорғаныны, јат, киши!

Әввәли-шәбдән узаныбсан белә,
Раһәти јатмагда ганыбсан белә,
Јахшы да, әлһәг, инаныбсан белә,
Лакин инанмам, усаныбсан белә,
Чәк башына јорғаныны, јат, киши!

Өмр өтүшүб, баш ағарыб ун кими,
Диш төкүлүб, саггал олуб јун кими,
Синә чөкүб, бел бүкүлүб нун кими,
Кәрчи олубсан гоча мејмун кими,
Лејк јенә рубаһи-мәл'ун кими,
Тез көтүрүб тирјакыны ат, киши!
Галјаныны чағла, хорулдат, киши!
Бир гәдәр өз синәни тохдат, киши!
Чәк башына јорғаныны, јат, киши!..

[ЗАҺИДА, КӘЛ СОЈУНАГ БИР КӘРӘ ПАЛТАРЫМЫЗЫ]

Заһида, кәл сојунаг бир кәрә палтарымызы,
Чыхараг заһирә батиндәки әфкарымызы,
Пишкаһи-нәзәри-хәлгә дутаг варымызы,
Көрүб онлар дәхи тәһгиг еләсин карымызы.
Һәр кимин ағы гара исә утансын, а балам!
Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

Һәләлик кәл унудаг, филмәсәл, өз лафымызы,
Иддиамызча ачаг ајинеји-сафымызы,
Алаг ајинәјә гаршы бүтүн әснафымызы,
Көстәрәк онлара, инсаф үчүн, инсафымызы,
Һәр кимин ағы гара исә дајансын, а балам!
Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

Нола бир ләһзәлик олсун атаг әлгабымызы,
Чыхараг һөрмәти чалиб олан әсбабымызы,
Топлајаг бир јерә ә'дамызы, әһбабымызы,
Мәһзәри-насә гојаг сирәтү адабымызы,
Һәр кимин һалы фәна исә усансын, а балам!
Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

Кәл јазаг шәрт үчүн өз тәрчүмеји-һалымызы,
Һәм дә доғру олараг шәрһ едәк әһвалымызы,
Хәлг тәтбиг еләсин һалымыза галымызы,
Анласынлар да, нолур, гајеји-амалымызы,
Һәр кимин гәлби гара исә утансын, а балам!
Бәлкә илләрчә јатанлар бир ојансын, а балам!

1287—11

ШАҺНАМӘ

Шаһим, тачидарым, гәви шөвкәтим!
Мәләк — еһтишамым, фәләк — руф'әтим!

Әкәр лүтфлә сорсан әһвалымы,
Бу намәм сәнә билдирәр һалымы.

О күн ки, һүзурундан әтфи-инан
Едиб, суји-Тәбризә олдум рәван,

Бу әзм илә ким ширтәк чәнк едәм,
Мүчаһидләрә әрсәни тәнк едәм,

Фәдаиләри өлдүрәм Хан илә[1],
Бијабанлары долдурам ган илә.

Рикабымда бир төвсәни-бадпа,
Ачылмыш башым үстә зәррин лива;

Јәмину јәсарымда сәрһәнкләр,
Нә сәрһәнкләр? — Рүстәми-чәнкләр!

Гошун сејлтәк рубәрудә рәван,
Һәшәм хејлтәк һәр тәрәфдә дәван;

Бојунларда јексәр гәтари-фишәнк,
Револверләр әлдә, һәмајил түфәнк.

Чалынмагда шејпурләр, најләр,
Учалмагда ләшкәрдән уррајләр.

Чәкилмәкдә әррадәдә топләр,
Тәбилләрдә фәрјад куп-купләр...

Бәли, мән бу фәрхәндә игбал илә,
Бу шөвкәтлә, сәтвәтлә, ичлал илә

Өтүб гәтдадым јолларын аз-чохун,
Кәлиб та ки, Тәбризә олдум јохун.

Бујурдум: чалынсын нејү кусләр,
Вә кетсин хәфи шәһрә часусләр.

Бу иш, фикр едирдим ки, бир долмады,
Һа мән сөјләдим, бир кедән олмады;

Кәлиб гејзә һөкм ејләдим ләшкәрә,
Ачын шәһрә үч јандан од бир кәрә.

Ачылдыгда атәш едәрдин күман
Ки, көјдән јерә од јағыр накәһан.

Фәдаиләрин тәнкә дүшдү иши,
Өлүб ордача галды доггуз киши.

Көрүб чүн бу өвзаи Сәттар хан[2],
Уруб ширтәк нә'рә, чәкди фәған:

— Мүчаһидләр, еј гејрәтин канлары,
Гәнимәт билин бојлә мејданлары!

Һәјатын галыр биздә сон саәти,
Ағырдыр бу сон саәтин гијмәти!

Нә бир хидмәт етмишсәниз милләтә —
Бүтүн бәстәдир ишбу бир саәтә!

Бу сөз бојлә тә'сир едиб ләшкәрә,
Һамы чану дилдән деди бир кәрә:

— Нә өлмәк? Биз өлдүрмәјә һазирик!
Кәр өлсәк дә бу әмрдә шакирик!

Дејиб бу сөзү шәһрдән чыхдылар,
Елә гыздылар, тәһрдән чыхдылар.

Мүчаһидләрин чүнбүшүндән һәман
Дејәрдин ки, бир мәшһәр олду әјан.

Дүшүб сәчдәјә чүмлә ихлас илә,
Нијаз етдиләр нијјәти-хас илә;

Дуруб бир сағә, бир сола кетдиләр,
Гәфилдән бизә бир һүчум етдиләр.

Јәмини јәсарә гатыб вурдулар,
Бизи әздиләр, дөјдүләр, гырдылар.

Дәдәм вај, мәкәр бојлә дә чәнк олур?
Һәлә лап узагдан нәфәс тәнк олур!

Хүсусән мәкәр бојлә дә Хан олур?
Бу сәтвәтлә дә мәрди-мејдан олур?

Бу һалы көрүб хирәләнди көзүм,
Чәһәннәм гошун, өлмүш идим өзүм!..

Дедим, јахшыдыр бир дағә дырмашым,
Әлимдә сәламәт гала та башым;

Гачыб мәрдү мәрдәнә чыхдым дағә,
Бахырдым о јердән сола, һәм сағә;

Нә көрдүм, гачыр түлкү нисбәт гошун,
Өзүн дә көрәјдин кәләрди хошун!

Һарај басдым, ах, вај, аман, гачмајын!
Давам ејләјин бир заман, гачмајын!

Сөзүм батмады ләшкәрин бејнинә,
Ох, ох!.. Батды ох дөвләтин ејнинә![3]

Гошун гачды, бошланды мејдани-чәнк,
Бүтүн кетди јәғмајә тупү түфәнк.

Чү көрдүм олур вәз'и-һалым тәбаһ —
Кәтирдим ијирми газағә пәнаһ;

Јанан гәлбимә санки су сачдылар,
О јердән алыб да мәни гачдылар.

Будур сурәти-әрзи-һалым мәним,
Мүчаһидләр илә чидалым мәним!

Гәви шөвкәтим, инди фәрман нәдир?
Бујур, һазырам, баш нәдир, чан нәдир?!

Әкәрчи гачаркән аты јормушам,
Јенә һәр нә һөкмүн ола, дурмушам.

АРЗУ

Нә дәрс олајды, нә мәктәб, нә елмү сән'әт олајды!
Нә дәрсә, мәктәбә, елмә, филанә һачәт олајды!

Нә сәндәли, нә гарандаш, нә ләвһү миз, нә тәбашир,
Нә дәфтәрә, гәләмә, кағәзә бу рәгбәт олајды!

Нә мәдрәсә, нә мүәллим, нә бу үсули-чәдидә
Вә нә ушагларымызда бу габилијјәт олајды!

Нә әһлимиздә ајыглыг әләмәти көрүнәјди,
Нә бир пара охумушларда бу зәкавәт олајды!

Нә һисс олајды чәванларда әмри-милләтә гаршы,
Нә бу чәванлар олајды вә нә бу милләт олајды!

Душәјди даш о күнә ким, газет-мазет сөзү чыхды,
Газет ишин төрәдән набәкарә лә'нәт олајды!

Нә күндә, һәфтәдә, ајда чыхан газәт вә нә журнал,
Нә мәтбәә, нә мүһәррир вә нә тәбаәт олајды!

Нә Шәрг олајды, нә Әгсаји-шәрг, һәм дә Жапонја[1],
Нә онларын һүнәри хәлгә дәрси-ибрәт олајды!

Нә нәфхи «Сур»и[2]-Чәһанкир[3] вә нә Мәлик-
Мүтәкәллим[4],
Нә бә'зи кишвәри-Иранда бу ләчачәт олајды!

Нә Түркијәдә бу ганун-әсаси нәшр олунајды;
Нә биәдәб јени түркләрдә[5] бунча чүр'әт олајды!

Нә хортлајајды бу шәкл илә «Молла Нәсрәддин»,
еј каш!
Нә калба Сәбзалыларда бу ховфү вәһшәт олајды!

О көһнәләрдән әчәб ким, утанмајыб да дејирләр:
Кәрәк бу әсрә көрә бојлә, бојлә адәт олајды!

Бу бишүурларын әглинә, кәмалына бах бир!
Гадам кәмалыныза! Бары сиздә гејрәт олајды!..

...ТАПМАЧАНЫН ТӘ'БИРИ

Нә лап кичик, нә чох да чох иридир,
Гарны јоғун, бојну да дам тиридир,
Руһу өлүб, нәфси һәлә диридир,
Инсанијјәт палтарынын киридир,
Мәмдәлидир[1], әскикләрин биридир!
Молла әми, көр тапдым, ја тапмадым?!

[БИР БӘҺАНӘ ӘЛДӘ ҮНВАН ЕТМӘЛИ БУНДАН СОРА!]

Бир бәһанә әлдә үнван етмәли бундан сора!
Бүсбүтүн мәхлугә е'лан етмәли бундан сора!

Нөв үсулун шәр'ә бәр'экс олдуғун изаһ едиб,
Көһнәни тәтбиги-гур'ан етмәли бундан сора!

Хасә бу журнал, газет әмриндә бир фитва тапыб,
Сәдди-раһи-нәшри-ифран етмәли бундан сора!

Бојлә иш, бунча газет, бунча мазет олмаз, чаным!
Бунлары мәһкуми-бүтлан етмәли бундан сора!

Дин кедир, мәзһәб кедир, гәдри итир моллаларын,
Чарејн-әмри-мүсәлман етмәли бундан сора!

Һәр јетән кәндин мүһәррир әдд едиб, мин сөз јазыр,
Бунлары мәтруди-өвтан етмәли бундан сора!

Кәсмәли һәр нөв илә олса нүфузун, һөрмәтин,
Сәрбәсәр аварејн-нан етмәли бундан сора!

Чырмалы дәфтәрләрин, сындырмалы чернил габын,
Фикри тәрвичи-гәләмдан етмәли бундан сора!

Мүмкүн олса лап көкүндән галдырыб бир зәнн илә
Чүмлә мәтбуаты виран етмәли бундан сора!

Сијјима, шаирләри һөкмән вә һөтмән зур илә
Харич-әз-исламү иман етмәли бундан сора!

Мүхтәсәр, һәр ким ки, көрдүн фәһми вар, бир сөз ганыр, —
Күфр илә мәшһури-дөвран етмәли бундан сора!

Аргадашлар, әл'әман, кәл тез вериб дә әл-әлә,
Һәм бу јолда әһдү пејман етмәли бундан сора!

Аид олмур инди бунлардан бизә бир мәнфәәт,
Пул верәрләрсә, мүсәлман етмәли бундан сора!

[ГӘМҮ МӨҺНӘТ ФҮЗУН ОЛДУ]

Гәмү мөһнәт фүзун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!
Әлифләр дөнду нун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нә үчүн кишвәри-Иран
Олур шәхсијјәтә гурбан?
Мәкәр бајгуш севир виран,
Вә ја тале' зәбун олду?
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нәдән олду ики дилли,
Үрәкләр галды нискилли,
Дағылды мәчлиси-милли,
Әләмләр сәрникун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нечүн мәшрутә бағланды,
Мүзәввирләр гочагланды,
Гарынлар дојду, јағланды,
Вәтән дарүлчүнун олду?
Сәбәб бојну јоғун олду!

Гәсәм етди, инандырды,
Нечүн рә'јин доландырды,
Өзүн дүнјаја андырды,
Мүтии-нәфси-дун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нәдән ләғв олду пејманлар,
Верилди одлу фәрманлар,
Бүтүн одланды гур'анлар,
Чинајәт рәһнүмун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нәдән галхышды хулганлар,
Сатылды пула иманлар,
Төкүлдү бикүнәһ ганлар,
Үрәкләр ләләкун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нә үчүн суслу натигләр,
Алынды һәбсә садигләр,
Фәгәт бә'зән мүнафигләр
Варыб нурул'үјун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

Нәдир тәкфири «Әхбар»ын,[1]
Нәдир тәһгири «Әбрар»ын[2],
Нәдир тәгсири «Әһрар»ын[3]
Ки, бојлә гәрги хун олду?
Сәбәб бојну јоғун олду!

Гүрури-интиһасындан,
Һәја гылмаз әдасындан,
О «кејфи мајәша»сындан,
Нечүн «лајәс'әлун» олду,
Бүтүн ишләр ојун олду,
Сәбәб бојну јоғун олду!

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

Јетәр, чаным, чәкил кет, етмә чох тәбхири-һүрријјәт!
Бизим газганда һәркиз ојнамаз кәфкири-һүрријјәт!

Һаны, дерсән: «Киризандыр вәтәндән лејли-истибдад?»
Мәкәр көрмәзмисән әтрафы тутмуш хејли-истибдад?!
Бу күн Ираны јексәр гапламышдыр сејли-истибдад,
Јазыг өлчмәкдәдир хуни-чәһаны кејли-истибдад,
Һәлә Тәбризә дә вар иштәһаји-мејли-истибдад!
Јетәр, чаным, чәкил кет, етмә чох тәбхири-һүрријјәт!
Бизим газганда һәркиз ојнамаз кәфкири-һүрријјәт!

Демә: «Тиғи-рәшадәт хиҗрәсази-чешми-имкандыр!»
Де ким, тәкфир үчүн тиғи-зәбан һәр јердә бүррандыр!
Дејән кафир мүсәлманә саныр кәнди мүсәлмандыр;
Бу күн һәг сөјләјән һәр кәс олурса күфрә шајандыр;
Көзәл бир әсрдир: гәһти-шүуру әглү вичдандыр!
Јетәр, чаным, чәкил кет, етмә чох тәбхири-һүрријјәт!
Бизим газганда һәркиз ојнамаз кәфкири-һүрријјәт!

Мүчаһид галхызыб, дерсән, шүкуһин мүлки-Ираныи, —
Буна тәмкин едәрми чакәраны шаһи-зишаныи?
Буна разы оларми гејрәти, намусу ә'јаныи?
Бу јол бир шанлы гурбанкаһдыр инсафыи, иманыи!
Нә иман вәгтидир?! Анчаг көзәт хејрин чибишданыи!
Јетәр, чаным, чәкил кет, етмә чох тәбхири-һүрријјәт!
Бизим газганда һәркиз ојнамаз кәфкири-һүрријјәт!

Әвәт, «сәһраји-Иран доғрудан бир одлу мејдандыр»,
Фәгәт ол одлу мејданда дуран бир шири-гүррандыр[1],
Вәли, мин һијләкәр, түлкисифәт һәр јан нүмајандыр,
Јатыб иранлылар, накәһ көрәрләр өлкә вирандыр,
Һәлә гој сөјләсинләр дә — мүчаһид намүсәлмандыр;
Һәлә гој ејләсинләр бүсбүтүн тәкфири-һүрријјәт!
Десинләр дә — бизә лазым дејил тә'мири-һүрријјәт!

[НЕЈЛИЈИМ, ЕЈ ВАЈ! БУ УРУС БАШДЫЛАР]

Нејлијим, еј вај! Бу урус башдылар,
Билмәјирәм һардан ашыб-дашдылар?!
Өлкәдә күндән-күнә чохлашдылар,
Һәр әмәлә, һәр ишә чулғашдылар,
Гојмајын, ај көһнәләр, ај јашдылар!
Һејвәрәләр һәр јерә дырмашдылар!

Һәр бири мин күнә иш ичад едир,
Мәчлис ачыб нитгләр ирад едир,
Шиә икән сүнниләри шад едир,
Сүнни икән шиәјә имдад едир,
Санки булар бир-бирә гардашдылар,
Јохду тәәссүбләри, чашбашдылар!

Һеч бири өз мәзһәбинин һөрмәтин
Көзләмәјир, көзләјир ел гејрәтин;
Чүмләси бир јолда гојуб нијјәтин,
Хошламајырлар аталар адәтин;
Чүнки нә сүнни, нә гызылбашдылар,
Бир јава шејдир бу башы дашдылар!

Әмр тәәссүб ола бүтлан нечин?
Сүнни дејә шиәләрә чан нечин?
Шиә билә сүннини инсан нечин?
Бирләшә јә'ни бу мүсәлман нечин?
Һиммәт един, дин кедир, ај башдылар!
Гојмајын, алдатды бизи сашдылар!

Инди ки, дујдуз буларын нијјәтин —
Чәһд едәјин позмаға чәм'ијјәтин!
Бунлары позмаг бизә олмаз чәтин,
Һарда ки, көрдүз, охујун лә'нәтин;
Һөкм едәјин, күфрлә улғашдылар,
Дини-худадән гырылыб гашдылар,
Чүмләси кафирләрә јолдашдылар,
Чүнки тәәссүбләри јох, чашдылар!

[ЧАТЛАЈЫР, ХАНБАЧЫ, ГӘМДӘН ҮРӘЈИМ]

Чатлајыр, Ханбачы, гәмдән үрәјим,
Гавушуб лап ачығымдан күрәјим!

Нола бир евдә гојајдыз гарабаш,
Вермәјәјдиз мәни бу әбләһә, каш!

Мән ки, дамдан, бачадан бахмаз идим,
Су кими һәр тәрәфә ахмаз идим;

Һәрзә-һәрзә данышыб күлмәз идим,
Әр нә шеј олдуғуну билмәз идим;

Отуруб ач комасында атамын,
Биш-дүшүн һазыр едирдим анамын;

Битләјирдим нәнәмин баш јахасын,
Јамајырдым бабамын чул-чухасын;

Тез дуруб сүбһ сағардым инәји,
Хансәнәмдән диләмәздим көмәји;

Нејлијирдим бәзәји, ја дүзәји?
Дама, диварә јапардым тәзәји!

Атам әллаф, бабам дүлкәр иди,
Гардашым чулфа, әмим каркәр иди;

Ханбибим фалчы, нәнәм бағ тохујан,
Биздә, һаша, јох иди бир охујан!

Евимиздә вар иди һәр нә десән:
Гатыг, ајран илә гајмаг, нә јесән!

Нә билирдик нә зәһирмарды китаб?
Биз олан евдә һачан варды китаб?

Бүсбүтүн күл кими инсанларыдыг,
Нә мүәллим вә нә дәрс анларыдыг;

Дәфтәрин андыра галмыш сөзүнү
Ешидиб, көрмәмиш идик үзүнү.

Бојлә бир тәрбијәли евдә мүдам
Бәсләдиз мән кими бир сәрви-хүрам!

Вај о күндән ки, мәни ад еләдиз,
Еләдиз дә ки, дилшад еләдиз;

Мән дә саидым ки, дөнүб бәхтәвәрә, —
Кедирәм бир нәфәр инсанә әрә!

Нә билим бојлә дә инсан вармыш,
Шәкли-инсанда да һејван вармыш?!

Әр охурмуш да, јазармыш да, атам!
Әр дејил, мөһлик азармыш да, атам!

Әр дејил, шаир имиш ханәхәраб!
Фикри јазмаг, охумаг, шүғли китаб...

Салдыз ахырда јаман һаләә мәни,
Әрә вердиз дә бу гәффаләә мәни.

Каһ јазыр, каһ охујур, каһ данышыр,
Күндә бир һәрзә китабиан танышыр;

Каһ кедир фикрә, бәрәлдир көзүнү,
Мәһв олур ојлә ки, билмир өзүнү;

Сүбһ олунча кечәләр дарға кими
Јатмајыр, гыр-гыр едир гарға кими;

Каһ да бир јатса да вәгтиндә әкәр,
Чәкмәјир јухладығы бир о гәдәр.

Гәфләтән бир дә көрүрсән ки, дурур,
Јандырыб лампаны чылпаг отурур;

Башлајыр јатдығы јердә тәзәдән
Охујуб јазмаға бир дә тәзәдән.

Белә ол олмаз, атам, бојлә ало!
Ол дејил, јанғы дејил, ловдур, ло!..

Каһ көрүрсән ки, миз үстә јыхылыр,
Бахырам һалына гәлбим сыхылыр;

Бир гарандаш, бир-ики парә кағыз,
О гәдәр чәкмир — олур гарә кағыз.

Хејрини, шәррини ганмыр бу киши!
Јорулуб бирчә усанмыр бу киши!

Бизим евдә бахасан һәр тәрәфә —
Тахчаја, бохчаја, ја ким, ирәфә —

Көрәчәксән бүтүн ишгабда кағыз,
Касада, нимчәдә, бошгабда кағыз;

Јығылыб даг кими һәр јанда китаб,
Евдә, дәһлиздә, һәр јанда китаб...

Дејирәм, ај киши, кәл бир өзүнә,
Бу нә ишдир, а күл олсун көзүнә!

Бу әмәл етди сәни ханәхәраб,
Пулларын дөндү бүтүн олду китаб.

Охудугча көзүнүн гарәсини
Апарыр, тап башынын чарәсини!

Пул кедир, табу тәванын да кедир,
Үстәлик бир гуру чанын да кедир.

Кәсбү карындан әлин чыхды, усан!
Әр олан јердә көрүм јох оласан!

МӘНИМКИ БЕЛӘ ДҮШДҮ!

Гәм раһнүмун олду, мәнимки белә дүшдү!
Дил вәртеји-хун олду, мәнимки белә дүшдү!
Ел дөндү чүнун олду, мәнимки белә дүшдү!
Тале мәнә дун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли[1], горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Девран өзүнүндүр!..

Гафилмишәм әһвалимә севдаји-сәримдән,
Севдаји-сәрим етди мәни тачи-зәримдән.
Ришәм кәсилирмиш демә кәскин тәбәримдән,
Мәшрутәји салмагда икән мән нәзәримдән —
Ол нүрүл'үјун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, гачма!
Наәһлә әл ачма!
Мејдан өзүнүндүр!..

Һеч фаидәбәхш олмады тәдбирләрим, һејф!
Кәшф олду бүтүн аләмә тәгсирләрим, һејф!
Бәр'әкс әсәр ејләди тә'бирләрим, һејф!
Алдатмады бу милләти тәзвирләрим, һејф!
Јылдыздакы... Јылдыздакы тә'мирләрим[2], һејф!
Һәп күн-фәјәкун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, бәрк дур!
Торбалары долдур!
Хырман өзүнүндүр!..

Шејпур дејил, тәбл дејил, сур чалынды,
Әкс ејләди сурун сәси һәр гәлбә салынды,
Бир шәбдә отуз иллик үмуратым алынды,
Османлыларын шаһы вәтәндән говуланды,
Иш дөндү ојун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Теһран өзүнүндүр!..

Сән вур ишини, дурма кери мәкрү һијәлдән!
Мән топладығым шејләри һәп гапдылар әлдән,
Бунлар кечәр, амма һәлә вар горхум әҹәлдән,
Сән гарны јоғун бир шеј илин рузи-әзәлдән.
Бојнун да јоғун олду; мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү»!

Сән неһрәни чалха!
Һеч бахма бу халха!
Ајран өзүнүндүр!..

Етдим гәсәм, амма өзүмү сәһвдә сандым,
Камил пашалар[3] чидә едән фикрә инандым,
Бахдым сәнә өз әһдими, пејманымы дандым,
Илләрчә, заманларча, бу күн дандығым андым,
Тарихи-гүрун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Сән, Мәмдәли, горхма!
Гәм чәкмә, дарыхма!
Мејдан өзүнүндүр!..

Мәзлумләрин тутду мәни аһы ахырда,
Ичитди хәјанәтләрим аллаһы ахырда,
Олдум Салоник гәл'әсинә раһи ахырда[4],
Мәнфалар ара түркләрин шаһы ахырда,
Мәчбури-сүкун олду, мәнимки белә дүшдү!
«Игбал зәбун олду, мәнимки белә дүшдү!»

Гач, Мәмдәли, дурма!
Чох синәнә вурма!
Мәндән көтүр ибрәт,
Сүлһ ејлә, гудурма!
Валлаһ вә биллаһ,
Инсансан, инан, аһ,
Фәрман кедәр әлдән,
Саман кедәр әлдән,
Јалныз нә ки, Теһран,
Иран кедәр әлдән!..

[ВАҺ!.. БУ ИМИШ ДƏРСИ-ҮСУЛИ-ЧƏДИД?!]

Ваһ!.. Бу имиш дəрси-үсули-чəдид?!
Јох...х! Јо...х! оғул, мəктəби-үсјанды бу!
Молла дејил бундакы тə'лим едəн!
Əлһəзəр ет, бир јени шејтанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Көр нечə алт-үст елəјиб шејлəри,
Дөндəриб «а-ба»ја «əлиф-беј»лəри,
Бид'əтə бах, «ја» охудур «јеј»лəри.
Санки һүруфат илə дүшманды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Диггəт едиб бахсан əкəр дəрсинə —
Һəр сөзү тə'лим елəјир тəрсинə:
Дəјмəз о бир паслы дəмир əрсинə —
Мин дə десə дүрчи зəрəфшанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Вердији дəрси ушаға јаздырыр,
Һүччə демир, һəр əмəлин аздырыр,
Каһ охудур, каһ чыхарыб кəздирир,
Бир демир өвлади-мүсəлманды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Бир дə көрүрсəн ки, олуб һејвəрə —
Əлли ушаг банлады бирдəн-бирə,
Дəрс демə, күлмəли бир мəсхəрə!
Молла демə, мəсхəрəчүнбанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Дүз јери бир јупјумуру шеј ганыр,
Һəм дə дејир суткада бир фырланыр,
Ај доланыр, көј дајаныр, күн јаныр,
Кафирə бах, көр нə бəдимaнды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Бундан əзəл бојлə дејилди сəјаг,
Дəрс охудан моллада варды лəјаг,
Молла гојарды башына шиш папаг;
Ојлə ки, бир фазили-дөвранды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Инди бүтүн иш доланыб лағлаға,
Дəрс охудур һəр башы фəсли чаға,
Етдији тəдриси илан, гурбаға,
Дəрс дејил, һəрзəву һəдјанды бу!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!..

Мəн дəјишиб шивеји-əчдадымы,
Бојлə ода салмарам өвладымы!
Ејлəмəрəм динсиз өз əһфадымы!
Ат чөлə кетсин, нə дəбистанды бу?!
Дур гачаг, оғлум, баш-ајаг ганды бу!
Елм адына бир гуру бөһтанды бу!..

Нифрəтə шајанды бу!
Һəрзəву һəдјанды бу!
Мүслими кафир гылан
Ханеји күфранды бу!..

САТЫРАМ

Молдајы, салмады ел дил боғаза...
Ејби јох, кәрчи гојулдуг лоғаза,
Јаз бу е'ланымы да бир кағаза,
Ачмышам Рејдә кениш бир мағаза:
Чох учуз гијмәтә һәр шеј сатырам,
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Мағазамда тапылыр һәр чүрә зад:
Чами-Чәм[1], рә'јәти-Кеј[2], тәхти-Губад[3];
Кәрчи базарымы етмәкдә кәсад
Сә'ј едир бир пара Ирани нәжад,
Лејк мән бахмајырам, һеј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Нә кәрәкдир мәнә бир мунча үмур
Ки, едә гәлбими биһиссү һүзур?
Бабама вермәди әл «абәки-шур»[4],
Дејиләм нахәләфү набәшүур;
Гәсри-Ширин[5], әсәри-Кеј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Истәмәм нури, гаранлыг севирәм,
Мүлки-Ираны думанлыг севирәм,
Бошлајыб шәһри, јабанлыг севирәм,
Бәсди шаһлыг, дәхи ханлыг севирәм,
Сәбзәвар илә мәјамеј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Сөз мәним, ев мәним, әсрар мәним,
Ирзү намус мәним, ар мәним,
Мал мәним, мәсләһәти кар мәним,
Сатырам, дөвләти-Гачар мәним;
Кимә нә дәхли ки, мән шеј сатырам?!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

Шаһ мәшрутә-пәнаһ олмаг исә,
Ел гојан вәз'лә шаһ олмаг исә,
Куш бәр әмри-сипаһ олмаг исә,
Шаһ олуб һәмдәми-аһ олмаг исә,
Хан олуб, нуш еләјиб, меј сатырам!
Ај алан!.. Мәмләкәти-Реј сатырам!

НЕЧИН ВЕРМӘЈИР?

Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?
Каһ верир филмәсәл, каһ нечин вермәјир?

Кәрчи букүн шаһ бизим башымыза сајәдир,
Нами-һүмајуну һәр мәтләбә пирајәдир,
Лејк бу анчаг һәман кәрдүјүмүз гајәдир* —
Һәр сәсә бир сәс верир, кәндиси бимајәдир,
Јохсуза олмаз демәк — вар... нечин вермәјир?
Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?

Һәрзә данышма, киши, кәзлә әдәб зинһар,
Шаһымызы билмә чох бојлә сәфаһәтшиар,
Әгли-сәлим әһлидир бүсбүтүн али-Гачар[1],
Вермәјир, әлбәттә, бир һикмәти вар, сирри вар,
Јохса бу кејфијјәтә раһ нечин вермәјир?
Каһ верир филмәсәл, каһ нечин вермәјир?

Јох бу ишин башга бир һикмәти ја микмәти,
Әјри отур, дүз даныш, вазеһ едәк сөһбәти,
Бир кәрә ал бојнуна, вар јазығын никбәти,
Шаһ чәванбәхт исә бәс нә сәбәб милләти
Һәфтәдә бир алдадыр, каһ нечин вермәјир?
Бирчә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир!
Каһ верир филмәсәл, каһ нечин вермәјир?

* Гаја.

[ДОГРУДАН ДА, МӘМДӘЛИ, ГЕЈРӘТ ҺӘЛАЛ ОЛСУН СӘНӘ!]

Доғрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!
Бағи-шәһдә[1] етдијин ишрәт һәлал олсун сәнә!
Әһлинә шаһ олдуғун дөвләт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Олдун ол күндән ки, малик рүтбеји-әчдадына,
Дүшмәди ел гајғысындан башга бир шеј јадына,
Әдлү дадә дад вердин, јетсин аллаһ дадына,
Јахшы бир шөһрәт газандын адына, өвладына!?
Кетдијин јол, тутдуғун нијјәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Афәринләр доғру јоллу вердијин пејманлара,
Әһдини ифа үчүн садир олан фәрманлара,
Һәфтәдә бир, ајда бир анд ичдијин гур'анлара,
Агибәт һәр сәмтдән чәлб етдијин меһманлара;
Чәкдијин бу хани-биминнәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Мүстәгиллән һөкмүраны олдуғун Иранына
Һанкы хидмәтдән сағындын та тохунсун ганына?
Инди бир Иран дејил, аләм күвәнсин шанына,
Намына, намусуна, инсафына, вичданына;
Әһли-вичдан вердији гијмәт һәлал олсун сәнә!
Доғрудан да, Мәмдәли, гејрәт һәлал олсун сәнә!

Алты мин илдән бәри мөвчуд олан бир мәмләкәт
Көрмәмишди сән кими бир шаһи-вала-мәртәбәт:
Нијјәтин саф, е'тигадын пак, гәсдин мәс'әдәт,
Милләтин шад, өлкән абад, үмдә фикрин мәрһәмәт;
Гојдуғун тач, өртдүјүн хәл'әт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

Арсланлар бојнуна салдырдығын зәнчирләр,
Намвәрләр гәтлинә чәкдирдијин шәмширләр,
Атәши-гәһрү гәзәблә јахдығын тә'мирләр,
Вәсфә шајандыр, һәгигәт, етдијин тәдбирләр;
Үмми-Хаган оғлу, бу гејрәт һәлал олсун сәнә!
Вердијин мәшрутеји-милләт һәлал олсун сәнә!

[НӘДИР, АЈА, ЈЕНӘ ҮСЈАНЛАРЫ ИРАНЛЫЛАРЫН?]

Нәдир, аја, јенә үсјанлары иранлыларын?
Башлады чүнбүшә түғјанлары иранлыларын,
Нәгзи-әһд ејләди ә'јанлары иранлыларын,
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Јансын иранлыларын архасы, јанды чијәрим!
О јетим Мәмдәлидән вар јенә бир пис хәбәрим;
Белә дерләр ки, гојуб тәхти гачыб тачи-сәрим,
Сығыныб консула хаганлары иранлыларын[1],
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Әһли-Иран бу гәдәр бишәрәф олсун, нә үчүн?
Душмәни-тәрзи-үмури-сәләф олсун, нә үчүн?
Јени Османлы[2] кими нахәләф олсун, нә үчүн?
Бата, ја рәб, көрүм Иранлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Үччә ил гојмадылар тәхтдә раһәт јашасын,
Бир дојунча чыхарыб кеф, едиб ишрәт јашасын,
Та онун сајеји-әдлиндә бу милләт јашасын,
Олсун асудә мүсәлманлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Нејләмишди сизә, јаһу, бу башыдашды јетим?
Ја нә вичданә дәјәр бир ишә чулғашды јетим!?
Һәрә бир һогга чыхартдыз, кырыхыб чашды јетим,
Деди, чыхсын дәхи гој чанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Сизә өз шә'нинә шајәстә кәрәм етмәдими?
Һөкм мәшрутеји-Ираны рәгәм етмәдими?
Хәтти-гур'аны өпүб, јади-гәсәм етмәдими?
Нијә бәс олмады иманлары иранлыларын?
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Билмирәм андыра галмыш бу нә һүрријјәт иди?
Һарадан чыхды бу сөз, ја бу нечә сөһбәт иди?
Өлкәмиз алты мин илдән бәри бир чәннәт иди,
Инди ган-ган дејир инсанлары иранлыларын?
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Һәлә иранлыларын бир о Сипәһдарына[3] бах!?
Бәхтијари елинин рүтбәли Сәрдарына[4] бах!?
Бир, сән аллаһ, буларын шаһ илә рәфтарына бах!
Бу да ә'јанлары, эрканлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Башына чәм елејиб һәр бири бир хејли сипаһ
Ки, нә вар? Мәмдәли, дүш тәхтдән, олма бизә шаһ!
Етдиләр үч күнүн әрзиндә бүтүн әмри тәбаһ,
Гачды, «ах-вај!» дејә, султанлары иранлыларын
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Бундан әввәл бу көзәл өлкәдә чанлар вар иди,
Јахшы-јахшы гочалар, адлы чәванлар вар иди,
Шаһы һәг зилли билән севкили ханлар вар иди,
Инди Јефремләр[5] олуб ханлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Бир дә, јаһу, нә кәрәк ел гарыша шаһ ишинә?
Көз ачыб диггәт едә каһ өзүнә, каһ ишинә?
Шаһ олан кәс олур анчаг өзү акаһ ишинә!
Јохса һәр силсиләчүнбанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

Шаһ биләр өлкәдә һәр нә көтүрәр, һәр нә гојар,
Каһ чибин, каһ дәрисин һәр кимин истәрсә сојар,
Баш кәсәр, ев дағыдар, чан чыхарар, көз дә ојар —
Мин дә чыхса көјә әфғанлары иранлыларын!
Бечәһәннәм ки, јаныр чанлары иранлыларын
Шаһын өз әбдидир инсанлары иранлыларын!
Дәрһәгигәт пис имиш ганлары иранлыларын!

[ЕЈ АННЫН АЈ, ҮЗҮН КҮНӘШ, ЕЈ ГАШЛАРЫН КӘМАН!]

Еј аннын ај, үзүн күнәш, еј гашларын кәман!
Чејран көзүн, гарышга хәтин, какилин илан!

Алма чәнән, чәнәндә зәнәхдан дәрин гују,
Киприкләрин гамыш, додағын бал, тәнин кәтан!

Бојнун сүраһи, боj-бухунун бир уча чинар,
Әндамын ағ күмүш, јанағын гырмызы әнар!

Халын үзүндә буғда, башында сачын гүраб,
Гаһ, гаһ!.. Гәрибә күлмәлисән ханиман хәраб!..

БУРА САЈ!

Чәмаәт

Зилли-Султан[1], бура саj дөјдүрүб алдыгларыны!
Сөјүб алдыгларыны, сөјдүрүб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, әттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Чәмаәт

Сән ки, Авропада идин, нијә јорта-јүкүрә
Чумдун Иранә, бу виранәдә дүшдүн дә кирә?
Салдын ахыр өз әлинлә өзүнү ағзыбирә,
Веч битирмәз сәнә, дөнмә дәхи дашә, дәмирә,
Бош данышма, бура саj гапдырыб алдыгларыны!
Чапыб алдыгларыны, чапдырыб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, әттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Чәмаәт

Бирбәбир јадына сал чүмлә унутдугларыны,
Милләтин ганын алыб шишәјә дутдугларыны,
Гыш үчүн ахталајыб јајда гурутдугларыны,
Көзләрин кәлләнә дә чыхса, гус уддугларыны!
Бош данышма, бура саj өлдүрүб алдыгларыны!
Бөлүб алдыгларыны, бөлдүрүб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, әттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ҹәмаәт

Әлли ил өлкәдә вурмушдун, а залым, ишини,
Сән ки һазыр еләмишдин чијини, бишмишини,
Тәмәин инди нәдир ја гычыдырсан дишини?
Ач белиндән дәхи шәмшири-мүзәффәркешини!
Бош данышма, бура сај сатдырыб алдыгларыны!
Атыб алдыгларыны, атдырыб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

Ҹәмаәт

Әһли-Ираны ушагдыр дејә салдыз бешијә
Ки, мәбада ајылыб ағлыја, дурдуз кешијә,
Таки ачды көзүн иранлы, сохулдуз дешијә,
Иш чәтинләшди, дадуш, јығдығыны чәк ешијә!
Бош данышма, бура сај асдырыб алдыгларыны!
Басыб алдыгларыны, басдырыб алдыгларыны!

Зилли-Султан

Төвбә, эттөвбә, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!

ФҮЗУЛИЈӘ БӘНЗӘТМӘ

Мәндә ар олсајды өлмәк ихтијар етмәзмидим?
Абрунун нолдуғун билсәјдим ар-етмәзмидим?

Кәр шүурум олса иди дустү дүшмән билмәјә,
Шапшалы,[1] Фәзлүллаһы[2] ишдән кәнар етмәзмидим?

Анласајдым Әс'әдин фикрин, Сипәһдарын ишин,
Онлары мәгтули-тиғи-чаншикар етмәзмидим?

Хаки-Иранын мәнә бир кушәсин версәјдиләр,
Кәндими Әбдүлһәмид тәк[3] бәхтијар етмәзмидим?

Билсә идим ел мәни ахир белә мүфлис говар,
Вар-јоху дәрчиб едиб әввәл фәрар етмәзмидим?

Мүлки-Иранын дүшүнсәјдим әлимдән кетмәјин,
Вар икән фүрсәт о мүлкү тарүмар етмәзмидим?

Аһ, ол дәм ки, Тәгизадә[4] мәнә әл вермәди,
Мүмкүн олсајды башын тәндән кәнар етмәзмидим?

Гој десинләр, Мә'дәли дүшдү Адес совдасына,
Мәнчили версәјдиләр орда гәрар етмәзмидим?..

[ВАИЗ, ГӘЛӘМ ӘҺЛИН НИЈӘ ТӘҺГИР ЕЛӘЈИРСӘН?]

Ваиз, гәләм әһлин нијә тәһгир еләјирсән?
Еј әбри-сијәһ, нури нә тәстир еләјирсән!

Ел чүмлә дөнүб олса да кафир ишин олмаз,
Тәзвирини ким ки, дуја тәкфир еләјирсән!

Лә'н ејләјәрәк гасибә мәхлугу сојурсан,
Фани дејәрәк аләми тә'мир еләјирсән!

Көрдүм јухуда баги-беһишт ичрә кәзирсән,
Инсаф!.. Буну сән нечә тә'бир еләјирсән?

Тәрк ејлә ријани ки, рија ширки-хәфидир,
Ишбу сөзү кәндин белә тәгрир еләјирсән!

Мән мәкрини һисс етмәјә мејл етмәдим әсла,
Кәндин дили-һәссасимә тә'сир еләјирсән!

Биздән көзүнү јыг ки, сәнә алданан олмаз,
Кет онлары хам товла ки, тәзвир еләјирсән!

[ЈАШАМАГ ИСТӘР ИСӘК СЫРФ ӘВАМ ОЛМАЛЫЈЫЗ]

Јашамаг истәр исәк, сырф әвам олмалыјыз!
Атыб инсанлығы, билчүмлә һәвам олмалыјыз!

Јашамаг истәр исәк дәһрдә әмнијјәт илә,
Елмә, фәннә, үдәбајә бахалым нифрәт илә,
Ујалым фитнәләрә әлдәки вәһшијјәт илә,
Јаталым бәстәри-гәфләтдә узун мүддәт илә;
Пухтәликдән нә јетәр, биз һәлә хам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Балыша баш гојалым, јорганы бәрдуш едәлим,
Пәнбеји-гәфләти јох, зејбәги дәркуш едәлим,
Хаби-өвһам көрүб, сејл кими чуш едәлим,
Гејрәтү һиммәти-исламы фәрамуш едәлим;
Дуста мајеји-гәм, дүшмәнә кам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Фикр тәдрис едән әшхасы кәнар етмәлијиз,
Һәр насыл олса бу бидиниләри зар етмәлијиз,
Өлкәдән бунлары мәчбури-фәрар етмәлијиз,
Тез заманда вәтәни, милләти хар етмәлијиз;
Бојләчә наили-мәгсуду мәрам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Башгалар чох да балонларла едир сејри-һәва,
Биз бу сејри едирик хабдә һәр сүбһү мәса,
Гөвли-ахунду унутдунму ки, вә'з етди сәна:
Дәһр фанидир, әзизим, она ујма әбәдә!
Тәрки-дүнја илә фирдовс хүрам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Нә билирсән һәлә сән сәһнеји-рө'јадә нә вар?
Әһли-заһир нә ганыр аләми-мә'нада нә вар?!
Һәр нә вар — хабдә вар, јохса бу дүнјадә нә вар?!
Јахшы јат, гол-ганад ач, уч, көр о мә'вадә нә вар?!
Һәззи-рө'ја илә мәшгули-мәнам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Јат, долаш чәннәти-ә'ладәки ризванлар илә,
Гол-бојун ол, мәзәләш һуријү гылманлар илә,
Је, ич!.. артыг кефә бах чүмлә мүсәлманлар илә,
Гој бу дүнјаны бу кафирләрә шејтанлар илә,
Биз мәләкләрлә учуб али мәгам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Гој олар кәшфи-бәдаје' еләсин сән'әт илә,
Параход, ја вагон ичад еләсин зәһмәт илә,
Биз вериб пул минәрик, јол кедәрик раһәт илә,
Нә мүнасиб ки, рәгабәт едәк һәр милләт илә?!
Бизә агалыг едән әһлә гулам олмалыјыз!
Јашамаг истәр исәк сырф әвам олмалыјыз!

Анналары, Сонјалары јонлары,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанлары!..

[АДӘМИ АДӘМ ЕЈЛӘЈӘН ПАРАДЫР]

Адәми адәм ејләјән парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Гој нә әслин, нәчабәтин олсун,
Нә нәчибанә һаләтин олсун,
Баш-ајаг ејб ичиндә олсан да —
Тәк бу аләмдә дөвләтин олсун;
Адәми адәм ејләјән парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Олмасын фәһмин, әглин, идракын,
Вар нә гәм, та ки, вардыр әмлакын;
Атәши-ханәсузи-милләт икән —
Һәр кәсин сәчдәкаһидир хакын;
Адәми адәм ејләјән парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

Олмајыр, олмасын да инсафын,
Дут ганын шишә ичрә әснафын,
Та ки, вар әлдә беш бучуг гурушун —
Мө'тәбәрсән көзүндә әшрафын;
Адәми адәм ејләјән парадыр,
Парасыз адәмин үзү гарадыр!

1287—46

ВЕРМИРƏМ А!..

Мəн өлүм, Молла, бизим Ханкишинин ганына бах,
Евинə, мəнзилинə, мүлкүнə, еjванына бах,
Пулуна, алверинə, сəрвəтү саманына бах,
Нəфсинə, һирсинə, инсафына, вичданына бах,
  Көр бу ган илə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Ач, јаныг кимсə дејилдир, јемəјə вар чөрəји,
Јемəјə вар чөрəк, əмма буна дөзмүр үрəји,
Һəвəси јығмағадыр, јығмағадыр һəр кəрəји,
Аризусу будур: алтундан олајды дирəји!
  Көр бу нијјəтлə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Вар сүрилə гојуну, илхы илə ат, өкүзү,
Олса да мин бу гəдəр мал-гарасы, ачды көзү,
Елəјир сəчдə пула, бу сөзə гаилдир өзү,
Санма бөһтан атырам, кəнди дејир ишбу сөзү,
  Көр бу һирс илə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Гочалыб өтмəдəдир јетмиши, һəштады јашы,
Јохдур оғлу-ушағы, бир гарыдыр, бир дə башы,
Күнбəкүндəн чохалыб артмададыр мүлкү, машы,
Дүз дејил аршыны, өлчүсү, тəразусу, дашы;
  Көр бу нəфс илə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Күндə он шаһы илə чүмлə үмури доланыр,
Бавүчуд ин ки, дəмадəм əмəли зорбаланыр,
Башгасы пул санышанда бунун ағзы суланыр,
Башлајыр һүрмəјə нəфси, тəмəи гурчаланыр,

  Көр бу нəфс илə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Дејирəм өлмəјини, ај киши, бир ал нəзəрə,
Өврəтин, малын илə чатмалыдыр башга əрə,
Əл булашдырма, дејир, кари-гəзаву гəдəрə,
Бəлкə мəндəн габаг өврəт чумачагдыр сəгəрə?!
  Көр бу нијјəтлə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Дејирəм, бари бир аз пул ајыр еһсанын үчүн,
Мəктəбə вəгф елə хејрат олараг шанын үчүн;
Сөјлəјир, кет бу дуаны оху өз чанын үчүн,
Вермəрəм бир гара пул да белə һəдјанын үчүн!
  Көр бу гејрəтлə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

Молла, бу барəдə зəһмəт дə əкəр олса сана,
Јаз бизим əһли-мəарифлəрə е'лан елə та:
Бир дə, мəктəб пулу вер сөјлəмəсинлəр буна һа!..
Дүн ешитдим ки, дəхи етмəјəчəк шəрмү һəја,
Апачыг сөјлəјəчəк: — Вермирəм а!.. Вермирəм а!..
  Көр бу шəрм илə бунун шə'нинə еһсан јарашыр?
  Ја һəлə јығмаға пул, етмəјə милјан јарашыр?
  Бојлə бир шəхсə рəвадырмы, гыл еһсан, дејəлəр?

ЧАНЫН ЧЫХСЫН

Чанын чыхсын көзүндән ганмајајдын!
Ганыб да һәр иши одланмајајдын!

Чәһаләт рисманын гырмајајдын!
Әвамүннасдән ајрылмајајдын!

Сәнаны, һәнзәли балтәк јејәјдин!
Һәрифин мәшрәбинчә сөз дејәјдин!

Бүтүн мөвһумуну тәсдиг едәјдин!
Башында нохта, ардынча кедәјдин!

Нә тәдбир, инди иш ишдән кечибдир,
Сөзүн дилдән, әтин дишдән кечибдир!

Дәхи етмә шикајәт бизден әсла!
Кет өз бәхтиндән ејлә инди шәква!

Нә үчүн һүснү гүбһи анладын да?
Бүтүн ел јатмыш икән банладын да?

Өпәјдин әл-ајағын чүстү чалак,
Олајдын сән дәхи бир мө'мини-пак!

Чәк инди дутдуғун карын чәзасын!
Ешит һәр сәмтдән лә'нәт сәдасын!..

ЈОХ, ЈАЗМАРАМ!

Молла дајы, чох бәрк дашыр газанын!..
Башчысысан һәр јолундан азанын!
Баһарындан көрүнмәјир хәзанын,
Чүнки һәр јердән вар нечә јазанын;
Бурдан да мән хәбәр јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Гисмәт олса, бундан белә јазмарам,
Тохунмаса сөзүм елә, јазмарам!

Јаздығыма јалан-палан гатмарам,
«Ишан» кими рүшвәт пула јатмарам,
Иманымы Һач Казыма сатмарам,
Бошсан дејиб, Фәхрини алдатмарам,
Мәсләһәтсә әкәр јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Фүрсәт олса, бундан белә јазмарам,
Кирә билсәм дашгын селә, јазмарам!

Кәбин кәссәм дошаб кими ахмарам,
Көз алтындан Фәхри тәрәф бахмарам,
«Әнкәһтүнү» «тәлләгтүјә» чахмарам,
Һач Бәдәли јандырыбан јахмарам,
Далда кедиб сөјәр; јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Мөһләт олса, бундан белә јазмарам,
Елә јазсам, билә-билә јазмарам!

Дөвләтлијә јалтагланмаг билмәрәм,
Гәмли икән јалан јерә күлмәрәм,
Приставын чәкмәсини силмәрәм,
Һөрмәтими көзләрәм, әксилмәрәм,
Моллалыға дәјәр, јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Гисмәт олса, бундан белә јазмарам,
Әкәр почта јазсам, телә јазмарам!

Гумарбазын һәдијјәсин алмарам,
Бир шубһәли пул кисәмә салмарам,
Үзә салыб күчнән гонаг галмарам,
Гонаг галсам чибин-задын чалмарам,
Үзмим әлдән кедәр, јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Нөвбәт олса, бундан белә јазмарам,
Давам етсә думан, јелә јәзмарам!

Ејләдијим вә'зә инаннам өзүм,
Елдән габаг, ејбими ганнам өзүм,
Гөвлүмә фе'лимлә дајаннам өзүм,
Пис һәрәкәт етсәм утаннам өзүм,
Һалым олар бәтәр, јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Һачәт олса, бундан белә јазмарам!

Далда гејбәт, үздә сәна етмәрәм,
Кизли сөјүш, заһир дуа етмәрәм,
Хәлги көрчәк рија-мија етмәрәм,
Рија етмиш олсам, һәја етмәрәм
Аллаһымдан мәкәр! Јазым, јазмајым?
Јох, јазмарам! Амма һәлә гој јазым...
Һаләт олса, бундан белә јазмарам!
Ујсам мәкрә, дүшсәм фе'лә, јазмарам!
Говлансам да евдән чөлә, јазмарам!
Ујуб сәнә өз јолумдан азмарам!..

1910

[ЗАҺИД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР]

Заһид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр,
Чәннәтә уjгу ипијлә бир кәмәнд атмаг диләр.

Е'тигадынча јатар-јатмаз гучар гылманлары,
Ол сәбәбдәндир нәмаз үстүндә дә јатмаг диләр.

Әбләһин фикринчә чәннәт бир Бухара шәһридир,
Беччә тәк гылманлары булдугча ојнатмаг диләр.

Мәгсәди сөвмү сәлатиндән бу имишкән, јазыг
Һәм худаны, һәм дә мәхлугаты алдатмаг диләр.

Уjгуда ахтардығын заһирдә, ја рәб, тапмасын!
Јохса иллик таәтин бирјоллуға сатмаг диләр!

Риндү рисва көрдүјүн заһид көрәрсә, шүбһәсиз,
Сәбһәсин, сәччадәсин зәһдилә фырлатмаг диләр.

Күфрүн иксир олдуғун заһид, амандыр, билмәсин,
Јохса бир зәррә булуб иманына гатмаг диләр!

[КИМ НӘ ДЕЈӘР БИЗДӘ ОЛАН ГЕЈРӘТӘ?!]

Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!
Гејрәтимиз бәлли бүтүн милләтә!..

Биз гоча гафгазлы икид әрләрик,
Ҹүмлә һүнәрмәндләрик, нәрләрик,
Иш керәҹәк јердә сөз әзбәрләрик.
Ашигик анчаг гуру, бош сөһбәтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Чырманарыг кечмәјә чај кәлмәмиш,
Башлајарыг гызмаға јај кәлмәмиш,
Сөз верәрик инди — бир ај кәлмәмиш,
Аста гачыб дүртүләрик хәлвәтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Ҹүмлә ҹәһан јатса да, биз јатмарыг,
Гејрәти-миллијјәмизи атмарыг,
Әһлимизи башгалара сатмарыг,
Бир гуруша, бир пула, ја бир четә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Биздә көрүнмәз нә фәсаду нифаг,
Ишләмәдә бир-биримиздән гочаг,
Бах, будур исламы кәтиррик габаг;
Бојләҹә хидмәт олунур милләтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Бир ишә мин һүммәтимиз вар бизим!
Бах, нечә ҹәм'ијјәтимиз вар бизим!
Бунда көзәл нијјәтимиз вар бизим;
Ај баракаллаһ, бу көзәл нијјәтә!
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Һансы мәкатиб ки, ону ачмадыг?
Һансы сәнаје ки, пара сачмадыг?
Вердијимиз сөздән узаг гачмадыг;
Ишләримиз минди бүтүн сурәтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Бах, нечә дарүл'әҹәзә, дари-елм!
Бир нечә мәктәб, нечә асари-елм!.
Бизләрик, әлбәттә, хәридари-елм!
Чатмышыг ондан белә һөрмәтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!.

Биздә нә фә'лә тапылыр, нә кәда,
Биздә нә саил вә нә бир бинәва,
Бәхтәвәр өвладымыза мәрһәба!
Баш апарыб һәр бири бир сән'әтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Етмишик ифа аталыг меһрини,
Чәкмишик өвладымызын фикрини,
Өмрүмүз олса көрәрик бәһрини,
Онда ки, онлар уjaчаг сиргәтә,
Һәбсдә мәшғул олачаг ишрәтә,
Фәхр едәрик биз дә бүтүн милләтә!
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!
Ај баракаллаһ, бу көзәл нијјәтә!..

ГОЧАЛАР МАРШЫ

Бир гочајам, чаг нәр кими јашарам,
Дөрд арвады бир-биринә гошарам,
Бир илдә үч-дөрдүн алыб бошарам,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Бармағыма әгиг үзүк тахарам,
Сагалыма чох-чох хына јахарам,
Һәр јердә бир арвад көрсәм бахарам,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Оруч тутуб, намазымы гыларам,
Дәсмалымы көз јашыма буларам,
Һуриләри вирдимдә арзуларам,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Бир мө'мүнәм, әба, гәба бүрүннәм,
Нәзәрләрдә мәләк кими көрүннәм,
Бир ушагчын илләр илә сүрүннәм,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Он јашында ушагларын башына,
Әл чәкәрәм каһ көзүнә, гашына,
«Ход» верәрәм кечә-күндүз машына,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Ахирәтим, иманым вар, диним вар,
Арифләрнән әдавәтим, киним вар,
Бир хорузам әлли јердә һиним вар,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

ҮРӘФА МАРШЫ

Интеликентик, кәзәрик наз илә,
Өмр едәрик нәш'еји-дәмсаз илә,
Һәфтәдә бир дилбәри-тәнназ илә
Һәмдәм олуб ишләри саманларыг,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Хошламарыг бир пара наданлары,
Шивеји-нисвани-мүсәлманлары,
Нејләјирик Фатма-Түкәзбанлары?!
Анналары, Сонјалары јанларыг,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Бир пара биәглү фәрасәт бизә
Ејләјир иснади-гәбаһәт бизә,
Истәјир етсин нә нәсиһәт бизә,
Бир буну ганмыр ки, биз ирфанларыг,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Кимсәјә јох дәхли ки, биз ишрәти
Хошлајырыг; бошлајырыг күлфәти,
Кушеји-гәстиндә олаң ләззәти
Ханеји-виранда һачаг анларыг?!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Интеликентик, бу ки, бөһтан дејил,
Түрки данышмаг бизә шајан дејил,
Түрк дили габили-ирфан дејил,
Биз буна гаил олан инсанларыг!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Түрк гәзети версә дә әглә зија,
Мән ону алмам әлимә мүтләга,
Чүнки мүсәлманча гонушмаг бана
Ејбдир! Өз ејбимизи анларыг!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Јох ишимиз мәчмәи-ислам илә
Пүхтә насыл сөһбәт едәр хам илә?
Чүнки клубларда сәрәнчам илә
Һәр кечә бир мәтләби үнванларыг,
Aj баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨҺ

Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чаныммысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гејрәтим, ганыммысан?
Һөрмәтим, фәхрим, чәлалым, шөвкәтим, шаныммысан?
Мүсһәфим, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм,
әрканыммысан?
Мәзһәбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

Кечди өмрүм шүгли-тәһсилинлә мөвгуфи-мәлал,
Дәрдә дүшдүм, бәстәри-һәсрәтдә галдым хәстәһал,
Сәндәдир көнлүм јенә етсәм чәһандан иртиһал,
Сән мәним өмрүм, һәјатым, чөвһәрим, чаныммысан?
Мәзһәбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

Аһ, залым, аһ ким, олдум јолунда чанфәда,
Бир дојунча гыјмалым сәндән алам зөвгү сәфа,
Инди варисләр һүчумавәр олуб јексәр сана,
Варисин, јахуд мәним мали-чибищданыммысан?
Мәзһәбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

Ејләмәз варисләрим мәнтәк сәни сәндугә дәрч,
Һәр бири ејләр сәни бир нөв илә мин јердә хәрч,
Ресторанларда, клубларда оларсан һәрчү мәрч,
Һәр јетән чејнәр сәни, билмәм әтим, ганыммысан?
Мәзһәбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

Севдијим, бундан белә һини-зәвалындыр сәнин,
Ишбу вәчһ илә көнүл чаји-мәлалындыр сәнин,
Хатирим, гәлбим, сәрим вәгфи-хәјалындыр сәнин,
Сән мәни мәфтун едән назәндә чананыммысан?
Мәзһәбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

Сәндән әл чәкмәздим олсајды әлимдә игтидар,
Лакин ичбарән әчәл ејләр мәни сәндән кәнар,
Чаным агзымдан чыхынча сөјләрәм биихтијар:
Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чаныммысан?
Мәзһәбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

ТӘШӘККҮР

Моллалар, талеимиз олду әчәб јар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һавадар бу күн!

О ки, мәктәбләри маһв етмәк иди нијјәтимиз,
Јох иди әлдә вә лакин она бир гүдрәтимиз,
Мәктәб артдыгча азалмагда иди һөрмәтимиз,
О ачылдыгча гапанмагда иди сән'әтимиз,
Күнбәкүн заид олурду гәмимиз, мөһнәтимиз,
Аргадашлар, севинин, олду рәва һачәтимиз!
Гәмимиз битди, фәрәһ олду нүмудар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һавадар бу күн!

Мисјонерләр, о көзәл фикрли әрбаби-дүһа
Сан-Петербургда етмишләр әчәб бир шура
Ки, мүсәлманлар ачан бунча мәкатиб нә рәва,
Охудуб һәндәсә, тә'лим едәләр чоғрафија,
Һикмәтү һеј'әтү тарих илә елми-әшја,
Бу ишә биздә тәһәммүл ола билмәз әсла!
Чалышын, һүммәт едәк дәф'инә зинһар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һавадар бу күн!

Мисјонерләр бу көзәл әмрә едәркән игдам
Биз нечин лал отуруб, ејләмәјәк бәһсә дәвам?
Хассә бу елмләрин биз үләмаји-ислам
Етмишик бир кәрә тәһсилини исламә һәрам,
Бунлары билмәз икән биз, нијә өвлади-авам
Охујуб, адәм олуб, ејләсин ағази-кәлам?
Шимди фүрсәт вар икән көрмәли бир кар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һавадар бу күн!

Мисјонерләр, көрүм аллаһ сизә еһсан еләсин,
Биз кими, сизләри дә дахили-иман еләсин,
Гојмадыз чүнки мүсәлманлары түғјан еләсин,
Јени мәктәбләри аллаһ өзү виран еләсин!
Учуруб дам-дашыны, хак илә јексан еләсин!
Инди гој мәктәб ачанлар кедиб әфған еләсин!..
Галсын һәр јердә мүәллимләри бикар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һавадар бу күн!

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

Гејрәт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Һәр јердә, һәр маканда һәр дүрлү иш гајырдын,
Исламә хидмәт етдин, мәзһәбләри ајырдын,
Јүзләрчә чогә јапдын, минләрчә сөз бујурдун,
Һәр күндә бир чәмаәт атдын гырағә, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Ујгуда икән аләм, әфрадыны ојатдын,
Чүмлә миләл ичиндә өз шә'нини учалтдын,
Һөрмәтли ад газандын, али мәгама чатдын,
Әһсән, сәд әһсән, әһсән бу тәмтәрағә, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Минбә'д чидду чәһдин јохдур бизә лүзуми,
Зира ки, әсри-һалын бамбашгадыр рүсуми,
Мәктәб севир чәмаәт, тәгдис едир үлуми,
Тәрчиһ едир вагону ата, улаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Сејр етмәјә фәзаны ичад олур балонлар,
Бир јандан афтамилләр, бир сәмтдән вағонлар,
Һәр ихтираә даир тә'сис олур салонлар,
Валлаһ, булар азыблар башдан ајаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Бунлар бүтүн чәһанын әсбаби-е'тиласы,
Онлар әсири-дүнја, биз ахирәт фәдасы,
Беш күндүр өмри-дүнја, јохдур онун бәгасы,
Бизчә хәталыр ујмаг бојлә мәзаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Ислам үчүн кәрәкмәз кафирләрин шүары,
Гој онларын учалсын һәп гәсри-зәрникары,
Биз көзләрик фәгәт бир ејвани-хүлдзары,
Ол јердә һуриләрлә доллуг отаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!..

1287—11

КИЛЕЈ ЈАХУД УМУ-КУСУ

Кет-келә, «Зәнбур»[1] аға, сән дә чашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Сән дүз адәмсән әкәр сәндә бу тәдбир нәдир?
Журнала чәкдијин ол чалмалы тәсвир[2] нәдир?
Голларындан сарылан кимдир, о зәнчир нәдир?
Динмәдикчә сәнә сәрһәддән ашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Нәдир ол һәлгеји-зәнчирдә бир парә сүвәр?
Кимләри костәриjор һәлгә дәруниндәкиләр?
Шәкли-исламә күлән кимдир о ифритсијәр?
Сән бу рәфтар илә биздән узашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Ачмаға бир пара әсрары едиб сә'јү тәлаш,
Чалышырсан ки, бизә тәнк ола та раһи-мәаш?
Бу гәдәр етмә чәсарәт, өзүнү көзлә, јаваш!..
Дәјмәдикчә кефинә лоғалашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Сән бу шәкл илә бүтүн хәлги ојатдын да дејәк,
Бизи мәнфур еләјиб, бир јана гатдын да дејәк,
Сәнә нә хејр олачаг бизләри атдын да дејәк?
Бош јерә бојлә бизимлә далашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Мәзһәкә журналын әввәл бизә, ибрәтди, дедин,
Бир пара шәхсә саташдын, бу нәсиһәтди, дедин,
Бизи гатдын ишә, бир нөв' зәрафәтди, дедин,
Инди амма дәхи чиддән савашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Шәхси-исламын әкәр биз голуну бағламышыг —
Нә күнаһ ејләмишик? Милләт үчүн ағламышыг...
Һифз едиб мәзһәби, шејтаны јахыб дағламышыг!

Бизи көрмәкдә мүтәссир, долашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Биз әкәр олмасаг, исламә никәһбан ким олар?
Беш күн өтмәз ки, бу бағын күлү рејһаны солар,
Ихтирааты-шәниә бүтүн исламә долар,
Лејк сән анламајыб ишдә чашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Аста-аста дәбәриб, гурдалашырсан дејәсән?!
Бә'з әфсанәчиләрлә јанашырсан дејәсән?!
Бүсбүтүн мәфсәдәләрлә булашырсан дејәсән?!
А балам, ејбини ган!
Бир һәја ејлә, утан!
Јохса тәкфир едәрик,
Лапча рүсва олусан!..

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДӘ БӘРБАД, ӘРДӘБИЛ!]

Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Зәни едирдим мән бүтүн аләмдә Ирандан сәва,
Бир фәрәһабад јер јохдур о самандан сәва,
Өврәт олмаз һүсндә Фатма, Түкәзбандан сәва,
Вар имиш Русијјәдә мин-мин пәризад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Еј вәтән, һури көрүрдүм сәндәки өврәтләри,
Дердим ол һуриләрин сәнсән јәгин чәннәтләри,
Инди һејранам бахыб көрдүкчә бу ләʼбәтләри,
Һәр бириндә башга ләззәт, башга бир дад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Һалија Бакудәјәм, Баку демә бир хүлдзар,
Хассә дәрја саһили: бир ләʼбәтистани-татар,
Һәр тәрәф аг-чаг мадамлар, бир-бириндән күлʼүзар,
Түрфә дилбәр, төһфә бир шеј, јахшы бир зад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Мин мәнимтәк каблајы бир Сонјанын дилдадәси,
Мин мәнимтәк пакдин бир румканын ифтадәси,
Мин мәнимтәк мөʼминин билмәм нолуб сәччадәси,
Бәндәлик гејдин гырыб, олмушдур азад, Әрдәбил.
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Беш дејил, он беш дејил, һәр јан бахырсан,—вар мадам:
Ев мадам, мәнзил мадам, балгон мадам, талвар мадам,
Сирк мадам, гастин мадам, пассаж мадам, булвар мадам,
Мүхтәсәр, әглим чашыб, еј дад-бидад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Кәрчи Ирандан чыхаркән башга иди нијјәтим,
Нијјәтим кәсб иди, варды кәсби-карә гејрәтим,
Гејрәтим разы дејилди ач долансын күлфәтим;
Јох көзүмдә инди нә күлфәт, нә өвлад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Бәс ки, артыр бунлары көрдүкчә һәр дәм рәгбәтим,
Рәгбәтим артырса да, лакин гавышмыр һәсрәтим,
Һәсрәтим бир шејәдир, анчаг дүзәлмир һаләтим!
Һаләтим тәскини-нәфсә гылмыр имдад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Горхудурду чыхмамышкән өлкәдән гүрбәт мәни,
Чулгајыбмыш гәфләтимдән вәһшәтү дәһшәт мәни,
Инди бу көрдүкләримдән мат едиб һејрәт мәни,
Өәлүјүмдән чыхмышам, әфсус!.. фәрјад!.. Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Тазәдән бәркәшт едиб бир дә чәван олсајдым, аһ!
Шыг кејимли бир чәвани-хошнишан олсајдым, аһ!
Бу пәриләрлә дојунча һәмзәбан олсајдым, аһ!
Дәһрдә беш күн јашардым хүррәмү шад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

[ЕЈ ВАЈ КИ, ҺЕЈСИЈЈӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ!]

Еј вај ки, һејсијјәти-милләт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Јетмәзди бу ким, милләтин әһрары ајылды,
Ариф денилән бә'з фүсункары ајылды,
Мәчмуә јазан бир пара биары ајылды,
Шаир ләгәбиндә нечә идбары ајылды,
Јә'ни ки, бу әсрин бүтүн әшрары ајылды,
Дердим, бәчәһәннәм, елин әфкары ајылды,
Торпаг башыма, инди дә түччары ајылды!
Һәр бир ишә әл гатды, мүрүввәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Вар иди бу милләтдә габаг бир көзәл адәт:
Бир шәхси-мүсәлман еләјән вәгтдә риһләт,
Мејјит һәлә бәстәрдә узансын дејә раһәт,
Гүсл етмәдән әввәл олунурду она һөрмәт,
Јүзләрчә едәрдик она сипарә тилавәт,
Һәр чүздә бир рублә чатарды бизә үчрәт,
Бир һөрмәт иди бу бизә, һәм мејјитә нисбәт;
Һејфа ки, әвахирдә бу һөрмәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Тачирләрин инди дәјишиб тијнәти јекча,
Дујмушлар олар биздәки нијјәтләри куја,
Еһсанлар олуб тәрк, газанлар сөнүб, еј ва!..
Нә молла пајы вар, нә гонаглыг, нә мүсәмма,
Бишмир тарынын бир тикә һалвасы да һәтта,
Һәр фәнн едириксә ишимиз тутмајыр әсла,
Ах!.. Ах!.. О кечән күнләримиз нолду, худаја?!
Күфран еләдик санки бу не'мәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Ким кетсә иди һәччә вә ја Кәрбүбәлајә,
Зүввар иди әввәлчә о биз әһли-дуајә,
Маил о дуајә, вәли биз симү тилајә,
Көрчәк ону үнван едәрәк бир нечә ајә,
Дердик ки, кәрәк пак ола һәмјандакы мајә,
Бир хејрли әмр иди бу биз молланумајә,
Һејфа ки, бахылмыр дәхи нә'лејнә, әсајә,
Бирләшди һамы, сидгү сәдагәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Шадәм кәләчәк күнләримиз кечсә бу нисбәт,
Горхум бу ки, күндән-күнә бәдтәр ола һаләт,
Бир күн кәлә бидар ола билчүмлә чәмаәт,
Тәсвири ибадәтдән едә фәрг бу милләт,
Мејданә чыха биздәки һәр дүрлү хәјанәт,
Нә төһфә кәлә бизләрә, нә нәзр, нә рүшвәт,
Һөрмәт јеринә ел бизә изһар едә нифрәт,
Һәтта дејәләр: — Молла, зијафәт көтүрүлдү!
Долма вә тәрәк, фирнијү шәрбәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

ӘҺВАЛПУРСАНЛЫГ ЈАХУД ГОНУШМА

— Нә хәбәр вар, мәшәди?
— Сағлығын!
— Аз-чох да јенә?
— Гәзет алмыш Һачы Әһмәд дә...
— Паһ! Оғлан, нәмәнә? Сән өзүн көрдүн аланда?
— Белә нәгл ејләдиләр!..
— Дәхи ким галды, худаја, бу вилајәтдә мәнә?!
— Дәхи ким галды, худаја, бу вилајәтдә мәнә?!
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Дәхи бир башга хәбәр?
— Һач Чәфәрин оғлу Вәли
Гојуб ушголаја оғлун...
— О гурумсаг да?
— Бәли!
— Сәнә ким нәгл еләди бу сөзү?
— Билмәм ким иди.
— Ојлә исә она да мин кәрә лә'нәт дәмәли!..
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Дәхи бир башга хәбәр јохму?
— Танырсан Гәфәри?
— Нә Гәфәр? Һансы Гәфәр?
— Мирзә Мәнафын пәдәри!
— Танырам!
— Дүн о да бир шүбһәли кәслә данышыб...
— Ким дејирди?
— Једичи Хансәнәм арвадын әри.
— Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Јенә бир башга хәбәр вармы?
— Бизим гоншу Кәрим...
— А... А... А?..
— Бәли, һә... һә!..

— О нә гәрибә, де көрүм?
— «Молла Нәсрәддин» алыб, һәм өзү, һәм оғлу охур.

— Ел бүтүн кафир имиш өлкәдә, јохмуш хәбәрим!
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Мәнә бир бојлә хәбәр чатды: Сәмәд дам-дашыны
Сатыб, онверсетә көндәрмәк үчүн гардашыны...
— Бу хәбәр доғрудур, анчаг буну да билмәлисиз:
Өзү дә чәкмә кејиб, сач да гојубдур башына...
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Бир белә сөз дә дејирләр ки, сизин Калба Ашыр
Јени мәктәбчиләр илә кечә-күндүз јанашыр?!
— Бәли, дүздүр бу дәхи!..
— Һејф, о дөвләтдән она!..
Дөвләт аздырды ону, дини-худадан узашыр...
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Доғрудурму ки, Бәдәл дә гојуб ағзын јабана,
Данышыр бир пара сөзләр ки, дәјир рөвзәхана?
— Бәли, гурбанын олум, лап о чыхыб мәзһәбдән!
— Көрмәјирсәнми шишиб бојну, дөнүб бир габана?!
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— О гурумсаг Чәби дә көзләмәјир һөрмәтими,
Бурда-орда, белә дерләр ки, едир гијбәтими...
— Бәли, һәтта бу ишин үстә онун арвадына сөјмүшәм!

— Борчун одур, — көзләмисән гејрәтими...
Мән дә һәр даим она јағдырарам лә'нәтими,
Башлајыб дә'вәтими, әрз едиб һачәтими
Вәгфи-нифрин едәрәм һәм күнүмү, саәтими,
Дејәрәм хәлгә: бу бидинин иши гуллабыдыр,
Сиз дә лә'нәт охујун, чүнки бу мәл'ун бабыдыр!..

[РӘДД ОЛ ГАПЫДАН, АҒЛАМА ЗАР-ЗАР, ДИЛӘНЧИ!]

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!
Ваггылдама бајгуш кими, идбар диләнчи!

Бу мәчлисимиз мәчлиси-еһсандыр әкәрчи,
Дүздүкләримиз не'мәти-әлвандыр әкәрчи,
Еһсан фүгәра кәсләрә шајандыр әкәрчи,
Бир адәти-ирсијјә дәхи вар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтлиләриз, мәгсәдимиз ејшү сәфадыр,
Меһманларымыз бүсбүтүн әрбаби-гинадыр,
Кәкдүр, јекәдир, бојнујоғундур, нүчәбадыр,
Бәјдир, ағадыр, ағзы дуалы үләмадыр,
Бишмишләримиз мин чүрә ләззәтли гидадыр,
Дикмә көзүнү мәтбәхә, биар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дәхли бизә нә бошда галыб дәсти-суалын?!
Јаинки ачындан мәләшир әһлин, әјалын?!
Бах, бах, нечә чиркиндир о мәнһус чәмалын!
Һах-түф үзүнә, сурәти мурдар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтли нечин сәрф едиб өз бәзлү сәхасын,
Ә'јаны гојуб, дојдура шәһрин фүгәрасын?
Төксүн көрүм аллаһ үзүнүн шәрмү һәјасын!
Әл чәк јахамыздан, итил, идбар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Бир дәф'ә фәгир олдуғуну анла да, зинһар,
Дөвләтлиләрин бишмишинә олма һәвәскар,
Јохса јемәјә бир задын, өл, чаныны гуртар!
Етмә бу гәдәр бизләрә азар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Фәгр әһли гәниләрлә мүлагат едә билмәз,
Дөвләтлијә инсанлығын исбат едә билмәз,
Дөвләтли фәгир илә мүсават едә билмәз,
Нөгсан кәтирәр шә'нинә бу кар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

[ВӘ'З ЕТДИЈИН ИНАНДЫ, СӘН АММА ИНАНМАДЫН!]

Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!
Ја лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Јатдыгча хаби-гәфләт илә милләтин сәнин,
Вәгф олду лајла сөјләмәјә хидмәтин сәнин,
Һәр күн кенәлди даирeји-һөрмәтин сәнин,
Ел уғрадыгча фәгрә, шишиб сәрвәтин сәнин,
Милләт арыгладыгча көкәлди әтин сәнин!
Рүшвәт һәрамдыр, дедин, алдын, утанмадын!
Мали-јетимә—од—дејә уддун да, јанмадын!

Гәссабханәни бизә дарүл'аман дедин,
Доғру либасына бүрүнүб, мин јалан дедин,
Олдугса мүштәбиһ: «Гәләт етмә, инан!» — дедин,
Ким јахшы сөјләдисә, она мин јаман дедин,
Гејзә кәлиб бәрәлди көзүн, лантаран дедин;
Бир вәгт олар таныр, сәни һәр кимсә ганмадын!
Бу мәһз бир сөз иди — һәгигәтди санмадын!

Фәссад олуб да милләти даим дамарладын,
Һәр кәс әлиндәкин јерә атды, гамарладын,
Чифә дедикчә мали-чәһаны топарладын,
Фани дедикчә мүлкә, — имарәт һамарладын,
Сәррищтеји-мәдахили мөһкәм јумарладын,
Рүшвәт һәрамдыр, дедин, алдын, утанмадын!
Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!

Гөвли-сәриһ икән, әчәба, «мән кәфәр» сөзү,
Етмәкдәсән бәһанеји-тәкфир һәр сөзү,
Зәнним будур ки, ортада кәр олса зәр сөзү,
Һәркиз данышмасан белә алчаг, һәдәр сөзү,
Вичданә, абрујә, һәјајә дәјәр сөзү,
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә ганмадын!
Ја лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Чилди-гәнәмдә олдун, әчәб күрки-чаншикар,
Нәфсин сусуб, јорулмајараг олду тә'мәхар,
Һијлән дујулду шимди, сәнә олмаз е'тибар,
Әсрари-мүхтәфиләрин олдугча ашикар —
Галсын дејә сәһајифи-дәфтәрдә јадикар —
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә ганмадын!
Ја лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

[БИР БӨЛҮК БОШБАҒАЗЛЫГ, ҺЕЈВӘРӘЛИК АДӘТИМИЗ]

Бир бөлүк бошбоғазыг, һејвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нәт илә, гејбәт илә сөһбәтимиз,
Охумагдан пајымыз јох, јазыдан гисмәтимиз,
Бу әвамлыгла белә һәр сөзү тәфсир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Һәр сөзә чулғашарыг, һәр бир иши гурдаларыг,
Һарда бир нур көрүрсәк, она гаршы оларыг,
Бә'зинә диш гычыдыб, бә'зинә гујруг буларыг,
Бизә һәр кәс чөрәк атса, ону тәгдир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Дејилик наши бу ишдә, — ағарыбдыр јалымыз,
Билирик дини-мүсәлманы бу күн өз малымыз,
Үзүгырхыг дејилик, — бир шәләдир саггалымыз,
Тәрпәдиб хејрә ону, аләти-тәзвир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Кедәрик мәсчидә һәр күн, гыларыг онда нәмаз,
Хүшкә мө'минлик едиб, башлајарыг разү нијаз,
Мәсчид олсун, — аларыг сатса чочуглар бизә наз,
Бу ушагбазлығы биз зөһд илә тәстир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Данышыб-сөјләшәрик һәр нечә үнван олсун,
Ифтира, ләғв, әбәс, һәрзәвү һәдјан олсун,
Һәр кәсә бағлајарыг һәр чүрә бөһтан олсун,
Гој бизим дин евимиз олса да виран, олсун,
Күч вериб зикрә, чинан гәсрини тә'мир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Мө'миник, кефләнәрик арзуји-чәннәт илә,
Охумушлар адыны јад едәрик лә'нәт илә,
Дүшмәник елм илә, инсаф илә, һүрријјәт илә,
Биз бу әфсанәләри чәһл илә тәнфир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Өлкәни сејр едәрәк һәр чүрә инсан көрүрүк,
Анчаг өз нәфсимизи пак мүсәлман көрүрүк,
Бу хәјал илә јатыб һуријү гылман көрүрүк,
Хаби-садиг дејә бу һаләти тә'бир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Кәрчи бу бәдбәхт өзү елмә һәвәскардыр,
Кәсби-кәмал етмәјә сә'ји дәхи вардыр,
Мәнчә бу ишләр бүтүн шивеји-күффардыр,
Динә зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәс ки, ушагдыр һәлә, јахшы-јаман санмајыр,
Елмин әбәс олдуғун анламајыр, ганмајыр,
Саир ушаглар кими һәр сөзә алданмајыр,
Ејләјир өмрүн һәдәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ејләмәрәм рәһм онун көздән ахан јашына,
Бахсын өвүндән бөјүк өз гочу гардашына,
Өлсә дә вермәм риза шапга гоја башына,
Кафир ола бир нәфәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ушаг мәнимдир, баба, дәхли нәдир сизләрә?
Ким сизи гәјјум едиб һөкм едәсиз бизләрә?
Јатмарам әсла белә динә дәјәр сөзләрә!
Бир кәрә ган, мүхтәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Гојсаныз өз оғлуму мән салым өз һалимә,
Сән'әтими өјрәдиб, ујдурум әһвалимә,
Дүн бу охутмаг сөзүн әрз елэдим алимә,
Сөјләди, «һаза кәфәр...», охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин, дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсди, чәһәннәм олун, бунча ки, алдатмысыз,
Инди беш илдир тамам динимә әл гатмысыз,
Севкили өвладымы кафирә охшатмысыз,
Дујдум ишин сәрбәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Сатмарам өз әглими сиз кими ламәзһәбә,
Разыјам оғлум кедә гәбрә, — нә ки мәктәбә!
Мәктәб адын чәкмәјин, — мәл'әбәдир, мәл'әбә!..
    Әлһәзәр, ондан һәзәр, охутмурам, әл чәкин!
    Еjләмәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсдир о билдикләри, каш ону да билмәсә!
Чаныма олсун фәда бир дә үзү күлмәсә!
Та ки, о зеһниндәки фикрләри силмәсә,
    Санма ола бәхтәвәр, охутмурам, әл чәкин!
    Еjләмәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Фикрими вермәм әбәс сиз кими наданлара,
Сөвг едәсиз оғлуму бир пара һәдјанлара,
Чүнки хәјанәтчисиз чүмлә мүсәлманлара,
    Мәнзилинииздир сәгәр, охутмурам, әл чәкин!
    Еjләмәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!
    Динә зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!..

Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чаныммысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гејрәтим, ганыммысан?

[АСУДӘЛИК БУ САӘТ ЈЕРДӘН КӨЈӘ ЧАҺАНДА]

«Дил мирәвәд зидәстәм, саһиб дилан худара,
Дәрда ки, рази-пуһнан хаһәд шод ашикара!»[1]

Асудәлик бу саәт јердән көјә чаһанда
Вар исә вардыр анчаг Иранда һәр мәканда:
Тәбриздә, Сәрабда, Халхалда, Ханчобанда,
Гејрәтли Шаһсевәндә, һәр анда, һәр зәманда,
Лорларда, Шых-көзәлдә, Кешканда, Исфәһанда,
Теһранда, әнчүмәндә, кабнетдә, парламанда,
Ишләр бүтүн һәгигәт, сөзләр бүтүн күвара,
«Дәрда ки, рази-пунһан хаһәд шод ашикара».

Далма тәфәккүратә, гаре ки, ишбу һаләт —
Ја кимләрин күчүндән Иранда етди нәш'әт?
Әлјәвм һәр тәрәфдән чарпыр көзә шикајәт,
Һәр кәсдә вәчду шади, һәр јердә әмну раһәт,
Әһвали-дахилијјә билхејру вәссәламәт,
Даду ситәддә рөвнәг, ширкәтлә һәр тичарәт,
Хошдил бүтүн чәмаәт, рази бүтүн рәијјәт,
Асудә һали-милләт, даир үмури-дөвләт,
Нәзму нәсәг мүһәјја, лешкәр бүтүн сәфара,
«Дәрда ки, рази-пунһан хаһәд шод ашикара».

Зәнн етмә һазиранын сә'јилә бимүһаба
Бу рүтбә е'тилалыг беш күндә олду бәрпа!..
Јох, јох, хәта едирсән, һаша вә сүммә һаша!
Көрчи булар да аз-чох бир иш көрүбләр, амма
Кечмиш бинаји-хејрин асарыдыр һәмана,
Гаиб мүдәббиранын тәдбиридир ки, һала
Етдикләри сәдагәт бир-бир олур да пејда,
Ачдыглары булаглар чари олур сәрапа,
«Һатәссәбуһә, һәјју ја ејјүһәссүкара!»
«Дәрда ки, рази-пунһан хаһәд шод ашикара».

Бунлар әбәсми, јаһу, мә'лулә јохму илләт?
Һүммәтсизин олурму бунча мүвәффәгијјәт?!
Иран сәадәтиндә чохлар едирди хидмәт,
Чохлар бу мәмләкәтдә көстәрди сә'ју гејрәт...
Зончүмлә Насирәддин[2], — һәгг ејләсин дә рәһмәт!
Һәр бешдә-үчдә етди һәр сәмтә бир сәјаһәт,
Һәр бир сәјаһәтиндә селтәк ахытды сәрвәт,
Јүксәлди әршә гаршы хаки-дијари-Дара[3]...
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Иштә бунун үчүндүр иранлы билмәсәррәт,
Дүнјаләрә ахышды, олдугча көрдү иззәт (?)
Һәр шәһри гыл тамаша, һәм сәмтә ејлә диггәт:
Мәшригдә минләр илә, мәғрибдә бил'изафәт,
Түркијјәдә зијадә, Русијјәдә нәһајәт,
Чиндә, Хәтадә... Бәһ-бәһ!.. Һәп ашинаји-гүрбәт!
Һәр судә биттәкәссүр, һәр кудә биззијадәт,
Иранлыдыр көрүрсән, амма нә шанлы рә'јәт!
Амма нә датлы дидар, амма нә хош гијафәт!
Һәр шәхсә заһир икән јох әрзи-һалә һачәт...
Тә'риф үчүн вә бир дә јохдур дилимдә јара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Һа, инди дә Әһәд хан[4], ол мәнбәи-әдаләт,
«Абадије» вәтәнчин минбаби табиијјәт,
Насиртәк етмәк истәр исбати гәдри-милләт,
Бол-бол сәјаһәтиндән мәгсуду мәһз ибрәт,
Чуду сәхавәтиндән мән ејләмәм һекајәт...
Гој мадмазелләр етсин тә'рифини, нәһајәт,
Ирана бәнзәр олсун гој-сәфһеји-Бухара!
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

[БӘЛАЈИ-ФӘГРӘ ДҮШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ]

Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!
Үзүн олдисә кәр күлфәт јанында гарә, сәбр ејлә!

Әсири-гејди-фәгр олдун, јазыг, тәслими-һирман ол!
Чалышма, бир ишә кетмә, фәгәт мә'јусү налан ол!
Гәзајә чарә јох, кирјан ол, үрјан ол, пәришан ол!
Сәбур ол, шакир ол, јә'ни мүсәлман ол, мүсәлман ол!
Чатар өз ризги- мәгсумун, долан аварә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Мәашын та ки, тәнк олду, әнис ол дәрдү мөһнәтлә!
Бош ол, сүст ол, үмидин гәт' гыл, јар ол әталәтлә!
Буну тәгдирә нисбәт вер, јаша даим рәзаләтлә!
Һәвадә сејр едән инсанә бахма чешми-гејрәтлә!
Бурах кәсби, унут сә'ји, јапышма карә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Јетәркән залимин зүлмү сәнә, дөври-гәзадән бил!
Чатаркән әмирин зәчри, ону сејри-сәмадән бил!
Өзүн өз әчзинә баис олуркән, масәвадән бил!
Бу мәш'умијјәти биканәдән көр, ашинадән бил!
Әзил, памал ол, ахтарма буна бир чарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Әкәр чох тәнкдил олсан бу ишдән, гыл фәған, ағла!
Киришмә башга бир тәдбирә, анчаг һәр заман ағла!
Бүтүн дүнјадән әл чәк, ашикар ағла, ниһан ағла!
Гапансын көзләрин, фикрин, дүшүнмә, көрмә, јан, ағла!
Түпүр намуса, бахма нәнкә, кәлмә арә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Фәгәт бир иш дә көрмәк истәр исән, көр мүсәлмантәк!
Тәһәммүл ејлә чөври-мүлкәдарә, ишлә һејвантәк!
Чалыш, әк, бич, апарсын бәј, евин галсын дәјирмантәк!
Ајылма, һаггыны ганма, хәбәрдар олма инсантәк!
Дарылма, инчимә, таб ејлә һәр азарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Вә кәр аз-чох вар исә гејрәтин, кафирләрә бахма!
Бир асан кәсбә мәшғул олмаг илә диндән чыхма!
Ушагларчын чөрәк чыхсын дејә, һа дин евин јыхма!
Вәбалын бојнума, кет фә'ләлик ет, гәлбини сыхма!
Сәнә иш саһиби пул вермәсә, јан нарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Вә јахуд кәр әсәр варса чанында зуру гүввәтдән,
Голун кучлү, үзүн гансыз, дилин халисә рәһмәтдән,
Гутар бир дәф'әлик дәрду әләмдән, бари-меһнәтдән,
Гудузлуг иштә бир пишә, көзәл һәр дүрлү сән'әтдән:
Бас ал, кәс ал, вур ал, јых ал, гошул фүччарә,
фәхр ејлә!
Мәгами-һөрмәтә чатдын, дәхи һәмварә фәхр ејлә!

Јанаш әшрарә, фәхр ејлә!
Булаш һәр карә, фәхр ејлә!
Тутулма нәнкә, намусә,
Утанма арә, фәхр ејлә!..

[СОНЈА, ЕЈ ДИЛБӘРИ-ПАКИЗӘ ӘДА!]

Сонја, еј дилбәри-пакизә әда!
Сәнә бу Нагды бәјин чаны фәда!
Ашиг олдум о замандан ки, сана,
Һәр нә һөкм ејләдин, еј маһлига,
Етмәдим онда тәхәллүф әбәда,
Диләјин олду мәрамынча рәва!
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сәнәмим, ләләрухум, күлбәдәним,
Мәләјим, сәрвгәдим, симтәним,
Еј фәрәһбәхш дили-пүрмиһәним,
Сөјлә, аја, күнәһим нолду мәним,
Гарғалар мәскәни олду чәмәним?
Кечди әғјар әлинә јасәмәним?
Ел бүтүн олду бу күн тә'нәзәним?
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Та дедин табеји-фәрман ол, олдум,
Һүснүмә валеһү һејран ол, олдум,
Нәзәнин чаныма гурбан ол, олдум,
Ешгдә ханәси виран ол, олдум,
Гапыма әчз илә дәрбан ол, олдум,
Агибәт мүстәһәги-нан ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Дил о күндән ки, дүчар олду сәнә,
Бир јазыг ашиги-зар олду сәнә,
Ујду, бисәбрү гәрар олду сәнә,
Вар-јохум та ки, нисар олду сәнә,
Бир дә бахмаг мәнә ар олду сәнә,
Башга бир чәзбәли јар олду сәнә!
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Әмр гылдын мәнә, шејда ол, олдум,
Ешгдә бисәрү па ол, олдум,
Јә'ни сәрдадеји-севда ол, олдум,
Тәрки-намусә мүһәјја ол, олдум,
Шә'нини ат чөлә, рүсва ол, олдум,
Нәзәри-хәлгдә әдна ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сөјләдин һөрмәтини ат, атдым,
Малыны, сәрвәтини ат, атдым,
Әһлини, күлфәтини ат, атдым,
Гөвмүнү, милләтини ат, атдым,
Чүмлә һејсијјәтини ат, атдым,
Мүхтәсәр, гејрәтини ат, атдым,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә аид бүтүн ирси-пәдәрим —
Әкиним, мүлкүм, евим бүмү бәрим
Нә заман кетди исә јох хәбәрим,
Сәндә иди мәним анчаг нәзәрим,
Һәп сәнә олду фәда симү зәрим,
Галмады јанмаға бир парча тирим,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә әввәлчә өзүн јар олдун,
Севдијимсән, дејә, дилдар олдун,
Мәст икән мән һәлә, һушјар олдун,
Башга бир фикрә һәвәскар олдун,
Чүмлә маәмләкимә нар олдун,
Мәни јох етдин, өзүн вар олдун,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Лејк мән бунча фәлакәтлә јенә,
Варам әввәлки сәдагәтлә јенә,
Дурмушам ејни ирадәтлә јенә,
Бахырам күјинә һәсрәтлә јенә,
Мүмкүн олдугча бу һаләтлә јенә
Сүрәрәм өмрүмү гәфләтлә јенә,
Акәһ олмам бу рәзаләтлә јенә,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Чүнки биз таифә әһли-кәрәмиз,
Мәрәзи-ешгдә сабитгәдәмиз,
Задәканыз, һәпимиз мөһтәрәмиз,
Ешг мејданына јексәр һәшәмиз,
Динү дилдадеји-зибасәнәмиз,
Ишбу вәчһ илә сәзаји-әдәмиз...
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘҒБӘТИМ ОЛМАЈЫР?]

Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр?
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә һәр гәзетчи бәрәлдир көзүн,
Јазыр һеј гәзетләрдә мәктәб сөзүн,
Сөзүн гој дејим бир кәрә лап дүзүн:
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Охур, бундан һәр кәс ганар һәггини,
Ганан мүтләг али санар һәггини,
Ахунд исә хәлгин данар һәггини,
Бунунчүн мәним рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә хејрсиз олдуғујчүн бу кар,
Она бағларам күфр адын зинһар,
Чәмаәт дә дујмуш буну ашикар;
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Вә бир дә бу мәктәблиләр бил'үмум
Охурлар кәмалынча али үлум,
Едирләр бизә сонра јексәр һүчум,
Бунунчүн она рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Әкәр мәктәб әмриндә бил'интихаб,
Мәнә тапшырылса үмумән һесаб
Мән ол вәгт, һаша, едәм ичтинаб!?
Фәгәт индилик бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Ах!.. Ах!.. Ај кечән күнләрим! Вај мәнә!
Һәр евдән кәлирди нечә пај мәнә —
Плов, һалва, бал, јағ, шәкәр, чај мәнә!
Нә чарә ки, инди булар олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Чәтиндир бизимчүн бүтүн мәс'әлә,
Бир илдә үч еһсан да кечмир әлә,
Белә галса иш, разы оллуг һәлә,
Бу да олмајыр, олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Јығынчаглар инди сөз илә өтүр,
Беш-үч кәлмә сөз сөјләјир, иш битир,
Фәгәт шә'нимиз күнбәкүндән итир,
Бизә еһтирам олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!..

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!
Өтүшдән чыхан бир чәмаәт кәлир!
Едиб чүмлә әгвамә сәбгәт, кәлир!
Вериб һәр кәсә дәрси-ибрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Чәкил, јол вер, ат бағры чатлатмышыг,
Вуруб јıхмышыг, тутмушуг, атмышыг,
Чапыб говмушуг, ган-тәрә батмышыг,
Јығыб милләти бир јерә гатмышыг,
Мүсават, әдаләт, үхүввәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Нечә әсрдир инди бил'иһтимам,
Гојуб нами-миллијјәтә еһтирам,
Гочаг, әлләшиб чарпышыб сүбһү шам,
Хүсусән бу сонку беш илдә тәмам
Едиб аләмә бәхши-һејрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Нәдир, јохса зәннинчә етдим хәта?
Сус! Етмәм хәта! Сөјләмәм набәча!
Мәзаһ етмиш олдум санырсан бәса?
Додагалты күлмәк нәдир, сөјлә ја?
Сәнә бәлкә бунлар зарафат кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бујур, гыл да дүнјаjә әтфи-нәзәр,
Мүсәлман кими ким олуб бәхтәвәр?!
Бу Иран, о Түркијә — һәп бихәтәр,
Әвәт, башла Фасдан Хәтајә гәдәр,
Бахылдыгча гәлбә мәсәррәт кәлир!..
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

О Албанјада арнавуд гејрәти,
Бу Гәзвиндәки мүртәче һеј'әти,
Кириддә мүсәлманларын һаләти,
Бухарада мәзһәбчиләр сәһбәти,
Јәмәндән дә башга рәвајәт кәлир!
Гач оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу Русијјәнин әһли-иманлары
Ки, јә'ни бу сәмтин мүсәлманлары,
О јекшәнбә, чүм'ә, бу дүкканлары,
О дум мачәрасы, бу вичданлары,
Һәлә е'тиразә нә һачәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу — Гафгаз, бу да — Гафгаз арифләри,
Бу да — әһли-назә тәарүфләри,
Бу милләт јолунда мәсарифләри,
Бу да шанлы-шанлы мәарифләри,
Булардан дәхи бојлә хидмәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бунунла белә биз нечин бәхтијар
Олуб етмәјәк дә һәлә ифтихар?!
Де, нөгсанымыз һансыдыр, зинһар?
Бу — сијрәт, бу — сурәт, бу — гејрәт, бу — ар...
Бизә, ја, нә нисбәтлә тәһмәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һәп әфрадымызда бир әзмү сәбат,
Бу әзмү сәбат илә булдуг нички,
Бу күн чүмләмиз бәкләриз бир һәјат,
Бир әһвал, бир фикр, бир илтифат...
Бу әфкарә гаршы нә диггәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һаны бизде, јаһу, нифагү тәзад?
Һаны бизде һәмдинимизлә инад?
Бу—үлфәт, бу—рәф'әт, бу да—иттиһад!
Бах, иштә, бу—мәчлис, бу да—ин'игад!

Нә мабејнә нифрәт, нә лә'нәт кәлир,
Нә бөһтан, нә һәдјан, нә гејбәт кәлир,
Нә чиб, нә чибишдан, нә рүшвәт кәлир,
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!..

[ӘҺЛИ-ИРАНДА, ПАҺ ОҒЛАН, ЈЕНӘ ҺҮММӘТ КӨРҮНҮР!]

Әһли-Иранда, паһ оғлан, јенә һүммәт көрүнүр!
Јенә һәр кушәдә бир тазә чәмаәт көрүнүр!
Бахасан һәр тәрәфә — чүнбүшү гејрәт көрүнүр!
　Бүтүн әсбаби-тәрәггидән әламәт көрүнүр!
　Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Охудугча гәзетә гәмли үрәкләр ачылыр,
Фәрәһәнкиз хәбәрләр көрәрәк гәм гачылыр,
Гәлбдән, көздән онa әшки-бәшашәт сачылыр,
　Чүнки һәр сәфһәдә бир тазә рәвајәт көрүнүр!
　Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Ирәчәк олса әкәр көз, нәзәр Иран ишинә,
Хассә, Иранда олан кишвәри-Теһран ишинә,
Үләма фикринә, бәј хаһишинә, хан ишинә,
Күндә бир фиргәни тәшкил едән ә'јан ишинә,
　Нә хәјанәт, нә әдавәт, нә чинајәт көрүнүр!
　Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Е'тидали[1] дејә бир фиргәнин үнванындан,
Севинир шәхс бунун мәсләкү вичданындан,
Инди иранлыларын гәм өтәмәз јанындан,
Кечәчәкләр кишиләр милләт үчүн чанындан,
　Чүнки бунларда бу күн бир јени һүммәт көрүнүр!
　Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Нечә ач бәј, нечә тох молла, нечә кәк гази,
Үзв олуб мәчлисә һәлл етдиләр истигрази,
Олсун аллаһ белә камил кишиләрдән рази,
Унудулду дәхи Иранда шүуни-мази,
　Инди Иран демә бир кушеји-чәннәт көрүнүр!
　Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Кәрчи худ зәлзәлә Тәбризә бир аз верди зәрәр,
Шәрги Иранда чохун һәм еләди зиру зәбәр,
Етмәјир мәчлис әкәрчи булара әтфи-нәзәр,
　Чүнки ишләр һәлә бир нөв' зәрафәт көрүнүр!
　Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

[ЈАТМЫСАН, МОЛЛА ӘМУ, КҮРЧҮЛӘР ИЧРӘ һӘЛӘ СӘН]

Јатмысан, Молла әму[1], күрчүләр ичрә һәлә сән!
Нә олур та бу мүсәлманлыға да бир кәләсән,
Бакудә бир нечә күн раһәт едиб динчәләсән,
Һачыларла оласан һәр кечә һәммәшғәлә сән,
Көрәсән бир пара јерләрдә нә чанлар вар, әму!
Нечә кеф чәкмәјә хәлвәтчә мәканлар вар, әму!

Долашыб булвары һәр күн кәзәсән биминнәт,
Хассә, ахшама галаркән бир, ики, үч саәт,
Көрәсән орда нечә оғлан, ушаг, гыз, өврәт —
Чүмләси симбәдән, зөһрәчәбин, маһтәл'әт,
Хубру, галиjәму, гөнчәдәһәнләр вар, әму!
Өзүн инсаф едәсән, та нечә чанлар вар, әму!

Ол јерә санма чыхыр сејрә фәгәт һәрчајылар,
Јох, јох, орда кәзәнин әксәри мө'мин сајылар,
Лап сәнинтәк әмиләрдир вә мәнимтәк дајылар,
Пак, мө'мин һачылар, мәшһәдиләр, каблајылар,
Һәпсинин сәчдәдән алнында нишанлар вар, әму!
Дәјишик донда кәзән мәрсијәханлар вар, әму!

Чүмләси ағзы дуалы, бүтүнү әһли-нәмаз,
Әлдәки сүбһеји-сәдданәләри тулү дираз,
Дилим, ағзым гурусун шәккә дүшүрсәм дә бир аз!
Демирәм мән нә шејидбазды, нә дә ки, бечәбаз...
Бир пара чүнки хәта јоллу күманлар вар, әму!
Нә ишим, бә'зи күманларда зијанлар вар, әму!

Демирәм булвара бунлар нә хәјал илә кәлир?!.
Кишиләр бәлкә дә бир башга мәал илә кәлир!..
Бу гәдәр вар... дәјишик сурәти-һал илә кәлир,
Гәму һәсрәтлә кедир, дәрду мәлал илә кәлир!..
Билмирәм бунда нә әсрари-ниһанлар вар, әму?
Билдијимчә десәм, аја, инананлар вар, әму?!

[МҮРТӘЧЕ ХАДИМЛӘРИМ, һА ИНДИ ХИДМӘТ ВӘГТИДИР!]

Мүртәче хадимләрим, һа инди хидмәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Кизли чәм'ијјәт јапын, мәчлис гурун, шура един,
Рәшт, Зәнчан иртича'ын һәр јерә ичра един,
һәр насылса ришеји-мәшрутәји имһа един,
һејкәли-мәнфури-истибдадымы еһја един,
Игтишашә башлајын һәр јердә, фүрсәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Чәһд един көндәрдијим тәһрирләр пуч олмасын,
Јаздығым, көстәрдијим тәзвирләр пуч олмасын,
Мәмдәли-Казим төкән тәдбирләр пуч олмасын,
Вердијим гөвл, алдығым тәгрирләр пуч олмасын,
Инди исбати-һүнәр, сидгү сәдагәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Санмајын анчаг Әдесдә кефдәјәм нисван илә,
Иртибатым јохдур өз мүлкүм олан Теһран илә,
Лафәваллаһ, вар әлагәм бүсбүтүн Иран илә,
Рәшт илә, Гәзвин илә, Кирман илә, Зәнчан илә!
Мән иши галдырмышам, сиздән дә һүммәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Санмајын аздыр бу күн Иранда ә'ваным мәним,
Ев башы һәр јердә вар минләрчә дәрбаным мәним,
Онлара садир олур һәр анда фәрманым мәним,
Мән бу јолда ишдәјәм, вар һәр гәдәр чаным мәним!
Лејк сиздән дә мәнә инди һәмијјәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Бах, насыл Иран бу саәт һаләти-бөһрандадыр,
Парламан һејрәтдә ә'за мә'рәзи-туфандадыр,
Ганмајыр һеч кәс ки, кәшти ганда, дәрја гандадыр,
Мүхтәсәр, һәр вәчһлә мәшрутә мин нөгсандадыр,
Етмәјин гәфләт, бу фүрсәтдән гәнимәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Көрмәјирсизми, киши кәһ сөз, кәһ исте'фа верир,
Хејрсизми мәнсәбиндән әл чәкир, јекча верир?
Ја Нәчәфдән мүчтәһид мүфтә мәкәр фитва верир?!
Санма бу фитваја биһәггүл'әмәл имза верир...
Иш апармагчын бу күн дүнјадә фүрсәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

БИР ДӘСТӘ КҮЛ

Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун;
Османлы дејир ки, милләт азад олсун;
Заһид нә дејир? — Дејир ки, гарным долсун,
Иранлы да, османлы да бәрбад олсун!

Тачир арајыр ки, бир тичарәт јапсын,
Амил чалышыр бу јолда хидмәт јапсын,
Иш моллаларындыр ки, чалсын-чапсын,
Јатсын, дурсун, гүсли-чәнабәт јапсын.

Журнал, гәзетә чыхыр ки, милләт охусун,
Һәр бир әсәриндән алсын ибрәт, охусун;
Русча охумушлара бу иш ар кәлир,
Дерләр, буну гој гара чәмаәт охусун.

Зәнн етмә ки, зикрә, сәчдәјә далмаг үчүн,
Заһид јүјүрүр мәсчидә әчр алмаг үчүн,
Дүн чалдығы сәччадәји сатмыш да јемиш,
Инди јүјүрүр әлавәсин чалмаг үчүн.

1287—16

БАКЫДА БИР КӘНДДӘ МҮҺАВИРӘ

Кәндчи

Денилир «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә,
Буну тәсдиг едијор ајеји-гур'ан да бизә!

Ахунд

Һансы гур'андыр о ки, онда јазылмыш бу хәбәр?
Шиә молласы јазан түркичә гур'анса әкәр,
Мән онун јаздығы гур'ана јавыг дурмајырам,
Маша илә јапышыб, әл дә белә вурмајырам.

Кәндчи

Хуб, бујур сүнни јазан бир нечә тәфсири оху,
Елмин ичабы үчүн ондакы тәгдири оху!

Ахунд

Оһ, апар бир јана ат сүнни јазан тәфсири!
Башына дәјсин онун тәрчүмәси, тәһрири!
Бизләрә молла филанкәс јазан а'сар кәрәк!
Биз олаг ондакы мәзмунә хәбәрдар кәрәк!

Кәндчи

О јазыб: јер өкүзүн бујнузу үстүндә дурур,
Биз кәрәкдир инанаг ки, киши бојлә бујурур?!

Ахунд

Буна шүбһән дә вар?

Кәндчи

Әлбәттә, инанмам бу сөзә!

Ахунд

Лә'нәтуллаһ, а кавур, шәкк едијорсан өкүзә?!

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!..

Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! Ај чан!..
Хәлгин чаны гуртарды төһмәтдән, ај чан! Ај чан!..

Гыл јајмајырды әсла залымларын көзүндән,
Рүсвај идик чаһанда мәл'унларын сөзүндән,
Ах, ах! Нә јахшы олду иш дүшдү өз-өзүндән,
Әлләшмәмиш гутардыг зәһмәтдән, ај чан! Ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! Ај чан!..

Бади-сәба, апар вер Молла Гәвама[1] мүждә,
Јазсын, де, Ләнкәранда Молла Сәламә мүждә,
Сөјлә, о да јетирсин чүмлә әвама мүждә:
Минбәрдә рәгсә кәлсин беһчәтдән, ај чан! Ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! Ај чан!..

Әрз ет бәшашәт илә Гафгајдакы[2] вүчудә:
Журнал, гәзет гапанды, дурма, јыхыл сүчудә,
Һәр нә билирсән ејлә гејбәтдә, рубәрудә,
Јазмаз дәхи јазанлар бид'әтдән, ај чан! Ај чан!..
Хәлгин чаны гуртарды төһмәтдән, ај чан! Ај чан!..

Кет Губбәјә, сәлам ет Молла Һачы Бабајә,
Сөјлә тутулду чүмлә журнал, гәзет вәбајә,
Мө'мин мүридләр илә дур гош сәда-сәдајә,
Үммәтләрин јығылсын һәр кәтдән, ај чан! Ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! Ај чан!..

Јатды јазы јазанлар, фүрсәт дәхи сизиндир,
Гаршыда вар оручлуг, сөһбәт дәхи сизиндир,
Мәсчиддә минбәр үзрә лә'нәт дәхи сизиндир,
Ајрылмајын өлүнчә лә'нәтдән, ај чан! Ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! Ај чан!..

АММА, МИЛЛӘТ А!..

Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..
Аз заманда нә сәрәнчам етди?! Амма, милләт а!..
Өз күчүн һәр гөвмә ифһам етди! Амма, милләт а!..
Варлығын мәрданә е'лам етди! Амма, милләт а!..
Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Басды, кечди әһли-Иран, гатлады һәр милләти,
Билди гәдрин, алды һәггин, говзады миллиjjәти,
Алдығы мәшрутәни парлатды парлаг геjрәти,
Әһсәнүллаһ, һүммәти-там етди! Амма, милләт а!..
Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Иш башында әjләшән кәсләр хәjанәтдән сәва,
Баj, jанылдым, гоj деjим, һә, лап сәдагәтдән сәва,
Етмәз олду бир нәфәр олсун да хидмәтдән сәва,
Вар-jохун һәп бәзли-ислам етди! Амма, милләт а!..
Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Әгл һеjрандыр ки, саjсын бир-бир әһрарын ишин,
Ганмаг олмур, анламаг олмур Сипәһдарын ишин,
Jефремин, jа Бағырын[1], jаинки Сәттарын ишин,
Мәрһәбалар! Вәһ, нә әнчам етди?! Амма, милләт а!..
Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Еjләсин Сәттару Бағыр башга бир иjма, нечин?
Jа һөкумәт еjләсин әһрарлә дә'ва, нечин?
Ганмырам, әлгиссә, сәрдари Бәһадир[2] jа нечин
Бағыры тәслими-Сәмсам[3] етди! Амма, милләт а!..
Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Кет, даһа ол архаjын, jат, еjләмә сәрсәм, киши!
Парлады, меjдана чыхды милләт, етмә гәм, киши!
Гоj бизи тәгдир едиб дә сөjләсин аләм, киши!
Иктисаби-иззәти-нам етди! Амма, милләт а!..
Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

[ШУРӘ КӘЛИБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!]

Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Аләмә тә'сир еләди аһыныз,
Доғду jенә беһчәт илә маһыныз,
Jада салыр сизләри өз шаһыныз,
Күнбәкүн абад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Jар олачаг саjеjи-султан сизә,
Еjләjәчәк лүтфи-фираван сизә,
Чүн кәләчәк Мәмдәли меһман сизә,
Индидән иршад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Дәрду гәми, гүссәни бир jан атын,
Истәjәчәк мәгсәдә jексәр чатын,
Инди дәхи һәшрә гәдәр бәрк jатын,
Хаб көрүб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!..

[ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ!]

Дерләр, Иран күнбәкүндән хар олур, әлбәттә ки!
Сәһһәтин һифз етмәјән бимар олур, әлбәттә ки!

Бир дијарын ки, олур ә'јаны јексәр чибдуст,
Зилли-Султан чағрылыр, сәрдар олур, әлбәттә ки!

Камиран мирзаләрин[1] тәшвигидир ки, «бәст»дә
Әјләшәнләр бүсбүтүн биар олур, әлбәттә ки!

Сөјләјир бунлар ки, шаһ Гачар икән наиб она,
Бизчә, һәмнәсли олан Гачар олур, әлбәттә ки!

Мәндән олса Мәмдәли лајиглидир наиблијә,
Онда Иран бир көзәл күлзар (?) олур, әлбәттә ки!..

ГУРБАН БАЈРАМЫ

Бајрам олчаг, шөвкәтлиләр, шанлылар,
Дөвләтлиләр, пуллулар, милјанлылар,
Тирбојунлар, шишгарынлар, чанлылар
Гурбан кәсир Хәлилүллаһ[1] ешгинә,
Фағыр-фүғур кәзир аллаһ ешгинә.

Ики гоншу бир-биринин милләти,
Һәр икиси бир пејғәмбәр үммәти,
Бири кәсир гурбан, биширир әти,
Бајрам едир Хәлилүллаһ ешгинә,
О бири дә бахыр аллаһ ешгинә.

Бу гоншунун оғлу кејир, салланыр,
Галстуку тахыр, гырахмалланыр,
Атасы да она бахыр һалланыр,
Фәхр еләјир Хәлилүллаһ ешгинә,
Әл чибә салмајыр аллаһ ешгинә.

Көрүрсәнми бизим Һачы Пирини,
Пајламајыр әтин ондан бирини,
Гоншу сорур бармағынын кирини,
Һачы јејир Хәлилүллаһ ешгинә,
Јатыр, шишир, көпүр аллаһ ешгинә.

Дедим, һачы, көзлә ишиң бирисин,
Диггәт елә ирәлисин, керисин,
Вер мәктәбә гојунларын дәрисин,
Елм охунсун Хәлилүллаһ ешгинә,
Чочуглары шад ет аллаһ ешгинә.

Деди, бизд дәри вермәк сынағы
Јохдур, версәм оллам арвад гынағы,
Басдырырыг онда хәмир чанағы,
Бәрәкәтдир, Хәлилүллаһ ешгинә,
Сахлајырыг евдә аллаһ ешгинә.

ЗАҺИДЛӘРӘ

Ач дилини, јум көзүнү, заһида,
Вирд оху, һеч анлама мә'насыны!

Бахма бир ибрәтлә бүтүн аләмә,
Көрмә һәгин нури-тәҹәлласыны!

Хүшк ибадәтлә, гуру зөһдлә
Анлама сән ешг мүәммасыны.

Зөһдү өјүб, ејләмә инкари-ешг,
Шәхс булур ешглә мөвласыны.

Гејсә әбәс вермә чүнүн намыны,
Көрмәјәрәк сурәти-Лејласыны.

Күшеји-хәлвәтдә отурма, киши,
Билмә һәгин күшәдә мә'васыны.

Гәсдин әкәр јар исә, кәл, көстәрим,
Варса көзүн, ејлә тәмашасыны.

Сән'әтә бах, санеинә пеј апар,
Дәрк елә кејфијјәти-иншасыны.

Лејк һаны сәндә бәсирәт көзү,
Та көрәсән вәҹһи-диларасыны?!

Һу чәкиб ахыр кәзәсән кубәку,
Тәрк едәсән зөһд мүсәлласыны.

Күфрдә тәглид едәсән шаирә,
Зикр едәсән ше'ри-мүгәффасыны.

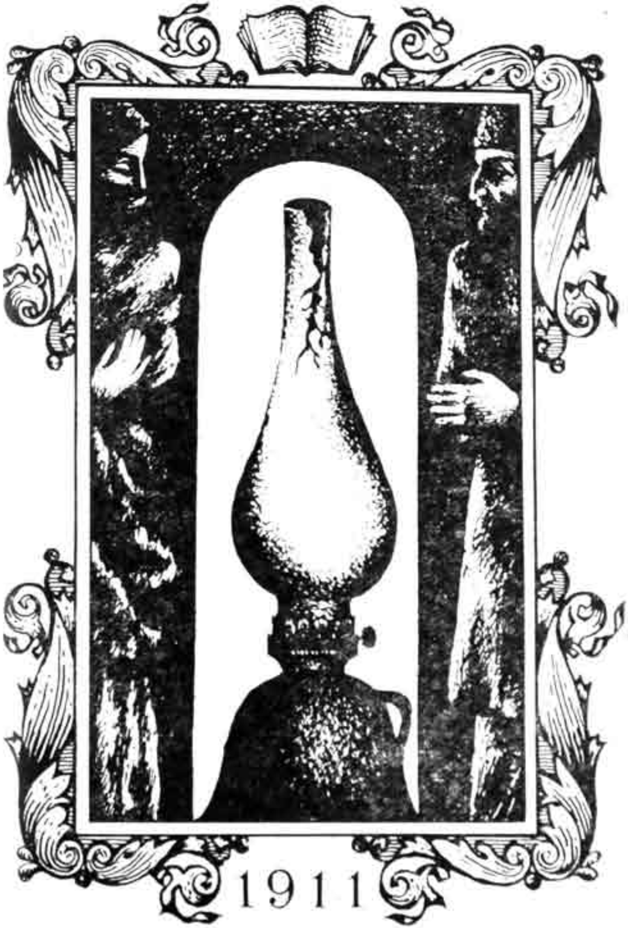

[МИЛЛӘТИНИН ҺАЛЫ ПӘРИШАН ОЛА]

Милләтинин һалы пәришан ола,
Һәр бир иши нифрәтә шајан ола,
Чаһил ола, вәһшијү надан ола,
Гәм јемә, сәбр ет, бу да, јаһу, кечәр!

Даиреји-әглү әдәбдән кәнар,
Әмри мүсәлман едә даим шиар,
Олмаја бир кимсәдә намусү ар,
Гәм јемә, таб ет, бу да, јаһу, кечәр!

Һәр ишимиз мәсхәрәли, күлмәли
Олса бизим, позма кефин, ај дәли,
Һәр неләсә Кәлб Чәфәр, Кәлбәли,
Гәм јемә, таб ет, бу да, јаһу, кечәр!

Ваизимиз сөјләјә минбәрдә кәр,
Би'ри-әләм, мө'чүзи-шәггүлгәмәр,
Зә'фәри-чиндән сәнә версә хәбәр,
Сакитү лал ол, бу да, јаһу, кечәр!

Мәрсијәхан күндә чыха минбәрә,
Хәлги соја, дүшмәјә әсла јерә,
Таб елә, дөз бојлә јаман күнләрә,
Инчимә, сәбр ет, бу да, јаһу, кечәр!

Оғру, әчамир долуша мәсчидә,
Зәнк вура, тој чала, шахсеј кедә,
Баш-гулағын ганына гәлтан едә,
Динмә, данышма, бу да, јаһу, кечәр!

Түстү баса мәсчиди күлхан ола,
Таб еләмәк харичи-имкан ола,
Мәрсијәмиз кизб ола, бөһтан ола,
Инчимә, гатдаш, бу да, јаһу, кечәр!

Чакәр[1] ола мәрсијәхани-сәһиһ,
Гөвли гәләт, фе'ли тәмамән гәбиһ,
Вә'деји-чәннәт верә хәлгә сәриһ,
Динмә, данышма, бу да, јаһу, кечәр!

Бәззазымыз[2] баша чала зәрбәти,
Кәндинә тәргиб eләjә милләти,
Өмр сәваб әдд едә бу бид'әти,
Гәм jемә, сәбр ет, бу да, jаһу, кечәр!

Мәсчидинә оғру кирә ашикар,
Сиргәт едә чәкмә, галош, һәр нә вар,
Паји-бүрәһнә галасан зинһар,
Динмә, данышма, бу да, jаһу, кечәр!..

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЕШГБАЗЛЫҒЫ

М ә м д ә л и

Рәһм ет мәнә, чан мадмазел!
Көнлүм олуб ган, мадмазел!
Бирбаш Әдесдән кәлмишәм
Ардынча, чанан мадмазел!
Көр һали-биарамымы,
Дил бисүкундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

М а д м а з е л

Рәдд ол, а залим Мәмдәли!
Шаһи-мәзалим Мәмдәли!
Артыг һәјасыз көрмәјә
Јохдур мәчалим, Мәмдәли!
Кет, кет ки, зүлмүндән вәтән
Дәрјаји-хундур, кәлмәнәм!
Бојнун јоғундур, кәлмәнәм!

М ә м д ә л и

Мән өз јеримдә шаһ идим,
Шаһи-фәләкхәркаһ идим,
Шә'ним, чәлалым вар иди,
Ахыр нә зиллүллаһ идим;
Иранда чох јердә јенә
Шә'ним мәсундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

М а д м а з е л

Сән бир дәни мәрдудсән,
Һәр шә'ндән мәтрудсән,
Бир мүстәбид Шәддадсән[1],
Бир мүстәгил Нәмрудсән[2],
Мин дәф'ә онлардан дәхи
Зүлмүн фүзундур, кәлмәнәм!
Бојнун јоғундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Зәнн етмә, Иран сәрбәсәр
Олмуш мәнимлә кинәвәр;
Әлјөвм Иранда јенә
Вар нөкәрим мин-мин нәфәр;
Онлар бүтүн күрки-әчәл,
Милләт гојундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Доғру бу, лакин әһли-кар
Аз олса да Иранда вар;
Мәнчә, бу хаин нијјәтин
Етмәз исабәт зинһар;
Чүнки сәнин һалын чунун,
Шәхсин зәбундур, кәлмәнәм!
Бәхтин никундур, кәлмәнәм!
Фикрин дә дундур, кәлмәнәм!
Карын ојундур, кәлмәнәм!
Сөз мүхтәсәр, бир дәф'ә ган:
Бојнун јоғундур, кәлмәнәм!..

ЈУХУ

Һејвәрә[1], еј мүдири-әһли-фүсун,
Бир јуху көрмүшәм, де, хејр олсун!

Көрүрәм мән дүнән кечә јухуда
Јенә дә сакин олмушам Бакуда.

Бакудә, лејк лап узагларда,
Кәзирәм бир пара сорагларда;

О сорағлар ки, рузи-фитрәтдән
Ари иди бүтүн нәзафәтдән;

Инди, сәд мәрһәба, сәфаләнмиш,
Нури-фанус илә зијаләнмиш;

Јох икән сабигән кедиш-кәлиши,
Инди бир башга рәнк алыбдыр иши;

Гапылардан чыхыш, кириш вардыр,
Бунда, әлбәттә ки, бир иш вардыр...

Көрүрәм бунда бә'зи ә'јаны,
Һәпсинин вар нәчабәти, шаны;

Гапыны бирбәбир дөјүр, данышыр,
Бә'зисилә һәлә тәзә танышыр.

Сөз алыр, пул верир, рича едијор,
Ајрыла-ајрыла дуа едијор;

Бә'зинә иштәһаји-мә'дә верир,
Бә'зинә башга-башга вә'дә верир...

Истәдим анлајам — нә иштдир бу,
Нә алыштдыр бу, нә вериштдир бу?

Мәни хыс басды фәрти-һејрәтдән,
Һејф, ојандым о хаби-раһәтдән!

Инди, еј һејвәрә, варынса һүнәр,
Сөјлә тә'бирини билирсән әкәр?!

О согаглар, о шәхсләр, јаһу,
Кимдир аја, нәдир, нә ишдир бу?

Низәдар.

Тә'бир

Низәдара[2], едиб јухун тә'сир,
Куш вер, мән едим ону тә'бир:

Көрдүјүндүр Бакы гласнылары
Ки, тәмизләтдиләр кучә-базары;

Кечәләр кәшт едиб јығырлар «сәс»,
Арифә бир ишарә олмуш бәс!..

Чатлаjыр, Ханбачы, гәмдән үрәјим,
Говушуб лап ачығымдан үрәјим!

АЈ ЧАН...

Мүфтинин рә'ји илә кәшфи-вүчуһи-нисван
Шә'рдә чајиз имиш, һөкм едијормуш Гур'ан;
Мүслимә өврәтә бахмагда да јохмуш һөрмәт,
Өврәтин әл-үзү өврәт ки, дејилмиш, aj чан!..

Пәс јазыг задеји-Не'ман[1] нә дејирди, әчәба?
Ја она лә'н едән оғлан нә дејирди, әчәба?
Һәзрати-үләмадә пәс о чүнбүш нә иди?..
О заман чүмлә мүсәлман нә дејирди, әчәба?

Нә дејирди Шәкинин, Кәнчәнин иманлылары,
Тифлисин бир пара мәзһәбчи дәлиганлылары,
Чулфанын, Нахчыванын, Ордубадын һампалары,
Бакынын зорбалары, Ләнкәранын чанлылары?

Шимди, јаһу, бу түһаф ишләрә вичдан нә дејир?
Әгл нә һөкм едијор, ја буна ирфан нә дејир?
Һәрә Гур'ана верир истәдији мә'наны,
Ач, оху, бунлара көр һәзрәти-Гур'ан нә дејир?

Нә дејир? — Бәллидир әрбабына, мән билмәјирәм,
Бир пара молла кими һијләвү фән билмәјирәм,
Демәз аллаһ ики мә'налы сөзү гулларына,
Бу гәдәр анламышам, башга сүхән билмәјирәм.

ТӘБРИЗ МҮХБИРИНӘ

Мүхбируссәлтәнәјә шәкк едәчәксәнми јенә?!
«Дипломатлыгда» бу ил чалдыгы кусилә белә!

Бах нечә бир јекә Тәбризи мәһәррәмликдә
Алды үч мин түмәнә чүмлә нүфусилә белә!

Һанкы мәбләғлә бу сөвдајы битирди, әчәба?
Фүгәраји-вәтәнин одлу фүлусилә белә!

Сән һәлә әнчүмән ә'засыны вәсф ејлә, јазыг,
Әнчүмән чохдан ајагланды рүусилә белә...

Көрмәјирсәнми ки, азад едилир фитнәчиләр,
Тутулур әмнү әман әһли хүсусилә белә.

Нә ки, Иранда тәрәнмәкдә иди Мәмдәлинин
Сәлтәнәт тәхтинә өз нәһс чүлусилә белә;

Инди Тәбриздә дә нәш'әт едән онларды,
Бу һәрифин дә о әфкари-нүһусилә белә.

Мәнчә, тәгдирә сәзадыр, киши шејтандан алыб,
Камил өјрәндији елмилә, дүрусилә белә.

Хаинин бојнуна һәп визри, вәбалы вәтәнин —
Мүслими, кәбри, нәсарасы, мәчусилә белә.

ӘЗРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

Әзраил әрз едәрәк сөјләди: «Еј рәбби-әнам...
Бир тәбиб, иштә, бу ил гулларыны гырды тәмам.

Мән единчә һәлә бир өлмәли бимары һәлак,
О алыр өлмәмәли мин нәфәрин чаныны пак.

Вердијин чанлары мин-мин ки, бу залым алачаг,
Де көрүм, гул дејә, јаһу, сәнә бәс ким галачаг?

Гој алим чаныны бари, гопарым мәһшәрини,
Јохса, биллаһ, гырачаг гулларынын әксәрини.

Бу тәмәннамы гәбул ејләмәз олсан һала,
Кәрәм ет, тә әмәлимдән верәјим исте'фа.

Башга бир хидмәтә нәсб ет мәни гыл миннәтдар,
Әзраил олмагы вер шибу тәбибә зинһар».

АҒЛАДЫГЧА КИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР*

Ағладыгча киши гејрәтсиз олур,
Нечә ки, ағлады Иран олду.

О заман ки, безикиб шаһ гачды,
Мүртәчеләр дәхи пүнһан олду;

Парламан нарлады ә'засы илә,
Дедик, Иран јенә Иран олду;

Мәчлис ичрә үмәнаји-милләт
Нами-миллијјәтә шајан олду;

Дүзәлиб ишләрин әскик-кәрәји,
Милләтин дәрдинә дәрман олду.

Лејк биз ишбу тәмәннадә икән,
Бах ки, Иранда нә дәстан олду!..

Һәр јетән кечди чәмаәт башына,
Һәр өтән силсиләчүнбан олду;

Јетди бир мәртәбәјә сурәти-кар, —
Парламан гәһвәчи дүккан олду;

Ичилән чај, јејилән јағлы плов,
Чәкилән һоггавү гәлјан олду.

Парламандыр, балам, ахыр бурада,
Ким данышды, нә сөз үнван олду?

Һансы бир мәс'әләдән бәһс едилиб,
Һасили милләтә е'лан олду?

Јох, әфәндим, јанылыш зәни етмә,
Санма иш лајиги-виҹдан олду;

Доғру, кәрчи үфүги-Ирандан
Шәмси-мәшрутә дирәхшан олду;

Јә'ни милләт иши милләт әлинә
Верилиб, мәс'әлә асан олду;

Шимди өз ишләрини ичрајә
Дәсти-милләтдә бир имкан олду?

Лејк билдинми бүзүркани-вәтән
Белә иш көрдү ки, шајан олду?!

Чырманыб иш көрәчәк јердә, јазыг,
Вај, дәдәм вај! — дејә кирјан олду;

Көзлүләр башладылар ағламаға,
Курләр дә она хәндан олду.

Иш јатыб галды арада өлүтәк,
Нә она мејл, нә им'ан олду.

Әсл мәтләб унудулду, лакин
Фәр'и-кари һамы чујан олду.

Көрдү мејданы адамдан хали —
Һәрә бир әзмә шитабан олду.

Һәр кәс анчаг бачарыб алды ләгәб,
Дахили-зүмреји-әркан олду;

Дүртүлүб сохду өзүн парламана,
Парламан мәчмәи-ирфан (?) олду.

Пәһ, нә чохдур бүтүн Иранда ләгәб,
Кими бәј олду, кими хан олду...

Чыхды мејдана мүләггәб кишиләр,
Бәхтәвәрләр һамы ә'јан олду.

Иш нечә олду, ону алма хәбәр,
Бајаг әрз етдим, о нисјан олду...

Бир дејән олмады, еј ханәхәраб,
Мәмләкәт хак илә јексан олду!

Сиз һәлә ашиги-шејдаји-ләгәб,
Бу дами лајиги-инсан олду?!

Ләгәб иш көрмәз, әфәндим, кишинин
Ады ја Саму Нәриман[1] олду.

Кишидән истәнилән иșдир, иш,
Ким ки, иш јапды, о зишан олду!

Де көрәк, шимди мүгәддәс вәтәнин
Һансы бир мүшкүлү асан олду?

Анчаг иш көрдү ләгәб «фабрикасы»,
Бүтүн ишләр она гурбан олду.

Инди гандынса ишин әнкәлини,
Демә Иран нијә виран олду?!

[ЧОХ ДА ДЕМӘ СӘРВӘТҮ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

Чох да демә сәрвәтү саманлыјам, еј филан!
Болду пулум, бир нечә милјанлыјам, — бир утан!
Мөһтәрәмәм, мө'тәбәрәм, шанлыјам, — дур, дајан!
Мәшһәдијәм, каблајыјам, һачыјам, начыјам,
Динлијәм, иманлыјам, әрканлыјам,
Һәм әли гур'анлыјам.

Сәндә дејәк дин дә вар, иман да вар, — филмәсәл,
Ев долусу не'мәти-әлван да вар, — бибәдәл,
Хәз-күләчә, сәрвәтү саман да вар, — чох көзәл,
Ев-ешик, ејван, мүтәәддид отаг, — тәмтәраг,
Јағлы плов, дадлы фисинчан да вар,
Шәрбәти-рејһан да вар.

Гоншуда лакин нечә үрјан да вар, — гыш, боран...
Кирјә дә вар, наләвү әфған да вар, нимчан...
Сән ки, шәриәтчисән, еј бинәва, гыл һәја!
Шәр'дә ахыр нә, бир еһсан да вар,
Һәгги-мүсәлман да вар...

Инди кет инсаф елә,
Ач башыны, вер јелә,
Мәзһәбү иман сөзүн
Вирд еләмә бир белә!..

БАЛАЧА СӘҺНӘ

Вәгта ки, мәшрутә хәбәри Иран кәндчиләринин гулағына јетишди, бир нәфәр гоча әкинчи әкинин ичиндә сәҹдәјә јыхылыб деди:

Сәд шүкр ки, олду нур-баран
Мәшрутә илә бу хаки-Иран!
Рәхнә јетишиб бинаји-зүлмә,
Јер галмады кәдхудаји-зүлмә;
Зүлмүн, ситәмин чырағы сөндү,
Иран јенә бир беһиштә дөндү;
Һакимләрин ихтијары битди,
Деһганларын изтирары битди;
Бундан сора рәнчбәр дөјүлмәз,
Наһәг јерә бинәва сөјүлмәз;
Салмаз бизи мүлкәдар рәнчә,
Гурмаз бизә бир даһа шкәнчә...

Јазыг бу ше'рләри охур-охумаз накаһ диван мә'мурларындан бир нәфәр фәррàш һазыр олуб, әкинчинин, әһлү-әјалынын көзү өнүндә голларыны бағлајыб, ат габағында пијада, ајаг илә ону әрбабын гапысына кәтирди.

Әрбабын көзләри гызармыш, әлиндә бир тә'лими дышары чыхыб, әкинчини көрдүкдә деди:

Һа... кәтчи, бир ај кечир ки, хирмән
Өтдү, нәрәләрдә галмысан сән?
Мәһсулу бүтүн өзүн көтүрдүн,
Әрбабә нә пишкеш кәтирдин?
Бостандакы мејвәчаты дәрдин,
Аја, де көрәк, бизә нә вердин?
Нә буғда, нә арпа чатды сәндән,
Нә лобја, нохуд, нә нахла, әрзән;
Лазым сәнә инди мин үгубәт,
Та ибрәт ала бүтүн рәијјәт!

Бичарә әкинчи бојну чијниндә, тамам бәдәни әсә-әсә, горха-горха баш ендириб әрз етди:

Аллаһа гәсәм ки, мән фәгирәм,
Көч-күлфәт әлиндә дәсткирәм,
Әтфали-сәгирә пасибанәм,
Аварәји-әклү шүрбү нанәм;
Мә'луми-ҹәнабыныздыр, әрбаб,
Бу ил гураг олду, тапмадыг аб;
Әкдикләримин тәмами јанды,
Фәрјадларым көјә дајанды;
Валлаһ, өзүмүз дә галмышыг аҹ,
Бир парча гуру лаваша мөһтаҹ...

Әрбаб кәтчидән бу сөзләри ешидинҹә ағзы көпрүмүш, көзләри һәдәгәдән чыхмыш бир һаләтдә гышгырыр:

— Ушаглар, фалагга, чубуг һазыр един, од јандырын, шиш гыздырын!

Бу әснадә дөрд нәфәр залым әлләриндә шаллаг, бичарә кәтчинин ајагларыны мөһкәм бағлајыб, фалаггаја салыб, дөјмәјә башладылар.

Әрбаб

Вур, вур ки, кәтирмәјибдир арпа!

Әкинчи

Инсан дөзәмәз бу шарпашарпа!

Әрбаб

Вур, вур ки, бир аз да мәсткамәм!

Әкинчи

Ҹаным чыхар, урма, бидәвамәм!

Әрбаб

Вур, вур ки, нә јаг вериб, нә гајмаг!

Әкинчи

Вурма ки, дејил инәкләрим сағ!

Әрбаб

Вур, вур ки, буну гудуртду мәчлис!

Әкинчи

Вурма, мәни һаким етди мүфлис!

Әрбаб

Мәшрутә буну хәраб едибдир!

Әкинчи

Зүлмүн мәни дилкәбаб едибдир!

Әрбаб

Һүрријјәт едиб бу шуму күмраһ!

Әкинчи

Фәрјадә јетиш, амандыр, аллаһ!
Әла ләʼнәтүллаһ әләл-гөвмүззалимин.

ВАГИЕЈИ-ЈУБИЛЕЈКАРАНӘ

Кирдим јеримә башымда гајғу,
Көрдүм кечә бир гәрибә ујғу:

Бир шәһрдәјәм ки, чүмлә дәһри
Кәзсән, буламазсан ојлә шәһри;

Ләззәтли сују, көзәл һавасы,
Вар беһчәти, зөвгү, һәм сәфасы;

Әһли бүтүн әһли-фәзлү инсаф,
Һәп мәʼмини-пак, мүслими-саф;

Шәһри-фүзәла, дијари-ирфан,
Мәʼмин јатағы, гәдим Ширван.

Әлгиссә, кәзиб бу шәһри јекчә,
Һәр бир јерин ејләдим тамаша;

Кәздикчә адам көрүнмүр, анчаг
Бир сәмтдә варды бир јығынчаг.

Вәгта ки, бу издиһамы көрдүм,
Мән дә о јерә гошуб јүјүрдүм;

Бахдым ки, әзим бир чәмаәт,
Ејзән үрәфа, әвәт, һәгигәт!

Лакин нә үчүндүр ишбу әһвал? —
Сордум, бириси деди бу минвал:

«Раһи-мәдәнијјәти тej етдик,
Бир шәхси-әзизә јублеј етдик».

«Әһсән, — дедим, — ән көзәлчә бир шеј,
Хагани[1] үчүнмү ишбу јублеј?

Ја сејјиди-паки-Зүлфүгари[2]
Јад етдиз о шаири-дијари?

Јохса Мәликов Һәсәнбәји[3]-пир
Әлјәвм олунур вәтәндә тәгдир?

Әкдикләри данәләр көјәрди,
Бәһ, бәһ, нечә дадлы мејвә верди!

Јахуд, де көрүм, мүдири-«Кәшкүл»[4]
Үнсизадә Сәиди-мә'гул

Етдикләри ичтиһадә нисбәт
Милләтдән алыр бу күндә гијмәт?

Јаинки о Сејјиди-Әзими[5]
Шад етдиз о шаири-нәдими?

Јохса Гәнијев Мәчиди[6] тәбчил
Етмәк сәбәбинчәдир бу тәшкил?

Мәһмудбәјов ол Һәбиби[7] јохса,
Алгышладыз ол әдиби јохса?

Јахуд, де көрүм, мүдири-«Рәһбәр»
Мәһмудбәјәми бу е'тиналәр?»

«Лал ол, — деди, — Зүлфүгар кимдир?!
Хаганијә-намдар кимдир?!

Кимдир Мәликов Һәсәнбәји-пир?
Милләт ону чохдан етди тәкфир!

Кимдир, нәчидир о Үнсизадә?
Һәп динимизи верирди бадә!

Ја Сејјид Әзим кимдир, оғлан?
Бир шаир иди јазырды һәдјан!

Мәһмуду Һәбиб, ја Мәчидин
Чәкмә адыны о үч пәлидин!

Өмрүндә белә нијаз гылмаз,
Бунлар үчү дә нәмаз гылмаз.

Јублејдир бу, һәба дејилдир,
Вар гијмәти, кәмбәһа дејилдир;

Һәр елми уфаг мүәллим әсла
Лајиг оламаз бу фејзә, илла.

Лајиг белә јублејә зијадә
Әлһафиз әфәнди Шејхзадә».

Ишбу сөзү сөјләјиб дә тәкрар,
Истәрди едә бир аз да кефтар.

«Динмә», — дедим, — олду гиссә мәфһум,
Руми ки, дедин, гәзијјә мә'лум...»[8]

. . . .

Дәрпәрдә олан рүмузу гандым,
Бу һалда хабдән ојандым.

Көрдүм бу рүбаији мүкәррәр
Тәб'им едијор дәмадәм әзбәр:

Гануну гәваиди-тәбиәт
Гојмуш бу чәһанда бојлә адәт:

«Инсандакы чәһлдән зијадә
Һәгсизләр едәрләр истифадә».

[ӘШҺӘДҮ БИЛЛАҺИ ӘЛИЈЈҮЛ ӘЗИМ]

Әшһәдү биллаһи әлијјүл әзим,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Јох јени бир динә јәгинин мәним,
Көһнә мүсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәјәм, әмма нә бу әшкалдән,
Сүннијәм, әмма нә бу әмсалдән.
Суфијәм, әмма нә бу әбдалдән,
Һәг севән инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһумәвү мәгфур илә,
Әмрдәјәм таәти-мәзбур илә,
Күфрүмә һөкм ејләмәјин зур илә,
Гаили-гур'анәм, а ширванлылар!

[ҺӘМДҮЛИЛЛАҺ КИ, БУ КҮН БӘХТӘВӘР ОЛДУ БАШЫМЫЗ]

Һәмдүлиллаһ ки, бу күн бәхтәвәр олду башымыз,
Кәлди новруз, демәк, артды бир ил дә јашымыз,
Бүтүн әгвамә көрә кәрчи чох аздыр јашымыз,
Бавүчуд-ин икидир бир сәнәдә ил башымыз:
Бири новруз, бири маһи-мәһәррәмдир, әму!
Бириси мајеји-ишрәт, бириси гәмдир, әму!

Бу сәбәбдән бир или биз дә ики пај едәрик:
Бир пајы он бир, икинчи пајы бир ај едәрик,
Он бир ај налә чәкиб, ағлајыб ах-вај едәрик,
Бир ајы ләбләби-кишмиш јејиб, охгај, едәрик;
Чүнки бу ејд биз исламдә ә'зәмдир, әму!
Шивеји-мәзһәби-Зәрдүшт[1], әсәри-Чәмдир[2], әму!

Бу бир ајда кејиниб салланарыг беһчәт илә,
Әлли-әлли оларағ ев кәзәрик ишрәт илә,
Кирәрик һәр евә, һәр мәнзилә чәм'ијјәт илә,
Ичәрик чај, јејәрик һил-ногулу ләззәт илә,
Чох да ев саһибинин иш-кучү дәрһәмдир, әму!
Ејддә борч еләмәк дә'би мүсәлләмдир, әму!

Тапды вәгта ки, әрәб лешкәри әтракә зәфәр,
Дини-аба'имизи ејләди һәп зирү зәбәр,

Биз дә атдыг бүтүн адатымызы, бирчә мәкәр
Бу мүбарәк күнү тәгдис илә бу анә гәдәр
Сахладыг, чүнки биз исламә чох мүлзәмдир, әму!
Бәршикәстә олан әрбаб мәкәр кәмдир, әму?!

Лејк бу ејдимизин бирчә гусуру јенә вар:

. . . .

тазиіанәләр

[КӨРҮНЧӘ ШӘХС БИР ӘРБАБИ-СӘРВӘТИН ҮЗҮНҮ]

1

Көрүнчә шәхс бир әрбаби-сәрвәтин үзүнү —
Көрүр мүчәссәм олан бир ләамәтин үзүнү!

Көзүм агарсын әкәр јүздә, миндә, милјонда —
Көрүрсә өлкәдә бир әһли-һүммәтин үзүнү!

Гәмим ки, вар мәним анчаг будур: гијамәтдә
Ки, бир дә көрмәлијәм ишбу милләтин үзүнү!

2

[ДИНДИРИР ӘСР БИЗИ, — ДИНМӘЈИРИЗ]

Диндирир әср бизи, — динмәјириз,
Ачылан топлара диксинмәјириз;
Әчнәби сејрә балонларла чыхыр,
Биз һәлә афтомобил минмәјириз;
Гуш кими көјдә учар јердәкиләр,
Бизи көммүш јерә минбәрдәкиләр!

3

ӘКСИМӘ

Заһидин әксимә дүшчәк нәзәри-худбини —
Көрүр ајинеји-сафымда о бир бидини;
Зәнн едәр әгли-гәсирилә о мәнһус мәнәм,
О мәнә лә'нәт едәр, мән дејәрәм амини;
Кеч-тез, әлбәттә, кәсәр бир бу гәдәр лә'нәт ону,
Јердә галмаз мәним аминим, онун тәл'ини.

4

[ДҮН ЧӘҺӘННӘМ ВӘСФИНИ ЗАҺИДДӘН ЕЈЛӘРДИМ СУАЛ]

Дүн чәһәннәм вәсфини заһиддән ејләрдим суал,
Чәннәти ағзын ачыб етди мәнә вәсфи-сифәт;
Ол чәһәннәм ки, залаләт әһлини тә'зиб едәр,
Кәстәрир һала ону гүдрәтлә әрбаби-«Ничат»[1].

5

[КҮРД ЧАЛДЫГЧА БОРУ ЧИНКӘНӘ ОЈНАР, ДЕРЛӘР]

Күрд чалдыгча бору чинкәнә[1] ојнар, дерләр, —
Бир мәсәлдир ки, демиш Түркијә мә'нилылары.
Бир туһаф чалгы илә ојнадыјор Авропалы
Шимди јунанлы илә бир сүрү османлылары.

6

[ЈЫЛДЫРЫМЛАР ЈАГСА КӨЈДӘН, ТИТРӘМӘЗ РУҺУМ МӘНИМ]

Јылдырымлар јағса көјдән, титрәмәз руһум мәним,
Дағлар атәш пүскүрәрсә каркин олмаз бәни;
Һүчреји-тәһтәл-турабымда мәни һәр дүшмәнин
Өлдүрү әнфаси-тәкфириндәки мурдар һава.

7

[БИЗИ АЛДАТМА, ХАЧӘ, ҺӘР СӨЗҮНӘ]

Бизи алдатма, хачә, һәр сөзүнә,
Бизә јох, кет нәсиһәт ет өзүнә!
Көрүјоркән көзүн дүзү әјри, —
Биздән әл чәк дә, чарә гыл көзүнә!

8

[ШАНЛЫ КӨРДҮКЧӘ МӘНИ САНКИ ЕДИР ГӘВР ФӘЛӘК]

Шанлы көрдүкчә мәни санки едир гәвр фәләк,
Мин кәләк чидә едир башыма филфәвр фәләк.

Намурад олмағым оллисә муради олдум,
Шимди билмәм нә мурад илә едир дөвр фәләк?

Асиман олдуму сурах ики күн күлдү үзүм
Ки, мүкафат олараг бунча едир чәвр фәләк?!

Артыг ојнатма мәни сән дәхи, еј ешги-чүнун,
Мән өзүм ојнајырам чалса да һәр тәвр фәләк!

Шимдилик рәгсдәјиз, та керәлим ким јыхылыр:
Мәну дил, ешгү һәвәс, һүтү һәмәл, сөври-фәләк?

9

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун,
Заһид чығырыр ки, мәсчид абад олсун.
Сөз бојну грәхмаллыларындыр ки, дејир:
— Бир мадмазел олсун ки, пәризад олсун!

10

[ДҮН ЈАТЫБ МИР ҺАШЫМЫ РӘ'ЈАДӘ КӨРДҮМ, СӨЈЛӘДИМ]

Дүн јатыб Мир Һашымы[1] рә'јадә көрдүм, сөјләдим:
Сејјидим, һичриндә әрзи-шүриши-һәшр ејләрәм.
Ән боғунту бир «Сәда»[2] илә деди: көрмәзмисән —
Һијләләр ичад едиб, бир гәзтәчик нәшр ејләрәм.

11

...ДЕЈИР

Ојлә сәнкиндир ки, әсгали-тәәссүбдән јүкүм,
Күндә мин тәрпәнсә јер, тәрпәнмәз әсла бир түкүм!

12

ТАПДЫМ!..

Гој сағ олсун башымыз, дүшмәсин әсла ајаға,
О бизи торға гојуб, кәрчи сатыб јандырды;
Бир гәдәһ шол[1]... сују шимди ики јүз јирми бешә
Бизә ичдирмәк илә јанғымызы гандырды.

13

[ҺАНКЫ АЛЧАГ БИР ӘЛИН ГЕЈД ЕТДИЈИ ХӘТДИР О КИ...]

Һанкы алчаг бир әлин гејд етдији хәтдир о ки,
Бүсбүтүн тәгдирә шајан хәтләрин ә'ласыдыр?
Мән буну һәр әһли-вичдандан суал етдим, деди:
Хәл'инә Әбдүлһәмидин чәкдији имзасыдыр.

14

[— ЈОЛДАШЫМ, ЈАТМЫШМЫСАН?]

— Јолдашым, јатмышмысан?
— Јох, бир сөзүн варса, бујур!
— Он манат гәрз истәрәм...
— Јох, јох, бәрадәр, јатмышам!

15

[БАШГА МИЛЛӘТДӘН ҺУГУГУН АЛМАГ ҮЧҮН ҺӘР ЗАМАН]

Башга милләтдән һүгугун алмаг үчүн һәр заман
Ингилабијјун, сәлаһијјун, рәшадијјун чыхар!
Биздән исә сатмаға намусу ирзи-милләти
Е'тидалијјун, һимаријјун, фәсадијјун чыхар!

16

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МҮДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУНУ]

Дүн охуркән бир мүдири-мәктәбин мәктубуну
Мин гәләт көрдүм гарышмыш бир вәрәг имласына;
Уф!.. Јазыг милләт, дедим, билсәјдиниз мәктәб нәдир,
Бојләләр дүшмәзди тә'лим етмәнин севдасына.

17

[ӘЛҺӘЗӘР, ГОЈМА БАХА ӘКСИМӘ ЗАҺИД КИ, ОНУН]

Әлһәзәр, гојма баха әксимә заһид ки, онун
Нури-һәг дидеји-худбининә зүлмәт көрүнүр;
Гој бу ајинәјә ол пакнәзәр бахсын ки,
Бүтүн әшјадә она нури-һәгигәт көрүнүр.

18

[ГӘЗӘТӘЛӘР ТӨВГИФИНИ ЈАЛНЫЗ СИПӘҺДАР ӘКМӘЈИР]

Гәзәтәләр төвгифини јалныз Сипәһдар[1] әкмәјир,
Биздә дә әксик дејилдир бојлә биидракләр!
Чарпараг чари олан бунча мәариф сејлинин
Гаршысын сәдд етмәјә габилмидир хашакләр?!

19

[САИМА БИР МӘСЛӘКИ ТӘ'ГИБЛӘ МӨҺКӘМ ГАЛАРАМ]

Саима бир мәсләки тә'гибла мөһкәм галарам,
Әлли архын сујуну күндә бир арха чаларам!
Кефимин кәлмәсинә[1] бах, нә кәрәк јахшы, јаман?
Мән кәһи михи, кәһи нә'лы дөјүб тапдаларам.

20

[ДҮН БИР ЕШШӘКХИСАЛ ИНСАНӘ]

Дүн бир ешшәкхисал инсанә
Кәлмәмиш хош тәранеји-зәнбур;
Атды шыллаг, дедим, әфәндим, сус,
Дағылар билмә ханеји-«Зәнбур».

21

[ЧӘННӘТДӘКИ ҺУРИЛӘРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАҺ]

Чәннәтдәки һуриләри, гылманлары аллаһ, —
Говдум, — дејә бир вәһјлә етсә сәни ифһам,
Заһид, мән өлүм, кизләмә, ач сидгини сөјлә,
Сән бир дә едәрсәнми нәмаз әмринә игдам?

22

[КИМДИР АРИФ? — ДЕЈӘ СОРДУМ, ДЕДИЛӘР,
ӘСРӘ КӨРӘ]

Кимдир ариф? — дејә сордум, дедиләр, әсрә көрә:
Арифин инди нә дини вә нә иманы олур.
Буну билдим, таныдым, заһиди сордум, дедиләр:
Заһидин һеч шеји олмазса, чибишданы олур.

23

[ОҒЛУНУН ВАСИТЕЈИ-ХИЛГӘТИ ОЛМАГЛА ФӘГӘТ]

Оғлунун васитеји-хилгәти олмагла фәгәт.
Аталыг борчуну ифа едәмәз инсанлар;
Аталыг борчу ејн тәрбијәнин гејри дејил,
Јохса бир ишдәдир инсанлар илә һејванлар.

24

[ДЕЈИРДИК БИР ЗӘМАНЛАР БИЗ КӘМАЛИ-ФӘХРҮ
ҺҮММӘТЛӘ]

Дејирдик бир заманлар биз кәмали-фәхрү һүммәтлә:
«Чаһанкиранә бир дөвләт чыхардыг бир әширәтдән!»[1]
Бу күн дә ифтихар етсәк сәзадыр фәрти-гејрәтлә:
Кәрәмкаранә беш дөвләт јетишдирдик рәијјәтдән!

25

[МҮТЛӘГИЈЈӘТДӘ ӘБД ШӘКЛИНДӘ]

Мүтләгијјәтдә әбд шәклиндә
Мүтәшәккил олан нифагү тәзад
Дөври-мәшрутәдә сијасәт илә
Мүлки-Иранә салмасынмы фәсад?

26

[БИР МҮДИРИН КИ, КЕЧМӘЈӘ ГОЛУНА]

Бир мүдирин ки, кечмәјә голуна
Голу булварда бир көзәл сәнәмин,
О нечә милләти чәкәр габаға,
Ја «Сәда»сы насыл чыхар гәләмин?

27

БИР КҮЛ

Ваиз ки, чыхар минбәрә, һеј пүфләр оду,
Тәкфирә гојар кимин ки, ешг исә моду;
Вардыр дејәсән бу хазини-нијранын
Ағзында екстренни кафир заводу.

28

СИПӘҺДАР ДЕЈИР КИ:

Аршимед:[1] «Бир нөгтә булсајдым, она бил'истинад
Галдырардым чүрми-әрзи» — сөјләмишдир; лејк мән
Галдырардым бүсбүтүн Ираны да, Тураны да —
Кисәмә кирсәјди анчаг бир беш-он јүз мин түмән.

29

ҺҮСЕЈН КӘМАЛ[1] ДЕЈИР КИ:

Тә'нү тәһгирә тәһәммүл едәрәм мән, лакин
Тә'н едән зати-фирумáјәдә вичдан олса;
Нә көзәлдир бу сөзү шаири-османинин:
«Тә'н едән динимизә бари мүсәлман олса».

30

РӘМӘЗАН СӨҺБӘТИ

Бизим һачы дејир ки:

Әл'әман артыг оручдан, әл'әман!
Гојмады тагәт оруч мәндә, инан!
Сән оруч јерсән*, балам, лакин мәни
Јер** оруч һәр ләһзә, һәр ан, һәр заман!

* Јејирсән.
** Јејир.

31

ОРУЧ ДЕЈИР КИ:

Еј һачы, мәндән шикајәт ејләмә,
Кәндинә* ет кәнди шәквијјатыны;
Мән сәни илләрлә көрмәк истәмәм,
Сәрмүһәррир көрсә сәһвијјатыны!

32

«СӘДА»НЫН 162-чи НӨМРӘСИНӘ

Шаирәм, әсримин ајинәсијәм,
Мәндә һәр кәс көрүр өз гаш-көзүнү;
Нечә ким, дүн «Бирчи»[1] бахды мәнә,
Көрдү ајинәдә анчаг өзүнү.

33

[Е'ТИЛА ЕТДИКЧӘ, ДЕРЛӘР, ЈҮКСӘЈӘ ТӘЈЈАРӘЛӘР

Е'тила етдикчә, дерләр, јүксәјә тәјјарәләр —
Көрмәјә наил олур һәр јанда алчаг јерләри.
Ишбу гануну бизим мәнсәблиләр билсәјди, аһ,
Бир кәрә көрсәјди дә алчагдакы мүзтәрләри!..

34

КӘНДЛИ ДЕЈИР КИ:

Бакыда нафиз икән әллидән артыг үләма, —
Рәмәзан ејдини тәк бирчә күн е'лам етди;
Јенә аз-чох бәрәкәт варса бизим гәрјәдәдир,
Ики алим һәрәси бир күнү бајрам етди.

* Өзүнә.

35

БАКЫЛЫ ДЕЈИР КИ:

Рәмәзан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә
Һәзәрати-үләма бирчә күн е'лам етди;
Биз о бир күндә дә ачдыг дүкан, алдыг, сатдыг,
Анчаг онлар гара мәхлуг илә бајрам етди.

36

[ШАҺ ДЕДИ: — АҒЛАЈЫРАМ, БӘС КИ, ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР]

Шаһ деди: — Ағлајырам, бәс ки, үзүм чиркиндир,
Илдә бир көрсәм әкәр ајинәдә сурәтими!
Она әрз етди вәзири: — Сәни һәр күн көрүрәм,
Нә гәдәр ағлајырам, шимди дүшүн һаләтими!..

37

ИНТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЈИР КИ:

Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт! милләт!
Диплом алчаг көрүнүр бизләрә илләт милләт;
Басырыг бағрымыза һәр биримиз бир һачыны,
Чаны чыхсын ки, көрүр мин чүрә зилләт милләт!..

38

ИРАНЛЫЛАР ДЕЈИР КИ:

Бунча гејрәт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн,
Јарын Иранымыз, әлбәттә ки, бир бабәт олур;
Биз бу гејрәтлә бүтүн аләмә фәхр етмәлијиз
Ки, уфаг дөвләтимиз бир нечә зор дөвләт олур.

39

[СӨЈЛӘ, ТӘГСИРИ НӘДИР, ТАПДАЛАЈЫРСАН ЈАЗЫҒЫ?]

— Сөјлә, тәгсири нәдир, тапдалајырсан јазығы?
— Бојлә ишләр чох олур, чүмләси шејтан ишидир!
— Етдијин чүрмүнү шејтан адына чыхма, онун
Јох бу ишдән хәбәри, сөјлә: мүсәлман ишидир!

40

МИЛЛӘТ ДЕЈИР КИ:

Интеликент ағалар, биз сизи чохдан таныјыг...
Билирик сиздә бу күн гејрәти-милләт јохдур!
Биз нијә мәктәби, тәһсили-үлуми севирик,
Чүнки мәктәб адына биздә хәјанәт јохдур.

41

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЈДУ ДУМ МҮЗАКИРӘЈӘ]

Гласны сечкисини гојду дум мүзакирәјә,
Чатыр сезон ки, јенә әлбәәл кәзә рүшвәт.
Гласны олмаг ики шәртә бағлыдыр анчаг:
Биринчи рүшвәт, икинчи һәдә, фәгәт хәлвәт.

42

БАКЫЛЫЛАР ДЕЈИРЛӘР КИ:

Шамахлылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз
Ки, тел вураг думаја биз ана лисаны үчүн;
Клубда, бағда, горугда вар ол гәдәр ишимиз
Ки, ев, ушаг јада дүшмүр, о Анна чаны үчүн!..

43

ДИЛӘНЧИ ДЕЈИР КИ:

Эл ачыб саил олмағын хошдур,
Кәрчи бир һәббә сим исә диләјин;
О сәфиланә сиргәтиндән ким,
Кәсилә бир фулус үчүн биләјин.

44

[ЧОХ ТӘӘЧЧҮБ ЕДИРӘМ ТӘРЗИ-ЧӘДИДӘ КИ, ОНУ]

Чох тәәччүб едирәм тәрзи-чәдидә ки, ону
Әчнәбиләр охудугча һүнәр изһар едијор.
Һалбуки милләтимиздән ону ким ки, охујур,
Галиба һәзрәти-аллаһы да инкар едијор.

45

[КӘРЧИ ПӘРВАЗ ЕТДИ АЈРОПЛАН ДҮНӘН БИР ГУШ КИМИ]

Кәрчи пәрваз етди ајроплан дүнән бир гуш кими,
Аләми һејрәтдә гојду елмү ирфан наминә;
Лејк бизләртәк һәлә гадир дејилдир учмаға,
Рәхти-хаб ичрә јатаркән һурү гылман наминә...

46

[АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНИКЛӘР ҺӘРӘ БИР МАДМАЗЕЛИН]

Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазелин
Кечириб гол голуна кучәдә чөвлан едијор;
Сонјалар бунлары тәдрис едәсијмиш, әчәба,
Учителләр дәхи мәктәбдә нә меjдан едијор?!

47

[ЧҮМӘЛӘРДӘ ДҮКАН АЧМАЗ БАКЫЛЫ]

Чүмәләрдә дүкан ачмаз бакылы,
Истәсән кәз Бакынын һәр јерини;
Анчаг, анчаг... арасындан гапынын
Шеј сатыб разы едәр мүштәрини.

48

[ӨЈМӘ НӘСӘБИ, ӨЈМӘЈӘ ШАЈИСТӘ ҺӘСӘБДИР]

Өјмә нәсәби, өјмәјә шајистә һәсәбдир,
Көрдүк о мүләввәсләри ким, пакнәсәбдир.
Һәрчәнд ки, дүнјадә оғул вариси-әбдир,
Ән хејрли мирас, вәли, елмү әдәбдир.

49

[ЧӘВАНКӘН ФӘГРДӘН ЕТМӘ ШИКАЈӘТ]

Чәванкән фәгрдән етмә шикајәт,
Чәванлыгдан бөјүк бир сәрвәт олмаз!
Гоча мүстәгнији-сәрвәт дә олса,
Голунда бир чочугча гүввәт олмаз!

50

[ОҒРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР]

Оғрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр,
Чүнки бу фиргәдә онлар кими чүр'әт јохдур;
Кәрчи бунларда да, онларда да вичдана көрә
Сә'ју намусу һәја, һүммәтү гејрәт јохдур.

51

ТАП КӨРҮМ!..

Һәп кичикләр кичик икән бөјүјүр,
О нәдир ки, бөјүк икән кичилир?

Аһ, тапдым!..

Бу кичилмәк фәгәт мүсәлманын
Бојуна һәр бир әмрдә бичилир!

52

[МҮЛКИ-ШИРАЗӘ ЗИЛЛИ-СУЛТАНЫН]

Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын
Јенә һакимлији мүгәррәр исә,
Ким демәз өмрү битди Иранын —
Он мин илдән даһа мүәммәр исә?!

53

[МҮРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНӘ ЈЕНӘ]

Мүртәчеләр, севинин, кишвәри-Иранә јенә
Таныјыб билдијиниз сајеји-султан кәлир!

Пишвазә јүјүрүн, кәлчәк өпүн әлләрини,
Чүнки бу зати-мүкәррәм сизә меһман кәлир!

Һәләлик динмәјәчәк, ојлә ки, бәркизди јерин
Вермәјә һүррләрин гәтлинә фәрман, кәлир!

Мүлки-Тәбриздә кәсдирдији гурбанлардан
Инди Ширазда кәсдирмәјә гурбан, кәлир!

Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым,
Көрдүјүм никү бәди еjләјим изһар јазым.

54

[ЗИЛЛИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЈИН ИРАНА ЈОЛ]

Зилли-Султана, амандыр, вермәјин Ирана јол,
Рәһм един бир кәррә хәлгуллаһа, аллаһ ешгинә!
Ишбу милләт хаинин мән, сән дејил, аләм таныр,
Јалхы хәлгуллаһ дејил, аллаһ сатар шаһ ешгинә!

55

[ОНЛАР КИ, ЕДИР ҺӨРМӘТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИС]

Онлар ки, едир һөрмәтү намусуну тәгдис —
Бир дикәринин ирзинә ејләрми хәјанәт?
Дерсәм ки, зинакарләрин гејрәти олмаз,
Олмазмы мәним ишбу сөзүм ејни һәгигәт?!

56

[САХТӘ БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛӘ МӘНӘ КАҒЫЗ ЈАЗЫБ]

Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз јазыб,
Еј мәни тәһдид едән мин дүрлү тә'кидат илә!
Бојлә: «Хортдан кәлди, дур, гач!» сөзләрин
кет тифлә де!
Затыны Сабир таныркән горхмаз өвһамат илә!..

57

ҺАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЈИР КИ:

Көрәсән Мәмдәлинин јапдығы әф'алы нәдир?
Бу сәјаһәтдән онун гајеји-амалы нәдир?
Зилли-Султан илә, аја, нә үчүндүр бу көрүш?
Наибүссәлтәнәјә ја дејәчәк һалы нәдир?

Вјана телеграфлары дејир ки:

Гардаш оғлу, әмидир Мәмдәли, Зилли-Султан,
Сәнә нә та биләсән бунларын әгвалы нәдир?
Шүбһәләнмә, јох онун кизличә бир башга иши,
О кедир та көрә Авропанын әһвалы нәдир.

«Најe-Фраје-Пресс» гәзетәси дејир ки:

Бизә пәк доғру хәбәрләр јетишир Ирандан,
Јазыјорлар ки, ишин сурәти, әшкалы нәдир!
Истәјир Мәмдәли һүрријјәтә бир зәрбә вура,
Јохса Авропада бича онун әшғалы нәдир?!

Берлин мәтбуаты чиддән инандырыр ки:

Бизчә, Русиjјә билир Мәмдәлинин мәгсәдини
Ки, бу фикриндән онун һалы нә, игбалы нәдир?!
Јенә Иранә ону шаһ едәчәкләр дејәсән,
Кәр бу шаһ олса јазыг милләтин әһвалы нәдир?!

Русија мәтбуаты дејир ки:

О өзү кәзмәјә чохдан бәри мүштаг иди,
Она лазым дејил Иран нәдир, әмсалы нәдир!
О, сијаси ишә һәркиз дә гарышмаз, чүнки
Өзү чох јахшы билир ки, бу ишин далы нәдир...
Мәчлис ол вәгт она бир чет дә мәвачиб вермәз,
О заман Мәмдәлинин сөјләјәчәк галы нәдир?
Наибүссәлтәнә илә бу сәфәрдә анчаг
Көрүшүб сөјләшәчәк: кејфи нәдир, һалы нәдир!
Кәләчәк мәс'әдәтичин данышыб Иранын —
Она јол көстәрәчәк сурәти-икмалы нәдир!

Мәшһур профессор Вамбери[1] дејир ки:

Ојлә ашигләри вар Мәмдәлинин Иранда —
Чаныны фәдјә верәр, мүлки нәдир, малы нәдир!
Наибүссәлтәнәјә — әксинә тәнзиматын —
Мәмдәли һәр нә десә јап, онун еһмалы нәдир?

Биз дә дејириз ки:

Көрәсән бојлә ағырдан јатан иранлыларын
Үстә салдыглары јорғанларын әсгалы нәдир?
Дашмыдыр, күтләмидир, аһәнү фуладмыдыр?
Јох, өлүм јорғанымыдыр, бунлара әмсалы нәдир!

58

«ТӘРЧҮМАНИ-ҺӘГИГӘТ»[1] ДЕЈИР КИ:

Хәстәмиз Әбдүлһәмид[2] артыг сағалды, сәмриди,
Шимдики һалилә мәмнунијјәт изһар ејләјир;
Шеј јејир, чалғы чалыр, каһи јазыр, каһи охур,
Вәгтини бә'зән дә дүлкәрликдә имрар ејләјир.

Әбдүлһәмид дејир ки:

Санма кәсмәк, доғрамаг, јонмаг мисилли ишләрин
Олмушам мәшғули ол күндән ки, нәччар олмушам;
Лафөвәллаһ, һөкмранлыг етдијим күнләрдә дә
Кәсмишәм, кәсдирмишәм, султани-чәббар
олмушам.

59

[ҺАЛӘТИ-МӘСТЛИЈИНДӘ НӘ ОЛУР, ЕЈ ӘЈЈАШ!]

Һаләти-мәстлијиндә нә олур, еј әјјаш!
Бахыб ајинәјә көрсән әчәба сурәтини;
О кәраһәт, о сәфаләт, о рәзаләт төкүлән
Сурәтиндән утаныб, анла нәдир сирәтини?!

60

АЛМАНИЈА ИМПЕРАТОРУ ВИЛҺЕЛМ ДЕЈИР КИ:

Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамыз будур;
Бир дә Иран һифзини биздән тәмәнна етмәјин;
Чүнки русун, инкилисин хатири биздән сынар,
Инчинәрләр; сиз дәхи артыг тәғәлла етмәјин.

Аләми-инсанијјәт дә дејир ки:

Нөв'пәрвәр, рәһмкүстәр, мә'дәләтфәр Вилһелм,
Бир дә али намымы дилләрдә ичра етмәјин;
Чүнки вичданын о назик хатири сиздән сынар
Инчинәр; артыг она минбә'д ијза етмәјин.

61

ЕЈНҮДДӨВЛӘНИН ИСТЕ'ФАСЫНДАН ДОЛАЈЫ БӘСТӘ КИРМӘК ИСТӘЈӘН ТЕҺРАН ТАЧИРАНИ ГЕЈРӘТМӘНДАНӘЛӘРИНӘ!

Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!
Галиба, вардыр үмидим, бәхт јар олсун сизә!
Олмајын разы ки, Ејнүддөвлә[1] исте'фа верә!
Иштә Тәбриз, иштә Ејнүддөвлә ар олсун сизә!..

62

ҺАТИФ ДЕЈИР КИ:

Бәс Шәмахидә мәктәби-нисван
Ачачагдын, буна күман чох иди...

Мүдир әфәнди дејир ки:

Бәли, онда мүәллимә гызымын
Бакудә чүнки мәктәби јох иди!

63

[«ОСМАНЛЫЧАДАН ТӘРЧҮМӘ ТҮРКӘ» — БУНУ БИЛМӘМ]

«Османлычадан тәрчүмә түркә» — буну билмәм,
Керчәк јазыјор кәнчәли, јаинки һәнәкдир;
Мүмкүн ики дил бир-биринә тәрчүмә, амма
«Османлычадан тәрчүмә түркә» нә демәкдир?!

64

[ШИМДИ ҺӘР МИЛЛӘТ ЕДИР НӘФСИНИ ИРФАНӘ ФӘДА]

Шимди һәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда,
Вәтән өвлады үчүн елмә, дәбистанә фәда.
Гара мәхлуг дејил, биздәки арифләр дә
Вәтән өвладын едир нәф'и-чибишданә фәда.

65

[ОЈЛӘ ГОРХМАМ «БИШ»ДӘН КИМ, ГОРХУРАМ «ЧӘДВАР»ДӘН]

Ојлә горхмам «биш»дән ким, горхурам «чәдвар»дән,
Јардән олмам әмин, олсам да кәр әғјардән;
Горхмурам вәһшијјәти-күркани-инсанхардән,
Горхурам инсансифәт, вәһшитәбиәт јардән.

66

БАКЫДА ШАМАХЫ ЈОЛУНДАКЫ ҺӘВСХАНӘНИН ГАБАҒЫНДА ОХУНАН НӨВҺӘДИР:

Аста-аста, еј һачы, изһар олур хәлвәтдәки,
Кет-кедә лап шөһреји-базар олур хәлвәтдәки;
Пәрдә чәкдин, јорған алтында јатырдын ишләри,
Билмәдинми бир зәман бидар олур хәлвәтдәки?!

67

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР КИ:

Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә,
Билмәмишәм әмри-тичарәт нәдир?
Инди дејирләр, һачы, борчун да вар...
Чох да вар, ондан мәнә хиффәт нәдир?
Хиффәти гејрәтли едәр, мән ки, һич
Билмәмишәм дәһрдә гејрәт нәдир?!

68

[ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНӘ]

Туманов изн алыр ки, Ширванә
Сығнағдан чәкә дәмир јолуну;
Буна, аја, бизимкиләр нә дејир?
Бошлајырлармы Күрдәмир јолуну?

69

[ӨВРӘТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЈМАГ КИМИ]

Өврәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими
Нәснәләрдән үчрәт алмагчын Газан моллалары
Иттифаг етдисә дә, лакин чәнабәт гүслүнүн
Муздуну һејфа унутду хатири-валалары.

70

ДӘРЈАДӘ ГӘРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН ЈЕТИМ БАЛАЛАРЫНА ТӘСӘЛЛИ

Ики јүз гәрг олан иранлыларын
Гијмәтин билди әчәб консулунуз!
Истәди «Меркури»дән[1] јүз гырх мин...
А јетимләр, севинин, вар пулунуз!..

71

[БӘС ДЕЈИЛМИШ БУНЧА МЕҺДИЛӘР ХҮРУЧИ, ИНДИ ДӘ]

Бәс дејилмиш бунча Меһдиләр[1] хүручи, инди дә
Волгадан бир тазә Меһди хәлги игфал ејләјир.
Чаһилијјәт һөкмфәрмадыр ки, һәр шәхси-мүзилл
«Меһдијәм» намилә хәлгүллаһы извал ејләјир.

72

Ә. ГӘМКҮСАР БӘРАДӘРИМӘ ЧАВАБ

«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг, —
Мәктәбли чочуглар да билир ким, бу хәтадыр;
Бир бојлә хәта кәлмә мүһәррир гәләминдән
Чари олур исә, әдәбијјатә бәладыр!..

73

[БИЛДИР ЕҺЈАЈИ—СӘМӘРГӘНД ЕТДИ ИРАН ТАЧИРИ]

Билдир еһјаји-Сәмәргәнд етди Иран тачири,
Мәктәб ачды, хәлги хүрсәнд етди Иран тачири;
Көрдү әлсизләр, ајагсызлар да инсантәк охур —
Мәктәби билмәррә дәрбәнд етди Иран тачири.

74

ШАМАХЫДА

Әсри-бистүмдүр, сәһаб алтында галмаз шәмси-елм,
Бир заман тәл'әт ачар, пәртөв сачар, зүлмәт гачар;
Мәктәби-нисван лүзуму һәр кәсә мәфһум олар,
Шејхзадәм ачмаз исә, хаһәрим Көвһәр ачар.

75

...ЛАМ ДЕЈИР КИ:

Шејхүл-исламләрин мүфтији-исламләрин
Һанкысы сатмады он мүслүми бир тәрсајә?[1]
«Сатды күлзари-беһишти ики буғдајә бабам,
Сатмасам нахәләфәм мән ону бир арпајә»[2].

76

[КҮНДӘ ҮЧ КАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК]

Күндә үч кағызы, беш копјаны имза едәрәк,
Рајевски чәкијормуш нә мәратиб зәһмәт?!
Кишинин зәһмәти чохкән учителләрдән дә (?)
Јирми мин донлуг илә ејләјир имрари-һәјат.
Учителләрсә фәгәт илдә алыр доггуз јүз,
Күндә беш саәт едир әлли ушагчын хидәмат.
Вар икән мәс'әләдә бунча тәфавүт, әчәба,
Рајевски утанырмы дедијиндән, һејһат?!

77

[ИШТӘ БИР ҺЕЈ'ӘТИ-ТӘҺРИРИЈЈӘ]

Иштә бир һеј'әти-тәһриријјә[1]
Булунур ән уча бир мәшғәләдә...
Көстәрир хәлгә нәзафәт јолуну,
Бәһс ачыр күндә бирәр мәс'әләдә;
Лакин өз фикринә бәр'әкс оларағ,
Јашајыр кәндиси бир мәзбәләдә.

78

[ГУРУЛУБДУР ЈЕНӘ МЕЈДАНИ-ҺӘЈАҺАЈИ-СҮХӘН]

Гурулубдур јенә мејдани-һәјаһаји-сүхән,
Јазылыр ше'р, ачылыр пәрдеји-мә'наји-сүхән;

Шаир олмаг һүнәриндән башы бибәһрә икән
Киришиб оғрулуға Мирзәли Ағаји-сүхән;

Әшрәфин күндә бирәр данә рүбаиси илә
Өзүнү әдд едијор шаири-данаји-сүхән.

Нә көзәл сөјләмиш ол Нәф'ији[1]-устади-кәлам,
О бөјүк хазини-рөвшәндилү калаји-сүхән:

«Сиргәти-ше'р едәнә гәт'и-зәбан лазымдыр,
Бојләдир шәр'и-бәлағәтдә фәтаваји-сүхән».

79

СУАЛ

Ejб икән шәхсә көрә нәфсини өjмәк, әчәба,
Шejхүл'ислам өзүнү бунча нә тәгдир едиjор?

ЧАВАБ

Молладыр чүнки, о өз көрдүjү рә'jаләрини
Башгадан сормаjыр, анчаг өзү тә'бир едиjор.

80

[ЛӘ'НӘТ СӘНӘ, ЕJ ЧӘҺЛ, НӘ БИДАД ЕДИJОРСАН!]

Лә'нәт сәнә, еj чәһл, нә бидад едиjорсан!
Һәр күн jени мин мәл'әнәт ичад едиjорсан!
Сәрмәшг едәрәк Һабилү Габил[1] һәрәкатын,
Гардашлары гардашлара чәллад едиjорсан!
Накәсләрә имдад илә, бикәсләрә бидад —
Бир көр кимә jардым, кимә бидад едиjорсан?!

81

[ГАФИЛ JАШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ КАРДЫР ӨЛМӘК]

Гафил jашамагданса көзәл кардыр өлмәк,
Һәрчәнд ки, гәфләтлә дәхи ардыр өлмәк;
Зәнчири-чәһаләтдә бу алчаг jашаjышдан,
Чаһил, сәнә дар үзрә сәзавардыр өлмәк!

82

МӘМДӘЛИ ДЕJИР КИ:

Насирүлмүлк[1], сәнә боjлә күманым jох иди
Ки, бу тезликдә гоһумлуг одуну сәрд едәсән;
Мән Әдесдән сүрүнәм Берлинә дидарын үчүн,
Гапына үз тутам үммид илә, сән тәрд едәсән[2]...

83

НАСИРҮЛМҮЛК БАКЫДАН ИРАНА АЗИМ ОЛДУГДА

Мәнчә, Иранә әбәс әзм едиjор Насири-мүлк,
Көз өнүндә көрүрәм чүнки будур Ираны;
Вар икән парламан ичрә бу гәдәр гасири-мүлк —
Бир нәфәр Насири-мүлкүн нә олур имканы?!

84

МҮХБИРҮССӘЛТӘНӘJӘ[1]

Jапдығын һиjләни һәр күнкү гәзетдә охудум,
Ахырында jенә көрдүм ки, jазылмыш: «Сону вар».
Нә хәбәрдир, деjә сордум, деди мүхбир ки, һәлә
Бирини көстәрирәм, ишбу рәгәмдән ону вар!..

85

[ӘЧДАДЫНА ЧӘКДИ, ПӘДӘРИН МҮТЛӘГ УНУТДУ]

Әчдадына чәкди, пәдәрин мүтләг унутду,
Мәб'усләри мәчлис илә атәшә тутду,
Бир мәртәбә зүлм еjләди ки, Мәмдәли мирзә,
Зәһһакә[1] дә, Чинкизә дә мин рәһмәт охутду.

86

МҮҺАВИРӘ

— Гафгаз әһли үч ил әрзиндә нә е'мал еjләди?
— Мәктәбә һәр jердә онлар һүммәт ибзал еjләди!
— Мәрһәба! Сәд мәрһәба!..
— Бәс бу аз мүддәтдә мәктәбләр гапанды jа нәдән?
— Һәп чочуглар дөвреjи-тәһсили икмал еjләди!..
— Мәрһәба! Сәд мәрһәба!..

87

МҮХАБИРӘ

Мәмдәли:

Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын нәдир?
Мән ки, бир шух мадмазел ешгиндә әлдән кетмишәм!
Шәһрдән шәһрә кәзиб, Авропаны уғрашмышам,
Ит гызы рам олмады, һәр дүрлү илһаһ етмишәм!

Һәмид:

Мәмдәли, артыг марангозлуг мәрагым галмамыш,
Кәрки, мишары јығыб башга евә көндәрмишәм!
Өлкәдә тәк-тәк вәба вар, дерләр, ондан горхмушам,
Ханәмә дару јығыб бир аптекә дөндәрмишәм!

88

АББАС АҒА[1] ДЕЈИР КИ:

Чан вериб милләтә, али, әбәди нам алырыз,
Нә зијан ејләјириз, чан веририз, кам алырыз.
Гәтлимиз јөвмү бизә санма мүсибәт күнүдүр,
Биз о күн һәзрәти-һәгдән јени бајрам алырыз.
Ган дејил нә'шимиз үстүндә гызылтәк гызаран,
Әскәраныз ки, һүнәр көстәриб, ән'ам алырыз.

89

ДРЕПЕР[1] ДЕЈИР КИ:

Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт,
Дин мәс'әләси чәһл тәгазасы дејилми?
Тәб'ид олунан мәчлиси-шураји-дүвәлдән
Авропанын әрбаби-кәнисасы дејилми?

Әһмәд Мидһәт[2] дејир ки:

Динсизлик илә кәсб олунан бир мәдәнијјәт,
Инсанлығын олдугча бәлајасы дејилми?
Мәһди-мәдәнијјәт ки, дериз мүлки-фирәнкә,
Вәһшијјәтин ән горхулу сәһрасы дејилми?

90

[ЕЛ ЧӘКИР НАМЫМЫ МИН ЛӘ'НӘТ ИЛӘ]

Ел чәкир намымы мин лә'нәт илә,
Мән ели јад едирәм рәһмәт илә;
Нә елин лә'нәтинин бир кәсәри,
Нә мәним рәһмәтимин бир әсәри;
Мән нә мүстәвчиби-лә'нәм, зира,
Нә дә ел рәһмәтә, гүфранә сәза!

91

ЕШИДИРИЗ КИ:

О зәмандан ки, Рәһим хан[1] јетишиб Тәбризә,
Һәзрәти шамү сәһәр дид олунур, бус едилир;
Ингилаби ады чәбрән тахылыр еһрарә,
Һәр насыл һијлә илә олса да мәһбус едилир.

92

МЕНШИКОВ[1] ДЕЈИР КИ:

Мәктәбә дүшмән олан бә'з мүгәддәс (?) үләма
Остроумова јазмаз да тәшәккүр нә үчүн?
Киши Хогәнддә мәктәбләри бағлатды бүтүн...
Бир ризанамәјә бунларда тәәззүр нә үчүн?

93

ДӨРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

Загафгазија мүфтиси Һүсејн әфәнди чәнаблары дејир ки:

Кәшфи-вәчһ етмәк дејил өврәтләрә шәр'ән һәрам, —
Иштә Гур'ан, иштә асар, иштә мәфһуми-кәлам!

«Ишыг»[1] гәзетәси мүдирәси Хәдичә ханым чәнаблары дејир ки:

Мүслимә өврәтләри мәстурә олмаг истәриз, —
Иштә сөз, иштә әмәл, иштә мүвафиг бир мәрам!

Шамахы чамеи мүдәрриси Әбдүлхалыг әфәнди чәнаблары дејир ки:

Мүслимә өврәт фәгәт әл, үз ачар индәссәлат, —
Иштә ајат, иштә әхбар, иштә әсһаби-кирам!

«Молла Нәсрәддин» дә дејир ки:

Мүфти ојлә, Әбд... бојлә, һәм Хәдичә шојлә дер*, —
Иштә ојлә, иштә бојлә, иштә шојлә, вәссәлам!..

94

[БҮТҮН АВРОПАДА КӘМЈАБ ИКӘН, АММА БАКЫДА]

Бүтүн Авропада кәмјаб икән, амма Бакыда
Нә сәбәбдәнсә бу ил олду фираван јубилеј.
Көндәрилсин заказ инди Бакыја Ширвандан,
Орада чүнки сатылмагдадыр әрзан јубилеј.

* Дејир.

95

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ:

Русијјә дипломасјасына бағладым үмид,
Зәнн ејләдим ки, дәрдимә бундан дәва олур;
Умдум ки, шаһ едәр мәни Иранымa јенә,
Кеч-тез насыл олурса да камым рәва олур;
Хассә нәзәрдә варды Потсдам[1] көрүшмәси,
Бундан әмин идим ки, мәнә е'тина олур;
Лакин мәним бу фикрләрим хам имиш бүтүн...
Сөз јох, мүхәббәтин иши бош хүлја олур...
Русијјә санки шаһлығыма олмады риза,
Алманја дипломасјасы шајәд риза олур;
Тәрк ејләдим бу хатирә Русијјә мүлкүнү,
Артыг Франкфуртда[2] ишим чабәча олур...

96

ӘРДӘБИЛ ҺАКИМИ РӘШИДҮЛМҮЛКӘ

Шејх Сә'ди[1] дејир ки:

Еј голчомаг, әлсизләрә чох ејләмә азар,
Зәнн етмә ки, даим белә гызғын гала базар...
Мин зүлм чатыр хәлгә дилазарлығындан,
Јејдир сәнә өлмәк бу чәһандарлығындан!..

97

[МОЛЛА ӘРӘСЗАДӘНИН... ВАЈ, ЈЕНӘ МА'БӘДИ ВАР!]

Молла Әрәсзадәнин...[1] вај, јенә ма'бәди вар!
Јаздығынын јох сону, «ән'әнә» ма'бәди вар;
Күндә чыхан гәзтәнин бирчәси бош кечмәјир,
Бир кечәлик мәтләбин бир сәнә ма'бәди вар!..

98

ТӘБРИЗДӘН «МОЛЛА НӘСРӘДДИН»Ә КӨНДӘРИЛӘН КАҒЫЗЛАРЫН МҮФӘТТИШИНӘ

Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох,
Һөкми-тәфтиш еләјән әшхасы кет тәфтиш гыл;
Горхма, јаврум, Молла Нәсрәддин әмин хаин дејил,
Хаини-милләт олан һүккамдән тәшвиш гыл!

99

МҮҺӘРРИРЛӘРӘ

Тә'лимә даир одлу јазылмыш мәгаләләр,
Зәнн етмә, мүлтәһиб олараг хәлги јахмајыр...
Јох, јох, чәмаәт анламыш елмин мәзијјәтин,
Амма нә чарә, далдакы мәл'ун бурахмајыр!..

100

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗ!]

Еј пуллуларын сәфасы, новруз!
Тачирләрин ашинасы, новруз!
Бир милләтә ејд икән, нәдән бәс
Олдун фүгәра әзасы, новруз?!

101

БАЈРАМ ТӨҺФӘСИ

Еј төкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!
Әгнијаларла гуран мәчлиси-ишрәт, новруз!
Сәндә һәр кәс севинир, бәс нијә анчаг фүгәра
Чәкир өвладыны көрдүкдә хәчаләт, новруз?!

102

[ОЈЛӘ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУҺИ-ШЕКСПИР КӨРЧӘК]

Ојлә бир тәрчүмә ким, руһи-Шекспир көрчәк
Ағлады руһи-Отеллојла бәрабәр өзүнә.
«Ах, мүтәрчим!» дејә бир одлу түфүрчәк атды,
Шүбһәсиз, дүшдү о да тәрчүмәкарын көзүнә.

1287—20

1

[ТУТДУМ ОРУЧУ ИРӘМӘЗАНДА]

Тутдум оручу ирәмәзанда,
Галды ики көзләрим газанда,
Моллам да дөјүр јазы јазанда...

2

[БАБАМ СҮННИ, НӘНӘМ ШИӘ, ДҮРӘК МӘН]

Бабам сүнни, нәнәм шиә, дүрәк мән,
Нә фарсам мән, нә һиндәм мән, түрәк мән!
Муғанда — муғбечә, мәсчиддә — әкбәр,
Тәфавүт јох... һәгигәтдә зирәк мән!..

3

[ҺӘМӘДАНДА ГОНАҒЫМДАН ХӘБӘР АЛДЫМ, КЕЈ ШЕЈХ]

Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шеjх,
Һансы мәхлуг сизин шәһрдә бишәк чохдур?
Деди: «Аз исә дә бу шәһрдә сајир мәхлуг,
Лејк дәббағ илә сәббағ илә ешшәк чохдур».

4

[ТАНРЫ ҺӘР ЈЕРДӘ ПУЛУ БИР ҮРӘЈИ СӘХТӘ ВЕРӘР]

Танры һәр јердә пулу бир үрәји сәхтә верәр,
Мә'рифәт мүфтәди чүн, касиби-бәдбәхтә верәр.

Һачы Рүстәм әмиjә једди огул, чүмлә гәни,
Лејк баггал Чәбиjә једди гызы сүфтә верәр.

Јекә саггәл кишиjә ил узуну күндә плов,
Лејк абдал Косаја һәфтәдә бир күфтә верәр...

5

[МОЛЛА, СӘМАВАРЫНДАН ДӘРДА, ҺӘЗАР ДӘРДА]

Молла, сәмаварындан дәрда, һәзар дәрда!
Бир истәканы инди, бир истәканы фәрда!..

МҮХТӘЛИФ ШЕ'РЛӘР

[ХҮМСИ-ШӘРАБЫ СЕЈЈИДӘ САГИ ВЕРИБ ДЕДИ]

Хүмси-шәрабы Сејјидә саги вериб деди:
Сабир фәгирдир, јетәр анчаг зәкат она[1].

[ШЕ'Р БИР КӨВҺӘРИ-ЈЕКДАНЕЈИ-ЗИГИЈМӘТДИР]

Ше'р бир көвһәри-јекданеји-зигијмәтдир,
Салмарам вәсфи-друғ илә ону гијмәтдән.
Дејәрәм һәчв, сөзүм доғру, каламим ширин,
Әһли-зөвгә верәрәм нәш'ә бу хош шәрбәтдән.

[СӘН ПИРИ-ЧӘҺАНДИДӘСӘН, ЕЈ СЕЈЈИДИ-СӘРКАР]

Сән пири-чәһандидәсән, еј Сејјиди-сәркар,
Мәндән чәк әлин, ејләкилән пир илә рәфтар!
Олмаз сәнә гисмәт дәхи бу дөвләти-дидар,
Бундан сора һичримдә чијәрган олачагсан!

Ашиг мәнә бир мән кими зијба кәрәк олсун,
Маил күлә бир булбули-шејда кәрәк олсун,
Сәндә бу ишә сәбрү шәкиба кәрәк олсун,
Амма, билирәм, сәбр еви виран олачагсан!

[САБИРИ-ШЕЈДА КИ, ТӘРКИ-ШӘҺРИ-ШИРВАН ЕЈЛӘДИ]

Сабири-шеjда ки, тәрки-шәһри-Ширван еjләди,
Бүлбүлә бәнзәрди ким, меjли-күлүстан еjләди;
Мин үч jүз бирдә һичрәтдән сора меjмун или[1],
Ахири-шәвваллдә әзми-Хорасан еjләди...

[ҮЧ JҮЗ ДОГГУЗ ИДИ Б'ӘД ҺӘЗАР]

Үч jүз он доггуз иди бә'д һәзар,
Сәнеjи-һичрәти-рәсули-күбар;
Маһи-зигә'дәнин чәһариндә,
О күнүн нимеjи-нәһариндә;
Бир күн иди ки, хосрови-хавәр
Бурчи-Дәлв ичрә тутмуш иди мәгәрр.
Кәрчи гыш фәсли иди, леjк һәва
Рөвшәнү саф иди фәрәһ әфза;
Нури-хуршиддән чәһан пүрнур,
Аләм олмушду рәшки-вадиjи-Тур[1].
Гыш чәфасын көрән көнүлләр шад,
Рәнчи-сәрмадән олдулар азад.
Хәлг еjмән гәми-бурудәтдән,
Гәлбләрдә фәрәһ бу һаләтдән.
Һадисати-зәманәдән накаһ,
Әсди бир шиддәт илә бади-сиjаһ.
Дүшдү бир өзкә һалә бу аләм,
Напәдид олду нәjjири-ә'зәм;
Бәһри-симабтәк замину заман
Чүнбүшә кәлди, гопду бир туфан;
Етди бир нөв' зәлзәлә дили хак,
Аз галырды ки, синәләр ола чак;
Дәкктүл-әрз заһир олду һаман,
Тармар олду хиттеjи-Ширван;
Белә фәрjад чәкди куреjи-хак,
Санки торпаға дүшдү нөһ әфлак.
Һамы бу һалә валеһү мәфтун,
Накәһан һадис олду бир jанғын;
Тутду дүнjаны од шәрарәләри,
Jахды дүкканлары, имарәләри.
Нә'реjи-түндбад, һиддәти-нар,
Ләрзиши-әрз, сәдмеjи-әһчар.
Мачәра гәмли мачәра үстән,
Назил олду бәла бәла үстән.
Аллаһ, аллаһ, нәдир бу туфанлар?!
Аз галыр вәһмдән чыха чанлар.

Олду куја дәмидә нәфхеји-сур[2],
Мачәраји-гијамәт етди зуһур.
Әһли-Ширван һајиму һејран,
Әһли-мәһшәртәк олду сәркәрдан;
Гәлбләр долду рә'бү вәһшәтдән,
Гајәти-шиддәти-мәһабәтдән;
Олмады кимсә кимсәдән мүхбир,
Ашикар олду сирри-јәвми-јәфирр;
Һәр кәс өз нәфсини чәкирди кәнар,
Ата өвладдән едирди кәнар.
Галмады бәргәрар бир ханә,
Чүмлә мә'мур олду виранә;
Ани-ваһиддә хиттеји-Ширван
Олду, сәд һејф, хак илә јексан.
Ики миндән зијадә әһли-дијар
Топраг алтында чан вериб начар.
Јер чү арам тапды зәлзәләдән,
Иләлан... о мәрһәләдән, —
Аталар јадинә дүшүб өвлад,
Меһри-фәрзәнд илә чәкиб фәрјад;
Аталар фикринә галыб фәрзәнд,
Олду өвчи-сәмаје налә бүләнд.
Хырда әтфал изтираб илә
Атасын ахтарыр шитаб илә;
Гарышыб бир-бирә сәгиру кәбир,
Һамы дилләрдә кәлмеји-тәкбир;
Пири-Кән'ан кими һамы кирјан,
Һәрә бир Јусиф ахтарыр һејран;[3]
Тапмајыб гәлби-заринин сәмәрин,
Кимдән алсын чәванинин хәбәрин.
Мүхтәсәр ин ки, олду ахири-руз,
Зүлмәти-шәб едиб зуһуру бүруз;
О кечә бир гәрибә аләм иди:
Шәби-јә'с иди, лејлеји-гәм иди;
Күчәләрдә һамы; нә нару нә нур,
Гарышыб бир-бирә үнасү зүкур.
Һәр тәрәфдә гурулду бир матәм,
Һәр чәмәндә экилди нәхлеји-гәм.

Рәнчи-сәрмаву гүссеји-әмлак,
Һәр дәгигә тәвәлзүл ејләр хак.
Тифлләр шиддәти бүрудәтдән
Ағлашыр зар-зар вәһшәтдән;
Һәр тәрәф «вај оғул» сәдасиндән,
Гәмли өврәтләрин нәвасиндән —
Ешидәнләр јаныб кәбаб олду,
Дили-сәнки сијаһ аб олду.
Әлгәрәз, сүбһәтәк һамы кирјан,
Та ки, рузи-чәдид олду әјан,
Тазәләнди дүбарә дәрду әләм,
Долду дүнјајә шивеји-матәм;
Куһкәнтәк һамы чәкиб фәрјад,
Санки Ширинин ахтарыр Фәрһад[4]
Алдылар чүмлә әлләрә тишә,
Јох көнүлләрдә өзкә əндишә:
Атадыр, ахтарыр оғул бәдәнин,
Анадыр, сејр едир бәла чәмәнин;
Бачылар нә'шин ахтарыр гардаш,
Еләјир сәнку хак ичиндә талаш;
Ахтарыр һәр кәс өз өләнләрини,
Чыхарыр руһсиз бәдәнләрини;
Парә-парә о сәрви-зибаләр,
Әзилиб гамәти-диларалар;
Күл кими чисмләр һамы бируһ,
Әзилиб баш, бәдән олуб мәчруһ.
Мүрдәләр чисми рәһкүзарләрә
Төкүлүб кушәву кәнарләрә;
Кими тәгсил едир оғул бәдәнин,
Кими һазыр едир ана кәфәнин.
Нимчан чисмләр нә һаләтдән,
Кәсрәти-шиддәти-чәраһәтдән,
Сәдмеји-сәнкдән батыбды сәси,
Гүдрәти јох вә лејк вар нәфәси.
Бир нечә нә'шләр олуб мәфгуд,
Һејф ким, һасил олмајыб мәгсуд.
Бипәдәр гызларын нәвасиндән,
«Ша Һүсејн, ва Һүсејн» сәдасиндән, —

Ган олурду көнүл о һаләтдән,
Санки бир ан иди гијамәтдән.
Дүшдү афагә наләвү әфган,
Рәһм гыл, еј худаји-ковну мәкан!
Нә тәаму нә фәршү нә чамә,
Хәлгә дүшвар олуб бу һәнкамә.
Гәһти-нан олду бәдтәрин бәла,
Аллаһ, аллаһ, нәдир бу дәрдә дәва?!

✦✦✦

Мәликов, о Һәсән бәји-зишан,
О әмини-хәзанеји-еһсан,
Елмү фәһмү кәмалилә мүмтаз,
Синеји-сафи кәнзи-ләʼләи-раз;
Һүнәри фәзлдир, әдәб кари,
Әгли пакизә, һүччәт играри.
Дәхи аличәнаб комитетләр,
О әдаләтмәаб комитетләр,
Һиммәтү мәрһәмәтләри шајан,
Рәһми-бимүнтәһаләри пајан.
Бәрәкаллаһ ки, саф синәләри,
Әһләг елмү әдәб хәзинәләри;
Шамили-һал олуб ифадәләри,
Мәрһәми-дәрдү дил ирадәләри;
Көрмүшүк лүтфи-бинәһајәләрин,
Еј худа, гыл бүләнд пајәләрин!
Хәлгә чох көрмә бу чәнабләри,
Һифз гыл сән бу мүстәтабләри!
Бизә чох кишвәрү вилајәтләр —
Етдиләр лүтфләр, инајәтләр.
Үмәнаји-әлијјеји-дөвләт,
Рүәсаји-мәзаһибү милләт,
Үләмаји-изами-динпәрвәр,
Фүгәраји-гәјури-һәр кишвәр,
Әһли-Гафгаз көстәриб гејрәт,
Әһли-Русијјә ејләди һиммәт.
Лејк бу Бадикубә әснафи,
Хаһ түччар, хаһ әллафи

Етдиләр мүбтәлаләрин дилшад,
Едә һәг бу бәләдләри абад!
Зөвчеји-хан, о бануји-еʼзаз,
Сакини-кишвәри-Владгафгаз,
Әбртәк һиммәти төкүб баран,
Сејлтәк гејрәти едиб чәрәјан,
Каһ чадыр ејләјиб бәрат бизә,
Каһ пул етди илтифат бизә;
Мәрһәба, гејрәт етди мәрданә
Сакинани-дијари-Ширванә!
Еј худа, лүтфини инајәт гыл,
Хани-хүлдашијанә рәһмәт гыл!
Сабира, еј әсири-гејди-бәла!
Шеʼрдир кәрчи шивеји-шүәра,
Лејк көфтардән дуади гәрәз,
Шеʼрдән ејни мүддәади гәрәз...

[ШҮКР ЛИЛЛАҺ КИ, АФИТАБИ-СҮХӘН]

Шүкр лиллаһ ки, афитаби-сүхән
Шәрги-мә'надән олду чөһрәнүма;

Чыхды бир күн ки, тәл'этиндән едә
Мәшригү мәғриб әһли кәсби-зија;

Олду бир нур сатеү ламе',
Ола рөвшән бу нур илә дүнја.

О ки, дәркаһи-һәггә илләр илә
Кечә-күндүз едәрдик истид'а, —

Әһсәнүлвәчһ илә мүјәссәр олуб,
Шүкр ким, шамил олду лүтфи-худа.

Истичабәт тапыб дуаләримиз,
Шәһри-Тифлисдә олуб бәрпа

Бир гәзетханә ким, ифадәләри
Һәр мүәммаја кәстәрир мә'на.

Бир гәзетханә ким, мәталибинә
Һәр мәмаликдә мүштәри пејда,

«Шәрги-Рус»[1] илә интихаб тапыб,
Та верә күн кими чәһанә зија.

«Шәрги-Рус»ун јеканә мүмтази
Бәһри-елмү әдәб Мәһәммәд аға[2];

Мәтләби дилрүба, гәрибүлфәһм,
Сөзләри руһбәхшү зөвгәфза.

Кәлиматы мүфиду мүстәһсән,
Һәрәкаты һәмишә сидгү сәфа.

Биз кәрәкдир тәјәммүнән бу күнүн
Мислини илдә ејд едәк ичра.

Вар үмидим ки, әхтәри-игбал
Өвчи-мәгсуддә тута мә'на;

Ола бидар талеи-мәс'уд,
Ача минбә'д дидеји-шәһла;

Ола кәсби-үлумә сә'ји-бәлиғ,
Гыла тәһсили-елм сүбһү мәса.

Инди бир әсрдир ки, елм кәрәк!
Долуб алати-елмлән дүнја.

Һансы бир елмдир ки, тәһсили
Бизә үсрү һәрәч олуб, аја?

Меһрибан падшаһи-адилимиз
Едә һәг сәлтәнәтдә ками-рәва;

Һәр мәмаликдә, һәр вилајәтдә
Гајәти-рәһмү лүтфдән һәгга;

Дөшәјиб кәсби-елмә бәсти-бәсит
Ушголалар ачыб, гојуб молла

Ки, бизимтәк дәни рәијјәтләр,
Һәрә бир елмдә олаг дана.

Аһ ким, хаби-гәфләт илә бизим
Өмри-пүрмајәмиз кечибди фәна.

Долуб елм илә саһәти-аләм,
Бизә јох бәһрә елмдән әсла.

Рәмз һәл-јәстәви мүдәлләлдир,
Бир дејил шәхси-курлән бина.

Кәсби-елмә сәбәб фәраһәмдир,
Сабирә, бир зәман ајыл, јатма!

Гыл дуаләр ки, «Шәрги-Рус»музун
Тәл'этиндән ола чәһан бејза.

МҮСӘЛМАН ВӘ ЕРМӘНИ ВӘТӘНДАШЛАРЫМЫЗА

Әсримиз хаһиш едәркән иттифагү иттиһад,
Ҹүмләмиз әмниjjәт ичрә алмаг истәркән мурад,
Беjнимиздә joх икән бир кунә әсбаби-тәзад,
Бу вәтән өвладинә ариз олуб бүғзү инад,
Мүслиманла ермәниләр беjнинә дүшдү фәсад,
Jохму бир саһибһидаjәт, jохму бир әһли-рәшад?!

Еj сүхәнданан, бу күнләр бир һидаjәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсиjjәтә даир хитабәт вәгтидир!

Ики јолдаш, ики гоншу бир вәтәндә һәмдиjар,
Әсрләрчә өмр едиб, сүлһ ичрә булмушкән гәрар,
Фитнеjи-иблиси-мәл'ун олду накәһ ашикар...
Көр ҹәһаләтдән нә шәклә дүшдү вәз'и-рузикар!
Гәтлү гарәт бишүмарү шәһрү гәрjә тарумар...
Әл'әман, бу фитнәjә чарә гыл, еj пәрвәрдикар!

Еj сүхәнданан, бу күнләр бир һидаjәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсиjjәтә даир хитабәт вәгтидир!

Фитнәләр ким, фаш олур, билмәм нә һаләтдән төрәр,
Әгл бавәр еjләмәз ким, адәмиjjәтдән төрәр,
Мүслимиjjәтдән вә jахуд ермәниjjәтдән төрәр,
Шүбһә jохдур, ҹәһлдән, jаинки гәфләтдән төрәр,
Бу мүсибәтләр бүтүн бүғзү әдавәтдән төрәр,
Бу әдавәт мүтләга һали-зәлаләтдән төрәр;

Еj сүхәнданан, бу күнләр бир һидаjәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсиjjәтә даир хитабәт вәгтидир!

Һәгги хәлгә билдириб дәф'и-зәлаләт етмәли,
Күн кими табан едиб, памали-зүлмәт етмәли,
Набәҹа бу ишләрин дәф'индә гејрәт етмәли,
Хатири-мүғбәрдән рәф'и-күдурәт етмәли,
Чарәсази-сүлһ олуб дәф'и-хүсумәт етмәли,
Сабира, беjнәлмиләл тәдбири-үлфәт етмәли!

Еj сүхәнданан, бу күнләр бир һидаjәт вәгтидир!
Үлфәтү үнсиjjәтә даир хитабәт вәгтидир!

[ШИМДИ ФҮРСӘТ ВАР ИКӘН БИР ИШ КӨР ИСТИГБАЛ ҮЧҮН!]

Гылма, еj мүн'им, тәҹаһүд кәсрәти-әмвал үчүн,
Етмә сәрф өвгатыны ҹәм'иjjәти-әсгал үчүн,
Дүшмә исте'ҹала нәфсин көстәрән амал үчүн,
Кәнди фикриндә чалышмаг анҹаг истиглал үчүн!
Кетди әлдән милләтин, фикрин нәдир әмсал үчүн?
Шимди фүрсәт вар икән бир иш көр истигбал үчүн!

Накәһан бәр'әкс олур һалынҹа тәгдири-гәза,
Һушjар ол, өвдәт етмәз сәркүзәшти-ма-мәза!

Бинәваләр кәрдәниндә фәгрдән зәнҹирә бах,
Мүбтәлаләр аһи-ҹансузиндә мин тә'сирә бах,
Jатма раһәт, милләтиндә нәлеjи-шәбкирә бах,
Дүнки дәрвиши бу күн мүн'им едән тәгдирә бах,
Дүнки мүн'им бир кәда олмуш, көз ач, тофирә бах,
Гыл ҹәһанә бир нәзәр, мәхруб олан тә'мирә бах,

Пәрниjан наимләри олмуш һәмағуши-түраб,
Jа бәни-адәм ләду лилмөвто вәбну лилхәраб*.

Билмәзәм тәксири-микнәтдән нәләрдир ниjjәтин?
Сирри тә'мини-тәәjjүш исә чохдур микнәтин,
Кәр jығыб, һәсрәт гоjуб кетмәксә, бошдур зәһмәтин,
Бари, еj гафил, бу күн әлдә вар икән фүрсәтин,
Бир бинаjи-хеjрә бани ол, учалсын һиммәтин!
Та бу һиммәт саjәсиндә хеjрә чатсын милләтин!

Вар икән бу милләти-исламдә мин еһтиjаҹ,
Һеjф ким, һиммәт едән jохдур ки, гылсын бир илаҹ...

* Тәрҹүмәси: һәр бина виран олур, һәр кәс олур, ахыр өлүр.

1287—21

Еjгизу, ja мә'шәрәл-ислам, гәфләт та бәкеj?
Еjшү ишрәт бәстәриндә истираhәт та бәкеj?
Нөвми-шәтва ичрә мүстәғрәг хударәт та бәкеj?
Аләми-исламдә бунча әталәт та бәкеj?
Бу тәдәнни, бу тәнәззүл, бу кәсаләт та бәкеj?
Кетди иззәт, батды миллләт, фәгрү зилләт та бәкеj?

Јетдиләр сәрмәнзилә әғјар, ja гөвм әррәhил!
Еjгизу вәстә'чилу, ja әhлә-ислам, әддәхил![1]

Фејзи-тәhсилә мәкәр габил деjил өвладымыз?!
Ја мәкәр јох иктисаби-елмә исте'дадымыз?!
Талиби-тәhсил икән күллиjjәтән әфрадымыз —
Һанкы мәктәбдән нә дәрс алсын бу күн әhфадымыз?
Јохму бир зиhиммәт олсун баиси-иршадымыз?
Әлмәдарис, әгнија, сиздәнди истимдадымыз!

Сиздән әлhәг гәлби-миллләт, руhи-үммәт шад олур!
Бинәва Сабирләрин анчаг иши фәрјад олур...

[1] Тәрчүмәси: Јатмајын, бир сә'ј един, еj әhли-ислам, әл'-әман!

СӨЗ

Еj сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават,
Сәндән алыјор нурү зијаји hәмә зәррат.

Бир нури-hәгигәтсән, едиб hәг сәни назил
Ким, бәхш едәсән күлшәни-насутә фүјузат.

Кәh левhдә мәстур, гәләмдән кәhи чари,
Кәh әршдә мисбаh, кәhи фәршдә мишкат.

Субhи-әзәлидән үзүн етдикдә тәчәлли,
Мәhв олду чәhаны бүрүjән дудеји-зүлмат.

Олмуш бүтүн әрбаби-нәзәр ашиги-hүснүн,
Тәнвири-үјун ејләјир әрбаби-кәмалат.

Бир моhибеји-лүтфи-худасән ки, hәгигәт,
Инсанлар едир затын илә фәхрү мүбаhат.

Сәркәшләрин hәп таәтә мәчбур едијорсан,
Тә'сири-нүфузунла әрир санки чәмадат.

Еj баригеји-фикр, әја ләм'еји-вичдан!
Еj шә'шәеји-гәлб, әја нури-хәјалат!

Нөв'и-бәшәрә тәрбијәбәхш олдуғун үчүн —
Кәр денсә сәзадыр сәнә үммүл-әдәбијјат.

Сәнсән фүсәhаји-әрәби ејләдин илзам
Изhар бәлағәтлә, әја нури-hидајат.

Мүмтаз еләдин нөв'и-бәни-адәми әлhәг,
Инсан сәнин илә едиб еhрази-мәгамат.

Вичдану дили-Сабирә нәшр ејлә фүјузин,
Та ким, битә көнлүндә рәјаhини-кәмалат.

[ГӘРИНИ-МӘҒФИРӘТ ГЫЛ, ЈА ИЛАҺИ]

Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин[1] вәфалы падшаһи!..

Бу һали-зари-мәһруманәмизлә,
Мәлали-нәфси-мәһмуманәмизлә,
Хүлуси-гәлби-мә'суманәмизлә.

Сана әрз еjләриз биз, ја илаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Худавәнда, кәрима, кирдикара,
Онилә рәһмәтинлә гыл мүдара,
Олуркән фөвт, едиб ислами иһја,

Сәадәт рүтбәсин алды кәмаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Мүгәддәс фикри, пак әгли, зәкаси,
Вәтән өвладынын олду бәгаси,
Вериб Иранә гануни-әсаси,

Бүтүн Иранын олду гибләкаһи;
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Һүмаји-руһини хүлдашијан ет,
О зати-әгдәси чәннәтмәкан ет,
Мүбарәк гәбрини рәшки-чинан ет,

Ајырма рәһмәтиндән сән бу шаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Онун гануни-пакин пајидар ет,
Вәлиәһдин мүсават ихтијар ет,
Рәијјәтдуст, һүрријјәтшүар ет,

Шәрәфләнсин бу јолда иззү чаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

Шәһи-Иран Мәһәммәд шаһи-ә'зәм,
Узун өмр еjләсин ол зати-әкрәм,
Ола гануни-әдл илә мүнәззәм

Үмури-дөвләти, мүлки, сипаһи,
Гәрини-мәғфирәт гыл, ја илаһи,
Мүзәффәрдин вәфалы падшаһи!..

АБДУЛЛА ЧӘВДӘТИН ӘШ'АРЫНЫ ТӘХМИС

Әчәб, кәшфи нигаб етмәзми јарым руји-зијбадән,
Зијаләндирмәз афагы фүруғи-аләмарадән?
Нә вәгт ол сүбһи-сафым ајрылыр бәс лејли-јәлдадән?
«Јолунда бин һәгигәт вердијим бир шанлы рә'јадән
Галан пишаниjи-өмрүмдә бир набуд кәвкәбдир».

Һума пәрваз олуб учмагда икән өвчи-ә'ладән,
Алыб сәјјад охун накәһ јыхылдым хакә баладән,
Севинсин, сөјлә, сәјјадым ки, мән көз јумдум әшјадән...
«Тәнәффүрләр, тәрәһһүмләр, тәхәттүрләрлә дүнјадән
Күзарим зәхмдари-вәсл бир һичри-мүкәвкәбдир».

ТӘҺӘССҮР

Истәнилир иттифаг,
Көстәрилир инфираг.

Олсајды сәфа зүмреји-ирфан арасында,
Галсајды вәфадән әсәр ә'јан арасында,
Дурсајды сәдагәт бәј илә хан арасында,
Галмазды кәдәр зәррәчә инсан арасында!

Да'и бә үхуввәт олур икән бизә Гур'ан,
Әмр ејләр икән бирлијә пејғәмбәри-зишан,
Тапмазсан ики мүттәфигүррә'ј мүсәлман
Гафгазда олан бир нечә милјан арасында!

Динмәз әчәба мә'нији-Гур'ани биләнләр,
Исламы белә тәфригәдә хар көрәнләр,
Ај, охумазлар нә үчүн дини бөләнләр,
(Кану шијәән) рәмзини Гур'ан арасында!

Ахыр бу нә тәфригү тәхәллүфдүр, еј үммәт?!
Әлдән кедијор, динләмәјирсизми бу милләт?!
Та кеј бу тәхәллүф, бу тәфәррүг, бу әдавәт
Бир дин, бир исламү бир иман арасында?!

Вабәстә мүсәлманларадыр гејрәти-ислам,
Етсин дә кәрәк мүслүм олан хидмәти-ислам,
Әфсус ки, бинһиммәт олуб милләти-ислам
Дүнјадә олан мүхтәлиф әдјан арасында!

Бир илдир олур зүлмлә тарач мүсәлман,
Әтраф бәләдләрдә галыр ач мүсәлман,
Ајә, нә рәвадыр ола мөһтач мүсәлман
Күн ризгинә бир бојлә мүсәлман арасында?!

Исламымызы етмәлијиз бојләми иһја?!
Иманымызы гылмалыјыз бојләми ифа?!
Ислам о дејилми ки, чијәркушеји-Зәһра
Баш верди јолунда сусуз, ал ган арасында!

Биз милләтә лазыммы дејил бу тәбәиjјәт?
Биз үммәтә вачибми дејил гејрәти-милләт?
Еj ваj ки, гејрәт охујур бизләрә лә'нәт,
Миллиjјәтә хидмәт едән инсан арасында!

ТӘРАНЕЈИ-ШАИРАНӘ

Сүлуки шаирин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?
Вәтәнпәрәстә бу мәсләк рәва дејил дә, нәдир?

Насыл да әсрә көрә мәзһәр олмасын шаир?!
Фүады ләвһеји-кијтинүма дејил дә, нәдир?

Хәјалы мәс'әдәтү е'тилаји-әһли-вәтән,
Шүары милләтә меһрү вәфа дејил дә, нәдир?

Сәрири-сәлтәнәти-шаиранә маликинин
Ливаји-һиммәти иззәткүша дејил дә, нәдир?

Вәлејк чаизәчулугла вәсфку шаир
Шу мәсләкиндә јавунчу кәда дејил дә, нәдир?

Пула ситајиш едән шаирин бу гәһбәлији,
Нәһајәт, әгбәһ олан бир әда дејил дә, нәдир?

Дүри-хәзинеји-әһли-кәмал икән әш'ар,
Хәзәф бәһасына сатмаг чәфа дејил дә, нәдир?

Мәдиһәкуләрин әш'ары абруларытәк
Нисари-хаки-дәри-әгнијә дејил дә, нәдир?

Тәмәллүгатә јагышмаз тәбиәти-шаир —
Бу шивә мәсләки-әһли-рија дејил дә, нәдир?

Ријаны тәрк едәлим заһиди-ријакарә,
Дүрәнклик бизә нисбәт хәта дејил дә, нәдир?

Тәбәсбүсатлә һасил олан беш-он күнлүк
Өмүрдән исә бир өлмәк сәза дејил дә, нәдир?

Гулами-һиммәт олан шаири-гәзәлханын
Зәбаны, нитги һәгаигәда дејил дә, нәдир?

Демәм ки, шаир олуб һәчви-насә ач дилини,
Әминә һәчв, кәмали-әза дејил дә, нәдир?

Гәрәзлә бир кәсә итһами-ләғвкаранә —
Зәһи гәбаһәти-әглү зәка дејил дә, нәдир?

Демәм ки, фасиди васф ет, сакын фәсадындан!
Јаманә јахшы демәк насәза дејил дә, нәдир?

Вәлејк чадеји-инсафдән кәнар олма
Ки, раһи-әдл сирати-һүда дејил дә, нәдир?

Ризаји-һәгги көзәт, кет рәһи-һәгигәтлә,
Бу јолда кәлсә бәла, һәг риза дејил дә, нәдир?

Әли, ишкәнчеји-әһли-дијарә ол Сабир,
Бәлаји-һүбби-вәтән лилвәла дејил дә, нәдир?

ИЛТИҺАБИ-ТӘӘССҮРАТЫМДАН ЈЕНӘ БИР ШӨ'ЛЕЈИ-ЧӘҺАНСУЗУМ

Әл'аман, еј шаһи-Јәсриб мәдфәну Мәкки вәтән,
Јa нәбијјүррәһмә, еј мәһбуби-рәбби-зүлминән,
Шәр'и-пакиндә һәрам олмагда икән суи-зәнн,
Үммәтин салим дејил бу хисләти-мәзмумәдән,
  Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
  Күл көнүлләр гөнчәләртәк бағры ган олмагдадыр!

Нәш'еји-сидгү сәфадән әһли-дил олмагда мәст,
Сағәри-ихлас олур сәнки-мәламәтдән шикәст,
Етмәдән тәһгиги-мәтләб хәлг олуб заһирпәрәст,
Чаһилү надан бүләндү агилү һушјар пәст,
  Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
  Күл көнүлләр гөнчәләртәк бағры ган олмагдадыр!

Истигамәт бирлә сәрв етдикдә мејли-е'тидал,
Тишеји-хәрратдән тәхлис үчүн булмаз мәчал,
Бир фәрағәт булмуш икән гәлб олур чаји-мәлал,
Күндә мин тазә бәлаја уғрајыр әһли-кәмал,
  Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
  Күл көнүлләр гөнчәләртәк бағры ган олмагдадыр!

Еј бәса мүслим ки, итһам илә тәкфир ејләнир,
Еј бәса али, күмани-бәдлә тәһгир ејләнир,
Сидг — кизбә, меһр — буғзү кинә тә'бир ејләнир,
Мүхтәсәр сидгү сәдагәт әһли тәкдир ејләнир,
  Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
  Күл көнүлләр гөнчәләртәк бағры ган олмагдадыр!

Дәсти-гәлб-ишкән чәсурү паји-һиммәт кәмгәрар,
Кари-батил һөкмфәрма, чешми-һәгбин пүрхумар,
Бәхт тирә, јар садә, чәрх кәч, ел һијләкар,
Әср намәрд, әһл биелм, әмр мүшкил, елм хар,
  Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
  Күл көнүлләр гөнчәләртәк бағры ган олмагдадыр!

Ја нәбијјәл-мүслимин, еј һәг-тәала рәһмәти,
Чох фәнадыр әмримиз, дәрк ејлә һали-үммәти,
Кетди иззәт, батды шөвкәт, тутду зилләт милләти,
Әл'әман, сүммәл'әман (ја мән илејкә һачәти),
Тири-суи-зәннә салеһләр нишан олмагдадыр!
Күл көнүлләр гөнчәләртәк бағры ган олмагдадыр!

ШӘКИБАИ

Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дурар,
Өмр вардыгча һәвәс ашиги-рисвадә дурар!

Сејли-тә'н ојлә тәмәввүчлә алыб дөврү бәрим —
Вәнзәрәм бир гочаман дағә ки, дәрјадә дурар!

Дөјсә дә чанымы минләрчә мәламәт ләпәси,
Зөврәги-һиммәтим әввәлки тәмәннадә дурар!

Бисүтун синәсинә дәјсә дә мин тишә, јенә
Чөврә тәмкин едәрәк дурдуғу мә'вадә дурар!

Нәгди-чан исә бәһаји-тәләби-јар, иштә,
Чан бәкәф ашиги-садиг белә сөвдадә дурар!

Нә гәм, уғратса да бир күн мәни ифнаје заман,
Мән кедәрсәмсә мәрамим јенә дүнјадә дурар!

Дурмушам пишү пәси-тә'ндә, Сабир, нечә ким,
О әлифләр ки, пәсү пиши-этә'надә дурар![1]

ӘНИН

Учдун, еј руһи-пүрфүтуһи-Һәсән!
Учушун изтирари-тәндәнми?
Гоча бүлбүл, нијә савулдун сән?
Ја сәфа булмадын чәмәндәнми?

Еј һәгиги мүчаһиди-ислам!
Нәшри-ирфанда етдијинчә дәвам —
Сәни аламә јахды јохса әвам?
Кедишин кәсрәти-миһәндәнми?

Јохса әкдикчә тохми-сидгү сәфа
Сәни тәкдир едирмиш әһли-чәфа?
Көзләдикчә бу јолда шәрти-вәфа,
Көрмәдин јардым әһли-фәндәнми?

Еј Әкинчи[1], мәзариатында
Булмадынса сәмәр һәјатында,
Иштә һәнкамеји-мәматында
Бу тәнәббүт дејил Һәсәндәнми?

Лејк милләт фәгәт сифатын үчүн,
Мүтәзәккир нүути-затын үчүн,
Әсәфа, бир бина симатын үчүн
Јадикар олмасын да сәндәнми?

Һәсәним, шимди гыл бeһиштә хүрам,
Онда Сејјид Әзимә сөјлә салам:
Кеј мәһин шаири-бәди'кәлам
Бир хәбәр тутмасан вәтәндәнми?

Үрәфа мәскәни олан Ширван
Чүһәла хабкаһидир әл'ан;
Бизи иғфал едән бу нүктә һәман
Кәндимиздән дејил, зәмәндәнми?

НӨВҺӘ

Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлалы көрсәнир!
Јохса сәбати-аләмин һијни-зәвали көрсәнир!

Ајинеји-чәһанда бир сурәти-гәм нүмаләнир,
Вәг'еји-Нуһдур мәкәр ким јенә ибтидаләнир?
Јохса синини-аләмин күнләри интиһаләнир,
Ја ки, мәһи-мәһәррәмин тазә һилали көрсәнир!

Еј үфүг, олма мүнчәли әрсеји-фачиат үчүн,
Етмә әјан һилалыны матәми-каинат үчүн,
Тиғи-чәфајә кәсмә бу тәшнәләри Фәрат[1] үчүн,
Нәһри-Фәратә бах, нечә ма'и-зүлали көрсәнир!

Ај ачылан сәбаһи-гәм, шам ол, ачылма бир зәман!
Јәсрибү Мәккә сәрвәрин салма бәлајә әл'әман!
Кәрчи Ирагә чөлб едир мири-һичази куфијан,
Лејк бу јолда онларын өзкә хәјали көрсәнир!

Кетмә, дур, еј гәтари-гәм! Көр учалан нәваләри,
Чәкмә дијари-гүрбәтә бу вәтән ашинаһләри,
Дүз дејил әһли-куфәнин әһдләри, вәфаләри,
Әһд шикәндир агибәт, кәрчи вәфалы көрсәнир!

Кирјеји-зарим етмәди аләми гәрги-әшки-тәр,
Чани-чәһаны тутмады атәшә, одланан чијәр,
Башла фәғанә бари, еј бүлбүли-тәб'и-нөвһәкәр,
Сәнлә бәлалы Сабирин башы бәлалы көрсәнир!

[ЧҮНКИ ВҮЧУДИ-АЛИМ БИР НЕ'МӘТИ-ХУДАДЫР]

Чүнки вүчуди-алим бир не'мәти-худадыр,
Не'мәт ки, кетди әлдән, ган ағламаг рәвадыр!

Әһли-һәгин әвамә нисбәт дејил вәфаты,
Бил, алимин һәјатә тәбдил олур мәматы,
Батиндә һәм мүсибәт чулғар мүкәввәнаты,
Анчаг көрүр о көз ким, мәнзури ибтиладыр!

Тәрк ејләдикдә алим бу аријәтсәрани,
Олдугда дидәләрдән гаиб дејил дә фани,
Мүлки-бәгадә ејләр бир сејри-чавидани,
Хасани-бәзми-һәглә һәмханеји-бәгадыр!

Анчаг биз ағларыг өз һали-фикарымызчын,
Заһир олан бәлајә әһли-дијарымызчын,
Үммидкаһ итирмиш әтјами-зарымызчын,
Не'мәт ки, кетди әлдән, фәрјадымыз сәзадыр!

Еј алими-һәгиги, галдыгча ад сәндән,
Олмазмы зикри-хејрин дилләрдә јад сәндән,
Чүн јадикар галды бир иттиһад сәндән,
Исмин Мәчид олуркән мәчдин дә бәрмәладыр!
Сабир мүсибәтиндә дилдадеји-бәладыр!

[ЕЈ МҮСИБӘТЗӘДӘ ДИНДАШЛАРЫМ, ЕТДИКЧӘ НӘЗӘР]

Еј мүсибәтзәдә диндашларым, етдикчә нәзәр,
Көрүрәм мән сизи бир башга мүсибәтдә бу күн!

Аман аллаһ, бу нә һаләт, бу нә туфани-бәла,
Тапырам сизләри бир вәртеји-һејрәтдә бу күн!

Әчәба, бир јени афәтми јетиб, ја нә үчүн
Булунурсуз белә бир һали-фәлакәтдә бу күн?!

Бахышырсыз нә сәбәбдән белә һејран-һејран,
Никәрансыз нијә бу бејти-ибадәтдә бу күн?!

Нәзәри-һејрәтиниз мәсчидү кәһ минбәрдир,
Ахтарырсыз кими меһраби-имамәтдә бу күн?!

Әсәфа, синеји- меһраб да чак етмәдими
Көрүбән бојлә јара синеји-үммәтдә бу күн?

Сиз дејилсиз фәгәт ол алими-паки арајан,
Ачыб ағушуну күрсијји-хитабәт дә бу күн!

Бах, насыл мәсчидә бир һүзн гонур, куја ким
Тапмајыр јарыны бир бојлә чәмаәт дә бу күн!

Чәкилиб көјләрә зикр етдији тәһлили дәхи,
Дөшәниб торпаға сәччадеји-таәт дә бу күн!

Һардасан, еј пәдәри-мә'нәвији-әһли-вәтән?
Вәтән өвлады јаныр атәши-фиргәтдә бу күн!

Әбәди һичринә табавәри-гәм булмаз идик,
Етмәсәјди хәләфин чилвә нијабәтдә бу күн!

Мустәфа һөрмәти-зишә'нинә ја рәбби-мәчид,
Руһуну ејлә дуаку бизә чәннәтдә бу күн!

1287—22

Мүттәһид олмада тәвфигини гыл үммәтә бәхш,
Һисси-миллијјәт ојандыр дили-милләтдә бу күн!

Јашат аләмдә мәһәббәтлә, үхүввәтлә бизи,
Нечә ким, өмр едириз еjни-үхүввәтдә бу күн!

Онун өвладына, ихванинә вер әчри-чәзил,
Сабир ет хијшү тәбарын бу мүсибәтдә бу күн!

РӘҺКУЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨҺТАЧИ-МӘСАРИФ

Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!
Бир ләгмә нан үчүн көзү кирјан олан чочуг!
Әшкилә абрусу да ризан олан чочуг!
Мәтлуби нан, газандығы һирман олан чочуг!

Инсан кими билинсә иди гәдрү гијмәтин,
Ачмыш олурду мәктәби-милли чәмаәтин,
Дәрк етмәк истәмир һәлә бу фејзи милләтин,
Галсын ниһан вәдиеји-фитри-мәһарәтин;
Еј еһтишами-милләти талан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Еј көвһәри-фитадә-бәкил, гал ниһан һәнуз,
Сәррафи-гәдрдан дејил исламјан һәнуз,
Мәшғул хурдү хабдыр әрбаби-шан һәнуз,
Вар орталыгда сөһбәти-дә'ваји-нан һәнуз,
Јох көвһәри-сәадәтә хаһан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Һәгли дејил о ким сәнә дер: вар гәбаһәтин;
Мәнчә гәбаһәт исә олур һали милләтин...
Етсәјди тәрбијәт сәни әһли-вилајәтин,
Саиллијә галырмыды һәркиз дә рәғбәтин?!
Башсыз галыб ајаглара үфтан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Еј нәхлеји-вәтән, әсәф олсун бу һалына
Ким, бәхши-тәрбијәт едәнин јох ниһалына!
Билмәм нәләр кәлир шу гаранлыг хәјалына...
Бахдыгча јалү балына јандым мәлалына!
Еј вадији-сәфаләти пујан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

Олсун әсәф о милләтә ким, бихәјалдыр,
Јахуд хәјалы кәндинә тәксири-малдыр;
Јаврум, гузум, јатанлар ајылмаз, мәһалдыр,
Анчаг мәнимки налә, сәнинки суалдыр...
Еј мән кими тәнәффүрә шајан олан чочуг!
Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!

НӘ ЈАЗЫМ?

Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым,
Көрдүјүм никү бәди ејләјим изһар, јазым,
Күнү парлаг, күнүзү ағ, кечәни тар јазым,
Писи пис, әјрини әјри, дүзү һәмвар јазым,
    Нијә бәс бојлә бәрәлдирсән, а гаре, көзүнү?
    Јохса бу ајинәдә әјри көрүрсән өзүнү?!

Ше'рә мәшғул едәрәк хатири-гәммајилими,
Гојурам ганшәримә кағизими, чернилими,
Кәлирәм јазмаға бир кәлмә, — тутурсан әлими,
Горхурам, ја нә үчүн, — чүнки кәсирсән дилими!
    Еј әчәб, мән ки, сәдагәт јолуну азмајырам,
    Һәлә көрдүкләримин дөрддә бирин јазмајырам!

Һәлә мән дөрддә бирин јазмајырам, карына бах,
Үстүмә күндә сөјүрсән бу гәдәр, арына бах,
Өзүн инсаф елә, әфкарына, этварына бах,
Истәмирсән јазам? Өз ејбли кирдарына бах!
    Киши, сән ејбини ган, мәнлә әбәс чәнк еләмә!
    Өзүнү, һәм мәни бу барәдә дилтәнк еләмә!

Көрүр әрбаби-гәләм гајеји-амалынызы,
Мәндән артыг јаза билмәкдә икән һалынызы, —
Јазмыр онлар дәхи он дөрддә бир әф'алынызы,
Өзүнүзсүз олара јаздыран әһвалынызы...
    Јохса бу ејбдән аләмдә мүбәррадыр олар,
    Бојлә алчаг јазыдан мин кәрә ә'ладыр олар!

Нечә мән дөрддә бирин јазмаға ејмән дејиләм,
Горхур он дөрддә бирин јазмаға һәм әһли-гәләм;
Сән әкәр сөз верәсән: «Горхма, гыл әһвали рәгәм»,
Вәз'и-һалын јазыларса зили-зилү бәми бәм,
    Елә бир һалә дүшәрсән ки, түкүн биз-биз олар,
    Әјнинә кејмәјә шеј тапмасан, астар үз олар!..

СӘТТАРХАНА

Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир,
Нә'рәји-шуридәми зәнн етмә бир әфсанәдир,
Шаирәм, тәб'им дәниз, ше'ри-тәрим дүрданәдир,
Бәһчәтим, ејшим, сүрурим, вәчдим әһраранәдир,
    Инчизабим чүр'әти-мәрданеји-мәрданәдир,
    Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Та ки, милләт мәчмәни Теһранда виран етдиләр,
Түркләр Сәттархан илә әһдү пејман етдиләр,
Зүлмү истибдадә гаршы нифрәт е'лан етдиләр,
Милләтә, миллијјәтә чан нәгди гурбан етдиләр,
    Ајеји-«зибһи-әзим» итлагы ол гурбанәдир,
    Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Һәг мәдәдкар олду Азәрбајчан әтракына,
Али-Гачарын[1] протест етдиләр Зәһһакына,
Ол шәһиданын сәлам олсун рәвани-пакына
Ким, төкүлмүш ганлары Тәбризү Теһран хакына,
    Онларын чәннәт дејилдир мәнзили, аја, нәдир?
    Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Иштә Сәттархан, бахыз, бир нөв' игдамат едиб,
Бир вәзирү шаһы јох, дүнјаны јексәр мат едиб,
Ирзи-исламы, вәтән намусуну јүз гат едиб,
Һөрмәти-һејсијјәти-миллијјәтин исбат едиб,
    Инди дүнјанын тәвәччөһ нөгтәси Иранәдир,
    Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Иштә Сәттархан, бахыз, Ираны иһја ејләди,
Түрклүк, иранлылыг тәклифин ифа ејләди,
Бир рәшадәт, бир һүнәр көстәрди, дә'ва ејләди,
Дөвләтин бир ејнини[2] дүнјадә рисва ејләди,
    Гачмајыб пәрванәтәк оддан, демә пәрванәдир,
    Афәриним һиммәти-валаји-Сәттарханәдир.

Афәрин тәбризиjан, етдиз әчәб әhдә вәфа!
Дустү дүшмән әл чалыб еjләр сизә сәд мәрhәба!
Чох jаша, дөвләтли Сәттар хан, әфәндим, чох jаша!
Чәннәти-ә'ладә пеjғәмбәр сизә еjләр дуа,
Чүн бу хидмәтләр бүтүн исламәдир, инсанәдир,
Афәриним hиммәти-валаjи-Сәттарханәдир.

[JАШАДЫГЧА ХӘРАБӘ ШИРВАНДА]

Jашадыгча хәрабә Ширванда
Бир сәфа көрмәдим о виранда.

Jашадыгча әзабә дүшдү тәним,
Мәнә зиндан кәсилди өз вәтәним.

Әбәдән олмадым о бүг'әдә шад,
Һасили-өмрүм олду hәп бәрбад.

Булмадым онда бир мүвафиг jар,
Jар сандыгларым бүтүн әғjар...

Дуст зәнн етдиjим бүтүн дүшмән,
Бунча дүшмән, фәгәт jазыг бир мән.

Бир бәдән мин чәфаjә таб едәмәз,
Хәстәләндикчә шәхс jол кедәмәз.

Залим етдикчә бинәваләрә зур,
Бинәва гачмаға олур мәчбур.

Агибәт игтидарымыз кетди,
Сабир икән, тәhәммүлүм битди.

Күвәниб әhлә олмадан фахир,
Бакыjа еjләдим сәфәр ахир.

Шаир икән вәтәндән аjрылдым,
Бүлбүл икән чәмәндән аjрылдым.

Шимди гүрбәт jолун алыб нәзәрә,
Олдум амадә, башладым сәфәрә.

Һәг мәдәд гылды, гејдими ачдым,
Башымы ичз илә алыб гачдым.

Та булундум Бакы дијарында,
Бир бөлүк әһли-дил чиварында.

Һәмдулиллаһ ки, неј шәкәр верди,
Аризу нәхлимиз сәмәр верди.

Әһсәнәллаһ көзәл-көзәл инсан,
Ләвһәшәллаһ бүтүн-бүтүн ирфан.

Чүмләси бир хәјал илә мәрбут,
Чүмләси иттифаг илә мәзбут.

Гамусу әһли-зәвгү әһли-сәфа,
Һәписи әһли-һалү әһли-вәфа.

Хассә бу мәчмәин диларами —
Зати али, Әлигулу нами.

Бәхти мәс'уд, синни-сали чәван,
Рә'ји пиранә, һеј'әти зишан.

Һүсни-сијрәтлә сурәтә малик,
Пак нијјәтлә иззәтә малик,

Фикри парлаг, хәјалы мүстәһсән,
Бојлә али чәнабә мин әһсән!

Дустдур әмнлә, әманәт илә,
Нечә ким, зиддидир хәјанәт илә.

Јарашыр наминә әмин десәләр,
Һәр ишиндә мин афәрин десәләр.

Ким әмин олмаса әманәтдә
Оламаз бу мәгами-иззәтдә.

Сафи-дил олмајынча бир инсан,
Она инсан десәк олур бөһтан.

Мәнчә инсан әмин олан кишидир,
Гуру инсанлыг һәр кәсин ишидир.

Еј мәним пак үрәкли һәмвәтәним,
Сәнлә көнлүм сүрурә чатды мәним!

Шаирәм, чүнки һәр кәси танырам,
Лүтф едирсән мана, буну ганырам.

Јох икән сәнлә бир рәфагәтимиз,
Нәрәдәндир бу рүтбә һөрмәтимиз?!

Бу фәгәт һүсни-нијјәтиндәндир,
Бу сәнин өз нәчабәтиндәндир.

Күн чыхарса, ишыг сачар һәр јан,
Булуд афагә јағдырар баран.

Һәнзәлин бәһри зәһр олур амма,
Бид бибәһрә, нәхлдә хурма.

Мүхтәсәр, јахшыдан јаман кәлмәз,
Јахшыдан бир кәсә зијан кәлмәз.

Јахшылыг етсә һәр насыл инсан,
Гәдрини анлајан едәр шүкран.

Мәндә јох лүтфүнә әвәз бир кар,
Һүнәри шаирин олур әш'ар.

Шаирә лүтф олурса, ја азар,
Писи пис, јахшыны да јахшы јазар.

Сәни јахшы көрүнчә пис јазамам,
Мән әдәб мәсләкимдә јол азамам.

Дејирәм, һәг сәни севиндирсин!
Хәл'әти-лүтф илә кејиндирсин!

Та ки, вар өмрү меһрлә маһын,
Сәнә чатсын нә исә дилхаһын.

Өмр едиб бәхт илә, сәадәт илә,
Јаша минләрчә ејшү ишрәт илә!

Һәмдәмин — хатирин севән бир јар,
Һәмгәмин — бир ај үзлү садә никар.

Мәчлисин ејшү зөвг илә долсун,
Дүшмәнин, һасидин зәлил олсун!

Сабирин ше'рдә дуасы будур,
Һәзрәти-һәгдән илтимасы будур:

Өмр едиб даима сәфа буласан,
Һәр заман, һәр дәгигә шад оласан!

ӘГВАЛИ-ҺИКӘМИЈЈӘДӘН МҮГТӘБИС БИР МӘНЗУМ

Көнүл, ол талиби-һикмәт, — о һикмәт ким, һәгигәтдир,
Һәгиги һикмәт анчаг һүсни-сијрәтдән ибарәтдир.

Һәкими-камил олмагчын дејилдир чох билик лазым,
Фәгәт игнаи-нәфсә мүгтәдир олмаг кифајәтдир.

Зәлаләт әһли һәр шеји кәч анлар, кәч дә һөкм ејләр,
О кәс ким, доғру јолу фәһм едәр — әһли-фәзиләтдир.

Олур аләмдә шәхсин һиммәти мигдари-фикринчә,
Нә һиммәт көзләнир ондан ки, әфкары гәбаһәтдир?

Пәдәрлә мадәрин нәсһиндән әсла тәлхкам олма,
Сәни тәкдирү тә'зир етсә дә, бир дадлы шәрбәтдир.

Доғушда ајрылыркән мүхтәлиф сурәтләрә инсан,
Мәматында ону јексан гылан хаки-нәдамәтдир.

Чәнаби-һәг о бәһри-бикирани-мәрһәмәтдир ким,
Она мүлһәг олан инсан шәрәфјаби-сәадәтдир.

ТӘБАӘТ

— Сәрмајеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?
— Тәһсили-үлум илә олур рүтбеји-ирфан!

— Елм исә олур һанкы мәкандан бизә васил?
— Мәктәбдә китаб илә олур сә'јлә һасил!

— Әнва'и-күтүб булду нә мәркәздә тәзајид?
— Ол мәтбәәдән аләмә бәхш етди фәвајид!

— Кәшф олду кимин сајеји-сә'јиндә бу сән'әт?
— Көстәрди Һутенберг[1] бу сән'әтдә мәһарәт!

— Кафи олуб ичрасы үчүн сәрвәти-бари?
— Мәфлук олуб ичрајә варынча бу шиари!

— Јетди нечә бәс мөвгеи-икмалә бу сән'әт?
— Етди ики сәрвәтли зәват илә шәракәт!

— Ширкәтлә мәкәр бојләчә мүшкүл олур асан?
— Ширкәтдәдир ичраји-әмәл, нәф'и-фираван!

— Етсәк нә олур биз дә белә ширкәтә игдам?
— Сус, сөјлә бизә тәфригәји, та едәк әнчам!..

[ИДРАКДИР МҮСИБӘТӘ МИЈЗАН, ӘВӘТ, ӘВӘТ]

Идракдир мүсибәтә мијзан, әвәт, әвәт,
Идраксизләрин ола билмәз мүсибәти;
Идракинин мәратибинә бағлыдыр фәгәт
Һәр бир кәсин тутулдуғу әндуһү мөһнәти.

[ДӘРДИМ ОЛДУР КИ, МӘНӘ АРИЗ ОЛАН ДӘРДЛӘРИН]

Дәрдим олдур ки, мәнә ариз олан дәрдләрин
Етмәјир бир кечә-күндүздә бири мәндә сәбат;
Мәнә ол мәртәбәдә дәрд һүчум ејләр ки,
Бир дәгигә белә галмаз бири сабит, һејһат!..

[БИР ӘЗМДӘ СӘБАТ ЕДӘМӘЗ ӘҺЛИ-ЕҺТИЈАЧ]

Бир әзмдә сәбат едәмәз әһли-еһтијач,
Пул гаршысында ачиз олур фәгрү мәскәнәт;
Лакин шу еһтијачы јыхарса јыхар о ким,
Сәрмајеји-һәјати ола елмү мә'рифәт.

[ЕЈ ДИЛБӘРИ-ҺҮРРИЈЈӘТ, ОЛАНДАН БӘРИ АШИГ]

Еј дилбәри-һүррийјәт, оландан бәри ашиг
Көнлүм сәнә, чарпышмададыр рузү шәб илә!
Дерләрсә әкәр ишбу сәбәбдән мәнә фасиг,
Пәк мүфтәхирәм мән дә бу али ләгәб илә!

БӘНЗӘТМӘ

Севдаји-мәвәддәтдән
Хали көрүнүр башлар;

Биканә билир јексәр
Гардашлары гардашлар.

Көзләр дәхи ган сачсын,
Битсин сачылан јашлар;

Ағлар бизә торпаглар,
Дағлар, дәрәләр, дашлар...

Зинһар, едәлим хидмәт
Инсанлыға, јолдашлар!

Гејрәт, а вәтәндашлар!
Һиммәт, а вәтәндашлар!

1287—23

РУҺУМ!..

Руһум, еј шаһбази-үлвијјәт,
Һиммәтимтәк фәзадә пәрваз ет!
Уч! Уч! Өвчи-сәмадә пәрваз ет!
Тәнкнаји-бәдәндә вар хиффәт.

Ашијани-бәдәндә етмә гәрар,
Јанма сән дә мәним кими нарә!
Буламазсан мәлалимә чарә!
Сыхылырсан, ләтифсән, зинһар!

Бошла бу чисми, чисм мән дејиләм;
Сана мүшкүл олурса һичраным —
Мән сәнин, сән мәним дилү чаным,
Мән сәнин кәндинәм, бәдән дејиләм!

Һара кетсән сәнинлә мән дә варам,
Шу бәдәндә фәгәт әсириз, зар,
Өлмәјимлә севинмәсин әғјар, —
Аләм олдугча мән дәхи дурарам!

Бир сәфа булмадыг бу аләмдә,
Башга бир аләмә варыб кедәлим;
Бир овуч хаки хакә тәрк едәлим,
Мәдфәни-шуми-али адәмдә!

Мән кедәрсәм, вар олсун амалым!
Јашасын шәһријари-һүрријјәт!
Јашасын шәһријари-һүрријјәт!
Мән кедәрсәм, вар олсун амалым!..

ТӘРБИЈӘ

Үммәтин рәһнүмасы тәрбијәдир,
Милләтин пишвасы тәрбијәдир.

Тәрбијәтлә кечир үмури-чәһан,
Һәр ишин ибтидасы тәрбијәдир.

Валидејнин, тәбии, өвлада
Нәзәри-е'тинасы тәрбијәдир;

Чүнки өвлад не'мәти-һәгдир,
Шүкри-һәггин әдасы тәрбијәдир.

Нечә ким, бир әдиби-мүмтазын,
Дәрси-һикмәт'әдасы тәрбијәдир.

Чаһилин дә ваваллы өвлада
Шивеји-нарәвасы тәрбијәдир;

Өјрәдир тифлә су'и-әхлагы,
Галиба, мүддәасы тәрбијәдир.

Тәрбијәт елмсиз дејил мәгбул
Ки, онун мүгтәзасы тәрбијәдир

[ДӘҺР БИР МҮДДӘТ ОЛДУ МӘНЗИЛИМИЗ]

Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз,
Онда һәлл олмаз олду мүшкилимиз;
Јашадыгча чохалды дүшмәнимиз,
Нә едәк, доғру сөјләди дилимиз!..

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

Кәр олса нисадә елмү ирфан,
Өвладә едәр о јолда им'ан.

Әкси олараг бу мүддәанын,
Олмаз исә елми бир ананын —

Өвладә чатар һаман чәһаләт,
Нә әгл олур онда, нә фәрасәт.

Битәрбијәликлә тифли-мә'сум
Ахырда олур сәфилү мәш'ум;

Саридир чүнки ишбу һаләт,
Һәмчинсинә ејләјәр сирајәт.

Көзләнсә кәрәк һүгуги-нисван,
Та камил ола вүсуги-нисван.

Елм илә олур һүсули-иззәт,
Елм илә олур нүфузи-милләт.

Елмә чағырыр бүтүн әвамы
«Әл-елмү фәризәтүн» кәламы.

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, чәваһират дејил,
Чәваһират бу күн зијнәти-һәјат дејил.

Нәдән чәваһирә фәхр ејләсин кәрәк нисван?
Чәмадә фәхр исә шајани-үммәһат дејил.

Һәгиги валидәнин ән шәрәфли бир бәзәји
Әдәбли, услу чочугдур, тәчәммүлат дејил.

О мадәрин ки, јох өвладә һүсни-тәрбијәси,
Сәзаји-мәкрәмәти-нами-валидат дејил.

Һәјата лајиг олан зијнәт — елм көвһәридир
Ки, бојлә бир дирилик габили-мәмат дејил.

НИТГӘ ХИТАБ

Еј натигеји-бәдиәпәрдаз!
Веј сөһбәти-дилфирибин е'чаз!

Еј мәһбити-фејзи-асимани,
Мифтаһи-хәзинеји-мәани!

Сән мәхзәни-һикмәт идин ахир,
Сән мәншәи-һиммәт идин ахир!

Бир тутији-хошбәјан идин сән,
Бир дүрчи-дүрәрфәшан идин сән;

Әфлаки-сүхән ситарәсијдин,
Күлзари-вәтән һәзарәсијдин;

Дүшдүн нијә бәс бу һалә әлһал?
Билмәм нә сәбәбдән олмусан лал?

Еј бүлбүлүм, ол тәранәпәрдаз,
Гыл баги-бәдәндә нәгмә агаз!

Фәрјад еләә бир дәм ашиганә,
Сөјлә дили-зару натәванә:

Кеј гөнчә, ачыл ки, шимди дүнја
Күлзари-тәмәддүн олду јекча!

Кәл дишрә бу пәрдеји-хәфадән,
Ат пәрдәни мәзһәри-худадән;

Сән аләми-әкбәри-худасән,
Сән ајинеји-чәһаннүмасән;

Маһијјәтини һәгир санма,
Азадәләри әсир санма;

Сәндә јарадыб бәди'и-әфлак
Әглү һүнәру шүуру идрак;

Аләмдә нә вар — вар сәндә,
Сәрмајеји-е'тибар сәндә;

Дур, дур ки, түкәнди лејли-зүлмәт,
Әһрарә ачылды субһи-дөвләт!

Ашигләри иштијаға дүшдү,
Һәр кәс ајылыб габаға дүшдү.

Онлар ки, сәнинләдир мүасир —
Һәр елми фүнунә олду маһир.

ҺӘВӘС

Һәвәс сөвг ејләр инсаны һәјатә,
Әталәт чәлб едәр шәхси мәматә;

Һәвәс исал едәр заты сәфајә,
Әталәт мүбтәла ејләр бәлајә;

Һәвәс пирајеји-әглү һүнәрдир,
Әталәт мајеји-ичзү кәдәрдир;

Һәвәсдән нәш'әт ејләр һәп фәхарәт,
Әталәтдән төрәр мин-мин хәчаләт;

Һәвәс сәһрасы әмнијјәтфәзадыр,
Әталәт тәнкнасы бир хәтадыр;

Һәвәс бирлә тәрәггијјат дәркар,
Әталәтдән әмәл мәнкусү идбар.

[ТӘРК ЕДӘР КИМ КИ, ШҮКРИ-НЕ'МӘТИ-НАС]

Тәрк едәр ким ки, шүкри-не'мәти-нас,
Етмәјир вагеән худаја сипас;

Шакирани-вәсаили-не'мәт
Олур әлбәттә наили-не'мәт.

Артыг етдикчә шүкр ифасын,
Һасил ејләр көнүл тәманнасын.

Шәкәри-шүкрдә һәлавәт вар,
Шүкрдә издијади-не'мәт вар.

Не'мәти-насә шүкр едән әлһәг,
Һәзрәти-һәггә шүкр едиб мүтләг.

Инд һәгдәндир, чүнки күлли-әсас,
Һәггә раче'дир шүкри-не'мәти-нас.

Шүкр сәрмајеји-ибадәтдир,
Шүкр пәрванеји-итаәтдир.

Еј худа, фәзлинә рича едәрәм,
Мән насыл шүкрини әда едәрәм.

Ки, дәгигә-дәгигә, анбәан,
Сабирә не'мәтин олур шајан.

[НОЛА ӘРБАБИ-КӘМАЛ ЕЈЛӘЈӘ ТӘҺСИН МӘНӘ КИМ]

Нола әрбаби-кәмал ејләјә тәһсин мәнә ким,
Фәләки-нәзмдә бир әхтәри-рәхшанәм мән.

...Дөвр едәр башимә һәр күндә һүмаји-дөвләт
Ки, әза күлшәнинә бүлбүли-наланәм мән.

Мүддәиләр көзүнә хари-мүғијланәм әкәр,
Нәзәри-паки-әһиббадә күлүстанәм мән.

Кәрчи пүр әһгәри-насәм бу һәгарәтлә, вәли
Закири-али-әбајәм, шәһи-дөвранәм мән.

Сабирәм, сәбр шиарымды, гәнаәт тачим,
Нәфсимә падшаһәм, саһиби-фәрманәм мән.

Тапмышам фәгрдә бир хатәми-истиғна ким,
Дејәрәм тәхти-гәнаәтдә Сүлејманәм[1] мән.

1

[ИСТӘРӘМ ӨЛМӘЈИ МӘН,
ЛЕЈК ГАЧЫР МӘНДӘН ӘЧӘЛ]

Истәрәм өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл,
Көр нә бәдбәхтәм, әчәлдән дә кәрәк наз чәкәм.

[АРИЗИ-ГӘМЛӘР ӘЛИНДӘН ҮРӘЈИМ
ШИШМИШ ИДИ]

Аризи-гәмләр әлиндән үрәјим шишмиш иди,
Зәнн едәрдим едәчәкдир она чарә чијәрим;
Бәхти-мәнһусимә бах, мән бу тәмәннадә икән
Башлады шишмәјә инди үзү гарә чијәрим.

3

[МӘНӘ БӘД КЕЧДИ ШӘҺРИ-ШИРВАНДА]

Мәнә бәд кечди шәһри-Ширванда,
Мәрәзим шиддәт етди һәр јанда;
Бир тәрәфдән тәвәррүми-чијәрим,
Бир тәрәфдән үрәкдәки кәдәрим.

[ГОЈМА КӘЛӘ, САГИЈА, ЗАҺИДИ МЕЈХАНӘЈӘ]

Гојма кәлә, сагија, заһиди мејханәјә,
Дөнмәјә мејханәмиз мәсчиди-виранәјә.

Урма кирәһ зүлфүнә, ејлә һәзәр, еј сәнәм!
Охшамасын шәклдә сәбһеји-сәдданәјә.

Һирз илә, әфсун илә олмаз илачи-чүнун,
Ешг сөзүндән сәва сөз демә диванәјә.

Бадеји-тәлх ичрә бу нәш'еји-ширин нәдир?
Јохса гојуб дилбәрим ләб ләби-пејманәјә?

Шимди ки, уздүн әлин зүлфи-пәришандән,
Бари кәл изһар гыл дәрди-дилин шанәјә.

Шәм'и дә јахмагдадыр атәши-севдаји-ешг,
Шө'леји-пәртөвфүруз хасмы пәрванәјә?

Сабир о чәннәтрүхүн кәндүм-халын көрүб,
Аз галыб Адәм кими алдана бир данәјә.

[ҺӘР СӘРИ-МУЈДӘ МИН АШИГИ-НАЛАНЫН ВАР]

Һәр сәри-мујдә мин ашиги-наланын вар,
Мәкәр, еј шух ки, бир чисмдә мин чанын вар?

Лејлијә Гејс олур ашиг, сәнә мин-мин Лејли,
Ахтарырсан јенә бир ашиг, әчәб ганын вар!

Хаһишин тәрки-дилү чан иди, мән һәм етдим,
Сөјлә, еј јар, көрүм шимди нә фәрманын вар?

Ејд-әзһадә гојун кәсмә, бојун гурбаны,
Ашиги-зар кими кәсмәјә гурбанын вар.

Сузи-бифалеји-пәрванәни көр, еј бүлбүл,
Сәһни-күлзардә анчаг сәнин әфғанын вар.

Һәр мәрәз чарәсини ејләмәк асанды, тәбиб,
Мәрәзи-ешгә нә тәдбир, нә дәрманын вар?

Сабира, гәрг едәр ахир сәни бу сејли-бәла,
Олма гафил белә ким, дидеји-кирјанын вар.

[ВИРАНӘ ШӘМАХИДӘ МӘНӘ КӘНЧ ТАПЫЛМАЗ]

Виранә Шәмахидә мәнә кәнч тапылмаз,
Бир кәнч бу виранәдә биранч тапылмаз.

Пистани-сәнәмтәк ики лиму әлә кечмәз,
Бир ғәбғәби-дилбәр кими паринч тапылмаз.

Рух тутмаға дәркаһына бир шаһ булунмаз,
Фәрзини-хирәд сејринә шәтрәнч тапылмаз.

Бу бағдә бир нөвкүли-бихар көрүнмәз,
Бу бәзмдә бир дилбәри-бигүнч тапылмаз.

Бу ханеји-шәшдәрдә ики кә'б атылмаз,
Бу тәхтеји-һејрәтдә шешү пәнч тапылмаз.

Тәрсадә пәрируј көзәл чоху вә лакин
Сәнтәк көзәл, еј дилбәри-Күркәнч, тапылмаз.

Ширин сөз илә салды о аһуни кәмәндә,
Сабир кими бир ринди-сүхәнсәнч тапылмаз.

[МӘФТУНИ-СӘРИ-ЗҮЛФҮНӘ ГҮЛЛАБ КӘРӘКМӘЗ]

Мәфтуни-сәри-зүлфүнә гүллаб кәрәкмәз,
Рәнчури-ләби-лә'линә иннаб кәрәкмәз.

Меһрабә сүчуд етмәрәм, еј гиблеји-мәгсуд,
Гашын кәрәнә сәчдеји-меһраб кәрәкмәз.

Ач зүлфүнү, диванәләри бир јерә јығма,
Бу фиргәјә чәм'ијјәти-әсбаб кәрәкмәз.

Јатма хәми-зүлфүндә никарын белә раһәт,
Ашигләрә, еј хәстә көнүл, хаб кәрәкмәз.

Мән нәш'еји-лә'ли-ләби-чанан илә мәстәм,
Саги, мәнә минбә'д меји-наб кәрәкмәз.

Һичриндә рәвадыр чијәрим ганы төкүлсүн,
Чешминдән ахан гәтреји-хунаб кәрәкмәз.

Сираб еләјиб лә'ли-ләбин Сабири, еј шух,
Тәбдари-гәми-ешгинә гәндаб кәрәкмәз.

[КУЈИНИ ХУНАБЕЈИ-ЧЕШМИМЛӘ НӘМНАК ЕЈЛӘРӘМ]

Кујини хунабеји-чешмимлә нәмнак ејләрәм,
Кипријимлә аситанын кәрдини пак ејләрәм.

Та ки, кәрдүм сағәри-сәһбадә екси-сурәтин,
Өмрләрдир ким, чәһанда хидмәти-так ејләрәм.

Ешгини асан билирдим, чәкди иш рисвалыға,
Шимди рисваји-чәһан олдум, нәдән бак ејләрәм?

Бојнума салдым о зијба тәл'әтин зүлфи-кәчин,
Түрфә чадујәм, фүсуни-мари-Зәһһак ејләрәм.

Вәслә үммид олса, һичриндә бу чари[1] үнсүрү,
Әшки-чешмим сејлинин мөвчүндә хашак ејләрәм.

Урма шанә зүлфүнә, нараһәт етмә көнлүмү,
Зүлфүнә дәјдикчә шанә көнлүмү чак ејләрәм.

Сабира, торпаға салды сајә рә'на дилбәрим,
Кәр мәләк олсам да, лабүд сәчдеји-хак ејләрәм.

1287—24

[КӘР ИСТӘСӘН КИ, ФИТНЕЈИ-АЛӘМ ОЈАНМАСЫН]

Кәр истәсән ки, фитнеји-аләм ојанмасын,
Деври-гәмәрдә әграби-зүлфүн доланмасын[1],

Кәстәр чәмәндә нәркисә һәр шам кезләрин,
Та субһ олунча хаби-әдәмдән ојанмасын.

Јох мәндә таб васлинә, кестәрмә рујини,
Пәрванә шәм'и керсә, нә мүмкүндү јанмасын.

Кујин рәгибә мәскән олуб, кәлмәрәм дәхи,
Нә кермәсин кезүм вә нә кенлүм буланмасын.

Сирри-дәһанини демә наәһл заһидә,
Гој бихәбәр галыб белә әсрари ганмасын.

Чаным чыхар чыханда хәтин күлүзардә,
Ејлә хәтин тәраш, гој өмрүм узанмасын.

Дерләр, нәвиди-васл вериб јар Сабирә,
Хам олмасын, бу мәтләбә һәркиз инанмасын.

[ИСТӘСӘН КӨНЛҮМ КИМИ ЗҮЛФҮН ПӘРИШАН ОЛМАСЫН]

Истәсән кенлүм кими зүлфүн пәришан олмасын, —
Ол гәдәр чевр ет мәнә аһ етмәк имкан олмасын!

Дәрди-ешгин гәсди-чан етдисә, мән һәм шакирәм,
Истәрәм чисмимдә дәрд олсун, дәхи чан олмасын!

Гојма әгјар ејләсин кујиндә чевлан, еј пәри!
Әһриманләр[1] малики-мүлки-Сүлејман олмасын!

Атәшин рујиндә әф'итәк јатыб кејсуләрин,
Түрфә чадудур ки, мар атәшдә сузан олмасын!

Дерләр, ашигкуш никарым гәтлимә амадәдир,
Аллаһ, аллаһ, бир сәбәб гыл ким, пешиман олмасын!

Мүбтәлаји-дәрди-ешгәм, әл кетүр мәндән, тәбиб!
Ејлә бир тәдбир ким, бу дәрдә дәрман олмасын!

Сабира, үммиди-васл илә гәми-һичранә дез,
Һансы бир мүшкүлди ким, сәбр илә асан олмасын?!

[ЕЈ ДИЛ, АМАНДЫ, СИРРИНИ БИКАНӘ БИЛМӘСИН][1]

Еј дил, аманды, сиррини биканә билмәсин!
Аһәстә зүлфи-јардә јат, шанә билмәсин!

Дүшдүн хәјали-данеји-хал иштијагинә,
Еј мүрғи-рәф', тизпәр ол, данә билмәсин!

Еј јар, чан фәдаји-гүдуми-мүбарәкин,
Аһәстә гыл хүрам ки, һәмханә билмәсин!

Гејрәт һәлак едәр мәни, ачма чәмалини,
Көстәрмә шәм'ә рујини, пәрванә билмәсин!

Бир ләһзә бәзми-јардә дилшадәм, еј көнүл,
Арам тут, бу мәтләби биканә билмәсин!

Еј аһи-сәрд, урма нәфәс зүлфи-јарә сән,
Бир дәм гәрар тут, дили-диванә билмәсин!

Заһид едәрсә ешгдә тәкфир Сабири,
Заһир көзилә Кә'бәни бүтханә билмәсин!

[ЕЈ ШУХ, ЈЕНӘ ҺӘМДӘМ ОЛУБ КАКИЛӘ ЗҮЛФҮН]

Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн,
Тәһрис едир ол кафири сејди-дилә зүлфүн!

Динү дилими гарәт едиб, ејләмәз инсаф,
Шимди нә тәманна илә ејләр килә зүлфүн?

Һәр ләһзә урур синәмә мин навүки-дилдуз,
Мүжканын илә јохса дәјиб дил-дилә зүлфүн?

Һејрәтдәјәм, аја ки, нәдир фитнеји-Һарут[1],
Еј шух, мәкәр сеһр охујуб Бабилә зүлфүн?

Тәнһа сәфәр етмә, кәл апар чаныны, әмма
Бу сирри ниһан сахла, мәбадә билә зүлфүн.

Алдатды көнүл мүрғүнү ол данеји-халын,
Дами-рәһи-әгл олду о пурсилсилә зүлфүн.

Сабир кими гәрг олду көзүм јашинә чисмим,
Тутмуб әлими чәкмәди бир саһилә зүлфүн.

[ХОСРОВИ-ҺҮСНҮН, ӘЗИЗИМ, СӘН ИМИШСӘН ТАЧИ]

Хосрови-һүснүн, әзизим, сән имишсән тачи,
Хубләр чүмлә сәнин дәркәһинин мөһтачи.

Габи-гөвсеји гашын, лејләтүл-исра зүлфүн,
Тапмысан мәртәбеји-һүсндә сән ме'рачи.

Төкүлүб зүлфи-сијәһ аризи-алын үзрә,
Кә'бәјә чөл әрәби мане' олур һүччачи.

Заири-кујинәм, еј мәһ, гој өпүм халиндән,
Һәчәри өпмәјәнә хәлг демәзләр һачи.

Кәч никаһ илә дәләр бағрымызы мүжканын,
Бу ох атмағы ким өјрәтди сәнә гыјғачи?

Кечә-күндүз сәри-кујиндә сызылдар Сабир,
Нејләсин, говма гапындан, кәсилиб иллачи.

Ушаглара һәдијјә

МӘКТӘБ ШӘРГИСИ

Мәктәб, мәктәб, нә дилкүшасән,
Чәннәт, чәннәт десәм сәзасән.
Шадәм, шадәм тәфәррүчүндән,
Әлһәг, әлһәг, көзәл бинасән!

Әтрин, әтрин күли-чинандыр,
Фејзин, фејзин һәјати-чандыр,
Гүнчән, гүнчән сәфаји-вичдан,
Нурун, нурун зијафәшандыр!

Таһир, заһир һүнәрләрин вар,
Баһир, заһир сәмәрләрин вар,
Дәрја-дәрја тәмәввүчүндә
Парлаг-парлаг күһәрләрин вар!

Дәфтәр-дәфтәр хәбәрләрин вар,
Рәһбәр-рәһбәр әсәрләрин вар,
Мишкин-мишкин гәләмләриндә
Аһу-аһу нәзәрләрин вар!

Һиммәт, һиммәт сәнинлә али,
Хаки-вәтән сәнинлә һали,
Сәнсән, сәнсән үмум насын
Нитги, фикри, дили, мәгали!

Күлшән-күлшәнләтафәтин вар,
Рөвшән-рөвшән сәадәтин вар,
Вазеһ-вазеһ бәјанларында
Ширин-ширин һекајәтин вар!

Олсун, олсун сәнинлә хошһал,
Јетсин, јетсин камалә әтфал,
Көрсүн, көрсүн пәсәрләриндә
Сабир-Сабир пәдәрләр игбал!

МӘКТӘБӘ ТӘРҒИБ

Мәним бағым, баһарым!
Фикри зијалы оғлум!
Мәктәб заманы кәлди,
Дур, еј вәфалы оғлум!
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Күн чыхды, сүбһ ачылды,
Гаранлыглар гачылды,
Пәнчәрәдән күн дүшдү,
Отаглара сачылды.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Оғул, оғул, амандыр,
Чох јухламаг јамандыр.
Чох јухламаг — шејтандан,
Тез дурмаг — аллаһдандыр.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Нәсиһәт ал, нәсиһәт,
Гыл кәсби-елмә гејрәт!
Елмсизлик бәласы
Мүшкүл олур, һәгигәт.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Мәктәбдә вар шәрафәт
Дәфтәрдә вар латафәт.
Чари олур гәләмдән
Ширин-ширин һекајәт.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Аллаһ олсун сәдигин,
Мәктәб сәнин шәфигин;
Дур мәктәбә кет, оғлум,
Дәфтәр сәнин рәфигин.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Мүәллимин кәламын
Ал, сахла еһтирамын;
Һәгдән едәр тәмәнна
Мәктәбинин дәвамын.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

Елм өјрән имтаһан вер,
Өз фәзлини нишан вер;
Гәдрин бил елмү фәзлин,
Елмин јолунда чан вер.
Еј көзүм, еј чаным!
Кет мәктәбә, чаваным!

ЕЛМӘ ТӘРҒИБ

Елмин иззәти пајидар олур,
Чәһлин никбәти чаншикар олур;
Һәр кәс елм охур, бәхтијар олур,
Милләт елм илә бәргәрар олур.
Охујун, әзизләр, охумаг заманыдыр!
Охумаг һәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Елм илә сәрфәраз олмасаг биз,
Чүмләдән бинијаз олмасаг биз, —
Биздә фәхрү мүбаһат олурму?
Гејриләрлә мүсават олурму?

Һәр бир таифә бир сәјаг илә
Чатды иззәтә иттифаг илә,
Дүшдүк зилләтә биз нифаг илә,
Мәктәб ачмалы иштијаг илә.
Охујун, әзизләр, охумаг заманыдыр!
Охумаг һәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Сидг илә әл-әлә чатмасаг биз,
Гәфләти бир тәрәф атмасаг биз, —
Биздә һәркиз сәадәт олурму?
Сәбгәт етмәкдә гүдрәт олурму?

Исламијјәтә ифтихарымыз —
Сүнни-шиәлик олду, карымыз,
Кетди шә'нимиз, е'тибарымыз,
Вармы рүтбәмиз, игтидарымыз?
Охујун, әзизләр, охумаг заманыдыр!
Охумаг һәр адәмин әдәби нишаныдыр!

Доғру бир иттиһад етмәсәк биз,
Бирлијә е'тигад етмәсәк биз, —
Биздә шәрти-үхүввәт олурму?
Дини-исламә хидмәт олурму?

УШАГ ВӘ БУЗ

Дәрсә кедән бир ушаг
Чыхды буз үстә гочаг;

Сүрүшдү бирдән-бирә,
Дүшдү үз үстә јерә.

Дурду ушаг, нејләди?
Буза белә сөјләди:

«Сән нә јамансан, а буз!
Адам јыхансан, а буз!

Аз галыб өмрүн сәнин,
Јаз кәләр, артар гәмин:

Әријиб суја дөнәрсән,
Ахыб чаја кедәрсән!»

ЈАЗ КҮНЛӘРИ

Кәл, кәл, а јаз күнләри!
Илин әзиз күнләри!

Дағда әрит гарлары,
Бағда әрит гарлары:

Чајлар дашыб сел олсун,
Тахыллар тел-тел олсун.

Ағачлар ачсын чичәк,
Јарпағы ләчәк-ләчәк.

АҒАЧЛАРЫН БӘҺСИ

Алма, палыд, шам ағачы һал илә
Ејләдиләр бәһс бу минвал илә:

Башлады тә'рифә палыд гамәтин,
Өјдү өзүн, зорбалығын, һаләтин;

«Јетмәз олур, — сөјләди, — дағлар мәнә,
Лајиг олур фәхр едә бағлар мәнә;

Аз галыр башым јетишир көјләрә,
Шах будағым көлкә салыб һәр јерә;

Әссә күләк, гопса да туфан, јенә
Әјмәјә әсла күчү чатмаз мәнә;

Чанлычадыр, зорбачадыр балдырым,
Сындыра билмәз мәни һеч илдырым!»

Алма ағачы она верди чәваб:
«Ејләмә тә'риф өзүнү, еј чәнаб!

Зорбады һәрчәнд ки, гәддин сәнин,
Јох мәнә тај олмаға һәддин сәнин;

Сәндә битәр бир нечә вечсиз гоза,
Анчаг о да гисмәт олур донгуза.

Мәндә, вәли, јахшы, көзәл алма вар,
Рәнкини һәр ким көрә һејран галар!

Дадлы, ләтафәтли, мәлаһәтлидир,
Саплағы инчә, өзү ләззәтлидир!»

Шам ағачы билди бу кејфијјәти,
Сөјләди: «Бәсдир, бурахын сөһбәти!

Бош данышыгдан нә чыхар, ај балам?
Гыш күнү сиз чылпаг олурсуз тамам;

Лејк мәним гышда дәхи јаз кими,
Јашыл олур палтарым атлас кими;

Лазимәм ев тикдирән инсанлара,
Һәм дирәјәм, һәм гапы еjванлара;

Гыш собада хәлг мәни јандырар,
Мәнфәәтим хәлгә мәним чох дәјәр».

ЧҮТЧҮ

Чыхды күнәш, долду чәһан нур илә,
Чүтчү сүрүр тарлада чүт шур илә.

Атлар, өкүзләр котана күч верир,
Каһ јүрүјүр, каһ јыхылыр, каһ дурур.

Чүтчү батыб ган-тәрә, јер шумлајыр,
Шумладыгы тарласыны тумлајыр.

Олса да артыг нә гәдәр зәһмәти —
Ишләмәјә вар о гәдәр гејрәти.

Чүнки билир раһәт әзијјәтдәдир,
Шад јашамаг сә'јдә, гејрәтдәдир.

Инди әкәрчи она зәһмәт олар,
Гышда әјали, өзү раһәт булар:

Чәм едәчәк тарласынын һасилин,
Бәсләјәчәк аиләсин, һәм елин.

1287—25

ГАРҒА ВӘ ТҮЛКҮ

Пендир ағзында бир гара гарға
Учараг гонду бир уча будаға.

Түлкү көрчәк јаваш-јаваш кәлди,
Ендириб баш әдәблә, чөмбәлди.

Бир заман һәсрәт илә гарға сары
Алтдан-алтдан марытды баш јухары;

Деди: «Әһсән сәнә, а гарға аға!
Нә нәзакәтлә гонмусан будаға!

Бәзәдин сән бу күн бизим чәмәни,
Шад гылдын бу кәлмәјинлә мәни.

Нә көзәлсән, нә хошлигасән сән,
Јери вар сөјләсәм — һүмасән сән.

Түкләриндир ипәк кими парлаг,
Бәднәзәрдән вүчудун олсун ираг!

Бу јәгиндир ки, вар севимли сәсин,
Оху, версин мәнә сәфа нәфәсин!»

Бојлә сөздән фәрәһләниб гарға
Ағзыны ачды та ки, етсин — ға,

«Ға» едәркән һәнуз бирчә кәрә
Пендири димдијиндән енди јерә.

Түлкү фөврән һавада гапды, једи,
Гарғаја тә'нә илә бојлә деди:

«Олмасајды чәһанда сарсаглар,
Ач галарды, јәгин ки, јалтаглар»[1].

МӘКТӘБ УШАГЛАРЫНА ТӨҺФӘ

Доғар инсан ата очағында,
Бәсләнәр валидә гучағында.

Ата һәр күн кедәр ишә, чалышар,
Нә гәдәр зәһмәт олса да, алышар.

Севәмәз кәнди истираһәтини,
Арар өвладынын сәадәтини.

Ишләјәр, чисми ган-тәрә бојанар,
Һәр насыл олса да, чөрәк газанар.

Ана өвлада вәгф едәр өзүнү —
Јумамаз, јуммаса ушаг көзүнү;

Сүбһәтәк бинәва чәкәр зәһмәт,
Кәнди өвладына верәр раһәт;

«Лајла-лајла» дејә чәкәр кешијин,
Мин мәһәббәтлә јелләјәр бешијин.

Аһ, бизләр чочуг икән нә гәдәр
Вермишик валидејнә рәнчү кәдәр.

Шимди биз онлары әвәз едәлим,
Онларын хаһишинчә јол кедәлим.

Соралым һәр заман ризаләрини,
Алалым хејрли дуаләрини.

«Паји алтындадыр беһишт ананын» —
Бу һәдиси-шәрифдир, инанын!

Бизә лазымса һәггә гул олалым,
Валидејнә мути' оғул олалым.

Атаја һөрмәт етмәјән чочуғун,
Анаја хидмәт етмәјән чочуғун

Нә олур кәнди нәфсинә хејри,
Нә дә ондан вәфа көрәр гејри!

Шүбһәсиз, хүсрдән кәнар оламаз,
Ики дүнјадә бәхтијар оламаз.

МӘКТӘБ ШАКИРДЛӘРИНӘ ТӨҺФӘ

Еј ушаглар, ушаглыг әјјами, —
Кәлән әјјамын ондадыр ками.

Ким ки, гејрәтлә зәһмәтә алышар,
Кәсби-ирфанә рузү шәб чалышар, —

Зәһмәти мајеји-сәадәт олар,
Јашадыгча һәмишә раһәт олар.

Ким ки, тәнбәллијә мәһәббәт едәр,
Даим әјләнчәләрлә үлфәт едәр,

Кечирир вәгтини чәһаләт илә,
Бүтүн өмрү кечәр сәфаләт илә.

Иштә, өвлад, сиз бу һалы көрүн,
Бу ики вазеһ еһтималы көрүн;

Вәгтдән даим истифадә един,
Елм тәһсилини ирадә един;

Чалышын, бинијаз олун, чалышын!
Елм илә сәрфәраз олун, чалышын!

Кәләчәк күнләрин сәадәтини —
Газанын фәзлү фәхрү иззәтини.

Сиздәдир милләтин үмид көзү, —
Һал илә сөјләјир сизә бу сөзү.

Динләјин јанғылы сәдаләрини!..
Ешидин атәшин нәваләрини!..

Охујун, милләтин нич্চаты олун!
Та әбәд баиси-һәјаты олун!

ТӘБИБ ИЛӘ ХӘСТӘ

Бир тәбибә кедиб дә бир бимар
Деди: «Мә'дәмдә ағры бир шеј вар;

Бир дәва вер, мана әлач ејлә,
Өлүрәм, чареји-мизач ејлә».

Тутду нәбзин тәбиб онун дәрһал:
«Нә јемишсән?» — дејә единчә суал,

Деди: «Јанмыш чөрәк једим, доктур,
Једијим бир әлавә шеј јохдур».

Баха галды тәбиб онун сөзүнә,
Истәди бир дәва төкә көзүнә.

Хәстә: «Мә'дәмдир ағрыјан, а көзүм,
Јохса мәфһумунуз дејилми сөзүм?»

Деди доктор она ки: «Еј әһмәг,
Ејбли олмаса көзүн мүтләг,

Јанмыш әтмәк јемәз идин әсла,
Бу сәбәблә јарар төкүлсә дәва».

ГОЧА БАҒБАН

Бир тагым кәнч јол кәнарындан
Кечәрәк бир бағын чиварындан,

Көрдүләр јүз јашында бир бағбан
Ишләјир бағда сә'ј илә һәр ан;

Титрәјә-титрәјә әли, бир дә
Алма чәрдәкләри әкәр јердә.

Күләрәк етдиләр суал: «А гоча,
Јүз јашында нәдир бу һал, а гоча?»

Деди: «Јер шумлајыб чәфа чәкәрәм,
Торпаға алма чәрдәји әкәрәм».

Дедиләр: «Бунда бир сәлаһын јох,
Сән бу күн вар исән, сәбаһын јох.

Инди әкдикләрин нә вәгт чыхар?
Бу чыхынча сәни заманә јыхар...

Раһәт ол, чәкмә бош јерә зәһмәт,
Оламаз мејвәси сәнә гисмәт!»

Деди: «Әкмишләр, алмышыз, јемишиз,
Хејрлә јад едиб дуа демишиз;

Әкәриз биз даһа јејәнләр үчүн,
Әһли-хејрә дуа дејәнләр үчүн».

ГАРЫНЧА

Көрдүләр бир гарынча бир мәләхи
Дашыјыр гаршысында сүр'әт илә;

Дедиләр: «Мурә бах ки, бунча јүкү
Галдырыр бир зәиф гүввәт илә».

Деди: «Сус, гүввәти-бәдәнлә дејил,
Чәкәрәм гүввәти-һәмијјәт илә».

Еј оғул, мурдән көтүр ибрәт,
Кет ағыр ишдә ишлә гејрәт илә!

Уфачыг ишләри һүнәр санма,
Бојлә ишләр кечәр сүһуләт илә.

Һүнәр олдур ки, бир бөјүк әмәли
Едәсән һәлл мин сүубәт илә.

Кишиләр һиммәти дағы гопарыр,
Киши ол, дағ гопар һәмијјәт илә!

Хассә, ичраји-әмри-милләтдә
Пишкам ол кәмали-чүр'әт илә!

Вәтән уғрунда, милләт ешгиндә
Бәзли-чан ет хүлуси-нијјәт илә!

Иш апар, баш кедәрсә гој кетсин...
Ад галыр, бәс дејилми, милләт илә?!

МОЛЛА НӘСРӘДДИНИН ЈОРҒАНЫ

Кечә јатмаг заманы чатмыш иди,
Молла Нәсрәддин евдә јатмыш иди.

Накәһан кучәдән учалды сәда,
Вурһарај дүшдү, гопду бир говға.

Молла, чијниндә јорғаны, дәрһал
Кучәјә чыхды мүзтәриб-әһвал.

Көрдү бир јанда бир ағыр дәстә,
Санки минмиш адамлар үст-үстә.

Истәди дәстәјә тәрәф кетсин,
Бу јығынчаг нәдир, — суал етсин.

Ишбу әснадә бир нәфәр тәррар
Јорғаны гапды накәһ, етди фәрар.

Молла бу гиссәдән пәришанһал
Евинә дөнчәк өврәт етди суал:

«Де көрүм, кучәдә нә вар, а киши?
Бу нә дә'вадыр, анладынмы иши?»

Деди: «Јорған үчүн имиш бу тәлаш,
Алдылар јорғаны, кәсилди сәваш».

УШАГ ВӘ ПУЛ

Кучәдән бир чочуг јүјүрдү евә,
Бир бумажник булуб деди бу невә:

«Ана, кәл, кәл ки, дөвләтә чатдыг,
Пуллу олдуг, сәадәтә чатдыг!»

Деди хатун ки: «Сөјлә, еј фәрзәнд,
Нолду ким, олдуг инди дөвләтмәнд?

Көрәјим, вер, нәдир, нәдир бу, оғул?»
Деди: «Булдум буну ичи долу пул;

Јол кедән бир гоча киши накаһ
Дүшүрүб кечди, олмады акаһ.

Көрмәдән кимсә мән гошуб алдым,
Тез гачыб кәндими евә салдым».

Анасы оғлунун чинајәтини
Көрәрәк заһир етди нифрәтини;

Деди: «Оғлум, нә сәрд имиш ганын
Ки, буна разы олду вичданын?

Тифли-мә'сум икән күнаһ етдин,
Кәнди вичданыны тәбаһ етдин.

Нијә вердин фәнајә доғрулуғу,
Иртикаб ејләдин бу оғрулуғу?

Һич зәнн етмәм, өзкәнин мали
Бизи зәнкин гылыб, едә али.

Јох, јох, оғлум, инан ки, хар олуруз!
Әрзәли-әһли-рузикар олуруз!

Хаин олсаг әкәр бу дүнјадә,
Ирзү намусумуз кедәр бадә;

Көзүмүз мүнтәһаји-зилләтдән
Бахамаз кимсәјә хәчаләтдән;

Кәрчи пул чох фәрәһфәзадыр, оғул,
Лејк намус пәк бәһадыр, оғул!»

ИСКӘНДӘР ВӘ ФӘГИР

Күн өнүндә бир ачизү мүзтәр
Јол кәнарында тутмуш иди мәгәр.

Она бир чох мичәк дарашмыш иди,
Јазығын һaләти гарышмыш иди.

Әзәмәтлә кечәркән Искәндәр[1],
Ону көрчәк тәрәһһүм етди мәкәр:

«Еј фәгир, еһтијачыны көстәр,
Истә мәндән нә хатирин истәр!

Дәрдини сөјлә та дәва едәјим,
Нә исә һачәтин рәва едәјим!»

«— Падшаһим, сәнә рича едәрим:
Бу мичәкләрдән иштика едәрим;

Һөкм гыл, та учуб да кетсинләр,
Мәни бир ләһзә раһәт етсинләр».

«— Паһ, адам, һачәт истә дә бари
Ки, она һөкмүмүз ола чари.

Әбәда јох бу ишдә имканым,
Дејил онлар мүт'ији-фәрманым».

«— Падшаһим, бу әчзин илә әчәб
Мәнә дерсән ки, һачәт ејлә тәләб?

Һалбуки чох нәһифдир бунлар,
Һәр синифдән зәифдир бунлар.

Јох икән сәндә бир уфаг гүдрәт,
Мән насыл сәндән истәјим һачәт?»

Еј оғул, һачәти худаје дилә,
Дәрдини зати-кибријаје дилә.

Чүмләнин дәрдинин дәвасы одур,
Ачизин, гадирин худасы одур.

АЗАРЛЫ КӘНДЧИ

Хәстә олмушду бир нәфәр деһган,
Кечә-күндүз едирди аһү фәған.

Кәлди һәмсајәси әјадәтинә,
Гоншулуг һәггинин рәајәтинә;

Деди: «Һәмсајә, вар нәјә мејлин,
Нә јејәрсән, нә истәјир көнлин?»

Деди: «Әзбәс ки, һаләтим јохдур,
Јемәјә һич рәғбәтим јохдур».

Деди: «Мејлин олурму алујә,
Тәм'и мејхош, гызыл кәвалујә?»

Деди деһган: «Әчәб, әчәб, јејәрәм,
Сәнә мин дәф'ә «чох сағ ол» дејәрәм».

Деди: «Гышдыр, һәнуз, һәмсајә,
Мејвә фәсли дејил, дајан јајә».

Деди деһган: «Нәинки јајә гәдәр,
Бәлкә сағ галмарам бир ајә гәдәр.

Мәни тездән әчәл тәри бүрүјәр,
Јај олунча сүмүкләрим чүрүјәр».

Ишбу тәмсилә мәзһәриз биз дә,
Хәстә деһганә бәнзәриз биз дә;

Әғнијә көрчәк еһтијачымызы
Көстәрир бизләрә илачымызы;

Сөјләјирләр ки, вар һәмијјәтимиз,
Гојмарыз пуч ола чәмаәтимиз.

Һәр кәс өз рә'јини дејир мә'гул,
Та ки, сөһбәт олур, јығылсын пул,

Дәрмијан ејләдикдә пул сөзүнү
Һәр кәс ишдән кәнар едир өзүнү.

Сөјләјир, вәгт јох бу тәшкилә,
Бу иши сахлајаг кәлән илә...

ЧАМУШЧУ ВӘ СЕЛ

Бир киши сахлајырды бир чамуш,
Су гатырды сүдә, едирди фүруш.

Јағды шиддәтлә бир јағыш накаһ,
Кишинин вәз'и-һали олду тәбаһ.

Тутду дүнјаны селләрин чуши,
Дәр-зәман алды, кетди чамуши.

Киши ағлар көз илә гылды фәган;
Сөјләди оғлу: «Ағлама, баба чан!

Чүнки су сүдләрә түфејл олду,
Гатдығын су јығылды сејл олду.

Инди чамушуну апарды исә,
Башына мәһшәри гопарды исә.

Сөјләмә ким, фәләк гәзасыдыр ол,
Тутдуғун ишләрин чәзасыдыр ол».

МОЛЛА НӘСРӘДДИН ВӘ ОҒРУ

Молланын бөркүнү чалыб оғру,
Јүјүрүб гачды бир баға доғру.

Бахмады оғрусу кедәр нәрәјә, —
Өзү анчаг јүјүрдү мәгбәрәјә.

Молланы көрдүләр дурур орада,
Дедиләр: «Дурмусан нечин бурада?»

Деди: «Бир огру бөркүмү чалды,
Гачды кетди, башым ачыг галды».

Дедиләр: «Оғру гачды, кетди баға,
Бурада бош отурма, дур ајаға,

Баға доғру кет, ејләмә еһмал,
Оғруну тап о јердә, бөркүнү ал».

«Нәмә лазым, — деди ки, — баг һарадыр,
Оғрунун агибәт јери бурадыр».

ӨРҮМЧӘК ВӘ ИПӘК ГУРДУ

Бир өрүмчәк өвүн өјүб дурду,
Деди фәхр илә: «Еј ипәк гурду,

Нә кәсаләтлә иш көрүрсән сән?
Нијә бунча ағыр һөрүрсән сән?

Кәл мәним сән'әтимдә сүр'әтими
Көрүб, играр гыл мәһарәтими...

Ишә кирчәк тамамыны һөрүрәм,
Аз заманда нечә чох иш көрүрәм».

Бахды, күлдү она ипәк гурду,
Сәрзәниш етди, тә'нәләр вурду;

Деди: «Бәрфәрз олса һәр јердә
Тохујурсан бөјүк, кичик пәрдә.

Де көрәк, онларын нәдир сәмәри?
Бәлкә дә һәр кәсә чатыр зәрәри!..

Лејк мәндә јох исә дә сүр'әт,
Јапдығым ишдә вар ағыр гијмәт.

Аләмә фаидә верир карым,
Һәр кәс истәр ола хәридарым!»

1287—26

АРТЫГ АЛЫБ, ӘСКИК САТАН ТАЧИР

Бир нәфәр тачир өз дүканында
Оғлуну сахлајырды јанында.

Eләјирди гәрибә дадү стад:
Сатдығында — кәм, алдығында — зијад.

Мәкрү тәзвир иди онун һәр иши,
Дүз дејилди бүтүн алыш-вериши.

Атанын шүғлүнә олуб ади,
Көрдүјүн өјрәнирди өвлади.

Бир күн өз дәрдинин илачы үчүн,
Кетди тачир бир еһтијачы үчүн.

Оғлу көрдү ки, вәгти-фүрсәтдир:
«Дәхли сојсам, — деди, — гәниматдир».

Әли дәхл ичрә, көзләри никәран,
Атасы бир тәрәфдән олду әјан.

Даралыб бүсбүтүн чәһан көзүнә,
Вурду бир силли оғлунун үзүнә.

Көрдү бир пир, хејли тәчрүбәкар,
Деди: «Етмә әбәс буна азар.

Әкдијин данәнин будур сәмәри,
Сәндән әхз ејләјиб һәмин һүнәри.

Ловһи-сафында тифли-мә'сумун,
Мүн'әксдирсә батини-шумун;

Чәкдијин нәгшдир бу нәгши-хәта,
Вермә иснадын оғлуна әбәда.

Тәрбијәт мүстәһәгтдир, өвлад
Пәдәриндән нә көрсә, ејләр јад.

Хаһ әмри-гәбиһ, хаһ чәмил, —
Едәр өвлад чүмләсин тәһсил.

Салеһ ол, салеһ олсун өвладын!
Талеһ ол, талеһ олсун өвладын!»

ЈАЛАНЧЫ ЧОБАН

Бир чобан бир күн етди дағда һарај:
«Чанавар вар, — деди, — кәлин, еј вај!»

Әһли-гәрјә јүјүрдү дағ тәрәфә,
Кетмәсин та гојун, гузу тәләфә.

Бунлары мүзтәриб көрүнчә чобан
Күлмәјә башлајыб деди: «Јаран,

Сиз буну санмајын һәгигәтдир,
Дамағым кәлди, бир зәрафәтдир!»

Бинәваләр гајытды; лејк чобан
Јенә бир күн дағ үзрә гылды фәған:

«Чанавар вар!» — дејә бағырды јенә,
Гәрјә әһлин көмәк чағырды јенә.

Кәндчиләр етдиләр дүбарә һүчум,
Јенә олду јаланлығы мә'лум.

Доғрудан бир заман бәэзми-шикар
Гојуна кәлди бир нечә чанавар.

Һәрчи дад ејләди чобан, јаһу!
Ешидәнләр деди: јаландыр бу!

Бу сәбәбдән һәрајә кетмәдиләр,
Она һеч е'тина да етмәдиләр.

Чанаварлар једи бүтүн гојуну,
Иштә, оғлум, јаланчылыг ојуну!

Бах, јаланчы танынды чүнки чобан,
Доғру деркән сөзү көрүндү јалан.

Һәркиз, оғлум, јалан демә ки, худа
Дуст тутмаз јаланчыны әбәда!

Һәм дә хәлг ичрә һөрмәтин олмаз,
Иззәтин, гәдрү гијмәтин олмаз.

«Еви јанды јаланчынын, — дерләр, —
Она бир кимсә етмәди бавәр».

ИЗАҺ ВӘ ШӘРҺЛӘР

САТИРАЛАР

1906

БИР МӘЧЛИСДӘ ОН ИКИ КИШИНИН СӨҺБӘТИ

(«Вәкил: һәгсизә һәгли дејиб, бир чох күнаһа батмышам»)

(Сәһ. 19)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (10 феврал 1906, № 33) *«М. Мөһтәмил»* имзасы илә чап олунмушдур.

[МИЛЛӘТ НЕЧӘ ТАРАЧ ОЛУР ОЛСУН, НӘ ИШИМ ВАР?!]

(Сәһ. 20)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 апрел 1906, № 4) *имзасыз* чап олунмушдур.

«Молла Нәсрәддин» журналында һәмин сатирадан әввәл Чәлил Мәммәдгулузадә тәрәфиндән јазылмыш *«Нијә мәни дөјүрсүнүз?»* адлы бир фелјетон чап олунмушдур.

[ОЛ КҮН КИ, СӘНӘ ХАЛИГ ЕДӘР ЛҮТФ БИР ӨВЛАД]

(Сәһ. 21)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 мај 1906, № 8) «һоп-һоп» имзасы илә чап олунмушдур.

Журналын һәмин ил 19 мајда чыхан 7-чи нөмрәсиндә «һоп-һоп» имзасы илә *«Нијә мән дәрсдән гачдым?»* сәрлөвһәли бир фелјетонун әввәли, 26 мај тарихли 8-чи нөмрәсиндә исә мабәди дәрч едилмишдир. Фелјетону Ч. Мәммәдгулузадә јазмышдыр. Сабирин сатирасы фелјетонун мәзмунуна ујғун кәлдијиндән, әдиб бу сатираны фелјетонун ахырында нәшр етмишдир.

[БИЛМӘМ НӘ КӨРҮБДҮР БИЗИМ ОҒЛАН ОХУМАГДАН?!]

(Сәһ. 23)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында («16 ијун 1906, № 11) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур

Сабирин «Молла Нәсрәддин»ин 8-чи нөмрәсиндә (26 мај 1906) дәрч едилмиш «Ол күн ки, сәнә халиг едәр лүтф бир өвлад» адлы сатирасынын башында Ч. Мәммәдгулузадә тәрәфиндән јазылмыш «Нијә мән дәрсдән гачдым?» сәрлөвһәли фелјетонун мабәди бу ше'рин әввәлиндә чап олунмушдур.

[МАҺИ-КӘН'АНЫН БАТЫБ, ЕЈ ПИРИ-КӘН'АН, ГӘМ ЈЕМӘ!]

(Сәһ. 25)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 ијун 1906, № 9) *имзасыз* чап олунмушдур.

Бу ше'р Сабирин илк мә'лум нәзирәләриндәндир. Мәһәммәд Һадинин Һафиздән тәрчүмә етдији бир гәзәлә нәзирә олараг јазылмышдыр.

Гәзәлин фарсчасында илк бејт беләдир:

«Јусифи күм кештә баз ајәд бә Кән'ан гәм мәхур,
Күлбәји әһзан шәвәд рузи күлүстан гәм мәхур».

Һади бу бејти белә тәрчүмә етмишдир:

«Маһи-Кән'анын кәләр, еј пири-Кән'ан, гәм јемә!»
Бејтүләһзанын олур бир күн күлүстан, гәм јемә!»

ГОЧАЛЫГДАН ШИКАЈӘТ

(«Әфсус гочалдым, агачым дүшдү әлимдән»)

(Сәһ. 26)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 ијун 1906, № 12) *«Һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

БАКЫ ФӘ'ЛӘЛӘРИНӘ

(«Бу чәрхи-фәләк тәрсинә дөвран едир имди»)

(Сәһ. 27)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 ијул 1906, № 14) *имзасыз* чап олунмушдур.

[ЧӘҺД ЕЈЛӘ, СӘН АНЧАГ НӘЗӘРИ-ХӘЛГДӘ ПАК ОЛ!]

(Сәһ. 29)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 ијул 1906, № 16) *«Һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда сатирадан әввәл редаксија тәрәфиндән *«Тәрәгги әламәтләри»* адлы бир фелјетон дәрч едилмишдир.

[ЕТДИ БУ ФӘЛӘК ҺӘР КӘСӘ БИР ТӨВР ЈАМАНЛЫГ]

(Сәһ. 30)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 август 1906, № 18) *«Молла Нәсрәддин»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда сатирадан әввәл Ч. Мәммәдгулузадәнин *«Голошаповун кери чагырылмасы»* адлы фелјетону дәрч едилмишдир.

[ТӘРПӘНМӘ, АМАНДЫР, БАЛА, ГӘФЛӘТДӘН АЈЫЛМА!]

(Сәһ. 32)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 август 1906, № 19) *имзасыз* чап олунмушдур.

ТӘҺСИЛИ-ЕЛМ

(«Тәһсили-үлум етмә ки, елм афәти-чандыр»)

(Сәһ. 33)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 август 1906, № 20) *«(М. М.)»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу ше'р Фүзулинин *«Лејли вә Мәчнун»* поемасындакы гәзәлләриндән биринә нәзирәдир. Һәмин гәзәл белә башланыр:

«Чан вермә гәми-ешгә ки, ешг афәти-чандыр,
Ешг афәти-чан олдуғу мәшһури-чаһандыр!».

[1] *Лаглагы* — «Молла Нәсрәддин» журналында әсасән Ч. Мәммәдгулузадә тәрәфиндән ишләдилән кизли имзалардан биридир.

[2] *Гыздырмалы* — «Молла Нәсрәддин» журналында чап олунмуш ше'рләрдә М. Һ. Зејналовун ишләтдији кизли имзадыр.

[3] *Сыртыг* — «Молла Нәсрәддин» журналында ишләнмиш кизли имзалардандыр.

[4] *Мозалан* — «Молла Нәсрәддин» журналында ән чох Ә. Һагвердијевин истифадә етдији кизли имзадыр.

[5] *Һоп-һоп* — М. Ә. Сабирин ән мәшһур кизли имзаларындан биридир. Бу имзадан публисистикада бә'зән Ч. Мәммәдгулузадә вә башгалары да истифадә етмишләр.

АТА НӘСИҺӘТИ

(«Бәсдир, еј оғул, бош јерә бу елмә чалышма»)

(Сәһ. 35)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 август 1906, № 21) *«Јарамаз»* имзасы илә чап олунмушдур.

[АҺ ЕЈЛӘДИЈИМ НӘШ'ЕЈИ-ГӘЛЈАНЫН ҮЧҮНДҮР]

(Сәһ. 37)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 сентјабр 1906, № 22) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Ше'р Фүзулинин бу бејти илә башланан гәзәлинә нәзирәдир:

«Аһ ејләдијим сәрви-хураманын үчүндүр,
Ган ағладығым гөнчеји-хәнданын үчүндүр».

«ҺӘЈАТ»ЫН КОП-КОПУНА ЧАВАБ

(«Бу тифл ки, нури-бәсәрү ширеји-чандыр»)

(Сәһ. 38)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 сентјабр 1906, № 23) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Ч. Мәммәдгулузадәнин «Нијә мән дәрсдән гачдым?» адлы фелјетону, М. Ә. Сабирин «Ол күн ки, сәнә халиг едәр лүтф бир өвлад» вә «Билмәм нә көрүбдүр бизим оғлан охумагдан» мисралары илә башланан ше'рләри **«Молла Нәсрәддин» журналында (19, 26 мај** вә 16 ијун 1906, № 7, 8 вә 11) чап едиләндән сонра «Һәјат» газетинин 1906-чы ил 25 август тарихли 190-чы нөмрәсиндә *«Коп-коп»* имзасы илә һәмин әсәрләрә һәм нәср, һәм дә нәзм илә чаваб верилмишдир. М. Ә. Сабир «Һәјат»ын Коп-копуна чаваб» адлы ше'рини мәһз бу мүнасибәтлә јазмышдыр.

Журналда Сабирин ше'риндән әввәл *«Һәјат»ын «Коп-копуна» чаваб («Һәјат», № 190)»* адлы бир фелјетон да чап олунмушдур.

[1] Әрәб әлифбасында ики чүр һ вардыр: бири «һәввәз» һајы, о бири исә «һүтти» һајы. Шаир бунлара ишарә едир.

[2] *Коп-коп* — «Һәјат» газетиндә ишләнмиш кизли имзадыр.

[3] *Башығапазлы*
[4] *Бидәрд*
[5] *Бигәм*
[6] *Гыздырмалы*
[7] *Тәшнәләб*
[8] *Дидәнәм*
[9] *Молла Мозалан*

} «Молла Нәсрәддин» журналында ишләнмиш кизли сатирик имзалардыр.

БАРЫШНАЛАРА ДАИР

(«Еј күл, нә әчәб силсилеји-мушки-тәрин вар»)

(Сәһ. 40)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (22 сентјабр 1906, № 25) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЧАВАБЛАР ЧАВАБЫ

(«Елм ајинеји-сурәти-һал иди, нәдән бәс?»)

(Сәһ. 42)

«Һәјат» газетинин бағланмасы мүнасибәти илә јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 октјабр 1906, № 27).

«һоп-һоп» имзасы илә чап олунмушдур.

БАКЫ ПӘҺЛИВАНЛАРЫНА

(«Көнлүм буланыр кучәдә чөвланыны көрчәк»)

(Сәһ. 44)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 октјабр 1906, 28) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу ше'р Фүзулинин

«Көнлүм ачылыр зүлфи-пәришаныны көркәч,
Нитгим тутулур гөнчеји-хәнданыны көрчәк».

бејти илә башланан гәзәлинә нәзирәдир.

[АДӘТИМИЗ ДАШ ИДИ, ДӘ'ВА КҮНҮ]

(Сәһ. 45)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (27 октјабр 1906, № 30) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда ше'рдән әввәл *«Башына дөнүм, Молла әми!»* адлы алтында кичик бир фелјетон чап едилмишдир. Мәзмунуна вә ифадә тәрзинә әсасән һәмин фелјетонун да М. Ә. Сабир тәрәфиндән јазылдығыны еһтимал етмәк олар.

КҮПӘКИРӘН ГАРЫНЫН ГЫЗЛАРА НӘСИҺӘТИ

(«Гары нәнәнин сөзләрини санма чәрәндир»)

(Сәһ. 46)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (3 нојабр 1906, № 31) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

УШАГЛАРА

(«Еј милләтин үммиди, дилү чаны, ушаглар!»)

(Сәһ. 48)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (10 нојабр 1906, № 32) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

[МӘН БИЛМӘЗ ИДИМ БӘХТДӘ БУ НИКБӘТ ОЛУРМУШ]

(Сәh. 50)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (10 нојабр 1906, № 34) *«hоп-hоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Илк дөрд нәшрдә ше'рдән әввәл belә бир гејд вардыр: *«(Мәшрутәчиләрин мәчбурән Һачы Мирзә hәсән имамчүм'әни ихрачи-бәләд етдикләриндә имамчүм'әнин зәбани-hалы)»*.

Һачы Мирзә hәсән — Тәбризин нүфузлу моллаларындан иди. Әввәлчә мәшрутәјә тәрәфдар олмуш, сонра Иранда иртича гүввәтләнмәјә башладығы вахт әнчүмәнин шәриәтә зидд олмасы hаггында тәблиғат апармышды. Буна көрә дә халгын тәләби илә Тәбриздән говулмушду. Ше'р бу мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[1] *Мирзә Чавад* — Тәбриздә әнчүмән үзвү иди. Ингилаби нитг вә чыхышлары илә танынмышды.

[2] *Мирзә hүсејн* — О заман Тәбриздә әнчүмәнин фәал үзвләриндән олмушдур.

[ҺӘР НӘ ВЕРСӘН, ВЕР, МӘБАДА ВЕРМӘ БИР ДИРҺӘМ ЗӘКАТ]

(Сәh. 52)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 декабр, 1906, № 36) *«Молла Нәсрәддин»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда ше'рдән әввәл Ч. Мәммәдгулузадәнин *«Гарнызогунлар»* адлы фелјетону верилмишдир.

[ӘЛ'ӘМАН, СӘРКӘШ ОЛУБ...]

(Сәh. 53)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 декабр 1906, № 39) *«hоп-hоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

1907

[ЕЈЛӘ БИЛИРДИМ КИ, ДӘХИ СУБҺ ОЛУБ]

(Сәh. 57)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 јанвар 1907, № 1) *«hоп-hоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЕЈ ФӘЛӘК, ЗҮЛМҮН ӘЈАНДЫР...]

(Сәh. 58)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (19 јанвар 1907, № 3) *«hоп-hоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ОЛУР ШИРИНМӘЗАГ ЕТСӘ МӘНИ ҺӘЛВАЈИ-ҺҮРРИЈЈӘТ]

(Сәh. 60)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (19 јанвар 1907, № 3) *«Молла Нәсрәддин»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда ше'рдән әввәл Ч. Мәммәдгулузадәнин *«hәмшәри»* адлы фелјетону верилмишдир.

НӘФСИН ГӘРӘЗИ, ӘГЛИН МӘРӘЗИ

(«Еј нәфс, фәрз билдијим үчүн нијајишин»)

(Сәh. 61)

Илк дәфә «Иршад» газетиндә (24 јанвар 1907, № 16) *«Мир'ат»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЕЈ ӘЗИЗИМ, ХӘЛӘФИМ...]

(Сәh. 63)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (10 феврал 1907, № 6) *«hоп-hоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

ХӘСИСИН ҺЕЈФИ, ВАРИСИН КЕЈФИ

(«Еј пул! Еј зәвги-дилү руhи-тәнү гүввәти-чан!»)

(Сәh. 65)

Илк дәфә «Иршад» газетиндә (21 феврал 1907, № 30) *«Мир'ат»* имзасы илә чап олунмушдур.

[СӘРАДӘН БИР ДӘЛИ ШЕЈТАН ДЕЈӘР: ИНСАНЛАР, ИНСАНЛАР!]

(Сәh. 67)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (3 март 1907, № 9) *«Габагда кедән зәнчирли»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу ше'р «Фүјузат» журналынын 1 нојабр 1906-чы ил тарихли 1-чи нөмрәсиндә *«Дәли шаир»* имзасы илә дәрч едилмиш *«hејрәт, јахуд бир мәлајин инсанлара хитабы»* адлы ше'рә нәзирәдир.

Ше'р белә башланыр:

«Сәмадән бир мәләк hејрәтлә дер: инсанлар, инсанлар!
Нәдир бу руји-әрзи гаплыјыр ал ганлар, инсанлар!»

[АМАЛЫМЫЗ, ӘФКАРЫМЫЗ ИФНАЈИ-ВӘТӘНДИР]

(Сəh. 68)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (10 март 1907, № 10) *«Габагда кедән зәнчирли»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу ше'р Намиг Камалын «Фүјузат» журналынын 1907-чи ил 3 март тарихли 11-чи нөмрәсиндә дәрч едилмиш бир ше'ринә нәзирәдир.

Ше'рин илк бәнди беләдир:

«Амалымыз, әфкарымыз игбали-вәтәндир,
Сәрһәддимизә гәл'ә бизим хаки-бәдәндир,
Османлыларыз, зинәтимиз ганлы кәфәндир,
Говгадә шәһадәтлә бүтүн кам алырыз биз,
Османлыларыз, чан веририз, кам алырыз биз!..»

СӘРҺЕСАБ

(«Сәс үчалашды, гојмајын!»)

(Сəh. 69)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (31 март 1907, № 13) «Дин дирәји» имзасы илә чап олунмушдур.

АҒЛАШМА

(«Нә рәвадыр әгнијаләр баха ач галанә, ја рәб!»)

(Сəh. 70)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 апрел 1907, № 14) *«Фазил»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТӨ'МЕЈИ-НӘҺАР

(«Чығырма, јат, ај ач тојуг, јухунда чохча дары көр!»)

(Сəh. 71)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 апрел 1907, № 15) *«Чајда чапан»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] О заман Зәнкәзур маһалында һөкм сүрән ачлыг нәзәрдә тутулур.

[ВАЈ, ВАЈ! НӘ ЈАМАН МҮШКҮЛӘ ДҮШДҮ ИШИМ, АЛЛАҺ!]

(Сəh. 72)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 апрел 1907, № 17) *«Өрүмчәк»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Рус-јапон мүһарибәсинә вә ондан сонра күчләнән азадлыг һәрәкатына ишарә олунур. Мүһарибәдә Јапонијанын мәгсәди Корејаны вә Манчуријаны тутмаг, Асија гит'әсиндә мөһкәмләнмәк иди. Рус чаризми исә һәм Узаг Шәргдә ишғалчылыг сијасәти јеридир, һәм дә елә дүшүнүрдү ки, мүһарибә јахынлашмагда олан ингилабын гаршысыны алмаға көмәк едәр.

[2] *«Билдир, инишил»* дедикдә шаир 1905—1906-чы илләрин ингилаби һадисәләрини нәзәрдә тутур.

[ӨВРАДЫМЫЗ, ӘЗКАРЫМЫЗ ӘФСАНЕЈИ-ЗӘНДИР]

(Сəh. 74)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (5 мај 1907, № 18) *«Бојнујоғун»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу сатира Намиг Камалын 1907-чи илдә «Фүјузат» журналында (3 март, № 11) чап едилмиш, *«Амалымыз, әфкарымыз игбали-вәтәндир»* мисрасы илә башланан ше'ринә икинчи нәзирәдир.

[ҺӘ, ДЕ КӨРҮМ, НӘ ОЛДУ БӘС, АЈ БАЛАМ, ИДДӘАЛАРЫН?]

(Сəh. 75)

Икинчи дөвләт думасынын бағланмасы әрәфәсиндә јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 мај 1907, № 19) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] *Атабәј Ә'зәм (Мирзә Әләскәр хан) (1857—1907)* — О заман Иранын баш назири иди. 1905—1911-чи илләр ингилабы әрәфәсиндә Ираны дәһшәтли ачлыг бүрүмүш, халг һәрәкаты күчләнмишди. Баш назир әлејһинә Теһран, Тәбриз вә башга шәһәрләрдә вәрәгәләр јајылырды. Халг һәрәкатынын тәзјиги алтында шаһ Атабәј Ә'зәми баш назир вәзифәсиндән азад етмиш вә онун јеринә дикәр гәддар әксингилабчыны — Ејнүддөвләни тә'јин етмишди.

[ФӘ'ЛӘ, ӨЗҮНҮ СӘН ДӘ БИР ИНСАНМЫ САНЫРСАН?!]

(Сəh. 76)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 мај 1907, № 21) *имзасыз* чап олунмушдур.

[НАӘҺЛ ОЛАНА МӘТЛӘБИ АНДЫРМАГ ОЛУРМУ?!]

(Сəh. 78)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 ијул 1907, № 24) *имзасыз* чап олунмушдур.

[ПАҺ АТОННАН, НӘ АҒЫР ЈАТДЫ БУ ОҒЛАН, ӨЛҮБӘ!]

(Сәһ. 80)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 ијул 1907, № 25) *имзасыз* чап олунмушдур.

ТӘРАНЕЈИ-ӘСИЛАНӘ

(«Нә сохулмусан арајә, а башы бәлалы фә'лә?!»)

(Сәһ. 81)

Илк дәфә «Бәһлул» журналында (14 ијул 1907, № 5) *имзасыз* чап олунмушдур.

ЛЕЈЛИ-МӘЧНУН

(«Еј дөвләтимин зәвалы оғлум!»)

(Сәһ. 83)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (15 ијул 1907, № 26) *имзасыз* чап олунмушдур.

Бу ше'р Фүзулинин «Лејли вә Мәчнун» поемасында Мәчнуна атасы тәрәфиндән едилән нәсиһәтә бәнзәтмәдир.

Нәсиһәт белә башланыр:

«Еј чөвһәри-чанымын һәвасы,
Веј дидеји-бәхтимин зијасы!»

[МӘЗЛУМЛУГ ЕДИБ БАШЛАМА ФӘРЈАДӘ, ӘКИНЧИ!]

(Сәһ. 86)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (24 ијул 1907 № 27) *имзасыз* чап олунмушдур.

[ӘЛМИННӘТҮ-ЛИЛЛАҺ КИ, «ДӘБИСТАН» ДА ГАПАНДЫ!]

(Сәһ. 88)

«Дәбистан» журналынын бағланмасы мүнасибәти илә јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 ијул 1907 № 28) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] *«Дәбистан»* — 1906—1908-чи илләрдә Бакыда ушаглара мәхсус ики һәфтәдә бир нәшр олунан шәкилли журнал иди. Илк нөмрәси 1906-чы ил апрелин 16-да чыхмышдыр. Нашир вә редакторлары Мәһәммәд Һәсән Әфәндизадә вә мүәллим Әлискәндәр Чәфәрзадә иди.

Ше'р јазылдығы вахт, 1907-чи ил ијунун 4-дә чыхан 8-чи нөмрәдән сонра «Дәбистан»ын нәшри дајанмышды. Нөвбәти 9-чу нөмрәси тәхминән доггуз ајлыг фасиләдән сонра, 1908-чи ил мартын 10-да бурахылмышдыр.

[2] *«Үлфәт»* — 1905—1907-чи илләрдә Петербургда татар дилиндә сензорсуз бурахылан «сијаси, елми бир гәзетә» иди. Нашир вә редактору Әбдүлрәшид Ибраһимов иди. (Мүхтәлиф вахтларда мүвәггәти редактор вә нашири Әһмәд Мүнир Ибраһимов олмушдур). Бу гәзетдә М. Ә. Сабирин дә бир-ики ше'ри чап едилмишдир.

[3] *«Бүрһани-тәрәгги»* — 1906—1911-чи илләрдә Һәштәрханда мүәјјән фасиләләрлә нәшр олунан диндар, тәәссүбкеш бир гәзет иди. Нашир вә редактору Мустафа Лүтфи Исмајылов Ширвански иди. Гәзетдә јерли мүәллифләрлә јанашы, Н. Нәриманов да бир сыра мәгаләләр дәрч етдирмишдир. Бурада һабелә, М. Ә. Сабир, М. Һади вә башгаларынын да бә'зи әсәрләри чап олунмушдур.

1907-чи илин ијун ајынын ахырларында «Бүрһани-тәрәгги» гәзетинин нәшри дајанмышдыр. Тәхминән беш ај сонра гәзет јенидән бәрпа олунмуш вә 1907-чи илин 18 нојабрында нөвбәти 1-чи нөмрәси бурахылмышдыр.

[4] *«Һәмијјәт»* — 1907-чи илдә Һәштәрханда һәфтәдә бир дәфә нәшр олунан «сијаси, елми, фәнни, әдәби, игтисади вә тичари... чәридеји-исламијјә» иди. Нашири вә баш редактору Мустафа Лүтфи Исмајылов Ширвански иди.

[5] *«Рәһбәр»* — 1906—1907-чи илләрдә Бакыда нәшр олунан, Гафгаз вә Русијанын, хүсусән Русија мүсәлманларынын мәишәтиндән, әдәбијјатдан, үсули-тә'лим вә тәрбијәдән бәһс едән» журнал иди. Нашир вә редактору мүәллим Маһмудбәј Маһмудбәјов иди. Журналда Ф. Көчәрли, М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, Р. Әфәндизадә, С. М. Гәнизадә вә башга мүәллифләр иштирак етмишләр.

[6] *«Иршад»* — 1905—1908-чи илләрдә Бакыда нәшр олунан күндәлик ичтимаи-сијаси гәзет иди. Редактору Әһмәдбәј Ағајев (бир мүддәт мүвәггәти редактору Һашымбәј Вәзиров олмушдур), нашири исә Исабәј Ашурбәјов (сонралар Бәширбәј Ашурбәјовла бирликдә) иди. Гәзетдә буржуа мүһәррирләриндән әлавә, Ү. Һачыбәјов, Н. Нәриманов, С. М. Әфәндијев, М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, Һ. И. Гасымов, Ф. Көчәрли, Р. Әфәндизадә, Ә. Гәмкүсар, Ө. Ф. Не'манзадә, С. М. Гәнизадә, А. Сур, М. С. Ахундов вә башгалары кими јазычы вә ичтимаи хадимләр өз јазылары илә иштирак етмишләр.

Ше'р јазылдығы вахт, 1907-чи илин 20 ијунунда чыхан 115-чи нөмрәдән сонра «Иршад» гәзетинин нәшри дајанмышды. Гәзетин нөвбәти 116-чы нөмрәси тәхминән дөрд ајлыг фасиләдән сонра, 1907-чи ил нојабр ајынын 17-дә бурахылмышдыр.

1287—27

[7] *«Тәкамүл»* — 1906—1907-чи илләрдә Бакыда чыхан болшевик гәзети иди. Гәзетин рәсми редактору вә нашири Меһдибәј Һачынски олса да, идеја истигамәтини болшевикләр тә'јин едирдиләр. Гәзетдә көркәмли ичтимаи хадимләрлә јанашы, М. Һади, Ә. Чәннәти кими шаир вә јазычылар да иштирак етмишләр.

УЧИТЕЛЛӘР

(«Төвгиф едилмишди магыл Кәнчә сијезди»)

(Сәһ. 89)

Икинчи мүәллимләр гурултајы әрәфәсиндә јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 август 1907, № 30) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] *«Ничат»* — Бакыда тәшкил олунмуш хејријјә чәмијјәти иди. Мүәллимләр гурултајы бу чәмијјәтин тәшәббүсү илә чағырылмышды.

[ВӘГТА КИ ГОПУР БИР ЕВДӘ МАТӘМ]

(Сәһ. 91)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 август 1907, № 31) *имзасыз* чап олунмушдур.

Истәр журналда, истәрсә биринчи вә икинчи нәшрдә ше'рдән әввәл белә бир гејд вардыр: ***«Рәчаизадә Мәһмуд Әкрәм бәј әфәнди һәзрәтләринин «Јад ет» үнванлы әш'арына нәзирә».***

Рәчаизадәнин һәмин ше'ри белә башланыр:

«Вәгта ки, кәлиб бәһар... јексәр
Әшјадә әјан олур тәхәјјүр.
Вәгта ки, һәзар ешгпәрвәр
Јапраглар илә едиб тәсәттүр,
Билмәм кимә гаршы һәсрәтиндән
Башлар нәвәһатә битәәххүр...
Сафијјәти-үшми тәхәттүр,
Јад ет бәни, бир дәгигә јад ет!»

ФӘХРИЈЈӘ

(«Һәрчәнд әсирани-гүјудати-заманыз»)

(Сәһ. 92)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 август 1907, № 32) *имзасыз* чап олунмушдур.

Бу сатира Ә. Чәннәтинин 1907-чи илдә «Фүјузат» журналынын август тарихли 24-чү нөмрәсиндәки *«Фәхријјә»* адлы ше'ринә чаваб олараг јазылмышдыр.

Чәннәтинин ше'ринин илк бәнди беләдир:

«Һәрчәнд дүчари-миһәни-әһли-чәфајыз,
Һәрчәнд бу әјјамдә пабәнди-бәлајыз,
Еј хар көрән бизләри, бизләр нүчәбајыз,
Мејдани-һәмијјәтдә әләмдари-вәфајыз,
Туранлыларыз, саһиби-шә'нү шәрәфиз биз!
Әслафымызын наиби хејрүлхәләфиз биз!..»

[1] *Мәлик шаһ (1055—1092)* — Ишғалчы сәлчуг һөкмдары иди. Атасы Алп Арслан өләндән сонра һакимијјәт башына кечмишди. О, өз һакимијјәти дөврүндә (1072—1092) сәлчуғиләрин һөкмранлығыны Азәрбајчанын шимал вилајәтләриндә дә möһкәмләндирмәјә алышмыш, 1086-чы илдә Кәнчә үзәринә гошун көндәриб ораны алан етдирмишди.

[2] *Чинкизхан (Темучин) (1155—1227)* — Монгол ханы вә сәркәрдәси иди. Онун һакимијјәти дөврүндә (1206—1227) Монгол дөвләти тәшкил олунмушдур. 1220-чи илдә Чинкизханын сувари дәстәләри Ирана, сонра исә Азәрбајчана сохулмуш, Тәбриз, Марага, Кәнчә, Шамахы вә с. шәһәрләри чапыб таламышды.

[3] *Харәзм дөвләти* — 1220-чи илдә Чинкизхан гошунларынын басғыны нәтичәсиндә сүгута уғрамышды.

[4] *Сәлиб јүрүшләри* — XI—XIII әсрләрдә Гәрби Авропа феодалларынын Бејтүл-мүгәддәси «кафир» мүсәлманларын һакимијјәтиндән «хилас етмәк», католисизми мүдафиә едиб јајмаг вә с. кими дини шүарлар алтында апардыглары ишғалчылыг јүрүшләри иди.

[5] *Гарагојунлу* — XV әсрин биринчи јарысында јаранмыш феодал дөвләти иди. 1468-чи иләдәк јашамышдыр. Пајтахты Тәбриз олан бу дөвләтин тәркибинә Күрдән чәнуба доғру узанан Азәрбајчан торпаглары, Ермәнистан, Күрчүстан вә әрәб Ирагы дахил иди.

[6] *Аггојунлу* — XV әсрин икинчи јарысында јаранмыш феодал дөвләти иди. 1467-чи илдә баш вермиш вурушмадан сонра Гарагојунлу дөвләти сүгута уғрады вә јени Аггојунлу дөвләти јаранды. Дөвләтин пајтахты Тәбриз иди. Бу дөвләт өзүнүн ән гүдрәтли дөврүндә Күрдән чәнубда олан Азәрбајчан вилајәтләрини, Ермәнистаны, Дијарбәкри, Күрчүстаны, әрәб Ирагыны, Килан, Мазандаран вә Хорасандан башга, Иранын галан вилајәтләрини әһатә етмишди.

[7] *Тејмур, Тејмурләнк (топал Тејмур) (1336—1405)* — Орта Асија сәркәрдәси вә истилачысы иди. О, өз һакимијјәти дөврүндә (1370—1405) бөјүк гүввә илә Азәрбајчана һүчум етмишди.

[8] *Илдырым Бајезид (1360—1403)* — 1389—1402-чи илләрдә Түркијә султаны олмушдур. Атасы I Султан Мурадын вәфатындан сонра тахта чыхмыш вә өз сәләфләринин истилачылыг сијасәтини да-

вам етдирәрәк, Авропа вә Асијада кениш әрази тутмушду. 1402-чи илдә Ангара әтрафындакы вурушмада әсир алынмыш вә әсирликдә дә өлмүшдүр.

[9] *Тохтамыш (? — 1406)* — Гызыл Орда ханы иди, 1385-чи илин сонлары, 1386-чы илин әввәлләриндә бөјүк бир гошунла Азәрбајчана сохулмуш, Ширван, Тәбриз, Марағa вә с. шәһәрләри талан етмишди.

[10] *Гызыл Орда* — XIII әсрин 40-чы илләриндә монгол истиласы нәтичәсиндә Орта Асија вә Шәрги Авропанын кениш әразисиндә јарадылмыш феодал дөвләти иди. XV әсрин ахырларына гәдәр давам етмишдир.

[11] *Шаһ Исмајыл (1486—1524)* — Сәфәвиләр сүлаләсинин баниси, Азәрбајчанын көркәмли дөвләт хадими вә шаири иди. 1502—1524-чү илләрдә Азәрбајчан вә Иран шаһы олмушдур. Өз һакимијјәти дөврүндә елм вә инчәсәнәтин инкишафына көмәк көстәрмишдир. «Хәтаи» тәхәллүсү илә Азәрбајчан дилиндә ше'р диваны, «Дәһнамә», «Нәсиһәтнамә» вә с. кими әсәрләр јазмышдыр.

[12] *Султан Сәлим (1467—1520)*—1512—1520-чи илләрдә Түркијә султаны олмушдур. Сәфәви дөвләтинә гаршы мүбаризә апармыш, бу дөвләтин әразисиндә јашајан 40 миндән артыг адамы е'дам етдирмишди. Сәфәвиләри мүсәлман дининин дүшмәни е'лан етмиш вә өз ишғалчы јүрүшүнү «исламын мүдафиәси» шүары алтында апармышдыр.

[13] *Надир шаһ (1688—1747)* — 1736—1747-чи илләрдә Иран шаһы олмушдур. Иран феодалларынын мәнафеји үчүн Азәрбајчан, Ермәнистан, Күрчүстан, Дағыстана, Бухара ханлығына вә с. јерләрә ишғалчы јүрүшләр етмишдир. 1747-чи илдә суи-гәсд нәтичәсиндә өлдүрүлмүшдүр.

ГОРХУРАМ

(«Поји-пијадә дүшүрәм чөлләрә»)

(Сәһ. 94)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 сентјабр 1907, № 33) *имзасыз* чап олунмушдур.

[БӘ'ЗИ ЈЕРЛӘРДӘ ТӘСАДҮФ ОЛУНУР АША, ӘТӘ]

(Сәһ. 95)

Илк дәфә «Бәһлул» журналында (13 сентјабр 1907, № 6) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] *«Бәһлул»* — 1907-чи илдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»ин тә'сири илә нәшрә башлајан, ајда ики дәфә нәшр олунан «мәзһәкә сәјағында сијаси, фәнни, әдәби, игтисади вә ичтимаи» журнал иди. Редактору болшевик Әләскәр Әлијев иди. Журналда М. Ә. Сабир, Ә. Гәмкүсар, Һ. И. Гасымов вә башгалары иштирак етмишләр.

[МӘН БЕЛӘ ӘСРАРЫ ГАНА БИЛМИРӘМ]

(Сәһ. 96)

Илк дәфә «Бәһлул» журналында (13 сентјабр 1907, № 6) *имзасыз* чап олунмушдур.

Журналда сатирадан әввәл *«Гана билмирәм»* адлы имзасыз бир фелјетон чап олунмушдур. Ше'рин мәзмуну вә идеја истигамәти илә сых бағлы олуб, М. Ә. Сабир тәрәфиндән јазылдығы еһтимал едилир.

МҮӘЛЛИМЛӘР СИЈЕЗДИ

(«Баш тутду мүәллимләрин ичласи-сијезди»)

(Сәһ. 97)

Икинчи мүәллимләр турултајы илә әлагәдар јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (17 сентјабр 1907, № 35) *имзасыз* чап олунмушдур.

«Журналда Сабирин бу ше'ри һаггында белә бир гејд верилмишдир: *«Бу ше'рләр 33-чү нөмрәдә чап олуначагды. Бә'зи сәбәбләрә көрә бу нөмрәјә галды»*.

[ЧАПМА АТЫНЫ, КИРМӘ БУ МЕЈДАНӘ, А МОЛЛА!]

(Сәһ. 98)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (17 сентјабр 1907, № 35) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] «Молла Нәсрәддин» журналы нәзәрдә тутулур.

[2] *«Чеһил Тути»* — «Мин бир кечә» үслубунда фарсча јазылмыш мөвһуми нағыл китабыдыр. Китаба Тути тәрәфиндән сөјләнән, мәһәббәтдән бәһс едән гырх нағыл дахилдир.

ИКИ ЧАВАБЛАРА БИР ЧАВАБ

(«Лоғалашыб, а көрмәмиш, чох да белә фырылдама!»)

(Сәһ. 101)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 октјабр 1907, № 37) *имзасыз* чап олунмушдур.

М. Ә. Сабирин «һә, де көрүм, нә олду бәс, ај балам, иддиаларын?» мисрасы илә башланан сатирасы «Молла Нәсрәддин» журналында (12 мај 1907, № 19) чап едиләндән сонра «Тәзә һәјат» гәзетиндә һәмин сатираја ше'рлә ики чаваб јазылмышдыр. Чаваб-

ларданбири гәзетин 1907-чи ил 29 август тарихли 107-чи нөмрәсиндә *«Мәһәммәд Мәһәммәдзадә»* имзасы илә, дикәри исә сентјабрын 6-да чыхан 113-чү нөмрәсиндә *«Мусәлман»* имзасы илә чап олунмушдур.

Биринчи чавабын илк ики бәнди беләдир:

«Һә, а балам, а өзкәјә вермәјән өз әлиндәкин,
Сөјләјирик кечә-күнүз иш көрән әнчүмәндәкин.
Инди нечә көрүр көзүн әнчүмән әһлинин тәкин,
Ејләмисән нечә күман, сән дејән олду, мән дејән?

Һаны о дилләрин сәнин, һеч дахы кәлмәјир сәсин,
Олмуја бир Әтабәкин өлмәји ејләди бәсин?
Сән кими батмамышды бу барәдә нитги һеч кәсин,
Һалыны чох едиб јаман, сән дејән олду, мән дејән?»

Бу ше'рә нәзирә јазылмыш икинчи чаваб исә беләә башланыр:

«Һәмә көрисән, а Молла әму, бирбәбир иддиамызы,
Көр нечә мүстәчиб едиб танры бизим дуамызы.
Верди кәмали-лүтф илә мәтләби мүддәамызы,
Инди нечә олду, Молла әму, мән дејән олду, сән дејән?»

М. Ә. Сабирин «Ики чаваблара бир чаваб» сатирасы журналда дәрч едиләндән сонра М. Мәһәммәдзадә «Тазә һәјат» гәзетиндә (12 октјабр 1907, № 144) јенидән Сабирә чаваб вермишдир. Чавабын илк бәнди беләдир:

«Һә, де, а бәхтәвәр, дағыт дәрдү гәми мәлалыны,
Тәрбијәсиз ушаг илә, хоштәр елә хәјалыны,
Варды нә ејби, јохларыг биз дә сәнин кәмалыны,
Мән дедијим олуб, олар, сән дејән олмаз олмаса!..»

[1] *Мирзә Әбүлһәсән хан* — кәмсәвад бир адам иди. Достлуг вә васитә илә иш башына кечмишди. Шаир бунунла мүхтәлиф васитәләрлә һакимијјәти әлинә алан бә'зи Иран һакимләринә ишарә едир.

[СОЛДУМУ КҮЛЗАРЫН, ЕЈ ФАИГИ-НЕ'МАН ПӘСӘР]

(Сәһ. 102)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 октјабр 1907, № 39) *имзасыз* чап олунмушдур.

Ше'р «Молла Нәсрәддин» журналынын әмәкдашларындан бири олан Өмәр Фаиг Не'манзадәнин чар һөкумәти тәрәфиндән тутулмасы мүнасибәти илә јазылмышдыр.

[ЕЈ ОН КИ, ҮЛУМИ-МӘДӘНИДӘН ХӘБӘРИН ВАР]

(Сәһ. 103)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 октјабр 1907, № 39) *имзасыз* чап олунмушдур.

СУАЛ-ЧАВАБ

(«— Көрмә! — Баш үстә, јумарам көзләрим»)

(Сәһ. 105)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 октјабр 1907, № 40) *имзасыз* чап олунмушдур.

ИФТАРДАН БИР КӨФТАР, ЈА МӘЧМУӘДӘН БИР ЛӨГМӘ

(«Атмыш нигаби-һүснин мәчмуәји-тәванкәр»)

(Сәһ. 106)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 нојабр 1907, № 42) *имзасыз* чап олунмушдур.

Журналда сәрлөвһәдән сонра беләә бир гејд вардыр: *«Нәзирә устади-мөһтәрәм Әкрәм бәјә...»*.

Бу сатира Рәчаизадә Маһмуд Әкрәм бәјин 1907-чи илдә «Фүјузат» журналынын 7 октјабр тарихли 29-чу нөмрәсиндә чап олунмуш *«Бәһардан бир јарпаг, јахуд зүмзүмәдән бир нәгмә»* адлы ше'ринә нәзирәдир.

Ше'рин илк бәнди беләдир:

«Атмыш нигаби-һүснүн мәһбубеји-зәрәфсәр,
Гырлар јашил кејинмиш... ачмыш бүтүн чичәкләр,
Аһәнкриз күлшән мүргани-ешгпәрвәр...
Чари сәфадә чуләр... сари һәвајә әнбәр...
Әкси-сәһаби-рәнкин... зилли-чибали-әхзәр
Дәрјаји-лачүвәрдә олмагда зинәтавәр.
Әнвар ичиндә аләм... әшваг ичиндә һәр јер...
Фәсли-бәһардыр бу... еј дилбәри-сәмәнбәр!
Гушлар чәмәнсиз олмаз!...
Көнлүм дә сәнсиз олмаз!»...

[БИМӘРҺӘМӘТ Ә'ЈАНЛАРЫНА ШҮКР, ХУДАЈА!]

(Сәһ. 108)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 декабр 1907, № 47) *имзасыз* чап олунмушдур.

МӘКТУБ

(«Молла дајы, етмә шәрарәт белә»)

(Сәһ. 109)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 декабр, 1907, № 48) *имзасыз* чап олунмушдур.

[ТӨҺМӘТ ЕДИР ГӘЗЕТЧИЛӘР,—МӘ'ШӘРИ-НАСЫ БИР БЕЛӘ!]

(Сәһ. 110)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 декабр, 1907, № 49) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] *Мәрјәм* — Дини рәвајәтә көрә, Иса пејғәмбәрин анасыдыр. Бүтүн динләрин тарихиндә атасыз олан өвлад күјә јалныз Иса пејғәмбәрдир. Ше'рдә кинајә илә һәмин әһвалата ишарә олунмушдур.

1 9 0 8

[ДАШ ГӘЛБЛИ ИНСАНЛАРЫ НЕЈЛӘРДИН, ИЛАҺИ?]

(Сәһ. 113)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 јанвар 1908, № 1) *имзасыз* чап олунмушдур.

СУАЛ-ҸАВАБ

Ҹапан-гоҹа

(«— Шәһри-мә'лумунузун вәз'ү гәрары нечәдир?»)

(Сәһ. 115)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 јанвар 1908, № 2) *имзасыз* чап олунмушдур.

СӘБИР

(«Та кәлирик биз дә бир аз анлајаг»)

(Сәһ. 116)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 јанвар 1908, № 3) *имзасыз* чап олунмушдур.

ФИСИНҸАН

(«Санма әздикҹә фәләк бизләри виранлыг олур»)

(Сәһ. 117)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (27 јанвар 1908, № 4) *имзасыз* чап олунмушдур.

[АЛДАНМАРАМ КИ, ДОҒРУДУР АНДЫН, ЕЈ ӘМУ!]

(Сәһ. 118)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (3 феврал 1908, № 5) *имзасыз* чап олунмушдур.

БИЗӘ НӘ?[1]

(«Кәр бу ил хәлги тәбаһ етди гыранлыг, бизә нә?!»)

(Сәһ. 119)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (24 феврал 1908, № 8) *имзасыз* чап олунмушдур.

БАРАКАЛЛАҺ

(«Сән беләсәнмиш, балам, ај бараҝаллаһ сәнә!»)

(Сәһ. 120)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 март 1908, № 11) *имзасыз* чап олунмушдур.

ОЛМУР, ОЛМАСЫН!

(«Ата: Күчәдә тиллан, еј оғул, сән'әтин олмур, олмасын!»)

(Сәһ. 121)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 март 1908, № 12) *имзасыз* чап олунмушдур.

[МАДАМ КИ, ҺАМИЈАНИ-ЗҮЛМӘТ]

(Сәһ. 123)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 март 1908, № 13) *имзасыз* чап олунмушдур.

Журналда ше'рдән әввәл belә бир гејд вардыр: *«Молла Нәсрәддин»ин 10-чу нөмрәсиндә Гыздырмалы имзалы јазылан әш'ара чаваб».*

Бу сатира «Гыздырмалы» имзасы илә јазан М. Һ. Зејналовун 1908-чи илдә «Молла Нәсрәддин» журналынын 9 март тарихли 10-чу нөмрәсиндә дәрч едилмиш бир ше'ринә чавабдыр. Һәмин ше'рин илк бәнди будур:

«Вәгта ки, әсәр нәсими-зүлмәт,
Тә'сир бағышлајар чәһаләт,
Дүнјадән әдәм булур бу милләт,
Һәрчәнд бачарманам нүбүввәт;
Амма белә көстәрир зәманә:
Бихар галыр күли-фәрасәт.
Еј сејрә чыхан о күлситанә,
Онда оху бир дуаји-рәһмәт,
Инди мәни кафиранә јад ет!»

МӘСЛӘҺӘТ

(«Агрын алым, ај Мәшәд Сиҹимгулу»)

(Сәһ. 124)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 апрел 1908, № 14) *имзасыз* чап олунмушдур.

Бу сатира Әли Нәзминин 1908-чи илдә «Молла Нәсрәддин» журналынын 23 март тарихли 12-чи нөмрәсиндәки *«Мәсләһәт»* адлы ше'ринә чавабдыр.

Әли Нәзминин ше'ри белә башланыр:

«Молла, сәнә ејләјирәм мәсләһәт:
Сөјлә көрүм, евләним, евләнмәјим?
Атмышы сиҹним едәјибдир күзәшт,
Бир гыз алыб, евләним, евләнмәјим?..»

[1] *Мәшәди Сиҹимгулу* — Шаир Әли Нәзминин ән чох «Молла Нәсрәддин» журналында ишләтдији кизли имзаларындан биридир.

ШИРВАН

(«Ше'рими, Молла дајы, зәнбилә салсан, мәнә нә?!»)

(Сәһ. 126)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 апрел 1908, № 15) *имзасыз* чап олунмушдур.

[БИР ЧИБИМДӘ ӘСКИНАСЫМ, БИР ЧИБИМДӘ АГ МАНАТ]

(Сәһ. 127)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 апрел 1908, № 15) *имзасыз* чап олунмушдур.

Журналда ше'рдән әввәл белә бир гејд вардыр: *«Доктор Абдулла Чөвдәт бәји тәглид («Ичтиһад», нөмрә 4)».*

Бу сатира Абдулла Чөвдәт бәјин 1908-чи илдә «Ичтиһад» журналынын 5 апрел тарихли 4-чү нөмрәсиндә чап олунмуш «Бир шаиригәрибин зиндан јадикары» адлы ше'ринә (һәмин ше'р сонралар «Күнәш» гәзетиндә дә (9 сентјабр 1910, № 15) чап едилмишдир) нәзирәдир. Ше'р белә башланыр:

«Бир јанымда јари-мәһзун, бир јанымда каинат,
Олмаз олсун бојлә сузишли, фәлакәтли һәјат!
Пишкаһи-чешми-чанимдә вәтән еjләр вәфат
Олмаз олсун бојлә сузишли, фәлакәтли һәјат!..

АЈ ҺАРАЈ!

(«Ај һарај, бир нечә шаир, нечә шаир кимиләр»)

(Сәһ. 128)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 апрел 1908, № 16) *имзасыз* чап олунмушдур.

ДОГРУ

(«Догру дејән олсајды јаланчы усанарды»)

(Сәһ. 129)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 апрел 1908, № 16) *имзасыз* чап олунмушдур.

ДИЛБӘР

(«Еј дилбәранә тәрздә чөвлан едән чочуг!»)

(Сәһ. 130)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 апрел 1908, № 17) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу сатира Мәһәммәд Һадинин 1908-чи илдә «Тазә һәјат» гәзетинин 10 вә 11 март тарихли 32 вә 33-чү нөмрәләриндә чап олунмуш «Рәһкүзари-мәтбуатдә бир шүкуфеји-мәариф» адлы ше'ринә нәзирәдир. Ше'рин илк бәнди беләдир:

«Еј иктибаси-елмә хитабан олан чочуг!
Еј талиби-шүкуфеји-ирфан олан чочуг!

Бир тәрзи дилрубалә хураман олан чочуг!
Ағуши-мәктәби-әдәбә чан атан чочуг!
Еј каинати-иззәтә султан олан чочуг!
Еј чәннәти-сәадәтә ризван олан чочуг!..»

БӘХТӘВӘР

(«Оғлумуз, аj Хансәнәм, бир јекә пәлван имиш!»)

(Сәһ. 131)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 мај 1908, № 19) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

ҮЧ АРВАД

(«Ах, бу ушаглар нечә бәдзатдылар!»)

(Сәһ. 132)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 мај 1908, № 21) *«һоп-һоп»* имзасы илә чап олунмушдур.

СӘБР ЕЛӘ

(«Етсә дә аләм һамысы зәлзәлә»)

(Сәһ. 134)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 ијул 1908, № 28) *«Бојнубуруг»* имзасы илә чап олунмушдур.

[АЈ НӘНӘ, БИР ГЫРМЫЗЫ САГГАЛ КИШИ!]

(Сәһ. 135)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 ијул 1908, № 29) *«Гардашоғлу»* имзасы илә чап олунмушдур.

ШИКАЈӘТ

(«А киши, бундан әзәл хәлгдә һөрмәт вар иди»)

(Сәһ. 137)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 ијул 1908, № 30) *«Бојнубуруг»* имзасы илә чап олунмушдур.

КАВУР ГЫЗЫ

(«Билмәм нә чарә еjләjим, аj Молла Нәсрәддин!»)

(Сәһ. 138)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 ијул 1908, № 30) *«Гоча әму»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ОСМАНЛЫЛАР, АЛДАНМАЈЫН, АЛЛАҺЫ СЕВӘРСИЗ!]

(Сәһ. 139)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 август 1908, № 31) *«Гоча иранлы»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Мирзә Әли Әкбәр* — Јарым әсрә јахын мүртәче фәалиjјәт көстәрән Әрдәбил ахунду иди.
[2] *Мир һашым* — Мүртәче Тәбриз руһаниси, мәшрутәчиләрин гәддар дүшмәнләриндән бири иди.
[3] *Шеjх Фәзлуллаһ* — Иранда мәшрутә һәрәкатынын әлеjһинә мүбаризә апаран гаракүруһчу мүчтәһидләрдән бири иди.

[МӘН ШАҺИ-ГӘВИШӨВКӘТӘМ, ИРАН ӨЗҮМҮНДҮР!]

(Сәһ. 141)

Иран шаһы Мәһәммәдәлинин дилиндән јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 август 1908, № 32) *«Иран гурду»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Мүзәффәрәддин шаһ нәзәрдә тутулур.
[2] *Мәһәммәдәли мирзә (1872—1925)* — 1907—1909-чу илләрдә Иран шаһы олмушдур. Мүзәффәрәддин шаһын бөјүк оғлу вә вариси иди. Ири торпаг саһибләринин — феодалларын мәнафејини мүдафиә едәрәк, ингилаб әлеjһинә амансыз мүбаризә апармышдыр. 1908-чи илин ијун ајында милли мәчлиси говмушдур. Сабир өз сатираларында Мәһәммәдәли шаһын адыны гәсдән тәһриф едәрәк «Мәндәли», «Мәмдәли», «Мә'дәли» шәклиндә ишләтмишдир.

ГОЈМА КӘЛДИ!

(«Хандосту, аманды, гојма, кәлди!»)

(Сәһ. 143)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 август 1908, № 33) *«Јетим гызчыг»* имзасы. *«Бакылылара»* ады илә чап олунмушдур.

УШАГДЫР

(«Ај башы дашды киши, динмә, ушагдыр ушағым!»)

(Сәһ. 144)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 август 1908, № 34) *«Түкәзбан чичи»* имзасы илә чап олунмушдур.

ИСТИГБАЛЫМЫЗ ЛАҒЛАҒДЫР

(«Инанмам, сөјләмә артыг ки, фејзабад олур аләм»)

(Сәһ. 145)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 август 1908, № 34) *«Гоча әми»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу сатира Мәһәммәд Һадинин 1908-чи илдә «Тазә һәјат» гәзетинин 4 вә 7 август тарихли 178 вә 181-чи нөмрәләриндә чап едилән *«Истигбалымыз парлагдыр»* ше'ринә чавабдыр.

М. Һадинин ше'ринин илк бәнди беләдир:

«Ачар фирдовси-һүрријјәт, фүјузабад олур аләм,
Күләр сүбһи-һәгигәт, мә'дәләтмө'тад олур аләм,
Шүаати-мүсаватилә сәһни-дад олур аләм,
Кәмәнди-ешги-инсанијјәтә мүнгад олур аләм,
Сүрурабади-һүрријјәт кәлир, дилшад олур аләм,
Шу истибдад әлиндән гуртарыр, азад олур аләм!..»

ЧАВАН

(«Ејванымыз учадыр»)

(Сәһ. 146)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 август 1908, № 34) *«Бојнубуруг»* имзасы илә чап олунмушдур.

АХ!..

(«Ах!.. Нечә кеф чәкмәли әјјам иди»)

(Сәһ. 147)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 сентјабр 1908, № 36) *«Молла Чибишдангулу»* имзасы илә чап олунмушдур.

[АЧЫЛДЫГЧА СӘНИН СҮБҺҮН, МӘНИМ ДӘ ҺӨРМӘТИМ АРТЫР]

(Сәһ. 149)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (15 сентјабр 1908, № 37) *«Бир алим»* имзасы илә чап олунмушдур.

НӘСИҺӘТ

(«Еј хачә, чалыш сурәти-заһирдә гәшәнк ол!»)

(Сәһ. 150)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (22 сентјабр 1908, № 38) *«Бојнубуруг»* имзасы илә чап олунмушдур.

[МАҺИ-РӘМӘЗАНДЫР, ЈЕНӘ МЕЈДАН ДА БИЗИМДИР!]

(Сәһ. 151)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 сентјабр 1908, № 39) *«Гарынгулу»* имзасы илә чап олунмушдур.

БУ БОЈДА!..

(«Нәдир олур бу чочуглар әјан бу бојда, бу бојда?»)

(Сәһ. 153)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 октјабр 1908, № 40) *«Диндар»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ГАБЛА ДӘХИ МАРФАШЫНЫ, МИР ҺАШЫМ!]

(Сәһ. 154)

Сәттархан башда олмагла Иран мүчаһидләринин тәзјиги нәтичәсиндә мүртәче руһани Мир Һашымын Тәбриздән гачмасы мүнасибәти илә јазылмышдыр. Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 октјабр 1908, № 42) *«Мәсләһәтчи»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Мир Һашым* — Тәбризин гаракүруһчу руһаниләриндән бири иди. Ингилабчы Тәбризә гаршы јүрүш едән Һачы Сәмәд хан Ејнүддөвлә илә әлбир олуб, мүчаһидләрә гаршы мүбаризәјә башламышды. Әнчүмән мәчлиси әлејһинә бир «Исламијјә отагы» тәшкил етмишди. Ејнүддөвләнин мәғлубијјәтиндән сонра о да Тәбриздән гачмышды.

[2] Журналда бу мисра һаггында белә бир гејд верилмишдир: *«Сәттархандан ибарәтдир»*.

[3] Журналда бу мисра һаггында белә бир гејд верилмишдир: *«Әһли-Тәбриздән кинајәдир»*.

[4] Бу бәнд дини бир әфсанәјә ишарәдир. Һәмин әфсанәјә көрә, кујә Мәһәммәд пејғәмбәрин бабасы «Әбдүлмүтәллиб Мәккәнин рәнкујә Мәһәммәд пејғәмбәрин бабасы «Әбдүлмүтәллиб Мәккәнин рәиси олдуғу вахт онунла Әбрәһә адлы бир сәркәрдә арасында мүһарибә баш верир. Әбрәһә «аллаһ еви» сајылан Мәккәнин үзәринә һүчум етдикдә кујә аллаһ тәрәфиндән әбабил адланан әфсанәви дағ гарангушлары көндәрилир. Һәмин гарангушлар димдикләриндә чәһәннәмдән кәтирдикләри сиччил дашларыны Әбрәһәнин гошуну үзәринә јағдырыр. Сәркәрдә өз гошуну вә филләри илә бирликдә мәһв олур.

[5] Бөјүк халг гәһрәманы, Иран Азәрбајчанында демократик һәрәкатын көркәмли хадими Сәттархан нәзәрдә тутулур.

МӘНИМТӘК

(«Сәд шүкр ки, јох инди бу саатдә мәнимтәк»)

(Сәһ. 156)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (10 нојабр 1908, № 45) *«Әлһач»* имзасы илә чап олунмушдур.

КИШИ

(«Дурма, јыхыл јат һәлә, Фаһрат киши!»)

(Сәһ. 158)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 декабр 1908, № 50) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЗАҺИДА, КӘЛ СОЈУНАГ БИР КӘРӘ ПАЛТАРЫМЫЗЫ]

(Сәһ. 159)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (28 декабр 1908, № 52) *«Молла Нәсрәддин»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда ше'рдән әввәл Ч. Мәммәдгулузадәнин «Һәгигәт» адлы фелјетону чап едилмишдир.

1 9 0 9

ШАҺНАМӘ

(«Шәһим, тачидарым, гәви, шөвкәтим!»)

(Сәһ. 163)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 јанвар 1909, № 1) *«Јазылды Ејнүддөвлә тәрәфиндән—назими Әбунәсир Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

Мәһәммәдәли шаһ Иранда азадлыг һәрәкатыны боғмаға чалышдығы вахт Сәттарханын рәһбәрлији алтында Тәбриз ингилабчылары үсјан галдырыр. Үсјаны јатырмаг үчүн шаһ тәрәфиндән Ејнүддөвләнин башчылығы илә Теһрандан бөјүк әскәри гүввә көндәрилир. Ејнүддөвлә Тәбризи мүһасирәјә алыр, узун мүддәт мүчаһидләрлә чарпышырса да, ахырда мәғлуб олуб кери гајыдыр. Ше'р бу мүнасибәтлә Фирдовсинин «Шаһнамә» дастанына бәнзәтмә шәклиндә јазылмышдыр.

[1] Сәттархана ишарәдир.

[2] *Сәттархан* (?—1914) — Чәсур халг гәһрәманы, Чәнуби Азәрбајчандакы демократик һәрәкатын көркәмли хадими иди. Гарачадағ рајонунда кәндли аиләсиндә доғулмушдур. Узун мүддәт Загафгазија сәнаје мәркәзләриндә чалышмыш, фәһлә һәрәкатында фәал иштирак етмиш, сосиал-демократ «Һүммәт» тәшкилатынын үзвү олмушдур. 1905—1911-чи илләр ингилабы дөврүндә мүртәче Иран һакимләри әлејһинә мүбаризә апармышдыр. 1908—1909-чу илләрдә шаһ һакимијјәти вә јерли феодаллара гаршы конститусијанын бәрпасы уғрунда Тәбриздә башланан халг үсјанына рәһбәрлик етмишдир.

[3] *Ејнүддөвлә* (дөвләтин көзү) — Тәбризә һүчум едән шаһ гошунлары сәркәрдәсинин ләгәби иди.

АРЗУ

(«Нә дәрс олајды, нә мәктәб, нә елму сән'әт олајды!»)

(Сәһ. 166)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 јанвар 1909, № 3) *«Дуакуји-милләт Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] 1905-чи ил ингилабы әрәфәсиндә, рус-јапон мүһарибәси вахты мәтбуатда ән чох ишләдилән вә о заманкы охучу үчүн јени олан сөзләрә ишарә едилир.

[2] *«Сури-Исрафил»* — 1907—1908-чи илләрдә Теһранда нәшр олунан ичтимаи-сијаси вә әдәби журнал иди. Редактору Чаһанкир хан, нашири исә Әләкбәр хан Деһхуда олмушдур. 1905—1911-чи ил ингилабы дөврүндә Иранын әдәби-ичтимаи һәјатында мүһүм рол ојнајан «Сури-Исрафил»ин «Чәрән-пәрән» ады алтында хүсуси сатирик шө'бәси вар иди. «Сури-Исрафил» журналы бир сыра мәсәләләрдә «Молла Нәсрәддин»ә сәс вермишдир.

[3] *Мирзә Чаһанкир хан (1874—1908)* — Иранын көркәмли ичтимаи хадими вә јазычысы, «Сури-Исрафил» журналынын редактору.

[4] *Мирзә Нәсрулла Мәликул-Мутәкәллимин (1859—1908)* — Иранын көркәмли ичтимаи хадими, чәсур ингилабчы, јазычы вә мүтәфәккири иди. 1908-чи илдә Ирандакы әксингилаби чеврилиш заманы Мәһәммәдәли шаһын әмри илә вәһшичәсинә өлдүрүлмүшдүр.

1287—28

[5] *Кәнч түркләр* — 1889-чу илдә Истамбулда әсасы гојулмуш түрк милләтчи буржуа-мүлкәдар «Иттиһад вә тәрәгги» партијасынын Авропада танындығы адды.

...ТАПМАЧАНЫН ТӘ'БИРИ

(«Нә лап кичик, нә чох да чох иридир»)

(Сәh. 167)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 феврал 1909, № 6) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

Ше'р «Молла Нәсрәддин» журналынын 4 јанвар 1909-чу ил тарихли 1-чи нөмрәсиндәки *«Тапмача»ја* чавабдыр. Тапмача будур:

«Јумругдур е'тигадым,
Хәлги басыб фәсадым,
Һазыр дуруб чәлладым,
Зүлмү ситәм мурадым,
Һәр јердә вардыр адым».

Тапмачанын ахырында белә бир гејд вардыр: *«Тапын көрәк кимдир бу адам?»*

[1] Мәһәммәдәли шаһ нәзәрдә тутулур.

[БИР БӘҺАНӘ ӘЛДӘ ҮНВАН ЕТМӘЛИ БУНДАН СОРА!]

(Сәh. 168)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (22 феврал 1909, № 8) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ГӘМУ МӨҺНӘТ ФУЗУН ОЛДУ]

(Сәh. 169)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 март 1909, № 9) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу сатира Мәһәммәдәли шаһ тәрәфиндән Иран парламанынын топа тутулмасы мүнасибәти илә јазылмышдыр. Шаир «бојнујогун» дедикдә Мәһәммәдәли шаһа ишарә едир.

[1] «Әхбар»
[2] «Әбрар»
[3] «Әһрар»
} Иранда чап олунмуш гәзетләрдир.

ИСТИГБАЛ БИЗИМДИР

(«Јетәр, чаным, чәкил кет, етмә чох тәбхири-һүррријјәт!»)

(Сәh. 171)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (15 март 1909, № 11) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Шири-гүрран* — Сәттархана ишарәдир.

[НЕЈЛИЈИМ, ЕЈ ВАЈ! БУ УРУС БАШДЫЛАР]

(Сәh. 172)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (19 апрел 1909, № 16) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЧАТЛАЈЫР ХАНБАЧЫ, ГӘМДӘН УРӘЈИМ]

(Сәh. 173)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 апрел 1909, № 17) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

МӘНИМКИ БЕЛӘ ДУШДУ!

(«Гәм раһнумун олду, мәнимки белә душду!»)

(Сәh. 176)

Түркијә султаны Әбдүлһәмидин тахтдан салынмасы мүнасибәти илә јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (3 мај 1909, № 18) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Түркијә султаны II Әбдүлһәмидин дилиндән Иран шаһы Мәһәммәдәлијә мүрачиәт едилир.

[2] II Әбдүлһәмид тахтдан салындыгдан сонра Истамбулда «Јылдыз» сарајында сахланырды. Ишчиләрдән биринин палтарыны кејиниб гачмаг истәркән тутулмушду. Һәмин әһвалата ишарә олунур.

[3] *Камил паша* — Султан Әбдүлһәмидин һакимијјәти дөврүндә түрк назири иди.

[4] II Әбдүлһәмид гачмаг истәркән тутулуб Салоникә сүркүн едилмишди.

[ВАҺ!.. БУ ИМИШ ДӘРСИ-ҮСУЛИ-ЧӘДИД?!]

(Сәh. 178)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (17 мај 1909, № 20) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

САТЫРАМ

(«Молдаjы, салмады ел дил боғаза...»)

(Сәһ. 180)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 ијун 1909, № 23) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

О заманкы гәзетләрдә Мәһәммәдәли шаһын Иран хәзинәсиндә олан асари-әтигәни сатмаг истәдијинә даир хәбәр чап олунмушду. Бу ше'р һәмин һадисә илә әлагәдар јазылмышдыр.

[1] *Чами-Чәм* — Чәмшидин чамы. Әфсанәјә көрә, Иран падшаһы Чәмшидин көвһәрләрлә вә шәрабы тә'риф едән јазыларла бәзәдилмиш мәшһур чамыдыр.

[2] *Рә'јати-Кеј* — Кәјан сүлаләсинин бајрағы нәзәрдә тутулур.

[3] *Тәхти-Губад* — Сасаниләр сүлаләсинин 19-чу һөкмдары, Нуширәванын атасы мәшһур Губадын тахтына ишарәдир.

[4] *«Абәки-шур»* — Фәтәли шаһын вахтилә сөјләмиш олдуғу тарихи сөздүр. Рус чаризми Загафгазијаны тутандан сонра Хәзәр дәнизини тамамилә өз әлинә кечирмәк үчүн Иран һөкумәтинә мүрачиәт едир. Баш вәзир бу мәсәләни шаһа әрз етдикдә Фәтәли шаһ белә чаваб верир: «Абәки-шурәст, чи фаидә дарәд, бедәһ биризәд бәкури-пәдәрәш!» Јә'ни «шор судур, нә фајдасы вар, вер төксүн атасынын коруна!»

[5] *Гәсри-Ширин* — Иранда Кирманшаһын чәнуб-гәрб тәрәфиндә јерләшән тарихи гәсәбәдир.

НЕЧИН ВЕРМӘЈИР?

(«Бирнә бу мәшрутәни шаһ нечин вермәјир?»)

(Сәһ. 182)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 ијун 1909, № 24) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Мәһәммәдәли шаһын Гачар сүлаләсиндән олмасына ишарәдир.

[ДОҒРУДАН ДА, МӘМДӘЛИ, ГЕЈРӘТ ҺӘЛАЛ ОЛСУН СӘНӘ!]

(Сәһ. 183)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 ијул 1909, № 28) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Бағи-шаһ* — Теһранын јахынлығында шаһа вә шаһлыға мәхсус бағдыр.

[НӘДИР, АЈА, ЈЕНӘ ҮСЈАНЛАРЫ ИРАНЛЫЛАРЫН?]

(Сәһ. 184)

Мәһәммәдәли шаһын Иран мүчаһидләри тәрәфиндән тахтдан салынмасы мүнасибәти илә јазылан бу ше'р илк дәфә «Молла Нәсрәддин журналында (19 ијул 1909, № 29) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Теһран мүчаһидләр тәрәфиндән тутулдугдан сонра Мәһәммәдәли шаһ гачыб рус сәфарәтханасында кизләнмишди. Һәмин һадисәјә ишарә олунур.

[2] Кәнч түркләрә ишарәдир.

[3] *Сипәһдар* — Иранын ири мүлкәдарларындан бири иди. Килан әјаләтиндә бир чох кәнди вар иди. Әввәлчә Мәһәммәдәли шаһын тәрәфдары олмуш, сонралар исә мәшрутәчиләрин тәрәфинә кечәрәк, Теһрана һүчум едән мүчаһидләрә башчылыг етмишдир.

[4] *Сәрдар Әсәд* — Бәхтијари елинин рәисләриндән бири иди. Мәшрутәчиләрә гошулуб, Мәһәммәдәли шаһын әлејһинә мүбаризә апармышдыр.

[5] *Јефрем хан* — Гафгаз ермәниләриндән олуб, Иран ингилабына көмәк үчүн кедән көнүллүләрдән бири иди.

[ЕЈ АННЫН АЈ, ҮЗҮН КҮНӘШ, ЕЈ ГАШЛАРЫН КӘМАН!]

(Сәһ. 186)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (26 ијул 1909, № 30) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

БУРА САЈ!

(«Чәмаәт: Зилли-Султан, бура сај дөјдүрүб алдыгларыны!»)

(Сәһ. 187)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 август 1909, № 34) *«Мәстәли шаһ Кәркуни»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу ше'р Аға Мәсиһ Ширванинин *«Төвбәнамә»* адлы тәрчибәндинә бәнзәтмәдир.

Тәрчибәнд белә башланыр:

«Сәнә заһирдир, аја, һејју хәбиру дана,
Олса һәр мазиву мүстәгбәлү мәхфи пејда,
Гул шаһиндән елијән чүрму јашурмаг нә рәва,
Әфв гыл, ејләмишәм чох гәләту сәһву хәта!
Төвбә, ја рәбб, хәта раһинә кетдикләримә!
Билиб етдикләримә, билмәјиб етдикләримә!»...

[1] *Зилли-Султан* — Мәһәммәдәли шаһын атасы Мүзәффәрәддин шаһын гардашы иди. Иранда мәшрутә вахты о, Авропаја кетмишди. Ирана гајытмаг истәркән чамаат ону Рәштдә тутуб сахламыш, Ирандан чыхмасыны, әмлакынын исә мүсадирә едилмәсини тәләб етмишди. Һәмин һадисәјә ишарә олунур.

ФҮЗУЛИЈӘ БӘНЗӘТМӘ

(«Мәндә ар олсајды, өлмәк ихтијар етмәзмидим?»)

(Сәһ. 189)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 сентјабр 1909, № 37) *«Јетим Мә'дәли»* имзасы илә чап олунмушдур.

Тахтдан салынмыш Мәһәммәдәли шаһын Ирандан Одессаја кетмәси мүнасибәти илә јазылмышдыр.

Бу ше'р Фүзулинин гәзәлләриндән биринә бәнзәтмәдир. Һәмин гәзәлин илк бејти беләдир:

«Әгә јар олсајды- тәрки-ешги-јар етмәзмидим?
Ихтијар олсајды, раһәт ихтијар етмәзмидим?»

[1] *Шапшал* — Мәһәммәдәли шаһын мүрәббиси олмушдур. Рәвајәтә керә әксингилаб заманы шаһын мәсләһәтчиси иди.
[2] *Шејх Фәзлуллаһ* — Теһранын нүфузлу мүчтәһидләриндән бири иди.
[3] Түркијә султаны II Әбдүлһәмид нәзәрдә тутулур.
[4] *Тәгизадә* — Иран милли мәчлисинин мәшһур натигләриндән бири олмушдур. Мәчлисдә Мәһәммәдәли шаһ арасында олан ихтилафлы мәсәләләри музакирә үчүн сараја көндәрилән һеј'әтин тәркибиндә иди. Мәһәммәдәли шаһ көрүшмәк үчүн она әл узатмыш, о исә шаһа әл вермәкдән имтина етмишдир. Ше'рдә һәмин һадисәјә ишарә олунур.

[ВАИЗ, ГӘЛӘМ ӘҺЛИН НИЈӘ ТӘҺГИР ЕЛӘЈИРСӘН?]

(Сәһ. 190)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 сентјабр 1909, № 38) *«Обашданчы»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЈАШАМАГ ИСТӘР ИСӘК СЫРФ ӘВАМ ОЛМАЛЫЈЫЗ!]

(Сәһ. 191)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 октјабр 1909, № 41) *«Күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

[АДӘМИ АДӘМ ЕЈЛӘЈӘН ПАРАДЫР]

(Сәһ. 193)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 октјабр 1909, № 43) *«Күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

ВЕРМИРӘМ А!..

(«Мән өлүм, Молла, бизим Ханкишинин ганына бах»)

(Сәһ. 194)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 нојабр 1909, № 48) *«Ағлар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЧАНЫН ЧЫХСЫН!

(«Чанын чыхсын көзүндән ганмајајдын!»)

(Сәһ. 196)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (6 декабр 1909, № 49) *«Ағлар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЈОХ, ЈАЗМАРАМ!

(«Молла дајы, чох бәрк дашыр гәзанын!..»)

(Сәһ. 197)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 декабр 1909, № 51) *«Јары көнүл»* имзасы илә чап олунмушдур.

1 9 1 0

[ЗАҺИД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР]

(Сәһ. 201)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (? јанвар* 1910, № 1) *«Ағлар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналын 1911-чи ил 29 мај тарихли 20-чи нөмрәсиндә рәссам Роттер тәрәфиндән М. Ә. Сабирин јорған-дөшәкдә јатдығы һалда шәкли чәкилмиш, шәклин алтында «Заһид өлмәкдән габаг...» сатирасындан илк сәккиз мисра чап олунмушдур. Шәклин о бири тә-

* Журналда тарих көстәрилмәмишдир.

рәфиндән дә дөрд руһани бахыб дејир: *«Белә динсиз сөзләри јаздығы үчүн аллаһын гәзәби тутуб ha!..»*.

[КИМ НӘ ДЕЈӘР БИЗДӘ ОЛАН ГЕЈРӘТӘ?!]

(Сәһ. 202)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (? јанвар 1910, № 2) *«Ағлар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

ГОЧАЛАР МАРШЫ

(«Бир гочајам, чаг нәр кими јашарам»)

(Сәһ. 204)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (29 јанвар 1910, № 1) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

ҮРӘФА МАРШЫ

(«Интеликентик, кәзәрик наз илә»)

(Сәһ. 205)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (12 феврал 1910, № 3) *«Чин-көз бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨҺ

(«Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чанымысан?»)

(Сәһ. 207)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (19 феврал 1910, № 4) *«Чин-көз бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТӘШӘККҮР

(«Моллалар, талеимиз олду әчәб јар бу күн!»)

(Сәһ. 208)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 феврал 1910, № 8) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур.

Рус мисјонерләри Петербургда кечирилмиш бир мүшавирәдә азлыгда галан халгларын ачдығы јени мәктәбләрин бағланмасыны чар һөкумәтиндән хаһиш етмишдиләр. Онларын бу хаһиши мүсәлман руһаниләрини дә севиндирмишди. Сатира бу мүнасибәтлә јазылмышдыр.

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

(«Гејрәт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!»)

(Сәһ. 209)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (26 феврал 1910, № 5) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

КИЛЕЈ ЈАХУД УМУ-КҮСҮ

(«Кет-кедә, «Зәнбур» аға, сән дә чашырсан дејәсән?!»)

(Сәһ. 210)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (5 март 1910, № 6) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *«Зәнбур»* — 1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»ин тә'сири илә нәшр едилән һәфтәлик сатира журналы иди. Нашири һаким вә јазычы Әбдүлхалыг Ахундов, редактору әввәлчә Рзабәј Сәлимханов, сонра Әзим Әзимзадә вә нәһајәт, кнјаз Муртузабәј Палавандов олмушдур. Журналда М. Ә. Сабир, Ә. Нәзми, А. Сәһһәт, Ә. Мүзниб вә башгалары фәал иштирак етмишләр.

[2] «Зәнбур» журналынын 1910-чу ил 19 феврал тарихли 4-чү нөмрәсиндә рәссам Б. Р. Телингатор (Бено) тәрәфиндән бир шәкил чәкилмиш, шәкилдә ислам аләми ағача зәнчирләнән бир гоча кишинин тимсалында тәсвир едилмишдир. Гочаны ағача сарыјан зәнчирин һәр бир һалгәси о заманкы мәнфи типләрдән биринин башына охшадылмышдыр. Гоча киши дартыныр, зәнчирдән гуртармаға чалышырса да, азад ола билмир. Кәнарда отурмуш шејтан исә гәһ-гәһ чәкиб, гочанын вәзијјәтинә күлүр.

Сатирада һәмин карикатурадан бәһс олунур.

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДӘ БӘРБАД, ӘРДӘБИЛ!]

(Сәһ. 212)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 март 1910, № 10), *«Каблајы Фејзуллаһ, назими: «Ағлар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЕЈ ВАЈ КИ, ҺЕЈСИЈЈӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ!]

(Сәһ. 214)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (12 март 1910, № 7) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

ӘҺВАЛПУРСАНЛЫГ ЈАХУД ГОНУШМА

(«— Нә хәбәр вар, мәшәди?»)

(Сәһ. 216)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 март 1910, № 11) **«Имза: (..........)»** имзасы илә чап олунмушдур.

[РӘДД ОЛ ГАПЫДАН, АҒЛАМА ЗАР-ЗАР, ДИЛӘНЧИ!]

(Сәһ. 218)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (29 март 1910, № 8) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ВӘ'З ЕТДИЈИН ИНАНДЫ, СӘН АММА ИНАНМАДЫН!]

(Сәһ. 219)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 апрел 1910, № 13) **«Имза: (......)»** имзасы илә чап олунмушдур.

[БИР БӨЛҮК БОШБОҒАЗЫГ, ҺЕЈВӘРӘЛИК АДӘТИМИЗ]

(Сәһ. 221)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 апрел 1910, № 14) **«Имза: (......)»** имзасы илә чап олунмушдур.

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

(«Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!»)

(Сәһ. 223)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 апрел 1910, № 15) **«Имза:** (......)» имзасы илә чап олунмушдур.

[АСУДӘЛИК БУ САӘТ ЈЕРДӘН КӨЈӘ ЧӘҺАНДА]

(Сәһ. 225)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 апрел* 1910, № 16) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Бу бејт Һафиз Ширазинин гәзәлиндәндир. Тәрҹүмәси:

Көнлүм кедир әлимдән дадә чатын, а достлар!
Аман ки, кизли сиррим олачаг инди ашкар!

* Журналда сәһвән «2 мај» кетмишдир.

[2] *Нәсрәддин шаһ (1831—1896)* — 1848—1896-чы илләрдә Иран шаһы олмушдур.
[3] *I Дара* — Јени ерадан әввәл 522—486-чы илләрдә гәдим Иран шаһы олмушдур. Әхәмәниләр сүлаләсиндән иди.
[4] *Әһәд хан* — Бухара әмири иди.

[БӘЛАЈИ-ФӘГРӘ ДУШДУН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ!]

(Сәһ. 227)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 мај* 1910, № 17) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

[СОНЈА, ЕЈ ДИЛБӘРИ-ПАКИЗӘ ӘДА!]

(Сәһ. 229)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 мај 1910, № 18) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

Бу сатира Сејид Әзим Ширванинин тәркиббәндләриндән биринә бәнзәтмәдир.

Һәмин тәркиббәнд belә башланыр:

«Еј гәмин бу дили-мәһзунә сәфа,
Кә'беји-кујинә еш эһли фәда.
Һәр гәдәр ејләјәсән чөвру чәфа,
Мән сәнә ејләмәзәм гејри-вәфа.
Һәр нә һөкм ејләдин, еј маһлига,
Чүмләси олду мурадынча рәва!
Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!..»

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘҒБӘТИМ ОЛМАЈЫР?]

(Сәһ. 232)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 мај 1910, № 19) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

(«Гач, оглан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!»)

(Сәһ. 234)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 мај 1910, № 21) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

* Журналда сәһвән «25 апрел» кетмишдир.

[ӘҺЛИ-ИРАНДА, ПАҺ ОҒЛАН, ЈЕНӘ ҺҮММӘТ КӨРҮНҮР!]

(Сәһ. 237)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (18 ијун 1910, № 21) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Е'тидали* — Ирандакы сијаси партијалардан бири иди.

[ЈАТМЫСАН, МОЛЛА ӘМУ, КҮРЧҮЛӘР ИЧРӘ ҺӘЛӘ СӘН!]

(Сәһ. 238)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (27 ијун 1910, № 25) «(.......)» имзасы илә чап олунмушдур.

[1] «Молла Нәсрәддин» журналына мүрачиәт олунур.

[МҮРТӘЧЕ ХАДИМЛӘРИМ, ҺА ИНДИ ХИДМӘТ ВӘГТИДИР!]

(Сәһ. 239)

Мәһәммәдәли шаһын дилиндән јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 ијул 1910, № 26) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур.

БИР ДӘСТӘ КҮЛ

(«Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун»)

(Сәһ. 241)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 ијул 1910, № 26) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур.

БАКЫДА БИР КӘНДДӘ МҮҺАВИРӘ

(«Кәндчи: Дејирләр «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә»)

(Сәһ. 242)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 ијул 1910, № 27) *«Мәчлисдә олан»* имзасы илә чап олунмушдур.

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!..

(«Душду бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! Ај чан!..»)

(Сәһ. 243)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 август 1910, № 30) «(.....)» имзасы илә чап олунмушдур.

Бу сатира чар һөкумәтинин бир чох гәзетләри бағламасы вә онларын редакторларыны һәбс вә сүркүн етмәси мүнасибәти илә јазылмышдыр.

[1] Ше'рдә ады чәкилән Молла Гәвам, Молла Сәлам вә Молла Һачыбаба мүртәче руһанилардән иди.

[2] *Гафгај* — Индики Орчоникидзе (Владигафгаз) шәһәридир.

АММА, МИЛЛӘТ А!..

(«Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..»)

(Сәһ. 244)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 август 1910, № 31) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Бағырхан* — Тәбриз ингилабында рәшадәт көстәрән, «Сәлари-милләт» адландырылан бир мүчаһид иди.

[2] *Баһадыр* — Ирандакы мәшрутә һәрәкатынын иштиракчыларындан бири иди.

[3] *Сәмсам* һаггында журналын белә бир гејди вардыр: *«Сәмса-мүссәлтәнә сәрдар Баһадырын пәдәридир».*

[ШУРӘ КӘЛИБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!]

(Сәһ. 245)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 нојабр 1910, № 60) «Паландуз» сәһифәсинин 5-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ!]

(Сәһ. 246)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (10 нојабр 1910, № 64) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] ***Камиран мирза*** — Гачар шаһзадәләриндән иди. Наибүссәлтәнәнин вәфатындан сонра онун тәшвиги илә бир нечә Гачар шаһзадәси харичи сәфарәтханаларда «бәстә» отуруб, јени наибүссәлтәнәнин Гачар сүлаләсиндән олмасыны тәләб едирдиләр. Зилли-Султанын Авропадан Шираза һаким тә'јин олунмасы да бунунла әлагәдар иди.

ГУРБАН БАЈРАМЫ

(«Бајрам олмаг шөвкәтлиләр, шанлылар»)

(Сәһ. 247)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (30 нојабр 1910, № 81) *«Паландуз» шаирләриндән «Низәдар ҹәнабләры»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Хәлилуллаһ* — Ибраһим Хәлил пејғәмбәрин ләгәбләриндәндир, аллаһын досту демәкдир. Гурбан бајрамынын әсасыны гојмушдур. Өз оғлу Исмаили аллаһа гурбан кәсмәк истәјәндә көјдән буна күја бир гоч қалмыш. Исмаилин әвәзинә о гочу гурбан кәсмишдир.

ЗАҺИДЛӘРӘ

(«Ач дилини, јум көзүнү, заһида»)

(Сәһ. 248)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (23 декабр 1910, № 99) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

1 9 1 1

[МИЛЛӘТИНИН ҺАЛЫ ПӘРИШАН ОЛА]

(Сәһ. 251)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 јанвар 1911, № 3) **«(......)»** имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Чакәр* — Халгы ҹәннәт вә'ди илә сакит етмәјә чалышан јары шаир, јары руһани бир адам иди.

[2] Журналда бу сөзүн үзәринә чыхыш әламәти гојулуб, *«Мәшәди Мәһәммәд Кәләнтәров»* дејә изаһ верилмишдир.

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЕШГБАЗЛЫҒЫ

(«Мәмдәли: Рәһм ет мәнә, ҹан мадмазел!»)

(Сәһ. 253)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 јанвар 1911, № 4) *имзасыз* чап олунмушдур.

Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра Одессада јашајырды. Бир актрисаја вурулмуш, ондан рәдд ҹавабы алмыш, лакин дальынча Авропаја гәдәр кетмишди. Сатира о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[1] *Шәддад* — Јәмәнин гәдим һөкмдарларындандыр. Әфсанәјә көрә, Һуд пејғәмбәрин дөврүндә олмуш, лакин онун пејғәмбәрлијини

тәсдиг етмәјиб кафир галмыш вә өз тәрәфдарлары илә бирликдә куја Ҹәбраилин сејһәси (чығыртысы) илә мәһв олмушдур.

[2] *Нәмруд* — Гәдим Бабил шәһәрини тикдирмиш бир һөкмдардыр. Тәхминән 4600 ил бундан әввәл јашамышдыр. Имансызлығы, Ибраһим Хәлил пејғәмбәри ода атыб јандырмаг истәмәси илә мәшһурдур. Гәдим дүнјанын ән залым һөкмдарларындан бири сајылыр.

ЈУХУ

(«Һејвәрә, еј мүдири-әһли-фүсун»)

(Сәһ. 255)

Илк дәфә «Јени һагигәт» гәзетиндә (28 јанвар 1911, № 7) «Паландуз» сәһифәсинин 4-чү нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Һејвәрә* — «Күнәш» вә «Јени һагигәт» гәзетләриндәки «Паландуз» адлы һәфтәлик мәзһәкә сәһифәсинин мүдири тәрәфиндән ишләдилән кизли имза иди.

[2] *Низәдар* — М. Ә. Сабирин «Күнәш» вә «Јени һагигәт» гәзетләриндәки «Паландуз» сәһифәсиндә истифадә етдији кизли имзадыр.

АЈ ЧАН!..

(«Мүфтинин рә'ји илә кәшфи-әүчүһи-нисван»)

(Сәһ. 257)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 јанвар 1911, № 5) *имзасыз* чап олунмушдур.

Бу сатиранын материалы Өмәр Фаиг Не'манзадәнин «Молла Нәсрәддин» журналында (25 јанвар 1911, № 4) чап олунмуш *«Тәшәккүр»* адлы мәгаләсиндән көтүрүлмүшдүр.

[1] «Молла Нәсрәддин» журналынын әмәкдашы Өмәр Фаиг Не'манзадә нәзәрдә тутулур.

ТӘБРИЗ МҮХБИРИНӘ

(«Мүхбирүссәлтәнәјә шәкк едәҹәксәнми јенә?!»)

(Сәһ. 258)

Илк дәфә «Јени һагигәт» гәзетиндә (30 јанвар 1911, № 8) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ӘЗРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

(«Әзраил әрз едәрәк сөјләди: «Еј рәббү-әнам...»)

(Сәһ. 259)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 феврал 1911, № 6) **«(........)»** имзасы илә чап олунмушдур.

[АҒЛАДЫҒЧА КИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР]

(Сәһ. 260)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (9 феврал 1911, № 16) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Сам* вә *Нәриман* — Фирдовсинин «Шаһнамә» дастанынын гәһрәманларындандыр.

[ЧОХ ДА ДЕМӘ СӘРВӘТҮ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

(Сәһ. 263)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) «(.....)» имзасы илә чап олунмушдур.

БАЛАЧА СӘҺНӘ

(«Сәд шүкр ки, олду нур-баран»)

(Сәһ. 264)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (27 феврал 1911, № 30) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә сәрлөвһәдән сонра *«Нәсими-Шимал» гәзетәсиндән мәалән тәрҹүмә»* гејди вардыр.

ВАГИЕЈИ-ЈУБИЛЕЈКАРАНӘ

(«Кирдим јеримә башымда гајғы»)

(Сәһ. 267)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) *«Көзү јухулу»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Хагани Ширвани (1120—1199)* — XII әсрдә јашајыб јаратмыш бөјүк Азәрбајҹан шаиридир.

[2] *Зүлфүгар Ширвани (1190—?)* — Шамахыда доғулмуш Азәрбајҹан шаирләриндән биридир.

[3] *Һәсәнбәј Мәликов Зәрдаби (1837—1907)* — XIX—XX әсрләр Азәрбајҹан мәдәнијјәтинин көркәмли нүмајәндәләриндән биридир.

[4] *«Кәшкүл»* — 1883-ҹү илин јанварындан Тифлисдә нәшрә башлајан журнал иди. 1884-ҹү илин март ајындан гәзетә чеврилмишди. Редактору «Зија» гәзетинин мүдири Сәид Үнсизадәнин гардашы Ҹәлал Үнсизадә иди.

[5] *Сејид Әзим Ширвани (1835—1888)* — XIX әср Азәрбајҹан ше'ринин көркәмли сималарындан биридир.

[6] *Султан Мәҹид Гәнизадә (1866—1938)* — Маарифпәрвәр јазычы вә педагог иди. Шамахыда доғулмуш вә илк тәһсилини дә орада алмышдыр.

[7] *Һәбиббәј Маһмудбәјов (1864—1928)* — Танынмыш мүәллим вә иҹтимаи хадим иди. Шамахыда доғулмуш вә илк тәһсилини дә орада алмышдыр.

[8] Бу мисра Фүзулинин «Лејли вә Мәҹнун» поемасындандыр.

[ӘШҺӘДУ БИЛЛАҺИ ӘЛИЈЈУЛ ӘЗИМ]

(Сәһ. 270)

Бу әсәри илк дәфә шаирин өлүмүндән сонра «Мә'лумат» гәзетиндә (29 ијул 1911, № 25) *«Мәрһум Ә. Сабирин ахырынҹы күнләриндә дедији кәламларындан»* гејди илә чап олунмушдур. Бүтүнлүкдә исә илк дәфә «Јени иршад» гәзетиндә (6 сентјабр 1911, № 7) шаирин вәфаты мүнасибәтилә А. Сәһһәтин чап етдирдији «Сабир» адлы мәгаләсинә дахил едилмишдир.

[ҺӘМДҮЛИЛЛАҺ КИ, БУ КҮН БӘХТӘВӘР ОЛДУ БАШЫМЫЗ]

(Сәһ. 271)

Илк дәфә «Игбал» гәзетиндә (21 март 1913, № 250) журналист Мәммәдәли Сидги тәрәфиндән нәшр етдирилмишдир.

А. Сәһһәт әсәри чапа һазырлајаркән белә бир гејд вермишдир: *«Бу ше'ри мәрһум хәстә олдуғу заман өмрүнүн ахыр чағларында јаздығындан јарымчыг галмышдыр».*

[1] *Зәрдүшт* — Азәрбајҹанлыларын күјә гәдим пејғәмбәри, атәшпәрәстлијин банисидир. Новруз бајрамынын әсасы Зәрдүштүн пејғәмбәрлији вә Ҹәмшиди-Ҹәмин падшаһлығы дөврүндә гојулмушдур.

[2] *Ҹәм (Ҹәмшиди-Ҹәм)* — Иранын вә Мидијанын әфсанәви падшаһларындандыр.

ҒАЗИЈАНӘЛӘР

1910

[КӨРҮНҸӘ ШӘХС БИР ӘРБАБИ-СӘРВӘТИН ҮЗҮНҮ]

(Сәһ. 275)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (13 ијун 1910, № 133) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

1287—29

[ДИНДИРИР ӘСР БИЗИ,— ДИНМӘЈИРИЗ]

(Сәһ. 275)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (14 ијун 1910, № 134) *имзасыз* чап олунмушдур.

ӘКСИМӘ

(*«Заһидин әксимә дүшмәк нәзәри-худбини»*)

(Сәһ. 275)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (17 ијун 1910, №137) *имзасыз* чап олунмушдур.

[ДҮН ЧӘҺӘННӘМ ВӘСФИНИ ЗАҺИДДӘН ЕЈЛӘРДИМ СУАЛ]

(Сәһ. 276)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (18 ијун 1910, № 21) *«Патил-ты»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *«Ничат»* — Бакыда тәшкил олунмуш маариф чәмијјәти иди. Һәмин чәмијјәт 1910—1911-чи илләрдә «Ничат» адлы бир гәзет дә нәшр етмишдир.

[КҮРД ЧАЛДЫГЧА БОРУ ЧИНКӘНӘ ОЈНАР, ДЕРЛӘР]

(Сәһ. 276)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (20 ијун 1910, № 139) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Гәзетдә «чинкәнә» сөзүнүн үзәринә чыхыш әламәти гојулуб, «гарачы» дејә изаһ верилмишдир.

[ЈЫЛДЫРЫМЛАР ЈАҒСА КӨЈДӘН, ТИТРӘМӘЗ РУҺУМ МӘНИМ]

(Сәһ. 276)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (21 ијун 1910, № 140) *«Илан»* имзасы илә чап олунмушдур.

[БИЗИ АЛДАТМА, ХАЧӘ, ҺӘР СӨЗҮНӘ]

(Сәһ. 276)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (22 ијун 1910, № 141) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә тәзијәнәнин сонунда *«Хәјјамдан мәалән тәрчүмә»* сөзләри јазылмышдыр.
Хәјјамын рүбаиси будур:

«Еј хачә, јеки кам рәва кон мара,
Дәм бәркәшо дәркаре хода кон мара,
Ма раст рәвим ләјк то кәч ми бини,
Ров чарејн-дидә кон, рәһа кон мара».

[ШАНЛЫ КӨРДҮКЧӘ МӘНИ САНКИ ЕДИР ГӨВР ФӘЛӘК]

(Сәһ. 277)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (24 ијун 1910, № 143) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

(Сәһ. 277)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (25 ијун 1910, № 144) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ДҮН ЈАТЫБ МИР ҺАШЫМЫ РӨ'ЈАДӘ КӨРДҮМ, СӨЈЛӘДИМ]

(Сәһ. 277)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (25 ијун 1910, № 22) *«Патыл-ты»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Һашым бәј Вәзиров (1868—1916)* — 1905-чи ил ингилабындан сонра буржуа мәтбуатында вә мүтәраддид мәтбуатда фәалијјәт көстәрән журналист вә јазычы иди.

[2] *«Сәда»* — 1909—1911-чи илләрдә Бакыда Һашым бәј Вәзировун редакторлуғу илә нәшр олунан күндәлик «әдәби, сијаси, фәнни, игтисади вә ичтимаи» гәзет иди.

...ДЕЈИР

(*«Ојла сәнкиндир ки, әсгали-тәәссүбдән јүкүм»*)

(Сәһ. 278)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (27 ијун 1910, № 145) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТАПДЫМ!..

(«Гој сағ олсун башымыз, дүшмәсин әсла ајаға»)

(Сәһ. 278)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (28 ијун 1910, № 146) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә сәрлөвһәнин үзәринә чыхыш әламәти гојулуб, ашағыда белә бир гејд верилмишдир: *«144-чү* нөмрәнин тазијанәсиндәки тапмачаны».*

Бу тазијанә Әһмәд Камалын «Һәгигәт» гәзетиндә (24 ијун 1910, № 143) чап етдирдији «Тапмача»сына чавабдыр. Тапмача будур:

«Баш илә ајаг арасында...
— Сатдым! Сатдым!
— Сән аллаһ?..
— Сән өләсән!..
— Валлаһ, инанмарам...
— Бу өлсүн, инан!..
— Мән өлүм, нечәјә?
— Бири 225-дән...
— Пај, атонан!..

Бу тапмачаны һәлл едәнә шоллар сујундан бир истәкан мүкафатымыз вардыр».

[1] *Шоллар* сөзүнүн илк һечасыдыр.

[ҺАНКЫ АЛЧАГ БИР ӘЛИН ГЕЈД ЕТДИЈИ ХӘТДИР О КИ...]

(Сәһ. 278)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (29 ијун 1910, № 147) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[—ЈОЛДАШЫМ, ЈАТМЫШМЫСАН?]

(Сәһ. 278)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (30 ијун 1910, № 148) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[БАШГА МИЛЛӘТДӘН ҺҮГУГУН АЛМАГ ҮЧҮН ҺӘР ЗАМАН]

(Сәһ. 279)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (2 ијул 1910, № 23) *«Патылты»* имзасы илә чап олунмушдур.

* 143-чү олмалыдыр — *тәртибчинин гејди.*

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МҮДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУНУ]

(Сәһ. 279)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (4 ијул 1910, № 151) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

Тазијанә Бакыдакы «Иттиһад» мәктәбинин мүдири, буржуа зијалысы Һүсејн Камалын мәтбуатда чыхан бир мәгаләси илә әлагәдар јазылмышдыр.

[ӘЛҺӘЗӘР, ГОЈМА БАХА ӘКСИМӘ ЗАҺИД КИ, ОНУН...]

(Сәһ. 279)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (6 ијул 1910, № 153) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ГӘЗТӘЛӘР ТӨВГИФИНИ ЈАЛНЫЗ СИПӘҺДАР ӘКМӘЛИР]

(Сәһ. 279)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (8 ијул 1910, № 155) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Иранын бөјүк торпаг саһиби олан феодаллардан Сипәһдар нәзәрдә тутулур.

[САНМА БИР МӘСЛӘКИ ТӘ'ГИБЛӘ МӨҺКӘМ ГАЛАРАМ]

(Сәһ. 280)

Буржуа мүһәррири Һашым бәј Вәзировун дилиндән јазылан бу тазијанә илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (9 ијул 1910, № 156) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Һашым бәј Вәзиров нәшр етдији «Сәда» гәзетиндә *«Кејфим кәләндә»* сәрлөвһәси илә гәрәзли мәгалә вә фелјетонлар јазарды. Она ишарә олунур.

[ДҮН БИР ЕШШӘКХИСАЛ ИНСАНӘ]

(Сәһ. 280)

Һашым бәј Вәзиров һаггында дејилән бу тазијанә илк дәфә «Зәнбур» журналында (9 ијул 1910, № 24) *«Патылты»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу тазијанә чап едилдикдән сонра һәфтәлик «Зәнбур» журналынын јалныз бир нөмрәси бурахылмыш вә Һ. Вәзировун полисә шикајәтинә көрә, журналын нәшри ики ајдан артыг дајандырылмышдыр.

[ҸӘННӘТДӘКИ ҺУРИЛӘРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАҺ]

(Сәһ. 280)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (11 ијул 1910, № 157) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[КИМДИР АРИФ? — ДЕЈӘ СОРДУМ, ДЕДИЛӘР ӘСРӘ КӨРӘ]

(Сәһ. 280)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (12 ијул 1910, № 158) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ОГЛУНУН ВАСИТЕЈИ-ХИЛГӘТИ ОЛМАГЛА ФӘГӘТ]

(Сәһ. 281)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (13 ијул 1910, № 159) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ДЕЈИРДИК БИР ЗӘМАНЛАР БИЗ КӘМАЛИ-ФӘХРҮ ҺҮММӘТЛӘ]

(Сәһ. 281)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (14 ијул 1910, № 160) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

¹ Кечән әсрин тәрәггипәрвәр түрк шаири Намиг Камалын мәшһур гәсидәсиндән бир мисрадыр.

[МҮТЛӘГИЈЈӘТДӘ ӘБД ШӘКЛИНДӘ]

(Сәһ. 281)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (15 ијул 1910, № 161) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[БИР МҮДИРИН КИ, КЕЧМӘЈӘ ГОЛУҢА]

(Сәһ. 281)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (16 ијул 1910, № 162) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

БИР КҮЛ

(«Ваиз ки, чыхар минбәрә, һеј нүфләр оду»)

(Сәһ. 282)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 ијул 1910, № 28) *«Бағбан»* имзасы илә чап олунмушдур.

СИПӘҺДАР ДЕЈИР КИ

(«Аршимед: «Бир нөгтә булсајдым она бил'истинад»)

(Сәһ. 282)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 август 1910, № 1) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

¹ *Аршимед (ј. е. ә. 287—212)* — Гәдим јунан алими иди.

ҺҮСЕЈН КӘМАЛ ДЕЈИР КИ

(«Тә'нү тәһгирә тәһәммүл едәрәм мән, лакин»)

(Сәһ. 282)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (9 сентјабр 1910, № 15) *имзасыз* чап олунмушдур.

¹ *Һүсејн Кәмал* — Бакыдакы «Иттиһад» мәдрәсәсинин мүдири иди.

РӘМӘЗАН СӨҺБӘТИ
БИЗИМ ҺАЧЫ ДЕЈИР КИ

(«Әл'аман артыг оруҹдан, әл'аман!»)

(Сәһ. 282)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 сентјабр 1910, № 17) *имзасыз* чап олунмушдур.

ОРУЧ ДЕЈИР КИ

(«Еј һачы, мәндән шикајәт ејләмә»)

(Сәһ. 283)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 сентјабр 1910, № 18) *имзасыз* чап олунмушдур.

«СӘДА»НЫН 162-чи НӨМРӘСИНӘ

(«Шаирәм, әсримин ајинәсијәм»)

(Сәһ. 283)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 сентјабр 1910, № 19) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

М. Ә. Сабир бир нечә әсәриндә «Сәда» гәзетинин мүдири Һашымбәј Вәзировун мәсләксизлијини кәскин тәнгид атәшинә тутур. Һ. Вәзиров булара чаваб олараг «Сәда» гәзетинин 1910-чу ил 25 август тарихли 162-чи нөмрәсиндә Сабирин әлејһинә тәһгирамиз тазијанә чап едир.

Сабирин тазијанәси буна чаваб олараг јазылмышдыр.

[1] *Бириси* — Һ. Вәзировун «Сәда» гәзетиндә ишләтдији кизли имзадыр.

[Е'ТИЛА ЕТДИКЧӘ, ДЕРЛӘР, ЈҮКСӘЛӘ ТӘЈЈАРӘЛӘР]

(Сәһ. 283)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (28 сентјабр 1910, № 27) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

ҚӘНДЛИ ДЕЈИР КИ

(«Бакыда нафиз икән әллидән артыг үләма»)

(Сәһ. 283)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (6 октјабр 1910, № 34) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

БАҚЫЛЫ ДЕЈИР КИ

(«Рамазан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә»)

(Сәһ. 284)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (7 октјабр 1910, № 35) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ШАҺ ДЕДИ: — АҒЛАЈЫРАМ, БӘС КИ, ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР]

(Сәһ. 284)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 октјабр 1910, № 36) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ИНТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЈИР КИ

(«Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт! милләт!»)

(Сәһ. 284)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 октјабр 1910, № 36) «Паландуз» сәһифәсинин 1-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур.

«Күнәш» гәзети 1910-чу ил 8 октјабр тарихли 36-чы нөмрәсиндән е'тибарән «Паландуз» ады алтында «Һәфтәлик мәзһәкә сәһифәси» ачмышды. Сабирин һәмин сәһифә үчүн јаздығы сатиралары «Низәдар» имзасы илә, чох вахт «Чувалдуз» ады алтында чап олунарды.

ИРАНЛЫЛАР ДЕЈИР КИ

(«Бунча ғејрәт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн»)

(Сәһ. 284)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (11 октјабр 1910, № 38) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[СӨЗЛӘ ТӘГСИРИ НӘДИР, ТАПДАЛАЈЫРСАН ЈАЗЫҒЫ?]

(Сәһ. 285)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 октјабр 1910, № 42) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

МИЛЛӘТ ДЕЈИР КИ

(«Интеликент ағалар, биз сизи чохдан танырыг»)

(Сәһ. 285)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 октјабр 1910, № 42) «Паландуз» сәһифәсинин 2-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЈДУ ДУМ МҮЗАКИРӘЈӘ]

(Сәһ. 285)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 октјабр 1910, № 43) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

БАҚЫЛЫЛАР ДЕЈИРЛӘР КИ

(«Шамахылылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз»)

(Сәһ. 285)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 октјабр 1910, № 44) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ДИЛӘНЧИ ДЕЈИР КИ

(«Әл ачыб саил олмағын хошдур»)

(Сәһ. 286)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (20 октјабр 1910, № 46) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЧОХ ТӘӘЧЧҮБ ЕДИРӘМ ТӘРЗИ-ЧӘДИДӘ КИ, ОНУ]

(Сәһ. 286)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (21 октјабр 1910, № 47) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[КӘРЧИ ПӘРВАЗ ЕТДИ АЈРОПЛАН ДҮНӘН БИР ГУШ КИМИ]

(Сәһ. 286)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (22 октјабр 1910, № 48) *имзасыз* чап олунмушдур.

[АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНИКЛӘР ҺӘРӘ БИР МАДМАЗЕЛИН]

(Сәһ. 286)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (22 октјабр 1910, № 48) «Паландуз» сәһифәсинин 3-чү нөмрәсиндә *«Пинәдар»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЧҮМӘЛӘРДӘ ДҮКАН АЧМАЗ БАКЫЛЫ]

(Сәһ. 287)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (24 октјабр 1910, № 49) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ӨЈМӘ НӘСӘБИ, ӨЈМӘЈӘ ШАЈИСТӘ ҺӘСӘБДИР]

(Сәһ. 287)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (26 октјабр 1910, № 51) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЧӘВАНКӘН ФӘГРДӘН ЕТМӘ ШИКАЈӘТ]

(Сәһ. 287)

Илк дәфә «Јени фүјузат» журналында (26 октјабр 1910, № 2) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ОҒРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР]

(Сәһ. 287)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (27 октјабр 1910, № 52) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТАП КӨРҮМ

(«Һәп кичикләр кичик икән бөјүјүр»)

(Сәһ. 288)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (28 октјабр 1910, № 53) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[МҮЛКИ-ШИРАЗӘ ЗИЛЛИ-СУЛТАНЫН]

(Сәһ. 288)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (29 октјабр 1910, № 54) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Зилли-Султан* — Мәһәммәдәли шаһын әмиси иди. Иранда мәшрутә вахты Авропаја кетмишди. Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра Зилли-Султан Ирана гајыдыб, Ширазда һаким олмаг истәмишди. Бу вә бундан сонракы ики тазијанә һәмин мәсәлә илә әлагәдар јазылмышдыр.

[МҮРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНӘ ЈЕНӘ]

(Сәһ. 288)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (29 октјабр 1910, № 54) «Паландуз» сәһифәсинин 4-чү нөмрәсиндә *«Пинәдар»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЗИЛЛИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЈИН ИРАНА ЈОЛ]

(Сәһ. 289)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (31 октјабр 1910, № 55) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ОНЛАР КИ, ЕДИР ҺӨРМӘТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИС]

(Сәһ. 289)

Илк дәфә «Күнәш» газетиндә (1 нојабр 1910, № 56) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[САХТӘ БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛӘ МӘНӘ КАҒЫЗ ЈАЗЫБ]

(Сәһ. 289)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (3 нојабр 1910, № 58) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

М. Ә. Сабирин парлаг әдәби наилијјәтләри, мүтәрәгги ичтимаи фәалијјәти онун әлејһдарларынын кин вә гәзәбини артырмышды. Онлар бөјүк шаирә гаршы ачыг мүбаризә апардыглары кими, кизли һәдә мәктублары јазмагдан да чәкинмирдиләр. Сабир исә өз әлејһдарларына кәскин тәзијанәләрлә чаваб верирди.

Бу тәзијанәнин нәшриндән ики күн сонра Балаханы мәктәбинин вәкили Бахыш Әһмәдовун «Күнәш» гәзетиндә (5 нојабр 1910, № 60) «Адсыз мәктублара чаваб» адлы мәгаләси чап едилмишдир. Һәм бу тәзијанәнин јазылмасы тарихини, һәм дә үмумән Сабирин һәјат вә фәалијјәтинин бә'зи чәһәтләрини ајдынлашдырмаг үчүн һәмин мәктуб хүсуси әһәмијјәт кәсб едир.

ҺАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЈИР КИ

(«Көрәсән Мәмдәлинин јапдығы әф'алы нәдир?»)

(Сәһ. 289)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 нојабр 1910, № 60) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

Тәзијанәнин материалы о күнләрдә мәтбуат сәһифәләриндә Иран ишләринә даир дәрч олунан телеграф хәбәрләриндән алынмышдыр. Сабир тәзијанәни јазаркән «Күнәш» гәзетинин 1910-чу ил 2 нојабр тарихли 57-чи нөмрәсиндә чап олунан *«Јенә Мәһәммәдәли»* адлы мәгаләдән истифадә етмишдир.

[1] *Вамбери, Армини (1832—1913)* — Мачар буржуа дилчи түркологу вә етнографыдыр. Кечән әсрин 60-чы илләриндә Орта Асија өлкәләринә вә Ирана узун мүддәтли сәјаһәт етмиш, зәнкин фактик материал әсасында «Мәним Ирандакы сәјаһәтләрим вә һәјәчанларым» (1864), «Орта Асијаја сәјаһәт» (1865) әсәрләрини јазмышдыр. Бу әсәрләр бир чох дүнја дилләринә тәрчүмә едилмишдир.

«ТӘРЧҮМАНИ-ҺӘГИГӘТ» ДЕЈИР КИ

(«Хәстәмиз Әбдүлһәмид артыг сағалды, сәмриди»)

(Сәһ. 291)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (9 нојабр 1910, № 63) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *«Тәрчүмани-һәгигәт»* — Истамбулда нәшр олунан күндәлик түрк гәзети иди.

[2] Түркијә султаны II Әбдүлһәмид нәзәрдә тутулур.

[ҺАЛӘТИ-МӘСТЛИЈИНДӘ НӘ ОЛУР, ЕЈ ӘЈЈАШ!]

(Сәһ. 291)

Илк дәфә «Јени фүјузат» журналында (9 нојабр 1910, № 4) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

АЛМАНИЈА ИМПЕРАТОРУ ВИЛҺЕЛМ ДЕЈИР КИ

(«Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамыз будур»)

(Сәһ. 292)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (12 нојабр 1910, № 66) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

Тәзијанә һәмин күнләрдә Берлиндән алынмыш телеграф хәбәрләри әсасында јазылмышдыр.

ЕЈНҮДДӨВЛӘНИН ИСТЕ'ФАСЫНДАН ДОЛАЈЫ БӘСТӘ КИРМӘК ИСТӘЈӘН ТЕҺРАН ТАЧИРАНИ ГЕЈРӘТМӘНДАНӘЛӘРИНӘ

(«Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!»)

(Сәһ. 292)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 нојабр 1910, № 67) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Ејнүддөвлә* — Иранын мүртәҹе һакимләриндән бири иди. Бир нечә дәфә содр-ә'зәм (баш назир) олмушдур.

ҺАТИФ ДЕЈИР КИ

(«Бәс Шамахыдә мәктәби-нисван»)

(Сәһ. 292)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (16 нојабр 1910, № 69) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

Шамахы шәһәриндә ишләјән Шејхзадә Һафиз әфәнди мүәллимә гызыны Шамахыја кәтирәрәк гыз мәктәби ачмаг тәшәббүсүндә олур. Лакин гызы Бакы мәктәбләринин бириндә мүәллимәлијә чағырылдығы үчүн Шамахыда гыз мәктәби ачмаг фикриндән әл чәкир. Тәзијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[«ОСМАНЛЫЧАДАН ТӘРЧҮМӘ ТҮРКӘ» — БУНУ БИЛМӘМ]

(Сәһ. 293)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 нојабр 1910, № 70) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ШИМДИ ҺӘР МИЛЛӘТ ЕДИР НӘФСИНИ ИРФАНӘ ФӘДА]

(Сәһ. 293)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 нојабр 1910, № 71) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ОЈЛӘ ГОРХМАМ «БИШ»ДӘН КИМ, ГОРХУРАМ «ЧӘДВАР»ДӘН]

(Сәһ. 293)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 нојабр 1910, № 72) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

БАКЫДА ШАМАХЫ ЈОЛУНДАКЫ ҺӘБСХАНӘНИН ГАБАҒЫНДА ОХУНАН НӨВҺӘДИР

(«Аста-аста, еј һачы, нәһәр олур хәлвәтдәки»)

(Сәһ. 293)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 нојабр 1910, № 72) «Паландуз» сәһифәсинин 7-чи нөмрәсиндә *«Низәдир»* имзасы илә чап олунмушдур.

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР КИ

(«Бир нечә илдир ки, үјүб шираға»)

(Сәһ. 294)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (22 нојабр 1910, № 74) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНӘ]

(Сәһ. 294)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (25 нојабр 1910, № 77) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ӨВРӘТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЈМАГ КИМИ]

(Сәһ. 294)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (26 нојабр 1910, № 78) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ДӘРЈАДА ГӘРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН ЈЕТИМ БАЛАЛАРЫНА ТӘСӘЛЛИ

(«Ики јүз гәрг олан иранлыларын»)

(Сәһ. 294)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (28 нојабр 1910, № 79) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *«Меркури»* — Бакыда кәмичилик ширкәти иди.

[БӘС ДЕЈИЛМИШ БУНЧА МЕҺДИЛӘР ХУРУЧИ, ИНДИ ДӘ]

(Сәһ. 295)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (29 нојабр 1910, № 80) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Меһди* — Шиәләрин он икинчи вә ахырынчы имамыдыр. Дини әфсанәјә көрә, «гејб» олмушдур. Дүнја гуртарында «зүһур» едиб, ишләри дүзәлдәчәкмиш.

Ә. ГӘМКҮСАР БӘРАДӘРИМӘ ЧАВАБ

(«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг»)

(Сәһ. 295)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (2 декабр 1910, № 82) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

М. Ә. Сабирин «Османлычадан тәрчүмә түркә» — буну билмәм» мисрасы илә башланан тәзјанәси «Күнәш» гәзетиндә (17 нојабр 1910, № 70) чап едилдикдән сонра шаир Әлигулу Гәмкүсар «Күнәш» гәзетиндәки (26 нојабр 1910, № 78) «Паландуз» сәһифәсинин 7-чи нөмрәсиндә һәмин әсәрә белә бир тәзјанә илә чаваб вермишдир:

«Османлы дили чүнки мүрәккәбдир әрәбдән,
Ишкалә салыр гареини ишбу сәбәбдән,
Түркә еләјиб тәрчүмә, етсәк ону ислаһ —
Асанрағ едәр фаидәбәхш елмү әдәбдән»

М. Ә. Сабирин «Ә. Гәмкүсар бәрадәримә чаваб» адлы ше'ри һәмин бу тазијанәјә чавабдыр. Ә. Гәмкүсар јенидән Сабирә чаваб јазараг, «Күнәш» гәзетиндә (15 декабр 1910, № 92) ашағыдакы тазијанәни чап етдирмишдир:

«Мән јаздығым кәламдаки ләфзә тәрчүмә
Бихуд позубдур Сабири-али чәнабыны;
Тәһвил кәлмә, ја ки ибарәт олур, вәли
Ачмаз әрәб луғәтләри үздән нигабыны».

Бу мүбаһисә илә әлагәдар олараг, «Күнәш» гәзетинин нөвбәти нөмрәләринин бириндә (27 декабр 1910, № 102) *«Тәрчүмәми, тәбдил вә јахуд тәһвилми?»* адлы бөјүк бир мәгалә чап едилмиш вә М. Ә. Сабирә һагг верилмишдир.

[БИЛДИР ЕЬЈАЛИ-СӘМӘРГӘНД ЕТДИ ИРАН ТАЧИРИ]

(Сәһ. 295)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 декабр 1910, № 84) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ШАМАХЫДА

(«Әсри-бистүмдүр, сәһиб алтында галмаз шәмси-елм»)

(Сәһ. 295)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 декабр 1910, № 87) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Шејхзадә һафиз әфәнди мүәллимә гызыны Шамахыја кәтириб, Шамахыда гыз мәктәби ачмаг истәмишсә дә, гызы Бакы мәктәбләринин бириндә ишә дүзәләндән сонра һәмин фикриндән әл чәкмишди. М. Ә. Сабир «Бәс Шамахыда мәктәби-нисван мисрасы» илә башланан тазијанәсиндә Шејхзадәнин бу һәрәкәтини тәнгид етмишди. Аз сонра Көвһәр адлы бир мүәллимәнин тәшәббүсү илә Шамахыда гызлара мәхсус јени үсуллу мәктәб ачылыр. Бу тазијанә дә һәмин мүнасибәтлә јазылмышдыр.

...ЛАМ ДЕЈИР КИ

(«Шејхүл-исламләрин, мүфтиләри-исламләрин»)

(Сәһ. 296)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (12 декабр 1910, № 89) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Гәзетдә мәтбәә хәтасы олараг *тәрсаје* сөзүнүн *тәр* һечасы дүшдүјүндән мә'на вә вәзн позғунлуғу јаранмышдыр. Буна көрә дә гәзетин нөвбәти нөмрәсиндә (13 декабр 1910, № 90) һәмин тазијанә јенидән чап олунмушдур.

[2] Бу бејт фарс шаири Һафизин:

«Пәдәрәм рөвзеји-ризван бе до кәндом бефрухт,
Нахәләф башәм әкәр мән бә чәви нәфрушәм»

— бејтинин тәрчүмәсидир.

[КҮНДӘ ҮЧ ҚАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК]

(Сәһ. 296)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 декабр 1910, № 90) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Илдә ијирми мин манат мааш алан Бакы шәһәр идарәси рәиси Рајевски шәһәрин малијјә ишләрини тәнзим етмәк бәһанәси илә ибтидаи мәктәб мүәллимләринин маашыны азалтмаг фикринә дүшмүшдү. Тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[ИШТӘ БИР ҺЕЈ'ӘТИ-ТӘҺРИРИЈЈӘ]

(Сәһ. 296)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 декабр 1910, № 91) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Һашым бәј Вәзировун нәшр етдији «Сәда» гәзетинә ишарә олунур. Гәзетин редаксијасы чох натәмиз сахланан бир бинада јерләшмишди.

[ГУРУЛУБДУР ЈЕНӘ МЕЈДАНИ ҺӘЈАҺАЈИ-СҮХӘН]

(Сәһ. 296)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 декабр 1910, № 94) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Мирзаға Әлијев османлы шаирләриндән Әшрәфин ики рүбаисини өз ады илә чап етдирир. Тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[1] *Нәф'и (1582—1634)* — Бөјүк түрк шаири, гәсидә вә сатирик ше'р устасыдыр. Өз һәчвләринә көрә һөкумәт тәрәфиндән е'дам едилмишдир.

1067—30

1911

СУАЛ

(«Ејб икән шәхсә көрә нәфсини өјмәк, әчәба»)

(Сәһ. 298)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (2 јанвар 1911, № 1) *имзасыз* чап олунмушдур.

[ЛӘ'НӘТ СӘНӘ, ЕЈ ЧӘҺЛ, НӘ БИДАД ЕДИЈОРСАН!]

(Сәһ. 298)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (4 јанвар 1911, № 3) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

¹ *Һабил вә Габил* — Дин тарихиндә Адәм пејғәмбәрин оғуллары сајылыр. Габил пахыллыгындан вә гысганчлыгдан өз гардашы Һабили өлдүрмүшдүр. Бу ган тарихдә илк чинајәт сајылыр. Ше'рдә һәмин әфсанәви һадисәјә ишарә олунур.

[ҒАФИЛ ЈАШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ КАРДЫР ӨЛМӘК]

(Сәһ. 298)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (10 јанвар 1911, № 8), аз сонра исә Һәштәрханда чыхан «Бүрһани-тәрәгги» гәзетиндә (21 јанвар 1911, № 131) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур.

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ

(«Насирүлмүлк, сәнә бојлә күманым јох иди»)

(Сәһ. 298)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 јанвар 1911, № 11) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

¹ *Насирүлмүлк* — Иранда Гачар сүлаләсинин сон һөкмдары, әз јашлы Әһмәд шаһын һакимијјәти дөврүндә (1909—1925) наибүссәлтәнә олмушдур.

² Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра Одессаја, орадан да Берлинә кедир. Берлиндә Насирүлмүлк илә көрүшмәк истәдикдә, Насирүлмүлк ону рәдд едир. Һәмин әһвалата ишарә олунур.

НАСИРУЛМҮЛК БАКЫДАН ИРАНА АЗИМ ОЛДУГДА

(«Мәнчә, Ирана әбәс әзм едијор Насири-мүлк»)

(Сәһ. 299)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 јанвар 1911, № 12) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

МҮХБИРҮССӘЛТӘНӘЈӘ

(«Јандығын һијләни һәр күнкү гәзетдә охудум»)

(Сәһ. 299)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 јанвар 1911, № 12) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

¹ *Мүхбирүссәлтәнә* — Тәбриз һакими, мәшрутә уғрундакы мүбаризәнин әлејһдарларындан бири иди.

[ӘЧДАДЫНА ЧӘКДИ, ПӘДӘРИН МҮТЛӘГ УНУТДУ]

(Сәһ. 299)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 јанвар 1911, № 14) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

Газетдә тазијанәдән әввәл шаирин белә бир гејди вардыр: *«Иранда мәҹлиси-мәб'усан топа тутулан вәгт демишдим».*

¹ *Зөһһак* — Гәдим Иранын әфсанәви падшаһларындандыр. Күја чијинләринә ики илан јапышмыш имиш, бу иланлар она әзаб вермәсин дејә бунлара күндә ики ушағын бејнини једирәрмиш. Тарихдә ән залым падшаһлардан бири кими мәшһурдур.

МҮҺАВИРӘ

(«— Гафгаз әһли уч ил әрзиндә нә е'мал ејләди?»)

(Сәһ. 299)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 јанвар 1911, № 15) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

МҮХАБИРӘ

(«Мәмдәли: Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын нәдир?»)

(Сәһ. 300)

Иран шаһы Мәһәммәдәли илә Түркијә султаны II Әбдүлһәмидин сөһбәти шәклиндә јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 јанвар 1911, № 3) *имзасыз* чап олунмушдур.

30*

АББАС АҒА ДЕЈИР КИ

(«Чан вериб милләтә, али, әбәди, нам алырыз»)

(Сәһ. 300)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 јанвар 1911, № 16) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Аббас аға* — Тәбриз мүчаһидләриндән иди. Иранын баш вәзири Мирзә Әләскәр ханы (Атабәј Ә'зәми) өлдүрмүшдүр.

ДРЕПЕР ДЕЈИР КИ

(«Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт»)

(Сәһ. 300)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (23 јанвар 1911, № 2) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Дрепер Чон Уилјам (1811—1882)* — Америка кимјачысы вә физиологудур. «Авропанын әгли инкишафынын тарихи» (1867—1870), «Дин вә елм арасындакы мүнагишәнин тарихи» (1874) вә бир сыра башга әсәрләри илә кениш шөһрәт газанмышдыр.

[2] *Әһмәд Мидһәт (1845—1913)* — Мәшһур түрк јазычысыдыр. Бир сыра тарихи вә мәишәт романларынын, һекајә вә очеркләрин мүәллифидир. Авропа әдәбијјатындан чохлу тәрчүмәләр етмишдир. «Хачеји-әввәл» (Биринчи мүәллим) ләгәби илә мәшһурдур.

[ЕЛ ЧӘКИР НАМЫМЫ МИН ЛӘ'НӘТ ИЛӘ]

(Сәһ. 301)

Мәһәммәдәли шаһын дилиндән јазылмыш бу тазијанә илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 јанвар 1911, № 5) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

ЕШИДИРИЗ КИ

(«О замандан ки, Рәһим хан јетишиб Тәбризә»)

(Сәһ. 301)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (1 феврал 1911, № 10) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Рәһим хан* — Иранын ири феодалларындан бири иди. 1905-чи ил ингилабы дөврүндә Тәбриз зәһмәткешләри үсјан бајрағы галдырдығы вахт Мәһәммәдәли шаһын көстәришинә әсасән әксингилабчылара көмәк үчүн бөјүк бир атлы гүввәси илә Тәбризә кәлмиш, кәндләри гарәт етмиш, бир чох адамы «ингилабчы» ады илә тутуб һәбсә атмышдыр. Бу тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

МЕНШИКОВ ДЕЈИР КИ

(«Мәктәбә дүшмән олан бә'зи мүгәддәс(?) үләма»)

(Сәһ. 301)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (2 феврал 1911, № 11) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Меншиков* — Петербургда чыхан мүртәче «Новоје времја» гәзетинин (1868—1917) фәал мүһәррирләриндән бири иди.

ДӨРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

(«Кәшфи-вәчһ етмәк дејил өвРәтләрә шәр'ән һәрам»)

(Сәһ. 302)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) *имзасыз* чап олунмушдур.

[1] *«Ишыг»* — 1911—1912-чи илләрдә Бакыда чыхан «тәрбијеји-әтфала, әдәбијјата, тәбабәт вә евдарлыға даир» һәфтәлик гадын журналы иди. Редактору Хәдичә ханым Әлибәјова, нашири исә Мустафа бәј Әлибәјов иди.

[БҮТҮН АВРОПАДА КӘМЈАБ ИКӘН, АММА БАКЫДА]

(Сәһ. 302)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

Бу тазијанә о заманлар Шамахыда мүәллимлик едән Һафиз әфәнди Шејхзадә үчүн кечирилән јубилеј мүнасибәти илә јазылмышдыр.

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ

(«Русијјә дипломасијасына бағладым үмид»)

(Сәһ. 303)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (13 феврал, 1911, № 19) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Потсдам* — Алманијанын Берлин јахынлығында, јашыллыг ичиндәки шәһәрләриндән биридир. Бир чох бејнәлхалг көрүшләр бурада олмушдур.

[2] *Франкфурт* — Алманијанын чәнуб-гәрбиндә бөјүк шәһәрдир.

ӘРДӘБИЛ ҺАКИМИ РӘШИДҮЛМҮЛКӘ

(«Еј голчомаг, әлсизләрә чох ејләмә азар»)

(Сәһ. 303)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (17 феврал 1911, № 22) *«Мүтәрҹим Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

¹ *Муслиһиддин Сә'диј-Ширази (1184—1291)* — Шәргин даһи классикләриндән биридир.

[МОЛЛА ӘРӘСЗАДӘНИН... ВАЈ, ЈЕНӘ МА'БӘДИ ВАР!]

(Сәһ. 303)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал 1911, № 8) «(......)» имзасы илә чап олунмушдур.

¹ *Молла Мәһәммәдтагы Әрәсзадә* — Загафгазија руһани идарәсинин үзвү иди. О заманкы мәтбуатда дини мөвзулардан ибарәт узун-узады мәгаләләр чап етдирәр, ахырында исә һәмишә «ма'бәди вар» сөзләрини јазарды.

ТӘБРИЗДӘН «МОЛЛА НӘСРӘДДИН»Ә КӨНДӘРИЛӘН КАҒЫЗЛАРЫН МҮФӘТТИШИНӘ

(«Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох»)

(Сәһ. 304)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал 1911, № 8) «(.......)» имзасы илә чап олунмушдур.

МҮҺӘРРИРЛӘРӘ

(«Тә'лимә даир одлу јазылмыш мәгаләләр»)

(Сәһ. 304)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (1 март 1911, № 32) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗ!]

(Сәһ. 304)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур.

БАЈРАМ ТӨҺФӘСИ

(«Еј тәкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!»)

(Сәһ. 304)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, №10) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур.

[ОЈЛӘ БИР ТӘРҸҮМӘ КИМ, РУҺИ-ШЕКСПИР КӨРЧӘК]

(Сәһ. 305)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур.

Бу тазијанә Һашым бәј Вәзиров тәрәфиндән Шекспирин «Отелло» әсәринин гәлиз, савадсыз бир дилдә азәрбајҹанҹаја тәрҹүмәси илә әлагәдар јазылмышдыр.

[ТУТДУМ ОРУҸУ ИРӘМӘЗАНДА]

(Сәһ. 306)

Бу ше'р Сабирин илк, мә'лум сатирик парчаларындандыр. Илк дәфә 1912-ҹи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрин мүгәддимәсинә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт ше'рин нә мүнасибәтлә јазылдығыны белә изаһ едир: «8 јашында мәктәбә кедиб охудуғуну, јазмаға һәвәсинин олдуғундан молласы тәрәфиндән афәрин әвәзинә дөјүлдүјүнү ушаг дили илә бу сајаг назм етмишдир вә рәсм-хәтти дә бојләчә имиш:

Тутдум оруҹу ирәмәзанда

. . . .»

[БАБАМ СҮННИ, НӘНӘМ ШИӘ, ДҮРӘК МӘН]

(Сәһ. 306)

Бу парча С. М. Гәнизадәнин хатирәләри («Әдәбијјат гәзети», 16 ијул 1936, № 18) әсасында чап олунур. Хатирәдә дејилдијинә көрә, ше'ри Сабир 1875-ҹи илдә С. Ә. Ширванинин «Үсули-ҹәдид» мәктәбиндә охујаркән јазмышдыр.

[ҺӘМӘДАНДА ГОНАГЫМДАН ХӘБӘР АЛДЫМ, КЕЈ ШЕЈХ]

(Сәһ. 306)

Кечән әсрин ахырларында дејилмиш бу сатирик парча илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур.

А. Сәһһәт бу шеʼрин јазылмасы тарихини belə изаһ едир: «...Бир нечә вәгт Шамахыда галдыгдан сонра Кәрбәла зијарәтинә азим олур. Әтәбати-алијатда бир чох нәваһә вә дүбејтләр јазмыш, о чүмләдән Һәмәданда дедији бир рүбаиси будур:

Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх
. . . .»

[ТАНРЫ ҺӘР ЈЕРДӘ ПУЛУ БИР ҮРӘЈИ СӘХТӘ ВЕРӘР]

(Сәһ. 306)

Јазылма тарихи дәгиг мәʼлум олмајан бу парча С. М. Гәнизадәнин Сабир һаггындакы хатирәләри әсасында китаба дахил едилир. Мәтн профессор Чәфәр Хәндапын «XX әср Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи» китабы (1955) үзрә верилир.

[МОЛЛА, СӘМАВАРЫНДАН ДӘРДА, ҺӘЗАР ДӘРДА]

(Сәһ. 306)

Бу бејт «Молла Нәсрәддин» журналы әмәкдашларынын хатирәләри («Револјусија вә култура» журналы, 1937, № 1) әсасында китаба дахил едилир. Хатирәләрдә дејилдијинә көрә, «Молла Нәсрәддин» редаксијасында чај масасынын башында отуран чох олармыш. Редаксијадакы самавар исә балача имиш. Һәрә бир стәкан ичәндән сонра самавара јениндән су төкүләр вә од салынармыш. 1911-чи илдә мүаличә үчүн Тифлисә кедән Сабир бир дәфә редаксијада чај ичәркән һәмин бејти демишдир.

МҮХТӘЛИФ ШЕʼРЛӘР

[ХҮМСИ-ШӘРАБЫ СЕЈИДӘ САГИ ВЕРИБ ДЕДИ]

(Сәһ. 309)

Кечән әсрин ахырларына аид олан бу бејт Сабирин бәдаһәтән дедији илк шеʼр парчаларындандыр. Илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур.

А. Сәһһәт бу бејтин нә мүнасибәтлә дејилдијини belə изаһ едир: «...Нәмәки даньшмағы, шух, зәриф вә һазырчаваблыгы сәбәбиндән аз заманда үләма вә әʼјанын јанында маʼруф вә мәшһур олур вә умумин мәһәббәтини чәлб едир. Хүсусән устады мәрһум Һачы Сејид Әзимин мәнзури-нәзәри олур. Бир вәгт Сејид илә бәрабәр сәфәрдә кәлмиш бир нәфәр шәхсин көрүшүнә кедирләр. Мүсафир чамаданындан он дәнә луму чыхарыб, ики дәнәсини Сејидә, бир дәнәсини Сабирә вериб, буна мүнасиб Сабирдән бәдаһәтән бир шеʼр истәр. Сабир бир аз фикирдән сонра дејир:

Хүмси-шәрабы Сејидә саги вериб деди:
Сабир фәгирдир, јетәр анчаг зәкат она.

Мәрһум Сејид дә:

Сејиддир устад мәнә нәзму нәсрдә,
Мөһтачи-истифадәдә бир каинат она —

бејтин дејиб һәман шеʼрә иттиһасын Сабирә тәклиф едир».

[1] Мүсәлманлар һәр ил өз газанчларындан «хүмс» вә «зәкат» ады илә ики гисим дини верки вермәли идиләр. Хүмс газанчын бешдә бир, зәкат исә онда бир һиссәси олурду. Хүмс сејидләрә, зәкат исә јохсулләрә, фәгирләрә вериләрди. Он лумунун икиси — хүмс, јәʼни бешдә бири, бириси — зәкат, јәʼни онда бири олур. Шеʼрлә һәмин һадисәјә ишарә едилир.

[ШЕʼР БИР КӨВҺӘРИ-ЈЕКДАНЕЈИ-ЗИГИЈМӘТДИР]

(Сәһ. 310)

Шаирин кәнчлик илләриндә гәләмә алдығы бу шеʼр илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур.

А. Сәһһәт бу шеʼрин јазылма тарихчәсиндән данышаркән көстәрир: «Зәтән гәсидә дејиб бәʼз әʼјаны тәʼриф етмәјә һеч маил олмамышдыр. Гәсидә јазмагда адәми-иттидарыны көстәрән әшхаса дедији бу иди: «Пулдан өтрү јалан мәдһәләр јазмагда иттидарым јох исә дә, доғру һәчв јазмагда чох һүнәрлијәм», — дејә бу гитʼә илә ифтихар едәрди:

«Шеʼр бир көвһәри-јекданеји-зигијмәтдир
. . . .»

[СӘН ПИРИ-ЧӘҺАНДИДӘСӘН, ЕЈ СЕЈИДИ-СӘРКАР]

(Сәһ. 311)

Кечән әсрин ахырларында гәләмә алынмыш бу шеʼр илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур.

А. Сәһһәтин дедијинә көрә, бу шe'р Сејид Әзим Ширванинин:

«Еј маһ, билирәм фитнеји-дөвран олачагсан,
Еј гашы һилалым, мәһи-табан олачагсан» —

бејти илә башланан гәзәлинә чаваб јазылмышдыр.

[САБИРИ-ШЕЈДА КИ, ТӘРКИ-ШӘҺРИ-ШИРВАН ЕЈЛӘДИ]

(Сәһ. 312)

Кечән әсрин 80-чы илләриндә шаирин Хорасан сәјаһәти вахты дедији бу шe'р илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздыгы мүгәддимәдә чап олунмушдур.

[1] Һичри тарихә көрә, илләрин һәр бири бүрчләрлә әлагәдар олараг күја мүәјјән бир һејван (сичан, өкүз, пәләнк, довшан, балыг, илан, ат, гојун, мејмун, гуш, ит вә донуз) үстүндә тәһвил олур. «Мејмун или» дедикдә шаир һәмин һадисәни нәзәрдә тутур.

[ҮЧ ЈҮЗ ОН ДОГГУЗ ИДИ БӘ'Д ҺӘЗАР]

(Сәһ. 313)

1902-чи илдә Шамахыда баш верән зәлзәлә мүнасибәтилә јазылмыш бу мәнзумә илк дәфә 1948-чи илдә чап олунмушдур.

«Һопһопнамә»нин 1948-чи ил чапынын тәртибчиси Һ. Сәмәдзадәнин јаздыгына көрә, «бу шe'ри Бакы мүәллимләриндән Ширалы Рәбәјли јолдаш өз атасынын архивиндән тапмышдыр. Рәбәјлинин атасы Әлисолтан о заман Фәрганәдә мәһкәмә дилманчы вәзифәсиндә ишләјирмиш. Зәлзәлә заманы Шамахыда јашајан Мир Муртуза адлы бир гоһуму Шамахынын вәзијјәти һаггында Фәрганәјә, Әлисолтана јаздыгы мәктуба бу шe'ри дә әлавә етмишдир».

Әлјазмасында шe'рдән әввәл белә бир гејд вардыр: *«Шамахы тәзәлзүлатынын хүсусунда Шамахы шүәраларындан Сабир тәхәллүс Ага Мәшәди Әләкбәр Таһировун әш'ари-ширин тәранәләриндән бир һәдијјеји-ачизанә вә тәшәккүранәсидир».*

[1] *Тур* — әфсанәви дағдыр. Күја Муса пејғәмбәр һәмин дағын үстүнә чыхыб, аллаһла данышармыш.

[2] *«Нәфхеји-сур»* дедикдә шаир мүәјјән дини-әфсанәви һадисәјә ишарә едир. Күја гијамәт күнү Исрафил өз суруну (шејпуруну) чалачаг вә гијамәт бәрпа олачагмыш.

[3] Күја Јә'губ пејғәмбәр өз истәкли оглу Јусифи итирдикдән сонра һәмишә ону ахтарар, көз јашы төкәрмиш. «Пири-Кән'ан» — Јә'губ пејғәмбәрә ишарәдир. Гардашларынын хәјанәти нәтичәсиндә Јусиф Кән'андан Мисрә апарылмышдыр.

[4] Шәргдә кениш јајылмыш Хосров вә Ширин әһвалатына ишарә олунур.

[ШҮКР ЛИЛЛАҺ КИ, АФИТАБИ-СҮХӘН]

(Сәһ. 318)

Илк дәфә «Шәрги-Рус» гәзетиндә (27 ијун 1903, № 37) *«Әләкбәр Таһиров»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу мәнзумә Сабирин илк мә'лум мәтбу шe'ридир.

Гәзетдә шe'рдән әввәл редаксијанын белә бир гејди вардыр: «Шамахылы Әли Әзимов бәрадәримизин идарәмизә көндәрдији хејирхаһанә мәктубунун ләффиндәки «Сабир» тәхәллүслү бир шаирин кәламыдыр».

[1] *«Шәрги-Рус»* — 1903—1905-чи илләрдә Тифлисдә Азәрбајчан дилиндә «чәмијјәт ишләринә вә әдәбијјата» даир нәшр олунан гәзет иди.

[2] *Мәһәммәдага Шаһтахтлы (1848—1930)* — «Шәрги-Рус» гәзетинин нашир вә редактору, көркәмли журналист вә ичтимаи хадим иди.

МҮСӘЛМАН ВӘ ЕРМӘНИ ВӘТӘНДАШЛАРЫМЫЗА

(«Әсримиз хаһиш едәркән иттифагу иттиһад»)

(Сәһ. 320)

Илк дәфә «Һәјат» гәзетиндә (1 ијул 1905, № 19) *«М. Әләкбәр Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

Шe'ри чап үчүн «Һәјат» гәзети редаксијасына көндәрән Сабир әсәрин ахырында белә бир гејд вермишдир: «Һәјат» гәзетинин 10-чу нөмрәсиндә маарифдост М. Һәсән Таһиров һәзрәтләринин рүһәфза мәгаләсинин әвахириндә охудум: һәмин «һәр биримиз шу гәзетәни охујуб истифадәмиз үчүн бир көрмәнијјә кәлимати-хејирхаһанәсинә пејрәви олараг тәгазаји-заманимизә бир'әкс иттифаг душәни арамыза вә мүслимин зиддијјәтинин исланында фөвгәззикр бир нечә гит'әнин тәнзимини әнсәб вә әлзәм көрдүм. Башга дәфәләр дә һәм әһвали-үмумә даир мәтләбләри өз габилијјәтим гәдәринчә нәзм етмәјә муштагәм. Вә белә хидмәти-чакаранәләри вәтән гардашларымызын јолунда өзүмүзә вачиб билириз. Әкәр тәшвиг бабындан тәб' едәчәк олурсаныз мәмнун галырыз».

«Һәјат» гәзети редаксијасынын Сабирин шe'ри һаггында белә бир гејди вардыр: «Шe'риниздә түркчәјә мүхалиф бә'зи әлфаз вә чүмләләрлә бәрабәр гәваиди-арузә дәхи мүгајир бә'з мисралар вә кәза мүтәәддид ималәләрә раст кәлдијимиздән тәсһиһә лүзум көрдүк. Әлән гәзетәмизин һәр нүсхәси башында тәсһиһ хүсусунда мухтар булундуғумуз е'лан олунмушдур».

Шe'рин әлјазмасы итиб-батдыгындан редаксијанын һансы «әлфаз вә чүмләләри», аруз вәзнинин гајда-ганунлары илә ујушмајан һансы мисралары дәјишдирдијини вә нечә «тәсһиһ» етдијини мүәјјәнләшдирмәк мүмкүн дејил.

ШИМДИ ФҮРСӘТ ВАР ИКӘН БИР ИШ КӨР ИСТИГБАЛ ҮЧҮН!

(«Гылма, еј мүн'им, тәчаһүд кәсрәти-әмвал үчүн»)

(Сәһ. 321)

Илк дәфә «Рәһбәр» журналында (24 сентјабр 1906, № 1) *имзасыз* чап олунмушдур.

СӨЗ

(«Еј сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмават»)

(Сәһ. 323)

Илк дәфә «Фүјузат» журналында (18 декабр 1906, № 5) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ГӘРИНИ-МӘҒФИРӘТ ГЫЛ, ЈА ИЛАҺИ]

(Сәһ. 324)

Мүзәффәрәддин шаһын вәфаты мүнасибәти илә јазылмыш бу ше'р илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (11 јанвар 1907, № 8) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Мүзәффәрәддин шаһ (1853—1906)* — 1896—1906-чы илләрдә Иран шаһы олмушдур. Онун шаһлыгы дөврүндә харичи империалистләр Ираны јарыммүстәмләкәјә чевирмишләр. Әсримизин әvvәлләриндә кенишләнән халг һәрәкатынын күчлү тәзјиги алтында Мүзәффәрәддин шаһ 1906-чы илин августунда конститусија верилмәси вә милли мәчлисин чағырылмасы һаггында фәрман вермәк мәчбуријјәтиндә галды. 1906-чы илин декабрында конститусијанын биринчи һиссәсини имзалады.

АБДУЛЛА ЧӨВДӘТИН ӘШ'АРЫНЫ ТӘХМИС

(«Әчәб, кәшфи-нигаб етмәзми јарым руји-зијбадән»)

(Сәһ. 326)

Илк дәфә «Фүјузат» журналында (12 јанвар 1907, № 7) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

Бу ше'р түрк шаири Абдулла Чөвдәтин 1906-чы илдә «Фүјузат» журналынын 26 нојабр тарихли 3-чү нөмрәсиндә чап олунмуш бир гит'әсиндән тәхмисдир.

Һәмин гит'ә беләдир:

«Јолунда бин һәгигәт вердијим бир шанлы рө'јадән
Галан пишаниҹи-өмрүмдә бир набуд кәвкәбдир;

Тәнәффүрләр, тәрәһһүмләр, тәхәттүрләрлә дүнјадән
Күзарим зәхмдари вәсл бир һичри-мүкәвкәбдир».

ТӘҺӘССҮР

(«Олсајды сәфа зүмреји-ирфан арасында»)

(Сәһ. 327)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (22 феврал 1907, № 31), сонра исә Петербургда чыхан «Үлфәт» гәзетиндә (8 март 1907, № 63) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТӘРАНЕЈИ-ШАИРАНӘ

(«Сүлуки шаирин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?»)

(Сәһ. 329)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (6 ијун 1907, №47) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә ше'рдән сонра «Ә. С. Т. задә» имзасы илә belә бир «Ихтар» верилмишдир: *«Шишәдә, Бакыда, Әрдәбилдә шаир тәхәллүсдашларымыза олдугча тәшәккүр едәмәјиз. Фәгәт, тәшхисдән өтрү бачардыгча вә бәһри-ше'рә мүсаидә етдикчәјә гәдәр әсил адымыздан олан «Әли» кәлмәси илә бәрабәр тәхәллүсүмүз олан «Сабир» кәлмәсин бир мисраја јерләшдирмәк сә'јиндә олмаға мәчбуруз».*

О заман Бакы гәзетләриндә «Сабир» имзасы илә ше'р јазан чох олдуғундан бөјүк шаир белә бир гејди вермәји лазым вә ваҹиб билмишдир.

ИЛТИҺАБИ-ТӘӘССҮРАТЫМДАН ЈЕНӘ БИР ШӨ'ЛЕЈИ-ЧӘҺАНСУЗУМ

(«Әл'аман, еј шаһи-Јәсриб мәддфәну Мәкки вәтән»)

(Сәһ. 331)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (3 август 1907, № 89) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур.

ШӘКИБАИ

(«Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдадә дурар»)

(Сәһ. 333)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (16 август 1907 № 98) *«Әли Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур.

Газетдә шe'рин сонунда М. Ә. Сабирин белә бир гејд вар: *«Бу гәзәлин мәтләи-мәзмунун Хагани Ширванинин:*

Чинан истадәәм пишо пәсе-тә'н
Ки, истадә әлифhаји-әтә'на —

бејтиндән игтибас етдијимизи ачизанә ихтар едирик».

[1] Әрәб әлифбасында «әтә'нә» сөзү белә јазылыр: اطعنا Бу сөзүн көкү «тә'н» һәр ики тәрәфдән әлифлә әһатә олунмушдур. Бејтдә буна ишарә едилир.

ӘНИН

(«Үчдүн, еј руhи-пүрфүтуhи-hәсән!»)

(Сәh. 334)

Һәсәнбәј Зәрдабинин вәфаты мүнасибәти илә јазылмыш бу шe'р илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (19 јанвар 1908, № 9) *«Әли Сабир Таhирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Һәсәнбәј Зәрдабинин нәшр етдији «Әкинчи» гәзетинә (1875—1877) ишарә олунур.

НӨВҺӘ

(«Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлали көрсәнир!»)

(Сәh. 335)

Илк дәфә «Тазә hәјат» гәзетиндә (30 јанвар 1908, № 25) *«Әләкбәр Таhирзадә Шамахы»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Фәрат* — Ирагда чај адыдыр.

[ЧҮНКИ ВҮЧУДИ-АЛИМ БИР НЕ'МӘТИ-ХУДАДЫР]

(Сәh. 336)

Илк дәфә «Тазә hәјат» гәзетиндә (29 феврал 1908, № 49) Шамахыдан јазылмыш мүхбир мәктубунун ичәрисиндә чап олунмушдур.

Бу вә бундан сонракы шe'р шамахылы губернија газысы Һачы Әбдүлмәчид әфәнди Әфәндизадәнин вәфаты мүнасибәти илә јазылмышдыр. Һачы Мәчид әфәнди 1908-чи ил февралын 21-дә вәфат етмишдир.

Матәм мәрасимини кениш тәсвир едән мүхбир, мәктубунун бир јериндә јазыр: «Минләрчә hазирун әфәнди hәзрәтләринә игтида едәрәк намаза шүру' олунду. Намаз хитам булдугда сәфләр позулмагсызын чәмаәт кәмали-арамијјәт илә дуруб, пуштбамда нөвhә охумаға амадә дуран, мәшhур хошавазлар Аға Хәлил вә Сејфуллаhын охујачаг олдуглары нөвhәни көзләјирдиләр. Бу әснада мүшарилејhләр hәмаhәнк оларағ Ә. Сабир Таhирзадә чәнаблары, әфәнди мәрhумун вәфаты мүнасибәтинчә иншад етдији атијәззикр нөвhәни охујуб hазируни ағлатдылар...»

[ЕЈ МҮСИБӘТЗӘДӘ ДИНДАШЛАРЫМ, ЕТДИКЧӘ НӘЗӘР]

(Сәh. 337)

Илк дәфә «Иршад» гәзетиндә (8 март 1908, № 29) А. Сәhhәтин Һачы Мәчид әфәндинин вәфатына даир јаздығы мәгаләнин ичәрисиндә чап олунмушдур.

РӘҺКУЗАРИ-МӘХЛУГАТДА БИР МӨҺТАЧИ-МӘСАРИФ

(«Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!»)

(Сәh. 339)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1908, № 10) *имзасыз* чап олунмушдур.

Бу шe'р Мәhәммәд Һадинин 1908-чи илдә «Тазә hәјат» гәзетинин 10 вә 11 март тарихли 32 вә 33-чү нөмрәләриндә чап олунмуш *«Рәhкузари-мәтбуатда бир шукуфеји-мәарифә»* адлы әсәринә нәзирәдир.

Һәмин әсәрин илк бәнди беләдир:

«Еј иктисаби-елмә шитабан олан чочуг!
Еј талиби-шукуфеји-ирфан олан чочуг!
Бир тәрзи-дилрүбалә хураман олан чочуг!
Агуши-мәктәби-әдәбә чан атан чочуг!
Еј каинати-иззәтә султан олан чочуг!
Еј чәннәти-сәадәтә ризван олан чочуг!..»

НӘ ЈАЗЫМ?

(«Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым»)

(Сәh. 340)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (13 октјабр 1908, № 41) *«Әбунәср Шејбани»* имзасы илә чап олунмушдур.

СӘТТАРХАНА

(«Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир»)

(Сәh. 341)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (20 октјабр 1908, № 42) *«Мәчзуб»* имзасы илә чап олунмушдур.

Ше'р чап олунаркән чар сензурасы «Сәттар» адынын нәшринә иҹазә вермәмиш, она көрә дә һәм журналда, һәм дә «Һопһопнамә»нин ингилабдан әввәлки нәшрләриндә адын јеринә нөгтәләр гојулмушдур. Беләликлә, «Сәттар» ады илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1922-ҹи ил чапында мәтнә дахил едилмишдир.

[1] *Гачарлар* — 1794—1925-ҹи илләрдә Иранда һакимијјәт сүрмүш сүлаләнин адыдыр.

[2] Шаир бурада Ејнүддөвләјә ишарә едир. Ејнүддөвлә Тәбризә һүҹум едән вә Сәттарханла вурушан шаһ гошунлары сәркәрдәсинин ләгәби иди.

[ЈАШАДЫГЧА ХӘРАБӘ ШИРВАНДА]

(Сәһ. 343)

1910-ҹу илин јанвар ајында јазылмыш бу ше'р илк дәфә «Революсија вә култура» журналында (1939, № 5) әлјазмасындан әсасән *«Ә. Сабир Таһирзадә Ширвани»* имзасы илә чап олунмушдур.

Журналда ше'р ашағыдакы гејдлә нәшр олунмушдур: «Сабирин бурада дәрҹ етдијимиз ше'ри илк дәфә нәшр олунур. Сабирин оғлу Мәммәдсәлим Тәһирзадә тәрәфиндән әлдә едилиб редаксијамыза верилмиш бу ше'р Сабир Бакыда олдуғу заманлар јазылмышдыр. Ше'р, Бакыја кәләркән јазычыја һөрмәт вә јардым етмиш адамлары, хүсусилә Сабирин һәмвәтәни Әлигулу адлы бир адама мүрачиәтлә јазылмыш олса да, јазычынын тәрҹүмеји-һалынын бә'зи ҹәһәтләрини ајдынлашдырдығы вә хүсусилә Шамахыда кечирдији ағыр күнләрин тәсвирини вердији үчүн бөјүк әдәби гијмәтә маликдир. Ше'рин имзасына вә дилинә тохунулмамышдыр».

ӘГВАЛИ-ҺИКӘМИЈЈӘДӘН МҮГТӘБИС БИР МӘНЗУМ

(«Көнүл, ол талиби-һикмәт, — о һикмәт ким, һәгигәтдир»)

(Сәһ. 347)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (7 феврал 1910, № 31) *«Балаханы мәктәби мүәллимләриндән Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТӘБАӘТ

(«— Сәрмајеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?»)

(Сәһ. 348)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (3 ијун 1910, № 127) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Һутенберг Иоһанн (1400—1468)* — алман ихтирачысыдыр. 1440-чы илин орталарында китаб чапынын Авропа үсулуну јаратмышдыр.

[ИДРАКДИР МҮСИБӘТӘ МИЈЗАН, ӘВӘТ, ӘВӘТ]

(Сәһ. 349)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (12 октјабр 1910, № 39) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ДӘРДИМ ОЛДУР КИ, МӘНӘ АРИЗ ОЛАН ДӘРДЛӘРИН]

(Сәһ. 350)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 октјабр 1910, № 40) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[БИР ӘЗМДӘ СӘБАТ ЕДӘМӘЗ ӘҺЛИ ЕҺТИЈАҸ]

(Сәһ. 351)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 октјабр 1910, № 41) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ЕЈ ДИЛБӘРИ-ҺҮРРИЈЈӘТ, ОЛАНДАН БӘРИ АШИГ]

(Сәһ. 352)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 декабр 1910, № 92) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

БӘНЗӘТМӘ

(Сәһ. 353)

(«Сөвдаји-мәвәддәтдән»)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 декабр 1910, № 95) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

РУҺУМ!..

(«Руһум, еј шаһбази-уловијјәт»)

(Сәһ. 354)

Илк дәфә «Јени фүјузат» журналында (28 декабр 1910, № 11) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

1287—31

Журналда ше'рдән сонра редаксијанын belə гејди вар: «Сабир, бөјүклүјүн ән бөјүк сифәти сәбрдир. Иштә сән дә бу сифәтлә мөвсум вә мөвсуфсан. Әзизим, сәни инчидәнләрә һәмпа олмамаг үчүн сабир ол, сән өлмә! Сән өлүрсән, өлумүнлә севинәчәк гәдәр бинәсиб инсанијјәт тәсәввүр едәмәм. А Сабир!.. Сана да әгјар олачаг гәдәр тәдәннији-әхлагәми дүшдүн?..

Фәләк һәр дүрлү әсбаби-чәфасын топласын, кәлсин,
Дөнәрсәк, алчагыз милләт јолунда бир әзимәтдән!»

Журналда вә «Һопһопнамә»нин 1914-чү ил нәшриндә бу вә бундан сонра кәлән мисрадакы «һүрријјәт» сөзүнүн чапына чар сензурасы ичазә вермәдијиндән әвәзинә нөгтәләр гојулмушдур. Бу сөз јалныз «Һопһопнамә»нин ингилабдан сонракы нәшрләриндә мәтнә дахил едилмишдир.

ТӘРБИЈӘ

(«Үммәтин рәһнүмасы тәрбијәдир»)

(Сәh. 355)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (29 декабр 1910, № 104) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ДӘҺР БИР МҮДДӘТ ОЛДУ МӘНЗИЛИМИЗ]

(Сәh. 356)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (16 јанвар 1911, № 13) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

(«Кәр олса нисадә елму ирфан»)

(Сәh. 357)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (20 јанвар 1911, № 17) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

АНАЛАР БӘЗӘЈИ

(«Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, чәваһират дејил»)

(Сәh. 358)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (25 јанвар 1911, № 4) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

НИТГӘ ХИТАБ

(«Еј натигеји-бәдиәпәрдаз!»)

(Сәh. 359)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (28 јанвар 1911, № 7) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ҺӘВӘС

(«Һәвәс сөз ејләр инсаны һәјатә»)

(Сәh. 361)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (16 феврал 1911, № 21) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[ТӘРК ЕДӘР КИМ КИ, ШҮКРИ-НЕ'МӘТИ-НАС]

(Сәh. 362)

Илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1914-чү ил нәшриндә чап олунмушдур.

[НОЛА ӘРБАБИ-КӘМАЛ ЕЈЛӘЈӘ ТӘҺСИН МӘНӘ КИМ]

(Сәh. 363)

Илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1922-чи ил нәшриндә чап олунмушдур.

Китабда ше'рдән әввәл белә бир гејд вардыр: *«Мәрһум Сабирин дәсти-хәттилә јазылмыш әсил нүсхәси Сабир китабханасында мәһфуздур»*.

[1] *Сулејман* — рәвајәтә көрә, һәм пејғәмбәр, һәм дә гәнаәтчилијин сајәсиндә бөјүк вар-дөвләт саһиби падшаһ олмушдур.

[ИСТӘРӘМ ӨЛМӘЈИ МӘН, ЛЕЈК ГАЧЫР МӘНДӘН ӘЧӘЛ]

(Сәh. 364)

Илк дәфә «Мә'лумат» гәзетиндә (4 ијул 1911, № 3) h. Н. Гасымовун хатирәси ичәрисиндә, 1912-чи илдә исә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздыгы мүгәддимәдә чап олунмушдур.

А. Сәһһәт бејтин нә мүнасибәтлә дејилдијини белә изаһ едир: «...Мәрәзи кетдикчә шиддәт едир. Даһа Бакыда гала билмәјиб, Шамахыја гајыдыр вә орадан Тифлисә мүаличә үчүн кедир. «Молла

Нәсрәддин» журналынын һеј'әти-тәһриријјәси мадди чәһәтдән чох мүавинәт едирсә дә, һејфа ки, мүаличәси фаидәбәхш олмајыб, биләхирә Шамахыја гајыдыр вә даһа мәрәзин зәһмәтиндән хилас олмагчын өлмәк арзу едиб бу ше'ри дејир.»

[АРИЗИ-ГӘМЛӘР ӘЛИНДӘН ҮРӘЛИМ ШИШМИШ ИДИ]

(Сәh. 364)

Илк дәфә «Мә'лумат» гәзетиндә (29 ијул 1911, № 25) «Ә. *Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә ше'р *«Мәрһум Сабирин ахырынчы күнләриндә дедији кәламларындан»* геjди илә верилмишдир.

[МӘНӘ БӘД КЕЧДИ ШӘҺРИ-ШИРВАНДА]

(Сәh. 364)

Илк дәфә «Мә'лумат» гәзетиндә (10 август 1911, № 35) «Ә. *Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә ше'рдән әввәл *«Шаири-мәрһум Сабирин ахырынчы кәламларындан бири»* геjди вардыр.

[ГОЈМА КӘЛӘ, САГИЈА, ЗАҺИДИ МЕЈХАНӘЈӘ]

(Сәh. 365)

Илк дәфә «Фүјузат» журналында (13 апрел 1907, № 15) «*Ә. Сабир Таһирзадә Ширвани*» имзасы илә чап олунмушдур.

[ҺӘР СӘРИ-МУЈДӘ МИН АШИГИНАЛАНЫН ВАР]

(Сәh. 366)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[ВИРАНӘ ШӘМАХИДӘ МӘНӘ КӘНЧ ТАПЫЛМАЗ]

(Сәh. 367)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[МӘФТУНИ-СӘРИ-ЗҮЛФҮНӘ ГҮЛЛАБ КӘРӘКМӘЗ]

(Сәh. 368)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[КУЈИНИ ХУНАБЕЈИ-ЧЕШМИМЛӘ НӘМНАК ЕЛӘРӘМ]

(Сәh. 369)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[1] Дөрд мә'насында олан *«чәһар»* сөзүнүн хәфифләшдирилмиш шәклидир.

[КӘР ИСТӘСӘН КИ, ФИТНЕЈИ-АЛӘМ ОЈАНМАСЫН]

(Сәh. 370)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[1] Бу мисрадакы тәшбиһин мә'насы будур: куја ај (гәмәр) әгрәб бүрчүндә оланда үзүнә көлкә дүшүр. Шаир көзәлин үзүнү аја, сачыны (зүлфүнү) исә әгрәбә бәнзәдир.

[ИСТӘСӘН КӨҢЛҮМ КИМИ ЗҮЛФҮН ПӘРИШАН ОЛМАСЫН]

(Сәh. 371)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[1] *Әһримән* — зәрдүштиликдә шәр аллаһы вә дивләр падшаһы сајылыр. «Әһримәнләр» сөзү ше'рдә бәдхаһ, фитнә вә фәсад төрәдән адамлар мә'насында ишләнмишдир.

[ЕЈ ДИЛ, АМАНДЫ, СИРРИНИ БИКАНӘ БИЛМӘСИН!]

(Сәh. 372)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[ЕЈ ШУХ, ЈЕНӘ ҺӘМДӘМ ОЛУБ КАКИЛӘ ЗҮЛФҮН]

(Сәh. 373)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

[1] *Һарут* — дини рәвајәтә кәрә, мәләк имиш, куја гадына мәһәббәт бәсләдијинә кәрә чәннәтдән говулмуш вә ишләдији күнаһын мүгабилиндә Бабил гүлләсиндәки бир гујуда башыашағы асылмышдыр.

[ХОСРОВИ-ҺҮСНҮН, ӘЗИЗИМ, СӘН ИМИШСӘН ТАЧИ]

(Сәh. 374)

Илк дәфә 1914-чү илдә «Һопһопнамә»дә чап олунмушдур.

УШАГЛАРА ҺӘДИЈЈӘ

МӘКТӘБ ШӘРГИСИ

(«Мәктәб, мәктәб, нә дилкүшасән»)

(Сәһ. 377)

Илк дәфә «Дәбистан» журналында (20 декабр 1906, № 17) *«Ә. Сабир Таһирзадә Шамахы»* имзасы илә чап олунмушдур.

МӘКТӘБӘ ТӘРҒИБ

(«Мәним бағым, баһарым!»)

(Сәһ. 378)

Илк дәфә «Милли нәғмәләр» мәчмуәсиндә (1907) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЕЛМӘ ТӘРҒИБ

(Елмин иззәти пајидар олур.)

(Сәһ. 380)

Илк дәфә «Тазә һәјат» гәзетиндә (31 август 1907, № 109) Шамахыдан јазылмыш бир мүхбир мәктубунун ичәрисиндә чап олунмушдур.

«Театр нәдир» адлы мүхбир мәктубунда дејилир:

«Әлавә олараг һәр пәрдәнин арасында мәктәб ушаглары мәшһур шаир Ширвани Сабир әфәндинин мүхтәлиф аһәнкдә олан мүтәәддид тәранеји-миллијјәләрини һәмаваз олуб охујурдулар. Һәгигәтдә о ушаглар агзындан ешидилән, маарифә, тәрәггијә миллијјәтә даир олан әбјат чүмләни тәрәннүмеји-тәәшшүгә кәтирир иди. Нүмунә олмаг үчүн бу пүр мә'на әш'арын бир гисмини јазырам, будур:

Елмин иззәти пајидар олур,
Чәһлин чикбәти чаншикар олур.

Белә-белә шејләри көрдүкчә, әлһәмдүлиллаһ, чамаатимизин дәхи театра рәғбәти кетдикчә кәсби-гүввәт етмәкдәдир. Даһа «театра кедән кафирдир» гәвли-намәшруини фәрамуш едиб, тәриги-ничатә васил олмагдадырлар...»

УШАГ ВӘ БУЗ

(«Дәрсә кедән бир ушаг»)

(Сәһ. 381)

Илк дәфә «Биринчи ил» дәрслијиндә (1907) *«Мәнзумеји-Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЈАЗ КҮНЛӘРИ

(«Кәл, кәл, а јаз күнләри!»)

(Сәһ. 382)

Илк дәфә «Биринчи ил» дәрслијиндә (1907) *«Мәнзумеји-Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

АҒАЧЛАРЫН БӘҺСИ

(«Алма, палыд, шам агачы һал илә»)

(Сәһ. 383)

Илк дәфә «Икинчи ил» дәрслијиндә (1908) *«Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЧҮТЧҮ

(«Чыхды күнәш, долду чаһан нур илә»)

(Сәһ. 385)

Илк дәфә «Јени мәктәб» дәрслијиндә (190) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

ГАРҒА ВӘ ТҮЛКҮ

(«Пендир агзында бир гара гарга»)

(Сәһ. 386)

Илк дәфә «Јени мәктәб» дәрслијиндә (1909) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] Ше'рин сонунда *«(Крыловдан тәрчүмә)»* гејди верилмишдир.

МӘКТӘБ УШАГЛАРЫНА ТӨҺФӘ

(*«Доғар инсан ата очағында»*)

(Сәһ. 387)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (14 феврал 1910, № 37) *«Балаханы мәктәби мүәллимләриндән Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

МӘКТӘБ ШАКИРДЛӘРИНӘ ТӨҺФӘ

(*«Еј ушаглар, ушаглыг әјјамы»*)

(Сәһ. 389)

Илк дәфә «Сәда» гәзетиндә (25 феврал 1910, № 46) *«Балаханы мәктәби мүәллимләриндән Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

ТӘБИБ ИЛӘ ХӘСТӘ

(*«Бир тәбибә кедиб дә бир бимар»*)

(Сәһ. 390)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (18 ијун 1910, № 138) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

Гәзетдә сәрлөвһәнин алтында белә бир гејд вардыр: *«Һәфтеји-әдәби үчүн»*.

«Һәгигәт» гәзетинин әдәби-елми сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн 1910-чу ил 13 ијун тарихли 133-чү нөмрәдән е'тибарән *«Һәфтеји-әдәби»* вә *«Һәфтеји-фәнни»* ады алтында хүсуси кушәләр ајрылачағы е'лан едилмишди. Аз сонра һәмин сәһифәдә чап үчүн мүсабигәјә көндәрилмиш әсәрләри сечмәкдән өтрү хүсуси комиссија ајрылмышды.

Шаирин «Тәбиб илә хәстә», «Гарынча» вә бир сыра башга әсәрләри «Һәфтеји-әдәби» үчүн јазылмыш, мүсабигәдә биринчи јери тутараг мүкафата лајиг көрүлмүшдүр.

ГОЧА БАҒБАН

(*«Бир тағым кәнч јол кәнарындан»*)

(Сәһ. 391)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (21 ијун 1910, № 140) *«Ә. Сабир Таһирзадә»* имзасы илә чап олунмушдур.

ГАРЫНЧА

(*«Көрдүләр бир гарынча бир мәлахи»*)

(Сәһ. 392)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (23 ијун 1910, № 142) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

МОЛЛА НӘСРӘДДИНИН ЈОРҒАНЫ

(*«Кечә јатмаг заманы чатмыш иди»*)

(Сәһ. 393)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (23 нојабр 1910, № 75) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

УШАГ ВӘ ПУЛ

(*«Күчәдән бир чочуг јүјүрдү евә»*)

(Сәһ. 394)

Илк дәфә «Јени Фүјузат» журналында (23 нојабр 1910, № 6) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур.

ИСКӘНДӘР ВӘ ФӘГИР

(*«Күн өнүндә бир ачизү мүзтәр»*)

(Сәһ. 396)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (20 декабр 1910, № 96) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

[1] *Искәндәр (ј. е. ә. 356—323)* — гәдим дүнјанын мәшһур сәркәрдәси вә дөвләт хадими иди.

АЗАРЛЫ КӘНДЧИ

(*«Хәстә олмушду бир нәфәр деһган»*)

(Сәһ. 397)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (21 декабр 1910, № 97) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЧАМУШЧУ ВӘ СЕЛ

(«Бир киши сахлајырды бир чамуш»)

(Сәһ. 399)

«Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (26 декабр 1910, № 101) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

МОЛЛА НӘСРӘДДИН ВӘ ОҒРУ

(«Молланын бөркүнү чалыб оғру»)

(Сәһ. 400)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (2 јанвар 1911, № 1) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ӨРҮМЧӘК ВӘ ИПӘК ГУРДУ

(«Бир өрүмчәк өзүн өјүб дурду»)

(Сәһ. 401)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (10 јанвар 1911, № 8) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

АРТЫГ АЛЫБ, ӘСКИК САТАН ТАЧИР

(«Бир нәфәр тачир өз дуканында»)

(Сәһ. 402)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (3 феврал 1911, № 12) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

ЈАЛАНЧЫ ЧОБАН

(«Бир чобан бир күн етди дағда һарај»)

(Сәһ. 404)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (11 феврал 1911, № 18) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур.

А

Аба — аталар, ата-баба.

Абади — абаданлыг, абад етмә.

Абдар — парлаг, парлајан.

Абәки-шур — балача шор су. Хәзәр дәнизи нәзәрдә тутулур.

Аван — анлар, дәгигәләр.

Ағаз — башлама; ағази-кәлам — сөзә башлама.

Адаб — әдәбләр, тәрбијә, әхлаг.

Адат — адәтләр.

Ади — адәт едән, алышмыш.

Азим — әзм едән, бир мәгсәдлә бир јерә кедән.

Ајат — Гур'ан ајәләри.

Ајин — дини адәт, дини нүмајиш, ибадәт.

Ал — нәсил, аилә; али-әба — пејғәмбәрин аиләси (Мәһәммәд, Әли, Фатимә, Һәсән вә Һүсејн).

Алам — әләмләр, дәрдләр; мајеји-алам — әләмләр мәнбәји.

Алат — аләтләр, васитә.

Аләми-мә'на — мә'нәви дүнја, руһани аләм.

Алимәгам — јүксәк јердә олан, јүксәк мөвгели.

Алу — сары кавалы.

Алудә — булашмыш, кирифтар.

Амадә — һазыр.

Амач — һәдәф, нишан.

Амил — тачирин инандығы вә ишини апаран адам.

Амир — рәис, әмр едән.

Ари — тәмиз; узаг.

Ариз — јанаг; аризи-ал — алјанаг.

Ариз олмаг — үз вермәк, баш вермәк.

Аризи — баша кәлән, үз верән; аризи-гәмләр — күнүн, заманын гәмләри, дәрдләри.

Арија — мүвәггәти, гајтармаг шәрти илә алынан.

Асар — әсәрләр; һадисәләр.

Асимани — көјләрә мәхсус олан шеј, чох тәмиз вә дәјәрли.

Аситан — сарај гапысы, сарај јолу.

Атәшбар — од јағдыран, јандырыб-јахан; тазијанеји-атәшбар — кәскин һәчв.

Атәшиндәм — однәфәсли, јандырычы.

Афаг — үфүгләр; аләм, дүнја.

Афәт — бәла, мүсибәт, *мәч.* көзәл.

Афијәт — чан сағлығы.

Афитаб — күнәш.

Ахтахана — Шамахы дағларында даналарын јејиб бөјүдүјү бир битки.

Аһән — дәмир.

Ач — фил сүмүјү; тәхти-ач — фил сүмүјүндән гајрылмыш тәхт.

Ашигкүш — ашиг өлдүрән.

Ашијан — јува, мәскән.

Ашинаји-гүрбәт — гәриблијә алышмыш.

Ашүфтә — вурғун, мәфтун, ашиг.

;

Б

Бабəт — чүр, чүрə, нөв, дүрлү.

Бабунə — чобанјастығы, моллабашы јахуд ағкирпик күлү — бундан синəни јумшалтмаг үчүн ичмə дəрман гајрылыр.

Бавəр (етмəк) — инанмаг, е'тибар етмəк, күман етмəк.

Ба-вүчуд ин ки — буна көрəдир ки, белə олдуғу үчүндүр ки.

Бад — күлəк, јел, рузкар.

Бадпа — күлəк сүр'əти илə кедəн.

Базичə — ојунчаг, əјлəнчə васитəси.

Бак — горху, ховф, тəһлүкə.

Бал — ганад, гол.

Балү пəр — гол-ганад.

Бала — јухары; бир шејин јухарысы, үстү, јүксəклији.

Бану һəрəм — ханым арвад, ағa арвад.

Бар — јүк, ағырлыг; **бари-мөһнəт** — гəм јүкү.

Баран — јағыш, јағма; **нур-баран** — ишыг, јағышы, *мəч.* азадлыг е'ланы.

Бари, бар — аллаһ, худа; **бари худаја, бар худаја** — еј бөјүк аллаһ.

Баригə — шимшəк.

Баркаһ — сарај, падшаһын еви.

Батини-шум — пис үрəк.

Бафаидə — фајдалы, хејирли.

Баһир — парлаг, көзəл; һəр кəсə мə'лум.

Бејт — ев.

Бејтүлмал — дөвлəт хəзинəси; вəрəсəсиз өлəнлəрин мал-мүлкү вə бу чүрə үмуми мал-дөвлəти сахлајан идарə.

Бəбрбијан, јахуд бəбр — гаплaндан бөјүк јыртычы һејвандыр, Һиндистанда вə Африкада олур.

Бəга — даимилик, əбəдилик; **мүлки-бəга** — даими алəм.

Бəдаје — бəдиəлəр, көзəл шејлəр, көзəлликлəр.

Бəдəстур — тə'лимата көрə.

Бəдəфкар — сүи-гəсдчи, чинајəткар.

Бəдиəпəрдаз — бəдии сөзлəр јарадан, көзəл фикирлəр сөјлəјəн.

Бəдиһə — дүшүнүлмəдəн, дəрһал сөјлəнилəн көзəл сөз.

Бəдиһи — ашкар, шүбһəсиз, ајдын.

Бəди'и-əфлак — көјлəри јарадан.

Бəди'-кəлам — бəдии сөз устасы, көзəл əсəрлəр јарадычысы.

Бəəзм — мəгсəдлə, нијјəтлə; **бəəзми-шикар** — овламаг гəсди илə.

Бəзл — вермə, бағышлама; **бəзли-чан** — чанындан кечмə.

Бəзм — мəчлис.

Бəјə — мəкəр.

Бəлдə — шəһəр, гəсəбə.

Бəлијјат — бəлалар, мүсибəтлəр.

Бəлилə — гарны гəбиз едəн дəрман.

Бəллə'тү — уддум.

Бəл' — удма, сүр'əтлə јемə.

Бəнд — бағлама, азадлығыны алма.

Бəнинөв — өз нөвүндəн олан, һəмчинс.

Бəр[1] — чох заман азəрбајчанча јөнлүк вə јерлик һал шəкилчилəринин мə'насыны верир.

Бəр[2] — бар, мејвə, јемиш.

Бəр[3] — көкс, синə; **дөврү бəр** — əтраф, јан-јөрə.

Бəргəрар — гəрарлы, давамлы.

Бəрдуш — чијинə, чијин үстə, чијинə чəкмə.

Бəрин — јүксəк, ə'ла.

Бəрк — јарпаг; **бəрки-сəбз** — көј јарпаг.

Бəрмəла — ашкар, көрүнəн.

Бəрфəрз — тутаг ки.

Бəрһəм олду — позулду, дағылды.

Бəр'əкс — əксинə, тəрсинə.

Бəсə — чох, хејли, артыг.

Бəсирəт — көрмə вə анлама габилијјəти; **бəсирəт көзү** — һəгигəти көрəн көз.

Бəс ки — о гəдəр, о гəдəр ки.

Бəст — пəнаһ апарылан јер, сығыначаг, тохунулмаз јер; Иранда чанилəрин мəс'улијјəтдəн, һəбс вə чəзадан гачыб кизлəндиклəри хилас еви, мəканы.

Бəстəр — јатаг, јорған-дөшəк; **бəстəри-һəсрəт** — *мəч.* һəсрəт јатағы.

Бəһр — һасил, məһсул; пај, һиссə, дəниз, дəрја.

Беһчəт — севинч, шадлыг; көзəллик.

Бəхши-һејрəт етмəк — бөјүк бир һүнəрлə адамлары һејран гојмаг.

Бəшашəт — севинч, шадлыг; күлəрүзлүлүк.

Бибадəл — əвəзсиз; ə'ла, мисилсиз.

Бивə — дул.

Бчдад — зүлм, амансызлыг.

Бидар (олмаг) — ајыг олмаг, јатмамаг, хəбəрдар олмаг; ојанмаг.

Бид'əт — дин, шəриəт ады, пəрдəси алтында шəриəт əлејһинə иш, сөз.

Биззијадəт — артыгламасы илə.

Бијш — Чиндə вə Һиндистанда битəн өлдүрүчү зəһəрли биткидир.

Билмəррə — бүсбүтүн, тамамилə, дибиндəн.

Билмəсəррəт — шадлыгла, севинчлə.

Билхејр — хејрлə; **билхејрү вəссəламəт** — хејр вə саламатлыгла.

Билчүмлə — бүтүн, һамы, чəми.

Бил'изафəт — артыгламасы илə, даһа чох

Бил'интихаб — сечмəклə.

Бил'истинад — истинад етмəклə, сөјкəнмəклə.

Бил'иһтимам — сə'јлə, гејрəтлə.

Бил'үмум — үмумијјəтлə.

Бимүһаба — чəкинмəдəн, горхусуз, чалышыб-чабаламадан.

Бисəрүпа — башсыз-ајагсыз; авара.

Бистүм — ијирминчи; **əсри-бүстүм** — ијирминчи əср.

Бисүкун — сакин олмајан, раһатсыз.

Биттəмам — һамысы, бүтүн, тамамилə.

Бихар — тикансиз.

Бихуд — өзүнү итирмиш, өзүндəн кетмиш, һушуну итирмиш.

Биһудə — бош, əбəс; фајдасыз.

Биһиммəт — гејрəтсиз, сə'јсиз, гајғысыз.

Бу (ј) — иј, гоху.

Бум — јурд, јер, торпаг, мүлк.

Бус едилмәк — өпүлмәк.

Бухарәндаз — буғланан, буғ верән.

Бучуг — јарым.

Буғз — кин, әдавәт, дүшмәнлик.

Бүләһа — әбләһләр, ахмаглар.

Бүрран — кәскин, кәсичи, ити (гылынч).

Бүтлан — һагсызлыг, батил вә бош, биһудәлик.

Бүхл — пахыллыг, һәсәд.

В

Вабәстә — бағлы; бир шејдән асылы олма.

Вагеән — һәгигәтән, доғрудан.

Вазеһ — ајдын, ачыг, ашкар; шүбһәсиз.

Вала — јүксәк, али; һиммәти-вала — бөјүк һиммәт, бөјүк сә'ј вә гејрәт.

Валид — ата.

Валидә — ана; валидат — аналар; аналыг.

Ва һәсрәта — еј ваһ!..

Вачибүл'из'ан — итаәт едилмәси вачиб олан..

Вачибүттаә — итаәт едилмәси вачиб олан.

Веј — вә еј.

Вәбал — күнаһ, мәс'улијјәт; вичдан ләкәси.

Вәгур — вүгарлы.

Вәгф (еләмәк) — гурбан етмәк, бағышламаг.

Вәг' (гојан) — чидди әһәмијјәт верән, јүксәк гијмәтләндирән.

Вәзарәт — вәзирлик; вәзарәти-миллијјә — милли назирлик.

Вәз' — һал, вәзијјәт.

Вәз'-мәдар — һәјат тәрзи; һәрәкәт јолу; вәз'и-мәхарич — хәрчләнмиш оланлар, лазыми хәрчләр.

Вәкаләт — вәкиллик, башгасынын ишини көрмә вәзифәси.

Вәләд — оғул.

Вәли — амма, лакин.

Вәртә — учурум; бурулған, кирдаб, хәтәрли јер; вәртеји-һәлакәт — һәлак олма, өлүм учуруму.

Вәсаил — василәләр, васитәләр; сәбәбләр; вәсаили-мүтәәддидә — бир сыра васитәләр.

Вәсаит — васитәләр; вәсаити-илһам — илһам мәнбәләри.

Вәсатәт — васитәчилик.

Вәсилә — васитә.

Вәси' — вүс'әтли, кениш.

Вәсф — тә'риф; вәсфи-дүруг — јалан тә'риф.

Вәсфку — тә'рифләјән, тә'риф дејән; мәдһчи шаир.

Вәһми-хәјаләт — әсассыз, јанлыш хәјаллар.

Вәчаһәт — көзәллик.

Вәчаһәтли — көзәл үзлү.

Вәчһ — мәблағ, пул, әвәз, сәбәб; үз, сурәт, тәрз, јол; ишбу вәчһ илә — бу сурәтлә.

Вәчһән — үздә, үздән, заһирдә.

Вигајә — мүдафиә, мүһафизә.

Визр — күнаһ.

Вирд — даим дејилән, тәкрар едилән сөзләр, ифадәләр.

Вифаг — һәмрә'јлик, һәмфикир олма, достлуг.

Вүгуат — һадисәләр, вагеәләр.

Вүзәра — вәзирләр.

Вүкәла — вәкилләр, мүдафиәчиләр.

Вүсләт — ашигин мә'шугә чатмасы.

Вүсуг — инанмаг, е'тибар етмә.

Вүсул олма — чатма, јетишмә.

Вүчуди-гајиб — јох олмуш, арадан чыхмыш инсан, гејб олмуш.

Вүчуһ — үзләр; кәшфи-вүчуһи-нисван — гадынларын чадрасыны атма.

Г

Габили-әрз — әрз олунмаға, сөјләнмәјә лајиг.

Гаиб (етмәк) — итирмәк.

Гаил — дејән, разылығыны билдирән, е'тираф едән.

Гајәт — бир ишин, бир һалын сон дәрәчәси; гајәти-тәһәссүр — сон дәрәчә һәсрәт чәкиб тәәссүф етмә.

Гајәтдә — чох, сон дәрәчә, лап.

Гал — сөз, данышыг.

Галиба — чох еһтимал ки; чох ола билсин ки.

Галијәму — гарасачлы; сачларына мүшк вә әнбәр сүртүлмүш көзәл.

Гареин — охучулар; гареини-кирам — һөрмәтли охучулар.

Гасиб — гәсб едән.

Гасир — гүсурлу; бачарыгсыз.

Гастин — меһманхана; кушеји-гастин — меһманхана нөмрәси.

Гач — нечә.

Гејд — ип, зәнчир; бәндәлик гејдини гырыб — гуллуг зәнчирини гырыб, азад олуб.

Гејрәтмәндан — гејрәт саһибләри.

Гәбзә — пәнчә, овуч; хәнчәр, гылынч кими силаһларын дәстәси.

Гәбләлвүгу — бир ишин баш вермәсиндән габаг; һисси-гәбләлвүгу' — һадисә баш вермәдән габаг онун дујулмасы.

Гәваид — гајдалар, үсуллар, јоллар.

Гәви'әгл — чох ағыллы, дәрин дүшүнән.

Гәвишөвкәт — гүввәтли вә шөвкәтли.

Гәдәмкүзар — гәдәм гојан, киришән, ишә башлајан.

Гәдәр — тале, бәхт, гәза-гәдәр; дөври-гәдәр — бәхтин, талејин кедиши.

Гәдрдан — гәдирбилән, гијмәтбилән.

Гәјур — гејрәтли, намуслу.

Гәлбшикән — гәлб гыран, үрәк сындыран.

Гәмфәза — гәм артыран, кәдәрли.

Гәндаб — шәрбәт.
Гәнәм — гојун.
Гәни — дөвләтли.
Гәрги-хун — гана батмыш, ганда боғулан, мәһв едилән.
Гәрз — борч.
Гәрибүлфәһм — мә'налы, ағла кирән; тә'сир едән.
Гәрин — јахын; гәрини-мәгфирәт — әфв олунмаға, күнаһларындан кечилмәјә лајиг.
Гәриһә — истe'дад.
Гәрјә — бөјүк кәнд, кичик шәһәр.
Гәршәт — *бах:* сә'фәс.
Гәсаид — гәсидәләр.
Гәсб — гапма, зорла алмаг, зәбт етмә.
Гәсд — нијјәт, истәк, арзу, мәгсәд.
Гәсәм — анд.
Гәсвәтәнкиз — гәм кәтирән, чансыхычы.
Гәсир — гыса, мәһдуд; әгли-гәсир — дар дүшүнчә.
Гәтари-фишәнк — патрондаш.
Гәт' — кәсмәк; гәт'и-раһ — јол кәсмә; гәт'и-әланг — әлагәләри кәсмәк.
Гәт'и-тәјј — гәрар, тәдбир сәрәнчам.
Гәфа — гафа, баш, кәллә.
Гәффал — чилиңкәр, кәләкбаз, адамалдадан.
Гәффар — әфв едән, күнаһдан кечән (аллаһ).
Гәһр — кәдәр; мәһв олма, үмидин пуча чыхмасы.
Гәһт — гыт-гәһәтлик.
Гијам — галхышма, тәшәббүс.
Гијас — мүгајисәли нәтичә; бәнзәтмә, мисал кәстәрмә.
Гина — сәрвәт, дөвләт; әрбаби-гина — дөвләтлиләр.
Гиссә — әһвалат.
Гитәат — гит'әләр, јерин гит'әләри.
Гылман — чәннәт огланлары.
Гласны — нүмајәндә, депутат.
Гөвл — сөз, вә'дә; гөвли-сәриһ — доғру, һәгиги сөз, гәти сөз, ифадә; гөвли-намәшру—шәриәтә хилаф сөз.
Гөвсејн — гөвсләр, јајлар; *мәч.* гашлар.
Гуллаб — әјирмә чархы, гыврымлама аләти.
Гуллабы — һарамзада, адам алдадан, сахтакарлыг.
Гули-бијабан — гулјабаны.
Гуфрават — көкү франсызча (gaufrer)дан алынмышдыр, русча *гофрировать* — сачлары далға-далға гыврымламаг.
Гүбһ — пис иш, чиркин һәрәкәт, бәд әмәл.
Гүва — гүввәләр; гүвајимиллијјә — милли гүввәләр.
Гүввејн-низамијјә — һәрби гүввә; милис дәстәси.
Гүддусијан — мүгәддәсләр.
Гүдум — гәдәм, аддымлар, кәлмә.
Гүјудат — гејдләр; бағлар, бәндләр, зәнчирләр.
Гүрун — әсрләр, заманлар, гәринәләр.
Гүсл — өлүнү дини гајдаларла јума; мурдарлыгдан сонра јујунма.
Гүтта'и-тәриг — јол кәсәнләр, гулдурлар.
Гүфран — әфв, рәһмәт, мәрһәмәт.

Ғ

Ғајә — сон, ахыр, нәһајәт, сон мәгсәд; ғајеји-амал — әмәлләрин нәһајәти, сонунчусу, ән мүһүмү.
Ғәбғәб — бухаг; ғәбғәбидилбәр — көзәлин бухағы.
Ғәза — јемәк.
Ғәраиб — гәрибә шејләр.
Ғәрра — парлаг.
Ғина — гәнилик, зәнкинлик; ғина әһли — дөвләтлиләр, сәрвәтлиләр.
Ғүраб — гарға.
Ғүрран — бағыран, һајгыран, нә'рә вуран.
Ғүфран — әфв, күнаһы бағышлама; н а и л и-ғ ү ф р а н — күнаһлары бағышланан.

Д

Давәр — әдаләтли һаким, һөкмдар; аллаһ.
Дад — көмәк, јардым, әдаләт, һәгигәт.
Даданаг — дадаиан, әл чәкмәјән.
Дадрәс — көмәкчи, дада чатан.
Дадхаһ — биринин һүгугуну мүдафиә едән, әдаләт тәләб едән.
Дадү ситәд — алвер.
Даир — дөвр едән, доланан; даир үмури дөвләт — һөкумәт ишләри дөвр етмәкдә, кетмәкдәдир.
Дам — тор, тәлә.
Дамад — күрәкән.
Дана — биличи, алим.
Дар — ев, бина, мүәссисә; макан, јер.
Дари-елм — елм еви, институт, университет.
Дари-шәфа — хәстәхана, мүаличәхана.
Дару — дава, дәрман.
Дарүззәфәр — зәфәр еви, галибијјәт еви.
Дарүлчүнун — дәлихана, дәлиләр еви.
Дарүлзнијафә — гонаглыг еви.
Дарүлмүсалимәт — саламатлыг јери.
Дарүлтәһсил — тәһсил алынан јер, мәктәб, институт.
Дарүл'әман — тәһлүкәсиз јер.
Дарүл'ирфан — елм вә мәдәнијјәт еви; али мәктәб.
Дарүл'үгба — ахирәт, о дүнја.
Да'и — дә'вәт едән, чағыран.
Дәбистан — мәктәб.
Дәван — јүјүрмәкдә, гачмагда, јүјүрән, гачан.
Дәгәл — бичлик, һијлә, кәләкбазлыг, фырылдаг.
Дәјанәт — диндарлыг, дини тәләбләрә дүзкүн риајәт.
Дәккәт — параланма, јарылма, гырылма; дәккәтүләрз — јер үстүнүн зәлзәләдән јарылмасы, параланмасы.
Дәлаләт — апарма, јол кәстәрмә, бәләдчилик етмә.
Дәлв — долча, ведрә; күнәш системиндәки он ики бүрчдән бири.

1287—32

Дәлил — јол көстәрән, рәһбәр.
Дәмсаз — дост, јахын јолдаш, һәмдәм; ујғун.
Дәмидә — чалынмыш, үфүрүлмүш.
Дәмкүзар — вахт кечирән.
Дәни — алчаг, зәлил.
Дәр — гапы.
Дәр ағуш — гучаглама.
Дәрбәнд етмәк — бағламаг, арадан көтүрмәк, јох етмәк.
Дәрда — дәрд олсун!
Дәрдәст етмәк — әлдә етмәк, әлә алмаг.
Дәрәк — учурумун диби; чәһәннәмин ән дәрин јери.
Дәрәчат — дәрәчәләр, рүтбәләр; дәрәчаји-алијә — јүксәк дәрәчәләр.
Дәр-заман — өз вахтында.
Дәри-гәср — сарај гапысы.
Дәри-кәнч — хәзинә гапысы.
Дәркар — ишдә, ашкар, көз габағында.
Дәркаһ (дәркәһ) — ев, сарај гапысынын габағы.
Дәркуш гылмаг — јадда сахламаг, хатырламаг.
Дәрмијан етмәк — ортаја гојмаг, араја чәкмәк.
Дәрһәм — гарышыг, долашыг.
Дәрһәгигәт — һәгигәтән, доғрудан да.
Дәрчиб етмәк — чибә гојмаг, чибдә кизләтмәк.
Дәфәат илә — дәфәләрлә.
Дәхаләт — бир ишә гарышма, мүдахилә етмә.
Дәхл — кирмә, киришмә, гарышма, мүдахилә етмә.
Дәхли-кәлам — сөзә, сөһбәтә гарышмаг.
Дәһат — кәндләр; әһли-дәһатымыз — кәндлиләримиз.
Дәһән — ағыз; гөнчәдәһан — гөнчә ағызлы, көзәл.
Дәһјек — онда бир.
Дәһр — дүнја, аләм; дөвр, әср.
Дә'ва — һүгуг мүдафиәси үчүн мәһкәмә иши; мүһарибә, вурушма, дава.
Дәст — әл.
Дәсткир — әсир.
Дәшт — чөл, сәһра, бијабан.
Дә'ва — иддиа, тәләб.
Диванәсәр — дәли; вурғун, мәфтун.
Дидар — көрүш.
Дидар — үз, сифәт.
Дидә — көз; дидеји-шәһла — ала көзләр; дидеји-худбин — анчаг өзүнү севән, егоист.
Дидәнәм — көзүјашлы.
Диду бус — көрүшүб өпүшмәк.
Дид олунмаг — көрүшүнә кедилмәк.
Диккә — сәки, скамја.
Дилара — үрәк бәзәјән, көнүл охшајан, көзәл дилбәр.
Диларам — үрәк сакит едән, фәрәһ верән.
Дилазар — гәлб инчидән, үрәк сындыран.
Диларам — гәлби раһатландыран, севкили.
Дилдадә — ашиг, вурғун, мүбтәла; үрәјини, гәлбини һәср етмиш олан.
Дилдар — јар, севкили, чаван.
Дили-зар — инләјән гәлб.
Дилкәбаб — гәлби јанмыш, чох әзаб чәкмиш, чох зүлм көрмүш.
Дилкүша — көнүл ачан.
Диләваз — көнүл охшајан.

Дилпәзир — үрәкалан, чазибәли.
Дилрүба — үрәкчәкән, чазибәли, көзәл.
Дилсуз — гәлби јанан; үрәк јандыран; вагиеји-дилсуз — үрәк јандыран, фәлакәтли һадисә.
Дилтәнк етмәк — гәмләндирмәк, кәдәрләндирмәк.
Дилфириб — көнүл алдадан; чох көзәл.
Дилшад — гәлби шад, севинән.
Динар — гызыл пул.
Динпәрвәр — дин тәрәфдары, динпәрәст.
Дираз — узун.
Дирәм — күмүш пул, дирһәм.
Дирәхшәндә — парлаг.
Дириг етмәк — әсиркәмәк, гыјмамаг.
Дирин — көһнә, гәдим; дусти-дирин — көһнә дост.
Дишрә — бајыра, харичә, дышары.
Дөвләтмәнд — дөвләтли.
Дөвләтсәра(ј) — һөкумәт сарајы, дөвләт бинасы.
Дөвру бәр — әтраф, һәр тәрәф, һәр јан.
Дөвреји-тәһсил — тәһсил илләри.
Дөври-гәза — тале, гәзагәдәр, бәхт.
Дудә — һис, түстү, мәч. чәһаләт.
Дудман — ханәдан, сүлалә; бөјүк аилә, нәсил.
Дум (дума) — чар Русијасында ганунверичи, јахуд инзибати вәзифә дашыјан нүмајәндәләр мәчлиси.
Дун — алчаг.
Дурбин — узагкөрән.
Дүвәл — дөвләтләр, һөкумәтләр.
Дүнимә — ики јарым, икијә парчаланмыш.
Дүрри-Әдән — Әдән инчиси. (Әдән — Јәмәндә бир шәһәрин адыдыр, дүррләри илә мәшһурдур).
Дүчаран — дүчар оланлар, кирифтар оланлар.
Дүчешм — ики көз; нури-дүчешмим — ики көзүмүн ишығы.

Е

Еј (еји) — јахшы, даһа јахшы.
Ејбчу — ејиб ахтаран.
Ејд — бајрам.
Ејмән — архајын.
Ејн — көз.
Ејтам — јетимләр.
Елми-һал — дини әхлаг вә һәрәкәтләр дәрси.
Еһзар — һүзура чағырма, һазыр етмә.
Еһмал ејләмәк — е'тинасызлыг, әһәмијјәт вермәмәк.
Еһраз етмәк — газанмаг, әлдә етмәк, бир шејә наил олмаг.
Еһтизар — чан вермә, чан чәкишмә; һиjни-еһтизар — өлүм вахты, өләркән.
Еһтикар — тахыл вә ја башга мәһсулу сахлајыб сонра баһа гијмәтә сатма.
Ешшәкхисал — ешшәк тәбиәтли.
Ешк (ешки-тәр) — көз јашлары.

Е'заз — һөрмәт етмә, әзизләмә.
Е'лам — мә'лум етмә, билдирмә.
Е'тидал — орта һал, мө'тәдиллик.
Е'тила — јүксәлиш, тәрәгги.
Е'тина — чох диггәт, әһәмијјәт вермә; нәзәри-е'тина — чох фикир вериб чалышма.
Е'тисаф — һагсызлыг, әдаләтсизлик; тәзјиг.
Е'чаз — мө'чүзә.

Ә

Әба — аба, руһанинләрин кејдикләри узун палтар, һијлә вә икиүзлүлүк пәрдәси.
Әба-гәба — руһанинләрин кејдикләри узун палтарлар.
Әбабил — дағ гарангушу.
Әбд — гул.
Әбдал — суфизм тәригәтләриндән бири; дәрвиштәбиәт адам.
Әбәвејн — аталар, ата-баба.
Әбна — оғуллар.
Әбр — булуд.
Әбри-сијәһ — гара булуд.
Әбчәд — *бах:* сә'фәс.
Әвамүннас — авам чамаат.
Әгвал — гөвлләр, сөзләр.
Әгвали-һәкиманә — алиманә, философанә сөзләр.
Әгвам — гөвмләр, тајфалар, милләтләр.
Әгдәс — ән мүгәддәс, ән гијмәтли.
Әгли-сәлим — сағлам ағыл, дүрүст, доғру дүшүнән баш.
Әгса (ј) — узагда олан, ән узаг; әгсаји-Шәрг — Узаг Шәрг.
Әғләб — чохлуг, әксәријјәт.
Әгнија — ғәниләр, дөвләтлиләр.
Әдд — сајма.
Әдәм — јохлуг; өлүм; сәзаји-әдәм — өлмәјә, јох олмаға лајиг.
Әдәбистан — әдәб јери, елм билик јери.
Әдл — әдаләт, һәгигәт тәрәфдары олма; бәрабәрлик.
Әдна — чох дәни, ән алчаг, рәзил.
Әз — ...дән; әз ислам — исламдан.
Әза — әзијјәт, чәфа, чәвр.
Әзвај — сабур биткисиндән гајрылан ачы дәрман, алое.
Әзкар — зикрләр, сөјләнән сөзләр.
Әзәмијјәт — бөјүклүк.
Әзм — гәти нијјәт, бир мәгсәдлә јола дүшмә.
Әјјами-сәләф — кечмиш заманлар, ата-бабалар дөвру.
Әјјар — кәләкбаз, алдадычы.
Әјјарәлик — әјјарлыг, алдадычылыг, һијләкәрлик; оғурлуг.
Әкбәр — бөјүк, дәстәбашы.
Әкван — көвнләр, варлыглар; дүнја.
Әкл — јемәк.
Әлаиг — әлагәләр, рабитәләр.
Әламат — әламәтләр, нишанлар.
Әлгаб — ләгәбләр, мүхтәлиф титул адлары.
Әлгиссә — хүласә, гысасы.
Әләм — бајраг.

Әлзәм — чох лазымлы, зәрури.
Әлиф — әрәб әлифбасынын биринчи һәрфи (|); «нун»-ун (ن) әксинә олараг бу, дүз вә дик јазылыр.
Әлјөвм — бу күн, инди.
Әлминнәтүлиллаһ — шүкүр аллаһа.
Әлфираг — ајрылыг, иттиһадын әкси.
Әлһәг — һәгигәтдә, доғрусу.
Әлһәзәр — һәзәр олсун, узаг олсун.
Әл'аман — амандыр, көмәк един.
Әл'ан — инди.
Әмвал — маллар, сәрвәт.
Әмвач — мөвчләр, далғалар, ләпәләр.
Әмдән — гәсдән, билә-билә, гәрәзлә.
Әмиг — дәрин.
Әмн — әминлик, архајынлыг, раһатлыг, горхусузлуг. Чох вахт «аман» сөзү илә бирликдә ишләнир.
Әмнијјәт — архајынлыг, раһатлыг, асајиш.
Әмр — иш.
Әмрәд — һәлә бығы-саггалы чыхмамыш кәнч.
Әмри-мәаш — мәишәт иши, доланачаг васитәси.
Әмсал — мисилләр, бәнзәрләр.
Әнар — нар.
Әнва' — нөвләр, нөвбәнөв.
Әндуһ — гәм, гүссә.
Әнзар — нәзәрләр.
Әнис — дост, јолдаш.
Әнкәһтү — никаһлајырам.
Әнһар — нәһрләр, чајлар.
Әнчам — сон, ахыр, агибәт.
Әнчүман — мәчлис, шура; конгрес; чәмијјәт.
Әрбаб — әһл, саһиб, бир ишин вә ја бир шејин әһли, саһиби, пешәкары.
Әрбаби-һәвәс — һәвәслиләр.
Әрваһ — руһлар.
Әрәз — тәбии олмајан, мүвәггәти, кечичи һал.
Әрзан — учуз.
Әрзән — дары
Әркан — һөкумәтин баш адамлары, назирләр, әјан.
Әррадә — араба, топ арабасы.
Әрс — паслы дәмир дөјүләркән төкүлән чүрүк тырынты.
Әрсә — мејдан, вуруш мејданы; дүнја; бош кениш саһә.
Әрши-мүәлла — дини е'тигада көрә көјүн доггузунчу тәбәгәси.
Әр'әр — ардыч ағачы, дағ сәрви (көзәлләрин бој-бухунуна тәшбиһ едилир).
Әсбаб — сәбәбләр.
Әсваб — палтарлар, кејимләр.
Әсгал — ағыр шејләр, ағырлыг; әсгали-тәәссүб — *мәж.* тәәссүб дујғуларынын ағырлығы.
Әсәф — ачыма, тәәссүф етмә.
Әсири-гејди-фәгр — јохсуллуг зәнчиринин әсири.
Әскәран — әскәрләр, дөјүшчүләр.
Әскинас — кағыз пул.
Әслаф — сәләфләр, ата-бабалар.
Әснаф — сәнәткарлар, пешәчиләр.
Әсрар — сирләр.
Әсри-һал — бу әср, бу дөвр, индики заманә.
Әсһаб — саһибләр, ағалар, бөјүкләр; әсһаби-кирам — кәраметли, шәрәфли бөјүкләр.

Ә т в а р — һал, әда, һәрәкәт тәрзи; тәһәр-төһүр.
Ә т ә б а т — зијарәткаһлар; **ә т ә б а т и-а л и ј а т** — имамларын мәгбәрәләри олан јерләр.
Ә т р а к — түркләр.
Ә т ф — дөндәрмә, башга тәрәфә дөнмә, чевирмә.
Ә т ф а л — ушаглар.
Ә ф з у н и — чохлуг, артыглыг; чохалма, артма.
Ә ф к а р — фикирләр, нијјәтләр.
Ә ф р а д — фәрдләр.
Ә ф с у н — *бах:* фүсун.
Ә ф с у р д ә — хараб олмуш, солмуш.
Ә ф' а л — ишләр, сөздән ибарәт олмајыб, ишдә һәјата кечән әмәлләр.
Ә х б а р — хәбәрләр.
Ә х в а н — гардашлар.
Ә х з (етмәк) — алмаг, әлдә етмәк, мәнимсәмәк.
Ә һ а д и с — һәдисләр, јени әһвалат; Мәһәммәд пејғәмбәрин Гур'анда олмајан сөзләри.
Ә һ б а б — достлар.
Ә һ з а н — һүзнләр, гәмләр, кәдәрләр.
Ә һ к а м — һөкмләр, әмрләр, гүввәт, нүфуз.
Ә һ л — халг.
Ә һ л и-д и ј а р — бир өлкәдә јашајанлар, бир вәтән әһли.
Ә һ л и-з а һ и р — дүнја адамы, анчаг көрдүјүнә инанан вә бунунла да јашајан.
Ә һ л и-н ә з ә р — бахан, көрән, көз јетирән.
Ә һ м ә з — ән гүввәтли, ән мөһкәм.
Ә һ м ә з и-г а ә т — чох итаәт, чох ибадәт.
Ә һ р а р — һүрријјәтчиләр, һүрријјәтпәрвәрләр.
Ә һ ф а д — нәвәләр, өвлад, нәсил.
Ә ч а м и р — гаракүруһ, авам халг.
Ә ч ә м — фарс.
Ә ч з а — дәрман.
Ә ч и б — тәәччүблү, гәрибә.
Ә ч р а м — чирмләр, чисимләр, каинатда олан күрәләр, улдузлар.
Ә ч с а м — чисимләр.
Ә ш ј а х — шејхләр.
Ә ш к, ә ш к и-т ә р — көз јашы; **ә ш к и-б ә ш а ш ә т** — севинч јашлары.
Ә ш к а л — шәкилләр, сурәтләр.
Ә ш р а р — шәрирләр, фәсадчылар, јарамаз адамлар.
Ә ш р а ф — шәрафәтли, һөрмәтли адамлар.
Ә ш х а с — шәхсләр; абырлы, һөрмәтли адамлар.
Ә ш һ ә д ү б и л л а һ и ә л и ј ј ү л-ә з и м — аллаһын бөјүклүјүнә, әзәмәтинә шәһадәт едирәм.
Ә' в а н — көмәкләр, көмәкчиләр.
Ә' д а — дүшмәнләр.
Ә' з а — үзвләр.
Ә' м а л — әмәлләр, ишләр.

Ж

Ж а л ә ч ә к а н — шеһ чәкмиш; јаш, көз јашы, ағлар.

З

З а д ә — оғул; **з а д е ј и-Н е' м а н** — Не'ман оғлу, Не'манзадә.
З а и д — чох, артыг, зијадә.
З а и л — позулмуш, јох олмуш.
З а ј е — зај, тәлә, мәһв.
З а л и м а н — залымлар, рәһмсизләр.
З а р — иниләјән, ағлајан.
З е ј — харичи көрүнүш, гијафә, мүхтәлиф ичтимаи тәбәгәләрин өзүнә мәхсус кејими.
З е ј б ә г — чивә.
З е ј ф — гонаг.
З е ј ф ч ә к м ә к — гонаг етмәк.
З ә б а н — дил.
З ә б у н — зәиф, күчсүз, гүввәдән дүшмүш.
З ә в а л — јох олма, мәһв олма.
З ә в ә ч а т — арвадлар.
З ә в и ш а н — шан вә шәрәф саһиби, адлы-санлы.
З ә к а в ә т — зәкилик, габилијјәт, истедад.
З ә к а т — шәриәтә көрә бир адамын мал-дөвләтинин һәр ил јохсуллара верилмәли олан гырхда бир һиссәси.
З ә м м — мәзәммәт, төһмәт, тәнгид.
З ә н — арвад, гадын.
З ә н б у р — ешшәк арысы.
З ә р д — сары, солғун.
З ә р ә ф ш а н — гызыл сачан.
З ә р н и к а р — гызыл су илә нахышланмыш, зәр нахышлы.
З ә ч р — чөвр, тәзјиг, зорлама, чәбр; **а м и р и н з ә ч р и** — һөкумәт адамынын зүлмү.
З ә' ф — зәифлик, күчсүзлүк.
З и б а — гәшәнк, јарашыглы, бәзәкли; **з и б а-с ә н ә м** — көзәл.
З и б ә с — хејли, о гәдәр, чох.
З и н ә т и-т ә н — бәдәнин, вүчудун бәзәји, јарашыгы.
З и к р — аллаһ вә пејғәмбәрләрин адларыны тәкрар-тәкрар сөјләмә.
З и л л — көлкә.
З и н һ а р — аман, еһтијатлы ол, чәкин.
З и р у з ә б ә р — алт-үст.
З и ш а н — шанлы.
З и ш ә р ә ф — шәрәф саһиби.
З ө в р ә г — гајыг, балача кәми.
З ө в р ә г н и ш и н — гајыгда отуран.
З ө һ р ә ч ә б и н — парлаг алынлы, көзәл үзлү.
З ө в ч — әр.
З ө һ д — заһидлик, һәјатыны ибадәтлә кечирмә.
З ү в в а р — зијарәтчиләр.
З ү к у р — кишиләр, оғланлар.

И

И а д ә — гајтарма; тәкрар етмә; дағылмыш, јох олмуш бир шеји јенидән дүзәлтмә.
И б а — гәбул етмәмә, наразылыг.
И б а р ә т — ибарә, јазылы ифадә, мәтн.
И б г а — әбәдиләшдирмә, даими етмә.
И б з а л — әсиркәмәмә, истәнилән гәдәр сәрф етмә.
И б т и д а л ә н м ә к — башланмаг.
И б т и л а — мүбтәла олма, дүчар олма.

Ибтисам — тәбәссүм, күлүш,

Игдам (етмәк) — мәгсәдә чатмаға чалышмаг, истәдијини әлдә етмәјә сә'ј етмәк.

Игтиза — лазым олма, зәрури олма, тәләб олунма.

Игва — аздырма, јолдан чыхартма.

Игфал — алдатма, аздырма, јолдан чыхартма.

Идбар — бәдбәхтлик, талејин дөнүклүјү..

Иза — әзијјәт вермә, инчитмә.

Издијад — артырма, чохалтма.

Изз — шәрәф, иззәт.

Излал — аздырма, доғру јолдан чыхартма, пис јола салма.

Изтирар — еһтијач, зәрурәт, чарәсизлик.

Из'ан — итаәт етмә, бојун әјмә, үрәкдән табе олма; фәрасәт.

Ијма — ишарә илә билдирмә, анлатма.

Икмал — тамамлама, битирмә, бир иши баша чатдырма, мүкәммәл шәклә салма.

Икрам — һөрмәт, әзизләнмә, еһтирам.

Икраһрәсан — ијрәнч, мәнфур, нифрәт ојадан.

Иксир — орта әсрләрдә јаланчы кимја илә мәшғул оланларын фөвгәл'адә бир гүввә вә тә'сирә малик олдуғуну зәни етдикләри хәјали бир чисим.

Иктисаб — кәсб етмә, газанма; **иктисаби-иззәтинам етди** — бөјүк һөрмәт вә ад газанды.

Илла — мәкәр ки, ...дән башга, ...дән өзкә.

Илләт — хәстәлик, азар, дәрд; бах: мә'лул.

Илтиһаб — аловланма, алышыб јанма.

Илтиһаг — гошма, әлавә етмә.

Илһаһ — исрар, бир ишдә сәбатла дајанма.

Имамәт — имамлыг; **имам** — дини рәһбәр

Имран — абаданлыг, тәрәгги, рифаһ.

Имрар — кечирмә; **вахтыны имрар едәјир** — бир ишлә вахтыны кечирир; **имрари-һәјат** — јашама, өмүр кечирмә.

Имһа — мәһв, мәһв етмә.

Им'ан олмаг — бахылмаг, әһәмијјәт верилмәк, диггәт едилмәк.

Имтидад етмәк — узанмаг, давам етмәк.

Имтинан — миннәтдарлыг, тәшәккүр.

Инајәт — көмәк, јардым.

Инан — чилов; једәк.

Инбисат — севинмә, шадланма.

Ингијад — итаәт етмә, табе олма, бојун әјмә.

Ингираз — дағылма, арадан чыхма.

Ингилабијјун — ингилабчылар.

Индәссәлат — намаз үстүндә, намаз гыларкән.

Инкисар — гырылма; **инкисари-нәфс** — пәришанлыг, гәм ичиндә, гәлби гырыглыг.

Инсанхар — адамјејән, јыртычы.

Интиһа — сон, сон дәрәчә сонадәк; **гүрури-интиһасындан** — артыг дәрәчәдә гүрурундан, гудурғанлығындан.

Интисаб — мәнсуб олма.

Интифа — сөндүрмә, јанғыны ләғв етмә.

Интихаб тапмаг — сечилмәк, сечилиб ајрылмаг.

Интишар — јајма, һәр кәсә билдирмә, ағызлара салма.

Инфаг — хәрч, хәрчләмә, сәрф етмә.

Инфиал — ачылыг, изтираб.

Инфират — ајрылыг, тәфригә..

Инчизаб — чәзб олунма; вурғунлуг.

Инша — вүчуда кәтирмә, тикмә, јаратма.

Ин'игаб — рабитә, бирләшмә, ичлас.

Ирад — кәтирмә, ортаја атма. **суал ирад етмәк** — суал вермәк.

Ирадәт — арзу, истәк, разылыг.

Иранинижад — әсли-нәсәби иранлы олан.

Ирз — һәја, намус, гејрәт.

Ирсал — көндәрмә.

Ирсалә — «рисалә» сөзүнүн халг дилиндә тәләффүзү, елмә, фәннә вә дини мәсәләләрә аид китабча.

Иртибат — рабитә, әлагә, бағлылыг.

Иртикаб — пис иш көрмә, күнаһ ишләмә.

Иртиһал — өлмә, дүнјадан көчмә.

Ирфан — билик, мә'рифәт.

Иршад — доғру јолу көстәрмә, доғру јола апарма, јөнәлтмә.

Исабәт — мәгсәдә, һәдәфә доғру кетмә, өз јеринә дүшмә.

Исал — иришдирмә, чатдырма, васл етмә.

Исар — гурбан етмә, фәда етмә.

Исламијан — мүсәлманлар.

Исму рәсм — ад-сан.

Истадә — дајанмыш, јериндә мөһкәм дурмуш.

Истиглал — азадлыг, мүстәгиллик.

Истиғасә — јалварыш.

Истигна — еһтијачсызлыг, гәнаәт, һеч кәсә вә һеч шејә еһтијачы олмамаг.

Истиграт — бир шејин ичинә батыб гәрг олма; далғынлыг.

Истигфар — күнаһын бағышланмасыны истәмә, төвбә етмә.

Истид'а — хаһиш.

Истизһар — јардым вә һимајә үчүн хаһиш.

Истикраһ — нифрәт, ијрәнмә.

Истимдад — көмәк истәмәк.

Истирһам — хаһиш, рича.

Истирча — истәјиб рича етмә, үрәкдән истәмә.

Истиһгарән — һәгарәтлә, һөрмәтсизликлә.

Истичабәт — дуанын гәбул олунмасы.

Истишмам етмәк — ијини алмаг, дујмаг, анламаг.

Исти'чал — бир ишин тез олмасыны истәмә, тәләсмә.

Итлаг — ад, ад верилмә, адландырылма.

Иттила' — мә'лумат, хәбәр.

Иттифагат — тәсадүфләр, иттифаглар.

Иттихаз етмәк — бир шеји вә ја бир иши сечиб гәбул етмәк.

Иттиһад — бирлик, иттифаг.

Итфаијјә — јанғын сөндүрмәјә махсус; **алати-итфаијјә** — јанғын сөндүрмә аләтләри.

Итһам — төһмәт, мәзәммәт, тәгсирләндирмә.

Ифадат — ифадәләр, ифадати-рәшигә — нәфис, бәдии парлаг ифадәләр.

Ифна — јох етмә; ифнаја уғратмаг — јох етмәк, мәһв етмәк.

Ифритсијәр — ифрит сифәтиндә олан, ифритә бәнзәјән; (ифрит — чинләрин чох зәрәрли вә горхунч бир чинси сајылыр).

Ифтадә — дүшкүн, јыхылмыш, бичарә.

Ифһам — анлатма; ифһам етмәк — анлатмаг, баша салмаг.

Ихван — достлар, мәсләкдашлар; гардашлар.

Ихлас — сәмимијјәт, гәрәзсиз мәһәббәт, саф вә дәрин һөрмәт.

Ихтар — хатырлатма; ихтарда булунмаг — сөјләмәк, билдирмәк.

Ихтилал — гарышыглыг, позғунлуг; ихтилали-зеһни — фикир гарышыглығы.

Ихтираат — ихтиралар, ичадлар.

Иһанәт — һагсыз тәһгир; хәјанәт.

Иһам — бир шеј һаггында шүбһә јаратма, тәрәддүдә салма.

Иһја — дирилтмә, чанландырма.

Ичаб — лазым олма, вачиб олма; вәгти-ичабында — лазым олан вахтда.

Ичабәт — бир хаһиши вә ја чағырышы гәбул етмә, разы олуб һәрәкәт етмә.

Ичраји-әмәл — иш көрмәк.

Ичтима' — чәмијјәт, ичтимаи тәшкилат; бирлик.

Ичтинаб — чәкинмә, горхма, еһтијат етмә.

Ичтиһад — чәһд етмә, сә'ј, чалышыб чапалама.

Ишан — руһани.

Иш'арән — сөјләјәрәк, хәбәр верәрәк; јазылы сурәтдә билдирәрәк.

Иштибаһ — шүбһә.

Иштијаг — шөвг.

Иштика — шикајәт.

И'ла — јүксәлтмә, учалтма.

J

Јал — бојун; јалу бал — бојбухун, гамәт.

Јара — күч, гүввәт, гүдрәт.

Јаран — достлар, ашналар.

Јаһу — ај аллаһ!

Јаһу — еј сән! бура бах! мәнә бах!

Једичи — өлү јериндә ағыз ачыб ағы дејәнләрин башчысы.

Јекбар — бирбаш, бирдәфәлик.

Јекданә — бир шејин бүтөв ири дәнәси.

Јексан — бәрабәр, һамар, дүз, бир.

Јекча — бүтүн, һәр јер.

Јәғма — гарәт, талан.

Јәд—әл; јәди-тәсәррүф— ихтијар.

Јәздан — јарадан, аллаһ.

Јәлда (јәлда кечәси) — илин ән узун кечәси, декабрын ијирми бирилә ијирми икиси арасындакы кечә.

Јәмин — сағ тәрәф.

Јәсар — сол тәрәф.

Јәсриб — Мәдинә шәһәринин гәдим ады; шаһи-Јәсриб — Мәһәммәд пејғәмбәр.

Јафирр — гачма, гачышма.

Јәх — буз.

Јә'с — үмидсизлик; јас.

Јовунчу (јавунчу) — јалтаг, һәдјан данышан, јава.

Јөвм — күн.

Јөвмән-фәјөвмән — күнкүндән.

К

Кала — сәрмајә, дөвләт, зәнкинлик; калаји-сүхән — сөз хәзинәсинин саһиби.

Калбуд — гәлиб; бәдән, гәфәс.

Камран — мәгсәдинә чатан, хошбәхт, бәхтијар.

Кан — мә'дән, мә'дән јери.

Кар — иш, һәрәкәт, әмәл.

Каркәр — фәһлә, ишчи.

Каркир — тә'сиредичи; каркир олмаз бана — мәнә тә'сир етмәз.

Каһил — ағыртәрпәнән, гајғысыз, фәрсиз.

Кеј — ки, еј.

Кејл-кејл — чанаг-чанаг.

Кејсу (кејсу) — сач.

«Кејфәма јәша» — нечә кефи истәјир; өзбашыналыг.

Кәбир — бөјүк; јашлы.

Кәвакиб — улдузлар.

Кәза — һабелә, һәмчинин.

Кәјан — кејләр; гәдим Иран шаһларынын үмуми ады.

Кәлал — гуссә, гәм, сыхынты.

Кәлимат — сөзләр, кәлмәләр, ифадәләр.

Кәмалат — камаллар, мә'рифәтләр, елм вә һүнәр; әрбаби-кәмалат — елм, һүнәр саһибләри.

Кәмали-јә'с (илә) — бөјүк гәм, кәдәр ичиндә.

Кәмаһи — һаггилә, һаггы олан кими.

Камбәһа — учуз, дәјәрсиз.

Кәмгәрар — зәиф, горхаг.

Кәмин — ачиз, һагир.

Кәмјаб — аз тапылан, гијмәтли.

Кәнди — өзү; кәндимә — өзүмә.

Кәнз — хәзинә, дәфинә; кәнзи-лә'ләр-раз — сирр инчиләринин хәзинәси.

Кәнисә — килсә; әрбаби-кәнисә — килсә саһибләри, руһаниләр.

Кәраһәт — ијрәнчлик, мәнфурлуг.

Кәрәм — әсиллик, аличәнаблыг, сәхавәт; әһли-кәрәм — кәрәм саһиби.

Кәрәмкаранә — лүтф вә кәрәмлә, сәхавәт вә чомәрдликлә.

Кәримә — еј кәрамәтли, бөјүк аллаһ!

Кәррү фәрр — һүчум-дөнүш, ирәли-кери, алма-вермә; һијлә.

Кәсб — газанма, әлдә етмә.

Кәсби-кар — ишләмә, ишләјиб газанма; иш-пешә.

Кәсра — Гәдим вә орта әср Иран һөкмдарларынын үмуми ады; Хосров.

Кәсрәт — чохлуг; кәсрәти-әмвал — мал-дөвләт чохлуғу.

Ҝәсри-шә'н — алчалма, алчаглыг.
Ҝәфаләт—замин олма, мәс'улијјәтини өһдәсинә алма.
Ҝәһварә — бешик; кәһварәјн-наз—ушагларын әзизләниб, охшаныб јатдыглары бешик.
Ҝәчмәдар — тәрс дөнән, нәһс.
Ҝәшти — ҝәми.
Ҝәштибан — ҝәмичи, ҝәми саһиби.
Ҝәшф — ачма; кәшфи-вучуһи-нисван — гадынларын үзүнү ачмасы.
Ҝә'б — нәрд зәри.
Ҝә'бә — Мәккә шәһәриндә мүсәлманларын зијарәт јери олан мәшһур бина.
Ҝибрија — бөјүклүк, әзәмәт, чәлал.
Ҝизб — јалан.
Ҝинәвәр — әдавәтли, дүшмән, интигам алмаг истәјән.
Ҝирам — аличәнаб, чомәрд оланлар.
Ҝисәдуст — чиб досту, пул досту .
Ҝифајә — габилијјәт, бачарыг.
Ҝишвәр — вилајәт, өлкә, шәһәр, мәмләкәт.
Ҝиштзар — тарла, әзми.
Ҝөвкәб — улдуз.
Ҝөвн — варлыг, аләм; көвну мәкан — јер-ҝө, каинат.
Ҝөвсәр — дини е'тигада ҝөрә чәннәт сују.
Ҝөстәхана — сыртыгчасына, һәјасызчасына.
Ҝубәку — бу кәнддән о кәндә, һәр јери, һәр јерә.
Ҝу (ј) — кәнд, мәнтәгә, јашајыш јери; һәр кудә биззијадәт—һәр кәнддә, һәр јердә чохлугла.
Ҝур — кор.
Ҝус — бөјүк барабан.
Ҝуфијан — куфәлиләр, Куфә чамааты.
Ҝуһкән — даг јаран; Фәрһад.
Ҝүдурәт — мәһзунлуг, гүссә, гәм.
Ҝүлаһ — папаг.
Ҝүлл — бүтүн, чәми, һәр шеј; халиги-күлл — һәр шеји јарадан.
Ҝүлли-әсас — һәр шејин бинасы, көку, әсли.
Ҝүллијјәтән — һамы, һамылыгла.
Ҝүн-фәјәкун — алт-үст, дармадағын.
Рүрниш — баш әјмә, баш ендириб салам вермә.
Ҝүрур — беш јүз мин.
Ҝүтүб — китаблар.
Ҝүфран — күфрләр; нанкорлуг, нашүкүрлүк.
Ҝүффар — кафирләр.
Ҝүфршиҗәм — *бах:* шијәм.
Ҝүһсар — дағлыг, дағлар.

К

Кав-сәр — башы өкүз башына бәнзәр әса; һөкмдарлара мәхсус икибујнузлу, јахуд икидишли әса.
Кәбр — атәшпәрәст, Зәрдүшт дининдә олан.
Ҝәлубәнд — бојунбағы, һәмајил.
Ҝәндум — буғда.
Ҝәнч — хәзинә, дәфинә.
Ҝәр — әкәр, һәрҝаһ.
Ҝәрд — тоз.

Ҝәрдәнкәшан — һеч кәсә табе олмајанлар, бојун әјмәјәнләр.
Ҝәрдәнфәраз — мәғрур, мүтәкәббир.
Ҝәрм — исти.
Ҝәрмабә — һамам.
Ҝијаһ — от.
Ҝијтинүма — дүнјаны ҝөстәрән; харичи аләми өзүндә әкс едән.
Ҝирами — дәјәрли, гијмәтли, әзиз.
Ҝиранлыг — баһалыг.
Ҝиранмајә —гијмәтли, әзиз.
Ҝиреһ — дүјүн.
Ҝирәм — тутаг ки...
Ҝирибан — јаха.
Ҝиризан — гачмыш, кетмиш, јох олмуш.
Ҝиришмә — наз, шивә, гашкөз илә ишарәләр.
Ҝирјә — ағлајыш.
Ҝиру бәнд — тутуб-бағлама; күләшмә; шивеји-киру бәнд — күләш гајдасы.
Ҝөфтку — данышыг.
Ҝунә — нөв, чүр, чешид.
Ҝуш — гулаг; куш сјләмәк — диниләмәк.
Ҝушеји-чешм — ҝөз учу.
Ҝүвара — хоша ҝәлән, үрәјә јатан; боғаздан асанлыгла кечән.
Ҝүваһ — шаһид.
Ҝүзар — кечмә, кечиб кетмә.
Ҝүзәштә әзин — бундан кечәк; бу бир јана галсын.
Ҝүл'үзар — күл јанаглы, ҝөзәл, дилбәр, севимли.
Ҝүмнам — ады батмыш, јаддан чыхмыш, унудулмуш.
Ҝүмраһ — азғын, дүз јолдан сапмыш.
Ҝүрк — гурд, чанавар; күркан — гурдлар, чанаварлар.
Ҝүрки-әчәл — әчәл гурду, гатил, ганичән.
Ҝүфтар — данышыг, данышма, сөз, мүбаһисә.
Ҝүһәр — ҝөвһәр, мирвари.

Л

Лаәгәл — азындан, ән азы, һеч олмаса.
«Лајәс'әлун» — сорушулмаз, суал едилмәз, мәс'ул олмајан.
Лајәтәғәјјәр — дәјишилмәз.
Лалеји-нө'ман — лалә күлүнүн нөвләриндән, гызыл лалә.
Лаләкун — лалә рәнкиндә, ган рәнкиндә.
Лаләрух — лалә үзлү, ал јанаглы.
Ләм'е — парлаг.
Ламәзһәб—мәзһәбсиз, динсиз.
Ланә — јува.
Лантаран — сөјүш, налајиг, әдәбсиз сөзләр.
Лаф — сөз; бош сөһбәт.
Лафи-дәһан — әмәлә кечмәјиб, јалныз дилдә галан сөзләр.
Ла-фәваллаһ — јох валлаһ, валлаһ белә дејил, аллаһа анд олсун јох.
Ла һөвлә вә ла гүввәтә илла вә биллаһ — «ал-

лаһдан башга һеч кимдә гүввәт вә гүдрәт јохдур».
Лаш — леш, чәмдәк.
Лејк — лакин, амма.
Лејл — кечә.
Лејлә — кечә; лејләтүл-исра — ме'рач кечәси.
Лејли-зүлмәт — гаранлыг кечә.
Ләамәт — алчаглыг; зәлиллик.
Ләбриз — гырагларына гәдәр долу (каса вә с.).
Ләгләг — лејләк (гуш).
Ләғв — бош сөз, чәфәнкијјат; кәвәзә, бошбоғаз, наггал.
Ләғвкаранә — әбәс, бош, мә'насыз, јанлыш.
Ләззәтјаб — ләззәт апаран, зөвг алан. .
Ләззәтәфза — чох ләззәтли.
Ләјаг — ләјагәт, јарарлыг.
Ләим — алчаг, рәзил.
Ләин — мәл'ун.
Ләм'ә — ишыг, парылты, шө'лә; ләм'еји-вичдан — сөз.
Лә'н етмәк — лә'нәтләмәк, лә'нәт охумаг.
Ләрзиш — титрәмә, тәрпәнмә; ләрзиши-әрз — зәлзәлә.
Ләһв, ләһвүләәб — ојун, әјләнчә, фајдасыз иш.

Ләһн — көзәл вә аһәнкдар сәс, хош аваз.
Ләчачәт — тәрслик, инадкарлыг, кәчлик.
Лә'л — јагут, гырмызы гијмәтли даш; лә'ли-Јәмән — Јәмән јагуту, ә'ла јагут; лә'ли-ләб — јагут кими гырмызы додаг.
Лива — бајраг; ливаји-зәфәр — гәләбә бајрағы.
Лилвәла — достлуг хатиринә.
Лил'әчәб — тәәччүб олсун, әчәба.
Лисан — дил.
«Лисанүлғејб» — гејбдән кәлән сәс; мәшһур шаир Һафиз Ширазинин ләгәби.
Лөвн — рәнк, боја; бәниз, адам.
Лөвһи-саф — тәмиз бејин, саф гәлб.
Лө'бәт — ојунчаг; кукла; көзәл, гәшәнк гыз.
Лө'бәтистан — ојунчаглар, куклалар, көзәлләр өлкәси, јурду; лө'бәтистани-татар — татар көзәлләринин шәһәри.
Лө'лө' — инчи, дүрр; лө'лөитәр — тәзә инчи.
Лүһум — әтләр, әтли јемәкләр.

М

Мабаги — галан, бир шејдән галан һиссә.
Мабејн — ара, аралыг, ики шејин, јахуд ики шәхсин арасы.
Мадәри-налан — ағлајан, инләјән ана.

Маәда — ...башга, савајы.
Маәмләк — бүтүн мал-мүлк, нә ки вар.
Мази — кечмиш; тарих, тарихи.
Мајеји-тәвәккүл — сонрадан лазым олачаг маја.
Маламал — долдолу.

Ма-мәза — кечмишдә олан ишләр, кечмиш шејләр.
Манәнд — бәнзәр, мисл, тај.
Мар — илан.
Марфаш — мәфрәш, јорғандөшәк јүкләнән бөјүк чувал.
Масәва (әсли: масива) — аллаһын адларындан бири.
Мафөвгүлһәдд — һәддән зијадә, сон дәрәчә..
Маһ — ај; маһыныз доғду — бәхтиниз ачылды.
Маһи-әза — матәм ајы.
Маһлига — үзү, сифәти ај кими (көзәл).
Маһмәнзәр (мәһмәнзәр) — үзү аја бәнзәр.
Маһру — ајүзлү, көзәл.
Маш — мүлк-маш; мал-дөвләт.
Ма' — су; ма'и-зүлал — тәмиз, дуру су. •
Мејкүсар — шәраб севән; бирликдә шәраб ичән, ејшишрәт јолдашы.
Мејмәнәт — хошбәхтлик, уғур.
Меһр — күнәш; мәһәббәт, севки.
Меһраб — мәсчидин баш тәрәфиндә намаз гылмаг үчүн јарымгүббә шәклиндә јер.
Меһриманә — севки илә, меһрибанчасына.
Мәадин — мә'дәнләр.
Мәал — нијјәт, мәгсәд, мә'на.
Мәаләндишлик — узагкөрәнлик, еһтијаткарлыг, тәдбирлилик.
Мәани — мә'налар.
Мәарифмәндан — маарифпәрвәрләр.
Мәаш — мәишәт, доланачаг.
Мәбад инки — олмаја ки, белә олсун ки.
Мәбдә' — башланғыч..
Мәбһут — һејран.

Мәб'ус — халг нүмајәндәси, депутат.
Мәваиз — мөв'изәләр, нәсиһәтләр.
Мәварис — мираслар; мирас саһибләри.
Мәваши — мал-гара, гошгу һејванлары, сүд, әт верән һејванлар.
Мәвәддәт — мәһәббәт, севки, сәмими, јахын достлуг.
Мәвәддәткаранә — мәһәббәт вә достлугла.
Мәгал — сөз, сөјләмә, нитг, данышыг.
Мәгам — јер, мәкан, мөвге; рүтбә.
Мәгбәрә — гәбиристанлыг.
Мәгәрр — гәраркаһ, мәһәл.
Мәгсуд — мәгсәдләр, арзулар.
Мәгсум — гисмәт, гисмәт олан.
Мәгтул — гәтл едилмиш, өлдүрүлмүш.
Мәгтуләи — өлдүрүлмүш олараг.
Мәгтә' — ше'рин сон бејти.
Мәғриб — күнбатан, гәрб.
Мәғфур — мәрһум, рәһмәтә кетмиш; бүтүн күнаһлары бағышланмыш.
Мәдари-мәишәт — јашајыш васитәси.
Мәдарис — мәдрәсәләр, мәктәбләр.
Мәдиһәку — мәнсәб саһибинә јалтагланыб мәдһ, тә'риф јазан (шаир).
Мәдфән — гәбиристан, мәзар.
Мәәлмәмнунијјә — мәмнунијјәтлә.
Мәзаг — дадма, ләззәт дујма; әһвали-руһијјә; мәзаги-милләт — милләтин зөвгү, руһу.

Мәзалим — зулмләр, һагсызлыглар, әдаләтсизликләр.
Мәзаһиб — мәзһәбләр, тәригәтләр.
Мәзбәлә — зибиллик.
Мәзбур — јазылмыш, Гур'анда көстәрилмиш; тааәти-мәзбур — аллаһ вә Гур'анда гојулмуш итаәт.
Мәзбут — зәбт олунмуш, мөһкәмләнмиш.
Мәзкур — зикр олунан, дејилән.
Мәзәлләт — алчаглыг, е'тибарсызлыг, һәгарәт.
Мәзмум — ејибли, данлаглы, пис, мәзәммәтли.
Мәзраә — әкин, тарла.
Мәзрәәчат — әкилмиш јерләр вә шејләр.
Мәзһәр — бир шејин вә ја һадисәнин заһир олдуғу, көрүндүјү јер вә ја адам; лајиг; наил.
Мәкатиб — мәктәбләр.
Мәкрәмәт — һөрмәт, иззәт.
Мәкәс — чибин; мәкәси-нәһл — ары.
Мәлаз — сығыначаг јери, пәнаһ апарылан јер; мәлазүл-мө'минин — мө'минләрин пәнаһ апардыглары јер.
Мәламәт — тә'нә, төһмәт, мәзәммәт.
Мәләкмәнзәр — мәләкә бәнзәр, көзәл.
Мәләк' еһтишам — мәләкләр кими дәбдәбәси, тәнтәнәси олан.
Мәл'әнәт — лә'нәтләмә; лә'нәтә лајиг иш.
Мәл'әбә — ојун јери.
Мәләх — чәјиртКә.
Мәлфуфә — бағлы мәктуб; зәрф, пакет.
Мәлчә' — сығыначаг јер, пәнаһ апарылан јер.
Мәмалик — мәмләкәтләр, өлкәләр.
Мәмат — өлүм.
Мәнал — мал-мүлк, вар-дөвләт.
Мәназил — мәнзилләр; мәназил сүрмәк — мәнзилдән мәнзилә көчмәк.
Мәнзәлә — дәрәчә, мәртәбә.
Мәнзур — көзләнилән, нәзәрдә олан.
Мәнзури-нәзәр олмаг — биринин диггәтини өзүнә чәлб етмәк, бирини чох марагландырмаг.
«Мән кәфәр» — ким кафир исә... (Гур'анда дәфәләрлә тәкрар олунан ифадәдир).
Мәнкус — сәрникүн, тәрсинә дөнмүш; мәнкусә-гәлб-олмаг — әксинә чеврилмәк, тәрсинә дөнмәк.
Мәнфа — сүркүн јери.
Мәнфәәтбәхша — хејир верән, мәнфәәт верән.
Мәнһус — нәһс, бәд, уғурсуз; бәхти-мәнһус — уғурсуз тале.
Мәншур — фәрман, биринә јүксәк рүтбә верилмәси һаггында шаһын фәрманы.
Мәрангоз — дүлкәр.
Мәрарәт — ачылыг; мәрарәти-гәлбиіјә — руһи ачылыг, изтираб.
Мәратиб — мәртәбәләр.
Мәрбут — бағлы.
Мәргум — јазылмыш; ады чәкилмиш.
Мәргзар — чәмән, чәмәнлик.
Мәрди-пир — гоча.
Мәрдуд — рәдд едилмиш, говулмуш.
Мәркәб — миник һејваны; ат, ешшәк.

Мәркуз — санчылмыш, тахылмыш.
Мәрһумул-мәғфур — аллаһын рәһмәтинә наил олмуш.
Мәса — ахшам.
Мәсабә — дәрәчә.
Мәсаи — сә'јләр, зәһмәтләр.
Мәсаиб — мүсибәтләр, бәлаләр.
Мәсаил — мәсәләләр, мөвзулар.
Мәсариф — хәрчләр, еһтијач үчүн хәрчләнән мәбләғ.
Мәсаһәт — јерләр, арази, јерин сәтһи; елми-мәсаһәт — һәндәсә.
Мәсдәр — бир шејин чыхдығы, баш вердији јер, мәнбә; мәсдәри-ирфан — елм вә мәдәнијјәт очағы.
Мәсдуд — бағлы, бағланмыш, сәдд чәкилиб гапанмыш.
Мәснәд — мәгам, мөвге, бөјүк мәнсәб.
Мәснуи — сүн'и, техники јолла едилән.
Мәстанәрәвиш — сәрхош кими јеримә, сәрхош кедиши.
Мәсткам — арзуја чатмагла мәст, шад олма.
Мәстурә — өртүлү, чадралы.
Мәстур — јазылмыш, көстәрилмиш олан.
Мәсун — сахланылан мүһафизә олунан, горунан.
Мәсәррәтбәхша — севиндиричи, шадландырычы.
Мәскәнәт — мискинлик, фағырлыг, касыблыг.
Мәсмум етмәк — зәһәрләмәк.
Мәсрур — шад, севинчли, фәрәһли.
Мәсхәрәчүнбан — маскара едән, ојунбаз.
Мәс'әдәт — хошбәхтлик, сәадәт.
Мәс'әләт — рича, хаһиш.
Мәталиб — мәтләбләр.
Мәтлуб — тәләб олунан, көзләнилән.
Мәтруд — говулмуш, рәдд едилмиш.
Мәфаид — мәзмунлар, мүндәричәләр, мә'налар.
Мәфгуд олмаг — итмәк, јох олмаг.
Мәфзул — ашағыда олан, алчагда дуран, фазил олмајан.
Мәфлук — бәдбәхтлијә дүшмүш, мүсибәт чәкмиш.
Мәфруш — дөшәнмиш.
Мәфсәдә — фитнә, фәсад, интрига.
Мәфһум — анлајыш, мә'на; мәфһум олмаг — анлашылмаг, ајдын олмаг.
Мәхдум — оғул, һөрмәтли бир адамын оғлу.
Мәхзән — хәзинә, мәхзәни-һикмәт — елм вә фәлсәфә хәзинәси.
Мәхруб — хараба, дағылмыш.
Мәһабәт — һејбәтли, әзәмәтли көрүнүш, тәвәххүс.
Мәһасин — бығ-саггал.
Мәһбит — енилән јер; којдән дүшүлән јер.
Мәһбуб — дост, севимли.
Мәһд — бешик; мәҹ. вәтән, јурд.
Мәһәл — бир шејин јери, вахты, гајдасы.
Мәһәллат — мәһәлләләр.
Мәһәлли-игамәт — бир адамын јашадығы јер.
Мәһзәр — һазыр олмаг јери, һузур јери, мәһзәри-шаһ — шаһын һузуру.

Мәһзуз — һәзз алан, зөвг алан.

Мәһин — бөјүк, мөһтәрәм.

Мәһи-табан — парлаг, шө'лә сачан ај.

Мәһлул — адамсыз, јијәсиз, бош.

Мәһмумано — гајғылы; гүссәли; нәфси-мәһмумана — гәм-гүссәјә батмыш.

Мәһсусат — һисс олунан, дујулан шејләр.

Мәһсулавәр — чох мәһсул верән (торпаг).

Мәһтәл'әт — ај үзлү, көзәл.

Мәһфәзә — мүһафизә јери, анбар.

Мәһфил — мәчлис, чәмијјәт, јығынчаг јери.

Мәһфуз — һифз олунмуш.

Мәһчәбин — ај алынлы, көзәл.

Мәһшәр — гијамәт, вај; гопарым мәһшәрини — өлдүрүм.

Мәчази — гејри-һәгиги, дүз олмајан, көрүндүјү кими дејил.

Мәчд — шан, шәрәф, бөјүклүк.

Мәчзуб — чәзб олунмуш, вурулмуш, ашиг, диванә.

Мәчид — шан-шөһрәт саһиби.

Мәчлуб — чәлб олунмуш, бир шејә сон дәрәчә мејл етмиш.

Мәчмәр — ичиндә әтирли маддәләр јандырылан габ.

Мәчмә' — чәм олунан јер, јығынчаг јери, топлашма мәһәлли; мәчмә'и-исрам — мүсәлманларын јығынчаг јери.

Мәчруһ — јаралы.

Мәчус — Зәрдүшт дининдә олан халг; зәрдүштиләрин каһини, маг.

Мәшағил — мәшғәләләр, ишләр.

Мәшајих — шејхләр.

Мәшј — јериш, јүрүш.

Мәшкук — шүбһәли, гејри-мә'лум.

Мәшриг — күндоғар, шәрг.

Мәшрәб — тәбиәт, адәт, хасијјәт, әхлаг.

Мәшрутә — шаһын һүгугуну мәһдуд едән конститусијалы дөвләт, гурулуш.

Мәшрутәпәнаһ — мәшрутә гурулушуна сығынма, мәшрутәчилијә табе олма.

Мәшру' — ганунн, шәриәтә ујғун.

Мәшшатә — гадын бәзәкчичиси; кәлини бәзәјән гадын.

Мәш'ум — бәдбәхт, талесиз.

Мәш'умијјәт — уғурсузлуг; мәнһуслуг, мәш'умлуг.

Мә'буд — ибадәт олунан, танры, аллаһ.

Мә'ва — јер, мәһәл, мәскән.

Мә'гуд — ағыла мүвафиг, ағыллы.

Мә'дәләтфәр — әдаләтпәрәст, әдаләт тәрәфдары.

Мә'дуд — сајылмыш, сајы мә'лум.

Мә'кус — бир шејин әкси.

Мә'лул — дәрди олан, хәстәлији олан; мә'лулә јохму илләт — хәстәнин бир азары јохму?

Мә'лумләр — мәшһур, бөјүк, адлы адамлар.

Мә'мур — тикинти, абаданлыг.

Мә'ни — мә'на.

Мә'риз—бир шејин әрз олундуғу, баш вердији јер; мәгам; мә'ризи-туфан—туфан мәгамы.

Мә'руф — мә'лум, таныш; билинән, танынан; шөһрәтли.

Мә'сијәт — күнаһ.

Мә'сум — күнаһсыз.

Мә'сумано — күнаһсызчасына; гәлби-мә'сумано — тәмиз үрәк.

Мә'шәр — чәмијјәт, халг күтләси, инсанлар.

Мигдар — гәдр-гијмәт, һөрмәт.

Мигдари-фикр — ағыл дәрәчәси, шүур сәвијјәси.

Мидһәт — мәдһ, тә'риф, өјмә.

Мизач — сәһһәт вә хәсталик һалы; чарәји-мизач — сағалмаг, јахшы олмаг чарәси.

Мизаһ — зарафат, күлдүрмә, әјләнмә.

Микнәт — гүввәт, игтидар.

Миләл — милләтләр.

Минбә'д — бундан сонра, индән белә, кәләчәкдә.

Миннәткүзар — миннәт гојан.

Минһејси-зәкат — зәкат чәһәтиндән, зәкат үзрә.

Мир — әмир, һаким.

Мисбаһ — ишыг; чыраг, мәш'әл.

Мисјонер — мүстәмләкә вә гејри-мүстәгил өлкәләрдә христиан динини јајмаг үчүн һөкумәт тәрәфиндән көндәрилән руһани акент.

Мифтаһ — ачар.

Миһән — мөһнәтләр, әзијјәтләр, бәлалар.

Мишкат — чираг үчүн ев диварында олан тахча.

Мозалан — ешшәк милчәји, киковун.

Мөвгеи-тәдрис — дәрс дејилән јер.

Мөвгуф — тутулмуш, сахланмыш; мө'гуфи-мәлал — гәм-гүссәјә батмыш.

Мөвла — аға, бөјүк, мүгәддәс билинән шәхс.

Мөвлуд — доғулмуш, дүнјаја кәлмиш ушаг; доғум, доғулан; мөвлуди-нәби — пејғәмбәрин анадан олан күнү.

Мөврус — мирас галмыш.

Мөвсуф — васф едилмиш, тә'риф едилмиш.

Мөвти-үзви — бәдән үзвләриндән бириндә тохумаларын чүрүмәси (гангрена).

Мөвһибә — верки; һәдијјә, еһсан.

Мөвч — далға, ләпә.

Мөвсүм — исимләнмиш, адландырылмыш.

Мөвһум — бош хәјал, јалан тәсәввүр.

Мөвчиб — бир ишә, һәрәкәтә сәбәб олан.

Мөһлик — тәһлүкәли, һәлак едичи.

Мөһнәтзәдә — башы бәлалы, мүсибәтли.

Мөһтачи-мәсариф — көмәк едилмәли адам.

Мө'бид — зәрдүшт дининин башчысы.

Мө'тәбәран — мө'тәбәрләр.

Мө'тәгид — е'тигад едән, инанан.

Му, мүј — түк, сач, зүлф.

Мумјај — сыныг сүмүкләри битишдирмәк үчүн сүртмә дәрманы.

Мур — гарынча, гарышга.

Мустафа — Мәһәммәд (пејғәмбәр).

Мүавинәт — көмәк, јардым; әмәкдашлыг.

Мүамилә — рәфтар, әлагә.

Мүамиләји-бишүур — шүурсуз әлагә, кобуд рәфтар.

Мүаширәт — дрстлугла јашама.

Мүбадирәт — бир ишә сә'јлә башлама.

Мүбаһат — фәхр, ифтихар, өјүнмә.

Мүбашир — идарә едән; **мүбашир олмаг** — идарә етмәк, идарә етмәјә киришмәк.

Мүбәрра — тәмиз, пак.

Мүвасиләт — бир-биринә чатма, көрүшүб говушма.

Мүвәккәл — вәкил едилмиш.

Мүвәччид — ичад едән.

Мүгатилә — өлүб өлдүрмә, бир-бирини гырма.

Мүгәддәм — габаг, әввәл.

Мүгәддәр — тале.

Мүгәјјәд (еләмәк) — бағламаг, азадлығыны алмаг.

Мүгәллид — тәглид едән, бирисинин тәблиғатына инаныб онун далынча кедән, ону јамсылајан.

Мүгәррәб — јахын, дост.

Мүгәррәр — гәрара алынмыш, мүәјјән едилмиш.

Мүгәффа — гафијәли.

Мүгәффәл — гыфылланмыш; бағланмыш, чадуја, тилсимә салынмыш.

Мүгтәбәс — иттибас олунмуш.

Мүгтәдир — бачарыглы.

Мүгтәза — лазым кәлән, вачиб олан.

Мүғбечә — мүғүн, јә'ни атәшпәрәстин оглу; мејханачы шакирди.

Мүғбәрр — инчидилмиш; **хатири-мүғбәрр** — күсдүрүлмүш.

Мүғијлан — дәвәтиканы, тиканлы кол нөвү.

Мүдавимәт — давам етмә, ишин арасыны кәсмәмә.

Мүдара — јахшы рәфтар, достлугла јола кетмә, хош әлагә.

Мүддәа — истәнилән, иддиа едилән шеј.

Мүдәббиран — тәдбир төкәнләр, рәһбәрлик едәнләр.

Мүдәлләл — дәлилләрлә сүбут едилмиш.

Мүдәррис — мүәллим, дәрс верән.

Мүдәххәрә — топланмыш, бир јерә јығылмыш.

Мүдилл — сүбут едән, дәлилләрлә исбат едән

Мүәддәб — әдәбли, тәрбијәли.

Мүәззәз — әзизләнмиш, иззәтли, чох һөрмәтли.

Мүәјјәд — гүввәт вә мәтанәт саһиби.

Мүәммәм — әммамәли, башында әммамә.

Мүәммәр — јашајан, һәјатда олан, өмүр сүрән.

Мүәссир — тә'сиредичи, ачыначаглы.

Мүәссиф — тәәссүф етдирән, кәдәр кәтирән.

Мүәххәрән — сон заманларда, ахыр вахтларда.

Мүжкан — кирпикләр.

Мүзәввир — һијләкәр, сахтакар, јаланчы.

Мүзәффәркүш — Мүзәффәри өлдүрән, јә'ни Мүзәффәрәддин шаһын вердији мәшрутијјәти мәһв едән.

Мүзи' — зијалы, ишыглы.

Мүзилл — аздырычы, пис јола апарычы, башдан чыхаран.

Мүзтәр — чарәсиз, зәрурәтдә олан.

Мүзтәриб — изтирабли; **мүзтәриб-әһвал** — гәмкәдәр ичиндә, һалы пәришан.

Мүкалимат — мүкалимәләр, данышыглар.

Мүкәввәнат — вар олан шејләр; мөвчудат, мәхлугат.

Мүкәррәм — кәрамәтли, мөһтәрәм, әзиз; **зати-мүкәррәм** — мөһтәрәм, әзиз шәхс.

Мүкәррәр — тәкрарла тәкрар-тәкрар.

Мүкәвкәб — улдузлу.

Мүлагат — көрүшмә, әлагә бағлама, салам-әлејк етмә.

Мүлазим олмаг — бириндән ајрылмамаг, һәмишә јанында олмаг.

Мүлаһизат — мүлаһизәләр.

Мүләввәс — мурдар; булашыг, чиркин ишләр саһиби.

Мүләггәб — ләгәбли; ләгәби, титулу олан.

Мүлтәча олмаг — пәнаһ апармаг, сығынмаг.

Мүлуканә — шаһа лајиг.

Мүлһәг — битишмиш, гошулмуш.

Мүлһид — аллаһсыз, аллаһа инанмајан, динсиз.

Мүмтаз — сечилән; имтијазлы.

Мүмтәнә — гадаған едилмиш, әлчатмаз, мүмкүн олмајан шеј.

Мүнафәт — ујмамазлыг, зиддијјәт, мүхалифлик.

Мүнафиг — хаин, сатгын, икиүзлү.

Мүназирә — мүбаһисә, чәкишмә.

Мүнәззәм — низамлы.

Мүниф — уча, јүксәк, али.

Мүнсиф — инсаф саһиби, әдаләт тәрәфдары.

Мүнтәзәм — интизамлы, дүзкүн, өз јолунда.

Мүнтәхәб — сечилмиш.

Мүнтәһа — сон дәрәчә.

Мүнтәшир олмаг — јајылмаг, һәр јанда мә'лум олмаг.

Мүнфәил — хәчаләт, сыхылыб утанма; мүтәәссир.

Мүнчәли — парлаг, ишыглы.

Мүнчәрр олма — бир ишин бир нәтичәјә чатмасы, бир һадисәнин сона јетмәси.

Мүн'әкис — әкс олунмуш.

Мүн'им — халгы једириб ичирән, ән'ам вә еһсан верән.

Мүраат — риајәт етмә, бахма, көзләмә.

Мүрғ — гуш; **мүрғи-сәһәр** — сәһәр гушу, хоруз.

Мүрған — гушлар.

Мүрдә — өлү.

Мүрәттәб — тәртиб едилмиш, дүзүлмүш.

Мүрид — бир шејхин шакирди.

Мүртәкиб — пис, јарамаз иш едән, чәзаја лајиг һәрәкәт едән.

Мүрәссә' — чәваһиратла бәзәдилмиш.

Мүсават — бәрабәрлик.

Мүсадимә — тоггушма.

Мүсаидәт — јардым, ичазә, имкан; **әдәми-мүсаидәт** — имкансызлыг, изинсизлик.

Мүсалимәдуст — сүлһ вә саламатлыг тәрәфдары.

Мүсалимәт — саламатлыг, барышыг.

Мүсамиһә — е'тинасызлыг, диггәтсизлик.

Мүсамирә — консерт.

Мүсафирәт — сәфәр.

Мүсафирин — јолчулар, сәфәр едәнләр.

Мүсәлла — јај гураг кечиб узун мүддәт јағыш јағмадыгда руһанилерин башчылыгы илә сәһраја, чөлә нүмајишә

чыхмаг, аллаһдан јағыш истәмәк мәрасими.

Мүсәлләм — мүбаһисәсиз, һамы тәрәфиндән гәбул вә е'тираф едилән.

Мүсәлсәл — бир-биринә бағлы, сыра илә, бир-биринин далынча.

Мүсәмма — адланан; **исми илә мүсәммасы** — бир шејин ады илә өзү.

Мүсәммим — гәрар верән, бир ишин ичрасыны гәти һәлл едән.

Мүсибәтза (ј) — мүсибәт доғуран, фәлакәт кәтирән.

Мүслим — мүсәлман.

Мүслимијјәт — мүсәлманлыг.

Мүслимин — мүсәлманлар.

Мүслиһ — ислаһ едән, јахшылыға чалышан, сүлһ истәјән.

Мүстәгбәл — кәләчәк.

Мүстәғни — еһтијачы олмајан, варына гане олан.

Мүстәғрәг — гәрг олмуш.

Мүстәғфиранә — күнаһларынын бағышланмасыны аллаһдан рича едәрәк, төвбә едәрәк.

Мүстәид — истедадлы, габил.

Мүстәмәндан — бичарәләр, заваллылар, јохсуллар.

Мүстәриһ — раһат.

Мүстәтаб — јахшылыг истәјән, хејирхаһ.

Мүстәфид — фајдаланма, фајдаландырма.

Мүстәфиз — фејз алан, фејзијаб олан.

Мүстәһәгг — һаглы, лајиг.

Мүстәһсән — бәјәнилән, көзәл.

Мүстөвчиб — лајиг, мүстәһәг.

Мүсһәф — сәһифәләрдән әмәлә кәлмиш китаб; Гур'ан.

Мүталиат — мүталиәләр.

Мүтәагиб — тә'гиб едән, архасындан кәлән.

Мүтәагибән — далбадал, ара кәсмәдән.

Мүтәали — јүксәк, али.

Мүтәвәллид — баш вермиш, һасил олмуш.

Мүтәвәссил — бир васитә тапыб јахынлашан.

Мүтәвәччиһ — үз тутан, биринә тәрәф кедән.

Мүтәәббид — гуллуг едән, ибадәт едән.

Мүтәәддид — бир сыра, бир нечә.

Мүтәзәллиманә — зүлм вә тәһгирдән шикајәт едәрәк.

Мүтәзаид — артма, чохалма; артыг, чох.

Мүтәјәггиз — ојаг, көзү ачыг.

Мүтәнәббеһ — ојанма, вәзијјәти анлама, хәбәрдар олма, ибрәт алма.

Мүтәнәссеһ — нәсиһәт гәбул едән.

Мүтәннчәм (әсли: мүтәнчән) — тавада гызардылмыш, говрулмуш, гызартма, бозартма.

Мүтәрәнним олмаг — охумаг, тәрәннүм етмәк.

Мүтәсәввифә — суфијанә; **әш'ари-мүтәсәввифә** — суфијанә ше'рләр.

Мүтәһәммил — дөзән, сәбр едән, бир ишин вә ја бир адамын ағырлығыны дашыјан.

Мүтәчавиз — тәчавүзкар.

Мүтәшәххис — көркәмли, габагчыл.

Мүтмәин — архајын.

Мүттәфиган — бирҝә.

Мүттәфигүррә'ј — һәмфикир, бир иш һаггында рә'јләри бир олан.

Мүттәһид — әлбир.

Мүфәттин — фитнәкар, арагызышдыран, чуғулчу.

Мүфсид — фитнәкар, фәсад төрәдән.

Мүфид — фајдалы.

Мүфтәхир — фәхр едән, күвәнән.

Мүфти — фитва верән, шәриәт мәсәләләрини һәлл едән.

Мүхабирә — хәбәрләшмә, мәктублашма.

Мүхалиф — зидд, әкс, бәдхаһ.

Мүхбир — хәбәрдар олан, билән.

Мүхәрриб — хәраб едән, дағыдычы.

Мүхлис — сәмими дост, сәдагәтли дост.

Мүхлисанә — сәдагәтлә, сәмими; үрәкдән кәлән.

Мүһавирә — сөһбәт, данышыг, данышма.

Мүһал — чох чәтин, мүмкүн олмајан шеј.

Мүһәггәр — алчаг, пис.

Мүһәггәранә — дәјәрсиз, хырда, чүзи; **һәдијјеји-мүһәггәранә** — кичик, лајигсиз һәдијјә.

Мүһәггир — тәһгиредичи.

Мүһәјја гылмаг — һазырламаг.

Мүһәррәрат — јазылар, мәктублар, мәгаләләр.

Мүһәссил — тәһсил алан, елм өјрәнмәјә чалышан.

Мүһлик — һәлак едичи, өлдүрүчү.

Мүчаз — һалал, шәриәтә ујғун; **әһли-мүчаз** — һалал тәрәфдары.

Мүчаһид — сәј вә гејрәт едән, халгын мәнафеји уғрунда фәдакарлыгла чалышыб, әлләшән.

Мүчтәһид — Гур'андан мә'налар вә ганунлар чыхара билән, шиәләрин алими.

Мүчәссәм етмәк — олдуғу кими көстәрмәк, чанландырмаг.

Мүшарилеһ — һәмин адам, ады чәкилән, көстәрилән, ишарә едилән адам.

Мүштәһиб — шүбһә едән, инанмајан.

Мүштаг — шөвглү, һәвәсли, бир шејн бәрк истәјән, арзу едән.

Мүштагана — бөјүк һәвәслә.

Мүштәил етмә — аловландырма, гызышдырма.

Мүшфиганә — меһрибанчасына.

Н

Наб — тәмиз, саф; **мејинаб** — саф, тәмиз шәраб.

Набәкаһ — вахтсыз, көзләнилмәдән.

Набача — јерсиз, лүзумсуз.

Набәкар — јарамаз, шулугчу.

Набәшүур — ағылсыз, шүурсуз, ганмаз.

Набуд — тапылмаз, јох олан.

Навук (навәк) — ох; **навуки-җилдуз** — галба кирән (кирпик).

Нагабил — гејри-мүмкүн.

Надирән — һәрдәнбир, сејрәк, надир һалларда.

Надирүл-вүгу' — сејрәк баш верән, аз тәсадүф едилән.

Назил — јухарыдан енән, кәлән.

Наим — јатан, јухуда олан

Naj (нej) — зурна.

Најиб — көмәкчи, муавин.

Накәс — әчлаф, алчаг.

Накүвара — хош олмајан, ачы.

Нам — ад; нами-валидат — аналыг ады.

Намвәр — адлы-санлы, шөһрәтли.

Намдар — бах: намвәр.

Намәшру — шәриәтә зидд; әмәли-намәшру' — шәриәтин гадаған етдији иш.

Намә'гуланә — ағылсызчасына.

Намүбарәк — уғурсуз.

Нан — чөрәк; гәһти-нан — чөрәк гытлығы.

Нападид — көрүнмәз.

Нар — од, алов.

Нарәва — налајиг, јарашмаз; шивеји-нарәва — налајиг һәрәкәт.

Нас — халг, ел.

Насәза — јарашмаз, налајиг.

Насиjә — алын, үз; насијеји-әһвал — үзүнүн көрүнүшү, сима.

Насир — көмәкчи, јардым едән.

Насыл — неча, нә чүр.

Насут — инсанлыг, инсанлар аләми.

Нафиз — нүфузлу, сөзү кечән, һөрмәтли.

Натәван — күчсүз, зәиф, гүввәтсиз.

Натигә — нитг гүввәси, данышыг габилијјәти.

Начиз — дәјәрсиз, әһәмијјәтсиз, һәгир.

Начизанә — дәјәрсиз олан; асари-начизана — зәиф јазылмыш әсәрләр.

Начи — ничат верән, фәлакәтдән хилас едән.

Нашәр' — шәриәтдән кәнар.

Наши — нәш'әт едән.

Неј — гамыш.

Нејистан — гамышлыг.

Нәбәрд — һәрб, мүһарибә, вуруш.

Нәбзә — аз һиссә, бир парча.

Нәби — пејғәмбәр; нәбијјүл-муслимин — мүсәлманларын пејғәмбәри; нәбијүррәһмә — Мәһәммәд пејғәмбәр.

Нәваһи — гадаған олан шејләр вә ишләр, шәриәтә зидд һәрәкәтләр.

Нәвид — муштулуг, мүждә, шад хәбәр.

Нәгз — позма, ләғв етмә (мүгавиләни вә с.).

Нәгш — сурәт; нәгши-хәта — јанлыш һәрәкәт.

Нәгз — нәфис, көзәл.

Нәдамәт — пешманлыг.

Нәдим — дост, јахын јолдаш, һәмсөһбәт.

Нәзафәт — тәмизлик.

Нәзм — интизам, низам, гајда.

Нәзәркаһ — бахылан јер, тамаша едилән јер.

Нәзарә — бахма, нәзәр етмә, тамаша етмә.

Нәим — боллуг, не'мәт ичиндә јашама.

Нәјјир — нурлу, парлаг; нәјјири-ә'зәм — күнәш.

Нәмәк — дуз.

Нәмәкбәһәрам — нанкор, јахшылыға јаманлыг едән.

Нәмәки — дузлу; нәмәки данышмаг — ширин данышмаг.

Нәмнак — нәмли, рүтубәтли.

Нәнк — ар, һәја; ејб, бәднамлыг.

Нәркиси-шәһла — көз, көзәл ала көзләр.

Нәсајеһ — нәсиһәтләр; нәсајеһи-мүшфиганә — шәфгәт вә меһрибанлыг нәсиһәтләри.

Нәсара — христиан, Иса дини тәрәфдары.

Нәсбән — гојараг, тә'јин едәрәк.

Нәсәб — сој, ата-баба, мәншә, нәслин әсли.

Нәсәг — тәртиб, гајда, тәрз.

Нәсибә — гисмәт, пајына дүшән.

Нәсибәдар — пај алан, бир шејдән һиссә алан.

Нәфәрат — нәфәрләр, әскәрләр.

Нәфхә — үфүрмә; нәфхеји-сур — борунун үфүрүлүб чалынмасы.

Нәфси-әммарә — инсаны пислијә јөнәлдән шәһвәт, күчлү еһтирас.

Нәф'и-фиравак — бол газанч, чох мәнфәәт.

Нәх — сап, иплик.

Нәхл — хурма ағачы.

Нәһар — күндүз.

Нәһв — синтаксис.

Нәһл — ары.

Нәһиф — арыг, зәиф, күчсүз.

Нәччар — дүлкәр.

Нәчасәт — мурдарлыг.

Нәш'әт — баш вермә, мејдана кәлмә.

На'л — нал.

На'леји — руһаниләрин кејдикләри башмаг

Ниәм — не'мәтләр, көзәл јемәкләр.

Нижад — әсил-нәсиб, нәсил.

Низар — зәиф, күчсүз, арыг; чисми-низар — зәиф бәдән.

Низәдара — еј низәдар!

Нијабәт — наиблик, мүавинлик.

Нијаз — рича, дуа, итаәт.

Нијајиш — тә'риф, хејир-дуа, мәдһ.

Нијран — одлар; чәһәннәм.

Ник — јахшы; никү-бәд — јахшы-јаман.

Никбәт (нәкбәт) — бәдбәхтлик, игбалсызлыг, фәлакәт.

Никдан — јахшы билән, дүз билән.

Никмәал — јахшы мә'налы, јахшы мәзмунлу.

Никпеј — хошбәхт, игбаллы.

Никру — көзәл үзлү, хошсифәт.

Нику — јахшы, хош, хошакәлән.

Никунам — ады хејрлә чәкилән, јахшылыгла дејилән.

Никаһ — бахыш, нәзәр.

Никаһбан — көзәтчи, гаровулчу.

Никун — башы ашағы, тәрсинә дөнмүш; бәхти-никун — бәдбәхт.

Нилфам — түнд мави.

Нимә — јарым, јары; нимеји-нәһар — күнорта.

Нимхиз — һөрмәт үчүн әјилмә, јарымгалхма, тә'зим.

Нимчан — јарымчан.

Нимшәб — кечәјарысы.

Нисә — гадын.

Нисар — төкмә, төкүлмә, сачма, сачылма.

Нисјан — унутма, унудулма.

Нисван — гадын, гыз; **мәктәби-нисван** — гызлар мәктәби.
Нисбәт — әлагә, мәнсубијјәт.
Нист — јох, **нист вә набуд олмаг** — јох олмаг.
Нисф — јары.
Нифас — јени доған арвaддан ганахма.
Нифрин — нифрәт, лә'нәтә вермәк; **вәгфи-нифрин едәрәм** — лә'нәтә верәрәм, лә'нәт охумаға сәрф едәрәм.
Ниһал — фидан, ағач.
Ниһан — кизли.
Ниш вурмаг — санчмаг, инчитмәк.
Нишат (**нәшат**) — севинч, шадлыг.
Нишимән (**нишимәнк**) — отурачаг јер.
Нөв — јени, тәзә.
Нөвзад — јени доғулмуш.
Нөвкүл — тәзә күл, јени ачылмыш күл.
Нөвм — јуху; **нөвми-шита** вә **јөвми-шәтва** — гыш јухусу, узун јатмаг, *мәч*. чәһаләт вә гәфләт јухусу.
Нөврәстә — јенијетмә, кәнч.
Нөвсахтә — јенијетмә, јени чыхмыш.
Нөвһәкар — нөвһә охујан, мәрсијә охујан.
Нөв'пәрвәр — һуманист, инсан һүгугуну мүдафиә едән.
Нөһ — доггуз.
Нун — әрәб әлифбасында **«н»** һәрфинин ады, әјри, бүкүк шәкилдә (ن) јазылдығы үчүн Сабир бүкүк бели она бәнзәдир. Әлиф (ә) дүз (ا) јазылдығы һалда **«н»** әјри, бүкүк олур. «Әлифләр дөндү нун олду» дедикдә, шаир: «дик белләр бүкүлдү» демәк истәјир.
Нури-дидә — ушаг, өвлад; көз ишығы.
Нури-чешм — көзүн ишығы.
Нурул'үјун — көзләр ишығы; әзиз, севимли.
Нушханд — ширин күлүшлү (көзәл гыз).
Нүбүввәт — пејғәмбәрлик.
Нүзул етмәк — енмәк, јухарыдан, көјдән кәлмәк.
Нүктә — инчә мә'налы сөз, ифадәдә олан рәмзли мә'на.
Нүмајан — көрүнән, көз габағында олан.
Нүмудар — ајдын, ачыг, ашкар, көз габағында.
Нүһус — уғурсузлуглар.
Нүчум — улдузлар.

О

Он — о, **он ки** — о ки, о адам ки.
Онвәрсәт — университет.
Османи — османлы, османлы түркү; **шаири-османи** — османлы-түрк шаири.

Ө

Өвбаш — гара чамаат, авамлар, сәфилләр, аваралар, оғрулар.
Өвгат — вахтлар; **һәмә өвгат** — һәмишә, һәр вахт.

Өвдәт етмәк — гајытмаг, керијә дөнмәк.
Өвзә' — вәзијјәт.
Өвниjа — көмәк, јардым.
Өврад — тәкрарларла сөјләнән һәр һансы бир дуа, Гур'ан ајәси.
Өврәнк — тахт, тахт-тач.
Өвтан — вәтәнләр.
Өвһамат — өвһамлар; **өвһам** — вәһмләр; **вәһм** — горху; әсассыз тәһлукә; јанлыш, шүбһәли фикир, мөвһумат.
Өвч — ән јүксәк нөгтә; **өвчи-фәза** — көјүн әнкинликләри.

П

Па, пај — ајаг.
Пајан — сон, нәһајәт.
Пајбәнд — ајағы бағлы, бир шеjә бағланыб галмаг.
Пајдар — чох давам едән; мөһкәм.
Пајә — дәрәчә, мәртәбә, рүтбә; **пајә бәпајә** — дәрәчәдән-дәрәчәјә, јүксәлә-јүксәлә.
Пакизә — тәмиз, салигәли, дәјәрли.
Пакизәзада — тәмиз тәбиәтли, инчә әдалы.
Пакнәсәб — мәншәчә тәмиз, намуслу.
Парламан — конститусијалы дөвләтләрдә ганунверичи нүмајәндәләр мәчлиси, парламент.
Пасибан — **көзәтчи, гаровулчу.**
«Пасылјан» — сүркүн.
Пеј апармаг — тә'гиб етмәк, изи илә кетмәк.
Пејвәнд — бағлылыг, рабитә; севки.
Пејғам — хәбәр, мурачиәт.
Пејкәр — үз, сифәт, бәниз, бәдән.
Пејрәв олмаг — архасынча кетмәк, изләмәк.
Пејрәви — биринин архасынча кедән, јолуну изләјән.
Пәдәр — ата.
Пәдәран — аталар.
Пәдәранә — атаја лајиг, атаја мәхсус, аталыг.
Пәк — чох.
Пәкеј — чох јахшы, башүстә.
Пәлид — мурдар, булашыг.
Пәнд — өјүд, нәсиһәт.
Пәр — ганад, ләләк.
Пәризад — пәридән доғулмуш, көзәл.
Пәрируј — пәри үзлү.
Пәринијан — ипәк, гумаш; **пәринијан наимләри** — ипәк атлас ичиндә јатанлар.
Пәрәстар — хидмәтчи, пәрәстиш едән.
Пәрәстариш — тајғыкешлик, һөрмәт, көмәк.
Пәрпуч — гырыб мәһв етмә, сындырма, јох етмә.
Пәрхаш — дава, вуруушма, говға.
Пәртөв — нур, ишыг, парлаглыг, шүа.
Пәртөвфүруз — ишыгсачан.
Пәс — арха, дал.
Пәсәндидә — бәјәнилән.
Пәсәр — оғул.
Пәст — алчаг; алчалдылмыш, көздән дүшмүш.
Пилтән — филбәдәнли, чох күчлү, ири кәвдәли.
Пир — гоча; **пиру чәван** — гочалар вә кәнчләр, һамы.

Пираjә — зиjнәт, рөвнәг, бәзәк, зиjнәтли.
Пиранә — гочалар кими, гочалара jарашан.
Пири-Кән'ан — Кән'андан олан гоча — Jә'губ пеjғәмбәр.
Пирузә — фирузә, гиjмәтли даш.
Пистан — мәмә, әмчәк.
Пиш — өн, габаг; пишү пәсин-тә'н — тә'нәләр арасында.
Пишани — алын.
Пишбәндлик — габағыны тутма, гаршысыны алма, имкан вермәмә.
Пишва — башчы, рәис, габагда кедән.
Пиш әз вәгт — иш баш вермәдән габаг; өз вахтында.
Пишкам — габагчыл, тәшәббүскар.
Пишкаh — өн тәрәф, габаг тәрәф.
Пишрәфт — габаға кетмә, тәрәгги.
Пишрәв — рәhбәр, габагда кедән.
Пуjан — jүjүрән, сүр'әтлә кедән.
Пур — долу.
Пурбәhа — баhалы.
Пуркамал — там мүсбәт, мүкәммәл; сарсылмаз.
Пурмаjә — әhәмиjjәтли, лазымлы, гиjмәтли.
Пурмәлал — чох гәмкин, кәдәрли.
Пурмә'на — чох мә'налы, мәзмунлу.
Пурмөhән — мөhнәтлә, дәрд-гәмлә долу (үрәк).
Пурнур — нур долу, чох ишыглы.
Пурсилсилә — зәнчирләрлә долу, чох зәнчирли.
Пурфутуh — мә'нәви не'мәтләрлә, лүтфләр вә мәрhәмәтләрлә долу.
Пурхумар — сәрхош, сәрсәм.

Р

Радә (раддә) — тәгриби, тәхминән.
Раз — сирр.
Разу нијаз — дуа вә рича етмә, рәhм вә көмәк истәмә.
Разиг — ризг верән, рузи верән.
Ракибән — сувари оларак, атлы оларак.
Раh — јол.
Раhи — јолчу, кедән.
Раhнүмун — јол көстәрән, рәhбәр, бәләдчи.
Раче' — гајыдан; мүрачиәт олунан.
Рәбб — аллаh.
Рәбби-мәчид — аллаhын адларындан вә сифәтләриндән бири; бөјүк олан аллаh.
Рәбт — бағлама, әлагәләндирмә.
Рәваг — үстү өртүлү, габағы ачыг јер; чардаг.
Рәван — руh; рәванипак — тәмиз руh.
Рәван етмәк — јола салмаг.
Рәгәм гылмаг — јазмаг.
Рәғмән — гаршы, әкс.
Рәијјәтдуст — халга дост олан.
Рәијјәтнәваз — рәијјәтпәрәст, рәијјәти севән.

Рәјаhин — реjhанлар; әтирли биткиләр.
Рәк — дамар; гејрәт.
Рәмз — ишарә.
Рәнк — hијлә, мәкр, алдатма.
Рәнкин — анлашылмаз, чәтин; мүхтәлиф; парлаг.
Рәнч — әзијјәт, изтираб; рәнчи-сәрма — гыш сојуғунун әзаб-әзијјәти.
Рәнчи-раh — јол әзијјәти.
Рәнчбәр — әкинчи; зәhмәткеш; кәндли.
Рәнчур — хәстә, зәиф, дәрдли.
Рәсаләт — рәсуллуг, пеjғәмбәрлик.
Рәсидә — јетишмиш.
Рәсидәлик — тәфтиш, јохлама.
Рәуф — мәрhәмәтли, меhрибан.
Рәфагәт — јолдашлыг, достлуг.
Рәфаh — хош күзәран, боллуг.
Рәфиг — јолдаш, дост; руфәга — рәфигләр, достлар.
Рәф' — галдырма, арадан чыхарма, ләғв етмә; рәф'и-кудурәт — гәм-гүссәни дағытмаг.
Рәхнә — зәрәр, зијан, хәләл.
Рәхт — пал-палтар.
Рәхтхаб — јорған-дөшәк.
Рәh (раh) — јол.
Рәхшан — парлаг, парылдајан.
Рәhа — гуртулуш, хилас олма.
Рәhкүзәр — кечид јолу, јол үстү.
Рәhл — јол јүкү; рәhлигамәт — јолда бир јердә узун вахт әјләшмә.
Рәhлә — көhнә мәктәбдә үстүнә китаб-дәфтәр гојулан дар вә алчаг миз.
Рәhмкүстәр — рәhм јајан, чох мәрhәмәтли.
Рәhнүман — јол көстәрән.
Рәшад — hәгиги јол, дүз јол; әhли-рәшад — халгы доғру јола јөнәлдәнләр.
Рәшадијјун — доғру јол көстәрәнләр, hәгигәт јолуна апаранлар.
Рәшиг — нәфис, көзәл, зәриф.
Рәшид — мәрд, бачарыглы.
Рәшк — гибтә, пахыллыг.
Рә'јәт — бајраг, әләм.
Рә'на — көзәл, ләтиф.
Рә'фәт — лүтф, мәрhәмәт.
Риггәт — инчәгәлблик, hәссаслыг.
Рида — өртү; пәрдә.
Риза — разылыг, бәјәнилмә.
Ризамәндлик — разылыг.
Ризан олан — төкүлән, ахан.
Ризван — чәннәт гаровулчусу.
Ризванчајкаh — јери чәннәт олан, беhиштли.
Ризг — азугә.
Ријази, елми-ријази — ријазијјат.
Рикаб — үзәнки.
Рисалә — китабча.
Рисман — сап, ип.
Риhләт — өлмә, дүнјадан көчмә.
Риш — саггал.
«Риши ки, бәрәнк әлх» — саггал ки, hәнаја-рәнкә галды, иш фырыгдыр.
Риштә — ип, бағ; *мәҹ.* рабитә.
Рөвнәг — парлаглыг, көзәллик; рөвнәги-кар — ишин јахшылыгы, мәгсәдә ујғунлуғу.

Рөвшән — ишыг, ишыглы, ајдын.

Рөвшәнзәмир — елмли, биликли.

Рөвшәндил — гәлби ишыглы, парлаг, истеʼдадлы.

Рөʼб — дәһшәт, горху.

Рөʼјәт — көрүнүш, тамаша едилмәли тәрәф, сима.

Рубәру — үз-үзә.

Руд — симли мусиги аләти; бәзми-руд — руд чалынан мәчлис.

Руз — күндүз; рузү шәб — кечә-күндүз, рузи-әзәлдән — әзәл күндән.

Рузикар — мүддәт, бир гәдәр вахт.

Рузнамә — гәзет.

Ру (руј) — үз; руји-зибә — көзәл үз.

Рукәрдан — үз дөндәрән.

Рузәдар — оручтутан.

Румјан (русча «румяна» сөзүндән) — әнлик.

Рүбб — ширә, бәʼзи мејвәләрин гајнанмыш ширәси; рүбби-бијан — бијан ширәси.

Рүбубијјәт — аллаһ, улуһијјәт.

Рүбәһ — түлкү.

Рүәса — рәисләр.

Рүкн — әсас үзв, дајаг.

Рүмуз — рәмзләр, ишарәләр.

Рүсул — пејғәмбәр.

Рүсум — ганун-гајда, адәтәнʼәнә.

Рүус — рәисләр, башчылар.

Рүфʼәт — бөјүклүк, јүксәклик.

Рүх — шаһмат ојунунда топ; јанаг, үз.

С

Сабигән — кечмишдә.

Сабиранә — сәбрли адамлалара мәхсус; гәнаәти-сабиранә — сәбирли адамларын етдији гәнаәт.

Сабитгәдәм — мәтанәтли, мөһкәм, дөнмәз.

Сағәр — гәдәһ, пијалә.

Садир олмаг — заһир олмаг, чыхмаг, чыхарылмаг.

Сазиш — ујғунлуг, ујма.

Саи — сәʼј едән, чалышан.

Саиб — доғру, сәһв етмәјән, мәгсәдәујғун.

Саилә — диләнчи гадын.

Салеһ — дин, шәриәт тәләбләринә садиг.

Саман — сәрвәт, дөвләт, зәнкинлик, мал-мүлк; тәртиб, низам.

Саме' — гулаг асан, ешидән.

Сане' — јарадан.

Санијән — икинчи.

Сари — сирајәт едән, нүфуз едән.

Сарије — сирајәт едичи, бириндән биринә кечичи.

Сате' — јүксәлиб көрүнән, галхыб мејдана чыхан.

Сафтәлʼәт — тәмиз үзлү, көзәл үзлү.

Саһәара — мејдан бәзәјән, зијнәт верән.

Саһәт — мејдан, саһә.

Саш — сач, зүлф; башлары сашды — башларына сач гојандырлар; *мәч.* динсиздирләр, азғындырлар.

Сејд — ов.

Сејлан — ахын, ахынты; шиддәти-сејлан — чох күчлү ахын.

Сејли-тәʼн — тәʼнә сели.

Сејран — кәзиб долашма.

Сејри-сәма — көјүн һәрәкәти, фәләк, гәза-гәдәр; сејри-хәјал — хәјала далма.

Сејф — гылынч.

Сејфүлʼ үләма — алимләрин устасы, үләманын башчысы.

Сәадәтгәрин — бәхтијар, хошбәхт.

Сәбаһәт — көзәллик; сәбаһәтли — көзәл, көјчәк.

Сәбат — мөһкәмлик, мәтанәт.

Сәббағ — бојагчы.

Сәбгәт — кечмә, өтмә, о бириләри кери гојараг габагда кетмә.

Сәбур — сәбр едән, ағырлыға дөзән.

Сәбһә — тәсбиһ.

Сәва — башга.

Сәгәр — чәһәннәм.

Сәғир — кичик, хырда ушаг; сәғирү кәбир — бөјүк-кичик.

Сәд — јүз.

Сәдагәтајин — сәдагәтли.

Сәдагәтпәрвәранә — сәдагәтли, сәмими.

Сәдд — бағлама, гапама, манеә, әнкәл; сәдди-раһ — јолун гапанмасы.

Сәдданә — јүз дәнәдән (мунчугдан) ибарәт.

Сәдәмә (сәдмә) — зәрбә, вурулма; чарпылма; көзләнмәдән кәлән бәла.

Сәдиг — дост, доғру вә һагиги дост.

Сәдри-әʼзәм — баш вәзир.

Сәза — лајиг, јарашан.

Сәзавар — лајигли.

Сәјјад — овчу.

Сәјјалә — ахын, чәрәјан.

Сәјјанән — бәрабәр, ејни дәрәчәдә.

Сәкәнат — сакит дурма.

Сәлаһ — јахшылыг, сүлһ, саламатлыг.

Сәлат — намаз.

Сәлаһијјун — сәлаһ тәрәфдарлары; сәлаһ — доғрулуг, тәмизлик; сүлһ, хош һәјат.

Сәлб — зорлама, гапыб, алма, гарәт етмә.

Сәләф — ата-баба, әчдад.

Сәлиб — хач; дәʼваји Сәлиб — Сәлиб мүһарибәси.

Сәмават — сәмалар, көјләр.

Сәмән — јасәмән күлү.

Сәмәр — мејвә, мәһсул, фајда.

Сәмимүгәлб — сәмимијјәтлә, сидг илә.

Сәмин — баһалы; дүррисәмин — чох гијмәтли инчи.

Сәмримәк — көкәлмәк.

Сәмʼи-еʼтибар — еʼтибар едиб динләмә.

Сәна — дуа-сәна, дуа етмә, јахшылыға данышма; ачы биткидән дәрман.

Сәнаи-мәки, сәнамәрмәки (әслиндә: сәнаи-Мәкки) — јарпағындан ишләтмә дәрманы һазырланан вә мүхтәлиф чинсләри олан битки.

Сәнахан — тәʼрифләјән, мәдһ едән.

Сәнә — ил; сәнеји-һичрәт — һичрәт или; һичри тарих.

Сәнк — даш.

Сәнкдил — дашүрәкли, рәһмсиз, инсафсыз.

Сәнкин — даш, дашдан олан; мөһкәм, сарсылмаз.

Сәпәләнк — јалтагчасына чанфәшанлыг едән; нөкәр.

Сәр — баш.

Сәр — баш. Сүрүнән, ојан-бујана гачан, *мәч.* јалтаг.

Сәра — 1. ев, мәнзил, јашајыш јери. 2. јер, әрз, торпаг, сәманын мүгабили.

Сәрапа — башдан-ајаға, көкүндән, бүтүн.
Сәрапәрдә — сарај пәрдәси, һәрәм евини өртән пәрдә.
Сәрасәр — башдан-баша, бүтүн.
Сәрбаз — әскәр.
Сәрбәсәр — башдан-баша; башдан-ајаға; бүсбүтүн.
Сәрбүләнд — башы уча.
Сәрв — сәрв ағачы; бәдии әдәбијјатда, хүсусән ше'рдә мәчази оларағ учабојлу, бојлу-бухунлу көзәлләри билдирир.
Сәрвгәд (д) — бој-бухун, сәрв бојлу, сәрв кими бој.
Сәрвәгт (олмаг) — бурада; ајыг олмаг, алданмамаг.
Сәрви-хүрам — јүјүрән сәрв; көзәл, дилбәр.
Сәрвәр — башчы, рәис.
Сәрвәри — сәрвәрлик, бөјүклүк.
Сәрви-зиба — *мәч.* көзәл бәдән.
Сәрд — сојуг; аһи-сәрд — сојуг аһ; сәрд етмәк — сојутмаг.
Сәрдадә — башыны вермиш, өзүнү гурбан етмиш.
Сәрзәниш — гынама, тә'нә.
Сәрир — тахт.
Сәриһ — доғру.
Сәрәнчам — бир ишин сону, баша калмәси.
Сәрәнчаму агаз — бир ишин әввәли вә ахыры.
Сәрәфкәндә — башы әјилмиш; табе.
Сәрәфраз (сәрфәраз) — башы уча, јүксәк.
Сәркар — башчы, рәис, иш башында олан.
Сәркәш — баш галдыран, итаәтсиз.
Сәркәш (олмаг) — бөјүмәк, бој атмаг; мәшһур олмаг.
Сәркәштәлик — долашма, узун-узун кәзмә.
Сәрма — сојуг; гыш.
Сәрмајеји-ирфан — елм, сәнәт вә мәдәнијјәтә чатма васитәси.
Сәрмајәдаран — дөвләт саһибләри.
Сәрмәнзил — мәнзил башы, кедилән јолун сону, мәгсәд.
Сәрмашг етмәк — әсас көтүрмәк, нүмунә кими гәбул етмәк.
Сәрмүһәррир — баш редактор.
Сәрнику — башы үстә чеврилмиш, деврилмиш, јерә вурулмуш.
Сәрриштә — ипин учу.
Сәрриштеји-тәдбир — тәдбир ипинин учу (*мәч.*).
Сәрсүфрә — сүфрәнин јухары башы; сүфрә үстү.
Сәртиб — полковник.
Сәру саман — вар, малмүлк.
Сәрһәнк — сәркәрдә.
Сәтвәт — шиддәтли һүчум, гүввәтли сычрајыш.
Сәтр — өртүнмә, чадраланма.
Сәфа — сафлыг, сәмимијјәт; тәмизлик.
Сәфанишан — сәфакатиричи, зөвгверичи.
Сәфарә — сәфдә дүзүлмүш (гошун һаггында).
Сәфаралыг — һәрби нүмајиш.
Сәфаһәтшиар — сәфиһликдә мәшһур олан, сәфаһәт дүшкүнү.
Сәфиланә — сәфилчәсинә.
Сәфһә — өлкә, вилајәт; тәрәф; үз.
Сәха — сәхавәт.
Сәхт — бәрк, гаты.

Сәһаб — булуд.
Сәһајиф — сәһифәләр.
Сәһба — шәраб, бадә; сағәри-сәһба — бадә илә долу гәдәһ.
Сәһвијјат — сәһвләр.
Саһиһ — доғру.
Сәһм — пај, һиссә, гисмәт, нәсиб, бәһрә.
Сәһн — һәјәт, мејдан, ортадыг.
Сәһнәчә — балача сәһнә.
Сәһһәтјаб олмаг — сағалмаг.
Сәчаја — сәчијјәләр, характер.
Сәччадә — үстүндә намаз гылмаг үчүн кичик халча, өртүк.
Сә'ју тәлаш — чалышыб әлләшмә.
Сә'фәс — әрәбләрдә һеч бир лүғәти мә'насы олмајан, әлифба өјрәнмәк үчүн ујдурулмуш вә әлифбанын бүтүн һәрфләрини әһатә едән сәккиз сөздән бири. Гәрәшәт вә әбҹәд дә беләдир.
Сибјан — кичик оғланлар, огул ушаглары.
Сидг — догру, дүзкүн, һәгигәт
Сијаһ (сијәһ) — гара.
Сијјәма — һәлә, хүсусилә, биринчи нөвбәдә.
Сијәр — сијрәтләр, хасијјәт.
Сијрәт — хасијјәт, тәбиәт.
Силал — сәллин чәми; сәлл — сәбәт, чанта; диләнчи чантасы.
Силә — бир әсәр, ше'р үчүн алынан мүкафат, һәдијјә.
Силсилә — зәнчир; бир-биринә баглы, бир сырада дүзүлән; силсилеји-мүшки-тәр — көзәл, узун гара сачлар.
Силсиләчунбан — көмәјә чағыран, һај-күј гопаран.
Сим — күмүш, күмүш пул.
Сим ү-зәр — гызыл-күмүш.
Симаб — күмүшлү су (чивә).
Симат — нишанлар, әламәтләр, көзәл, гијмәтли нишанәләр.
Симбәдән — күмүш бәдәнли, бәдәни күмүш кими аг олан.
Симбәр — аг синәли; көзәл, дилбәр.
Симтән — бәдәни күмүш кими аг (көзәл).
Синан — низәр, низә.
Синәсипәр — дөш кәрән, көксүнү кәрән.
Синин — илләр.
Синин-сал — јашлы, јаш.
Сипарә — Гур'анын отуз һиссәсиндән һәр бириси.
Сипас — шүкүр.
Сипаһ — орду.
Сипәр — галхан.
Сипәһбәд — сәркәрдә, кенерал.
Сипәһдар — сәркәрдә.
Сипәһсалар — баш команданы.
Сират — јол; сирати-һүдә — догрулуг јолу, һагг јолу.
Сиргәт — огурлуг. *Сиргәти-ше'р едәнә гәт'и-зәбан лазымдыр* — өзкәнин ше'рини огурлајанын дилини кәсмәли.
Сирәт — әхлаг; јашајыш тәрзи.
Сиришк — көз јашы; сиришки-ал — ганлы көз јашлары.
Ситарә — улдуз.
Сифат — сифәтләр, хүсусијјәтләр.
Сиччил — куја ҹәһәннәм оду илә бишмиш палчыгдан дашлары.

1287—34

Совг — базар, меjдан.
Согаг — күчә.
Софи (вә ја суфи) — суфизм тәрәфдары; диндар, заһид.
Севг (етмәк) — јөнәлтмәк, көндәрмәк, сүрмәк; тәһрик етмәк, салышдырмаг.
Севкәнд — анд, анд ичмә.
Севм — оруч.
Севмәә — һүчрә; ибадәткаһ, заһидләрин јашајыш јери.
Севр — Өкүз бүрчү, күнәшин ил мүддәтиндә девр етдији 12 бүрчдән бири.
Су — тәрәф, чәһәт, сәмт, јан.
Суал — диләнмә, диләнчилик; дәсти-суалын — диләнән әлин, диләнчи әлин.
Суд — фајда, хејир.
Судмәнд — хејирли.
Суз — јанма.
Сузан — јанан; јандыран; аһи-дили-сузан — јанан гәлбин аһы.
Сузиш — јанма, јахылма, әзаб; бөјүк ачы тә'сир.
Сур — шадлыг; зијафәт; тој.
Сур — бору; нәфәсли чалғы аләти; Сури-Исрафил — гијамәт күнү Исрафилин чалачағы бору.
Сурах — дешик, дәлик.
Сурәт — көзәллик; заһир тәрәф, көзә көрүнән тәрәф, «мә'нә»нын әкси.
Сурәтнүма — тәсвир едичи, сурәт көстәричи, чанландырычы.
Суфи — тәсәввүфә мәнсуб адам.

Су' — јаманлыг, пислик; су'и-зәнн — бәдкүманлыг.
Суал — диләнмә, диләнчилик.
Сүбүл — јоллар; һәдиј-сүбүл — доғру јол көстәрән.
Сүбһанәкә — әһсән сәнә, афәрин сәнә, алгыш сәнә.
Сувәр — сурәтләр, шәкилләр, рәсмләр.
Сүкун — дурма, сакин олма.
Сүлук — бир ичтимаи тәбәгәјә дахил олма; мәсләк саһиби олма.
Сүммә — сонра; вә сүммә — сонра да, јенә дә.
Сүн' — сәнәт; әсәр.
Сүрур — шадлыг, фәрәһ, севинч.
Сүрурабад — севинч, шадлыг јери, кејф-зөвг мәканы.
Сүруд — нәғмә, шәрги.
Сүрх — гырмызы, ал.
Сүтуран — ат, дәвә; миник вә јүк һејванлары.
Сүубәт — чәтинлик.
Сүфәһа — сәфиһләр.
Сүхән — сөз.
Сүхәнвәр — натиг, дилавәр; узундилли.
Сүхәндан — јахшы данышан.
Сүхәнданан — сөзбиләнләр, ағыллы адамлар.
Сүхәнсәнч — дүз, көзәл сөз сөјләјән.
Сүһа — улдуз ады.
Сүһуләт — асанлыг.
Сүчуд — сәчдә.

Т

Таб, табу-тәван — гүввәт, тағәт.
Табавәр — дөзүмлү, таб кәтирән.

Табан етмәк — ишыгландырмаг.
Табәкеј (такеј) — нә вахта гәдәр?

Табәндә — парлаг, ишыг сачан.
Табәнијјәт — тәбәәлик; табелик.
Таг — күчдән дүшмә; гүббә, күнбәз.
Тагә-тагә — топ-топ (гумаш).
Тагәткүдаз — тагәтдән салан, үзән.
Тагәтфәрса — күчдән салан, тагәти түкәдән, үзүчү.
Тагым — груп, дәстә.
Таги — үсјанчы, түғјан едән.
Та әбәд — һәмишә, даима.
Таәт — итаәт; ибадәт, пәһризкарлыг.
Таәткаһ — итаәт јери.
Тазәпәрәстан — јенилик тәрәфдарлары.
Тазинәсәб — әрәб чинси (миник вә јүк һејванлары).
Так — тәнәк, мејнә.
Талеһ — пис, ејибли.
Талиб — истәјән, тәләб едән.
Таммә — тамам, бүтөв, там.
Тар — гаранлыг, гара.
Таһир — пак, тәмиз.
Тачдар — тач саһиби, шаһ.
Тачиран — тачирләр.
Тачкаһ — шаһа мәхсус, сарајда олан.
Теј — кечиб кетмә.
Тејји-раһ — јолләр кечмә, мәсафәләр ашма.
Тејр — гуш.
Тәала (тәали) — јүксәлиш, тәрәгги.
Тәам — јемәк.
Тәаруф — бир-бирини танымa, гаршылыглы танышлыг.
Тәбаәт — чапчылыг иши.
Тәбар — нәсил.
Тәбаһ етмәк — пуч етмәк, мәһв етмәк.
Тәбдар — гыздырмалы.
Тәбдил — дәјишмә.

Тәбдили-һиссијјат — әһвали-руһијјәнин дәјишмәси; тәбдили-мәнсәб — вәзифәнин дәјишилмәси.
Тәбәијјәт — табе олма, архасынча кетмә; тәбәәлик.
Тәбәсбү сат — јалтагчасына јалварыш, алчалма.
Тәбәр — балта.
Тәбл — тәбил.
Тәбризијан — тәбризлиләр.
Тәбчил — һөрмәтләндирмә, бөјүк көстәрмә.
Тәбхир — буғландырма, бухарландырма.
Тәбшир — муштулуглама, мүждә вермә.
Тәб'ән — тәбиәтчә.
Тәб'ид — узаглашдырма, рәдд етмә, рәдд едилмә; сүркүн.
Тәванкәр — варлы, зәнкин.
Тәвәррүм — вәрәмләнмә, вәрәмә тутулма.
Тәвәччүһ — үз чевирмә, мејл вә марагла бахма.
Тәвил — узун; әмри-тәвил — узун өмүр.
Тәгаза — тәләб, исрар, тә'кид; инадлы, ичбари тәләб.
Тәгабүл — мүгабил дурма, гаршы-гаршыја кәлмә; бәрабәр олма.
Тәгбиһ — писләмәк, гәбаһәтли етмәк.
Тәгва — аллаһ горхусу, мө'минлик.
Тәгдирән — гијмәтләндирәрәк, бәјәнәрәк.
Тәгдири-гәза — гәза-гәдәр, тале, башә кәләнләр.
Тәгдис етмәк — мүгәддәс сајмаг, јүксәк гијмәтләндирмәк.
Тәглид — изләмә; јамсылама.

Тәгрир — ифадә, бәјан; сөзләр; вә'дләр.
Тәгсим — бөлмә, һиссәләрә ајырма.
Тәғафүл — гәфләт, хәбәрсизлик, билмәзлик.
Тәғәлло — чидд-чәһд етмә, сә'ј, гејрәт көстәрмә, тәшвиш, вәлвәлә салма.
Тәғјир — дәјишмә, башга шәклә салма.
Тәғсил етмә — јумаг, гүсл вермәк, пак етмәк.
Тәдабир — тәдбирләр.
Тәдәнни — керијә кетмә.
Тәәззүр — чәтинлик чәкмә.
Тәәјјүш — мәишәт, һәјат.
Тәәллүмат — гәмләр, әләмләр.
Тәәррүз — саташма, тохунма.
Тәәшшүг — ашиг олма.
Тәзад — зиддијјәт, дүшмәнчилик, чәкишмә.
Тәзајүд — артма, чохалма.
Тәзвир — һијлә.
Тәзәлзүл — титрәмә, тәрпәнмә.
Тәзәлзүлат — зәлзәләләр.
Тәзји' — зај етмә, пуч етмә.
Тәзкар — зикр олунма, данышылма, дилә алынма.
Тәзмин — бир шаирин башга бир шаирдән ше'рдә ситат кәтирмәси.
Тәјәггүз — ојанма, хәбәрдар олма; ибрәт көзүнү ачма.
Тәјәммүнән — хошбәхтлик вә үгур сајараг.
Тәкасүл — тәнбәллик, кәсаләт.
Тәкаһүл — тәнбәллик; сүстлүк, гејдсизлик.
Тәкбир — аллаһү әкбәр демәк.
Тәкдир — писләнмә, писләмә.
Тәкрим — һөрмәт етмә, бөјүтмә, бөјүк јеринә гојма.
Тәксир — артырма, чохалтма.
Тәкфир — кафир адландырма, динсизликдә тәгсирләндирмә.
Тәлавәт (**тилавәт**) — Гур'ан охума, Гур'аны көзәл сәслә охума.
Тәлафи — әвәз алма, бир зијанын мүәјјән гаршылығыны алма; өдәмә, өдәнмә.
Тәлвин — рәнкләмә, бојама.
Тәллә — галаг.
Тәлләгтү — тәлаг верирәм, (арвады) бошајырам.
Тәлх — ачы.
Тәлхи — ачылыг.
Тәлхкам — мә'јус, кәдәрли, овгаты тәлх.
Тәл'әт — үз, сифәт, чамал.
Тәл'ин — лә'нәтләмә.
Тәмами — бүтүн, һамысы; **тәмамијји-рүсүл** — бүтүн пејғәмбәрләр.
Тәмәввүч — далғаланма, ләпәләнмә.
Тәмәддүн — мәдәниләшмә, мәдәни олма; тәрәгги.
Тәмәллүгат — јалтаглыглар.
Тәмчид — бөјүтмә.
Тән — бәдән, вүчуд.
Тәнвир — ишыгландырма, нурландырма; **тәнвири-үјун етмәк** — елмини, билијини артырмаг..
Тәнәббүт — көјәрмә, битмә.
Тәнәффүр — нифрәт етмә, ијрәнмә.
Тәнзимат — низам-интизам, ганун-гајда; ислаһат.
Тәнк — дар, чәтин кечилән јер, јол; аз, кичик, мәһдуд.
Тәнкнај (**тәнкна**) — дарлыг, дарысгаллыг; сыхынтылы, дар јер.
Тәнназ — һәр кәслә досталашан, ојнајан, әјләнән.
Тәнфир — нифрәт етдирмә, ијрәнч етмә.
Тәр — тәзә, тәравәтли.
Тәранеји-әсилане — әсилләр, аличәнаблар нәғмәси.
Тәрвич — рәвач вермә, ишә салма.
Тәрғиб — рәғбәтләндирмә, һәвәсләндирмә.
Тәрд етмәк — узаглашдырмаг, рәдд етмәк, говмаг.
Тәрәкә — өлән адамын шејләри, мирас малы.
Тәрәһһүм — рәһм, ачыма.
Тәрзи-үмури-сәләф — ата-баба јолу.
Тәриг — јол.
Тәррар — оғру, чибкир.
Тәрса — христиан.
Тәрчешм — көзүјашлы.
Тәрчиһ (етмәк) — үстүн тутмаг, даһа јахшы санмаг.
Тәрфи' — јүксәлтмә, учалтма
Тәсаһүб — јијәләнмә, саһиб олма.
Тәсәллинјаб — тәсәлли тапан, дәрди јүнкүлләшән.
Тәсәннүн — сүнниләшмә, сүнни олма, сүннилик.
Тәскин — сакит етмә, дајандырма; **тәскини-нәфс** — нәфсини, еһтирасыны јатыртма.
Тәслијәт — тәсәлли; **мөвчиби-тәслијәт** — тәсәлли алмаға сәбәб, васитә
Тәсниф — әсәр јазма, китаб тәртиб етмә.
Тәстир — пәрдәләмә, үстүнү өртмә.
Тәсхир — зәбт етмә, тутма.
Тәтмин — тә'мин.
Тәтһир — төмизләмә, пакламa.
Тәфахүр — ифтихар, өјүнмә.
Тәфәккүрат — дүшүнчәләр, фикирләр.
Тәфәррүг — парчаланма, ајры дүшмә.
Тәфәррүч — кәзиб фәрәһләнмә, шадлыгла сејрә чыхма.
Тәфриг — ајырма, позма.
Тәфригә — ајрылыг, иттифагсызлыг.
Тәфриһ — фәрәһләндирмә.
Тәфсил — узун изаһ, тәфсилат.
Тәфсир — изаһ, ачыб анлатма, шәрһ етмә.
Тәхәллүф — хилаф олма, зидд кетмә, биринин арзусуна әкс һәрәкәт етмә, мүхалиф олма.
Тәхәттүр — хатырлама, јада салма.
Тәхлис — хилас етмә, гуртарма.
Тәхмис — бешләмә, бир шаирин әсәринин һәр бејтинә үч мисра артырыб бәндләри беш мисралы етмә.
Тәхриб — дағытма, хараба гојма.
Тәһалүк — һәвәс, арзу; чырпынма.
Тәһарәт — тәмизлик, паклыг.
Тәһвил — дәјишдирмә, бир шәкилдән башга шәклә салма.
Тәһвилдар — кассир, хәзинәдар.
Тәһдид — һәдәләмә.
Тәһәјјүч — һәјәчанланма, чуша кәлмә.
Тәһәммүл — сәбр, дөзмә.
Тәһәссүр — һәсрәт чәкмә.

Тəhлил — «ла илаhə илла аллаh» демəк.
Тəhрир — јазма, јазмаг.
Тəhрирлəр — мəктублар, јазылар.
Тəhрис — həвəсə кəтирмə, ширникдирмə.
Тəhсил — əлдə етмəк, газанмаг; өјрəнмəк: кечди өмрүм шүғл тəhсилинлə — өмрүм сəни газанмага мəшғул олмагла (пул hагтында) кечди.
Тəhсин — алғышлама, əhсəн демə.
Тəhт — алт; тəhти-hимајə — биринин hимајəси алтында олма; тəhтүл-түраб — торпағын алты.
Тəчаhүл — чəhл етмə, чалышма.
Тəчвиз — ичазə вермə, мəслəhəт билмə.
Тəчдид — тəзəлəмə, бир мəсəлə hаггында јенидəн данышма.
Тəчəлла — парлама, ајдын вə заhир олма; нури-тəчəлла — заhир олма, көрүнмə ишығы: həгги нури-тəчəлласы — həгигəтин ишығы.
Тəчəммүлат — бəзəк-дүзəк.
Тəчрүбəкар — тəчрүбəли.
Тəшбиhəн — мисал үчүн.
Тəшəјјө — шиəлəшмə, шиə олма, шиəлик.
Тəшји' — јола салма.
Тəшриф — шəрəфлəндирмə, hөрмəт етмə.
Тəшриффəрма олмаг — бир јерə тəшриф кəтирмəк.
Тəшхис — хəстəлијин нөвүнү дүзкүн мүəјјəн етмə, диагноз.

Тə'бир — изаh, ифадə; тə'бир етмəк — јозмаг (јухуну).
Тə'дад — бир-бир, сајараг.
Тə'диб — əдəбли етмə, əдəб вə тəрбијə өјрəтмə.
Тə'зиб — əзаб вермə.
Тə'зир — мəзəммəт, төhмəт.
Тə'јин — вəзифə, рол.
Тə'кидат — тə'кидлəр; тə'кид — исрар (етмə), бир иши, бир тəклифи тəкрарла гүввəтлəндирмə.
Тə'лиф етмəк — јазмаг (əсəр).
Тə'мир — 1. абад; 2. бина, имарəт, абадан ев.
Тə'н — тə'нə, төhмəт, мəзəммəт.
Тə'нəзəн — тə'нə вуран, гынајан.
Тə'сис (олмаг) — гурулмаг, јарадылмаг, бина едилмəк.
Тибјан — изаh, ифадə, тəдгиг едиб өјрəнмə.
Тиғ — гылынч.
Тизпəр — тез ганадланан, ити учан.
Тила — гызыл.
Тилалат — гызыл-күмүш; гызыл-күмүшдəн гајрылмыш шејлəр.
Тилисмат — тилсимлə, чаду, сеhр кими јалан ишлəрлə бир адамын ишини мүшкүлə салмаг хəјаллары.
Тимсал — бəнзəр, охшар.
Тир — ох.
Тираз — низам-гајдала, јахшы, бəзəкли.
Тирə — гара, гаранлыг; бəхти-тирə — талесизлик.
Тирзəн — охатан.
Тифаг — иттифаг, бирлик, сазиш.
Тофир — фəрг, тəфавүт; чохалтма, артырма.

Төвгиф — дајандырылма, дајандырма, həбс етмə.
Төвсəн — ат.
Төвсиф — тə'риф.
Төвфиг — јардым, көмəк; аллаhын көмəји; мүвəффəгијјəт.
Төвhид — тəклик, бирлик, аллаhын бирлијинə инанма.
Төhр — јујунмаг, тəмизлик көрмəк.
Тө'мəхар — ачкөзлүклə јејəн.
Тијнəт — тəбиəт, хасијјəт.
Тила — гызыл, алтун.
Тимсал — бир шејин мисли, охшары, бəнзəри; охшајыш, бəнзəјиш.
Тифл — ушаг.
Тул — узун.
Тулу дираз — чох узун.
Туhаф — гəрибə.

Түлу' — күнəшин доғмасы.
Түмəн — Иран пулу — он ријал (1930-чу илдəн бəри ишлəнмир).
Түндбад — шиддəтли күлəк; нə'реји-түндбад — шиддəтли күлəјин уғултусу.
Тураб — торпаг.
Түрəк — түрк сөзүнүн лəhчəдəки ифадə шəкли.
Түрфə — тəзə, антигə шеј; гəрибə; түрфə дилбəр — надир көзəл.
Түфејл олмаг — далынча дүшмəк, гошулмаг, бирлəшмəк.
Түфулијјəт — ушаглыг.
Түhəм — төhмəтлəр, мəзəммəтлəр, тə'нəлəр.
Түhəф — гəрибə, күлүнч, көрүлмəмиш шеј.
Түччар — тачирлəр.

У

Уд — симли чалғы алəти; hиндистанда битəн вə јананда хош иј верəн агач.
Ула — үстүн, даhа үстүн, даhа лајиг, даhа јахшы; ула көрмəк — бир шеји башгасындан үстүн тутмаг.
Уфаг — кичик, балача.

Ү

Үбур етмəк — кечмəк, кечиб кетмəк (судан, көрпүдəн вə с.)
Үгаб — гарагуш, гартал.
Үгба — ахирəт.
Үгубəт — əзаб.
Үгдə — дүјүн; чəтин мəсəлə, долашыг иш.
Үдəба — əдиблəр.
Үзар — јанаг, үз; күлүзар — күл кими көзəл јанаг; көзəл үз.
Үзм — абыр, hөрмəт.

Үзма — бөјүк, али.
Үјун — ејнлəр, көзлəр, тəниринүјүн — көзлəрə нишыг сачмаг, мəч. елм, билик газанмаг.
Үлəма — алимлəр, елм илə мəшғул оланлар; илаhијјат алимлəри, руhанилəр.
Үлум — елмлəр, фəнлəр; тəhсили-үлум — елмлəри өјрəнмə.
Үмəна — бөјүклəр, назирлəр, рəислəр.

Үмəра — əмирлəр, һакимлəр, əјанлар.

Үмм — ана; **үмми-хаган** — шаһ анасы.

Үммəт — диндашлар, бир диндə бирлəшəнлəр.

Үммəти мəрһумə — Мəһəммəд үммəти, мүсəлманлар.

Үммəһат — аналар.

Үмур — ишлəр; **үмури-чəһан** — дүнјанын ишлəри; **үмури-мүамилат** — мүхтəлиф əлагəлəр, гаршылыглы мүнасибəтлəр.

Үмурат — ишлəр; **үмурати-aлəм** — дүнјанын ишлəри.

Үнас — арвадлар.

Үрəфа — арифлəр, биликли адамлар.

Үрф — адəт, ганун-гајда.

Үруг — дамарлар.

Үср — чəтинлик, мүшкүллүк.

Үсрəт — чəтинлик.

Үфтадə — əјилмиш.

Үфтан — дүшəн.

Үхүввəт — гардашлыг, достлуг, сəмимијјəт.

Үчрəт — зəһмəт һаггы.

Үшшаг — ашиглəр.

Ф

Фагə — еһтијач, зəрурəт, јохсуллуг.

Фазил — фəзилəтли.

Фаиг — үстүн.

Фаjидат — фајдалар.

Фани — пуч, сону олмајан, чүрүјүб јох олан шеј.

Фанус — фəнəр.

Фасиг — пис ишлəр саһиби; əчлаф.

Фасид — фəсад төрəдəн, фитнəкар.

Фахир — фəхр едəн.

Фəчиат — фачиəлəр.

Фејзабад — фејз вə бəрəкəт јурду, не'мəт вə еһсан өлкəси.

Фејзафејз — чох тəрəгги, сүр'əтлə, ирəлилəјиш.

Фејзи-тəһсил — тəһсил, ирəлилəмə, тəрəгги етмə.

Фе'лəн — ишдə, əмəлдə.

Фəвајид — фајдалар.

Фəгəрат — фəгəрəлəр; епизодлар.

Фəгиран — касыблар, јохсуллар.

Фəдаји — бир мəгсəд уғрунда өзүнү фəда едəн, гурбан едəн.

Фəдјə вермəк — гурбан вермəк, фəда етмəк.

Фəзаилмəаб — фəзилəтлəр, көзəл сифəтлəр саһиби.

Фəзилəт — мə'рифəт, һүнəр, əхлаг көзəллији.

Фəзилəтмəаб — фəзилəтлəр саһиби.

Фəзл — фəзилəт, мə'рифəт.

Фəзлə — нəчис.

Фəлакəтшүмүл — фəлакəтли, бəла вə мүсибəт јери.

Фəлаһ — гуртулуш, ничат.

Фəлəкрəф'əт — фəлəк гəдəр уча, јүксəк.

Фəлəкхəркаһ — чадыры кејə јүксəлəн, көј гүббəси кими олан.

Фəнакар — пис иш, ејибли һəрəкəт саһиби.

Фəнн — һијлə, кəлəк, фəнд.

Фəрамуш — унутма, јаддан чыхарма.

Фəрар — гачма, кизли гојуб гачма.

Фəраһəм — јығма, топлама, мəнимсəмə.

Фəрда — сабаһ.

Фəрд, фəрид — јеканə, тəк, мисилсиз; **фəрди-чəһан** — дүнјада тəк олан.

Фəрдəн бə'д фəрд — тəк-тəк, бир-биринин далынча.

Фəрəһбиз — фəрəһлəндирəн, хошландыран.

Фəрəһəнкиз — фəрəһверичи, севиндиричи.

Фəрəһəфза — фəрəһ артыран, севинч кəтирəн.

Фəрəһфəза — чох фəрəһверичи, чох севиндиричи.

Фəрзанə — ағыллы, мүдрик.

Фəрзин — шаһмат ојунунда вəзир.

Фəрјадрəс — фəрјадə чатан, көмəјə кəлəн.

Фəрманрəва — һаким, һөкмран.

Фəррарилик — тез гача билмə.

Фəррaш — ичрачы һөкумəт, мəһкəмə гəрарынын ичрачысы.

Фəрсудə — əскимиш, солмуш, позулмуш.

Фəрт — артыглыг, чохлуг, һəддəн зијадəлик; **фəрти-гејрəтлə** — артыг дəрəчəдə гејрəтлə.

Фəрхүндə — хошбəхт, уғурлу, мүбарəк.

Фəрхүндəкам — хошбəхт.

Фəрһəнкчү — елм ахтаран; мə'рифəтли.

Фəрш — јер, јер үстү; дөшəмə, сəрмə.

Фəр' — əсас олмајан, мүһүм олмајан, икинчи дəрəчəли; **фəр'и-кар** — аз əһəмијјəтли иш.

Фəсадијјун — фəсадчылар, арагарышдыранлар.

Фəссад — ган алан, ган чəкəн, чəррaһ, дəллəк (һəчəмəтчи).

Фəттан — фитнəчи, фəсад салан.

Фəхарəт — ифтихар.

Фəхуранə — ифтихарла, өјүнəрəк.

Фəһс — ахтарыб өјрəнмə; **фəһси-һал** — һалы, əһвалаты билмəјə чалышма.

Фикар — јаралы, дəрдли; **һали-фикаримиз** — мүсибəтимиз.

Филмəсəл — мисал үчүн, тутаг ки.

Филфөвр — дəрһал, о саат.

Фиргə — дəстə, груп.

Фиргəт — əјрылыг.

Фирдөвс — бағча, чəннəт бағчасы.

Фирəнк — Авропа; авропалы; **мүлки-фирəнк** — Авропа торпағы.

Фиристадə — көндəрилəн, елчи.

Фирузеји-чешм — көзүн фирузəси, *мəч.* мави көзлəр.

Фиск — пис иш, əхлагсызлыг.

Фитадə — дүшмүш; **фитадə-бəкил** — торпага дүшмүш.

Фитрəт — јарадылмыш; **рузи-фитрəтдəн** — јарадылан күндəн.

Фитри — тəбии; **вəдиеји-фитри** — тəбиəтин вердији шеј, габилијјəт, мəһарəт.

Фи'лүкə фи'лүл-һəрам — сəнин ишин һарамдыр.

Фөвг — јухары, үст.
Фөвгәззикр — јухарыда дејилән.
Фөвт — мәһв олма, јох олма.
Фөвч — бөлүк
Фөһш — сөјүш, әдәбдән кәнар һәрәкәт, әхлага зидд ишләр.
Фуад — үрәк, гәлб, көнүл.
Фулад — полад.
Фүгдан (фигдан) — јохлуг, олмама.
Фүгәрапәрвәранә — касыбларын гајғысына галма.
Фүзәла — фазил адамлар.
Фүзун — чох, артыг.
Фүјуз (Фүјузат) — фејзләр, бәрәкәтләр, мә'нәви зөвгләр.
Фүлус — хырда мис пул.
Фүнун — фәнләр.
Фүруг — ишыг, шө'лә, нур.
Фүрузан — парлајан.
Фүрумајә — алчаг, начинс; **зати-фүрумајә** — алчаг, начинс адам.
Фүрухтетмә — сатма.
Фүруш — сатма, сатыш.
Фүсәһа — фәсиһ данышанлар, бир дилдә үслубијјат гајдаларына ујғун данышанлар.
Фүсун — чаду, сеһр; һијлә.
Фүсункар — чадукәр; һијләкәр.
Фүтүввәт — чомәрдлик, сәхавәт; мәрдлик, игидлик.
Фүччар — әхлагсыз, тәрбијәсиз, чәмијјәтә зидд иш саһибләри.

Х

Хаб — јуху; **хаби-гәфләт** — гәфләт јухусу; **хаби-садиг** — доғру јуху.
Хабкаһ — јатаг јери.
Хавәр — шәрг.
Хазин — хәзинәчи, хәзинәдар; **хазини-нирам** — чәһәннәм гаровулчусу.
Хак — торпаг, мүлк; јер.
Хакдан — јер, дүнја, әрз.
Хали — бош.
Халисә — хүсуси әмлак.
Хамә — гәләм, јазы аләти.
Хамтәмә — тамаһда хамлыг едән, јерсиз тамаһа дүшән.
Хамуш (етмәк) — сакит етмәк, сусдурмаг; сөндүрмәк.
Ханә — ев, мәнзил; **ханеји-виран** — дағылмыш, харабаја дөнмүш ев; **ханеји-«Зәнбур»** — «Зәнбур» журналынын идарәси.
Хханәдан — бөјүк вә әсил аилә, нәсил; **ханәдани-пак** — тәмиз, һөрмәтли аилә.
Ханәманхәраб — еви, аиләси дағылмыш, бәдбәхт.
Ханәсуз — ев јандыран, ев дағыдан.
Ханәхәраб — еви дағылмыш, бәдбәхт.
Ханимансузанә — евләри хараба гојучу, ев дағыдычы.
Хани-хүлдашијан — јери чәннәт олан хан.
Хар — 1. һәгир, зәлил. 2. тикан; **хари-мүғилан** — тиканлы кол.
Харичбәләд — шәһәрдән чыхарылмыш, говулмуш.
Харичи-имкан — мүмкүн олмајан, имкансыз; дөзүлмәз.
Хас — халис, тәмиз, саф.

Хасан — хаслар, бөјүкләр, сечмә шәхсләр.
Хасс — мәхсус, јалныз биринә аид олан, хүсуси.
Хассә — хүсусилә, әләлхүсус; **һеј'əти-хассә** — хүсуси һеј'əт.
Хасүам — һамы, бүтүн халг.
Хатәм — үзүк, мөһүр, мөһүрлү үзүк.
Хатимәбәхш — нәтичәли, сону хејирли.
Хатири-гәм-маил — гәмә мејл едән фикир, һисс.
Хатун — гадын, ханым.
Хаһ — истәр.
Хаһан — тәләбкар, истәјиб ахтаран.
Хаһәр — бачы.
Хаһиши-нәфсанијјә — шәхси арзулар; бәдхаһлыглар.
Хачә — ага, сејид; мүәллим, мүдәррис.
Хашак — чөр-чөп.
Хејл — сувари, суварiләр, атлылар; илхы, сүрү.
Хәбаис — хәбис ишләр, пис, јарамаз һәрәкәтләр.
Хәдәм — хидмәтчиләр, гуллугчулар.
Хәдәнк — ох.
Хәзајин — хәзинәләр.
Хәзанә — хәзинә.
Хәзәф — килдән гајрылмыш габ-гачаг.
Хәгүллаһ — аллаһ бәндәләри, чамаат.
Хәләф — өвлад, атанын јерини тутан.
Хәл'әт — рүшвәт.
Хәл' — тәхтдән салма, падшаһлыгдан чыхарма.
Хәм — әјри, бүкүк.
Хәмсә — беш; **гитәати-хәмсә** — беш гит'ә.
Хәндәнак — күлән, севинән.
Хәр — ешшәк, узунгулаг.
Хәрид — алма, сатын алма.
Хәркаһ — бөјүк адамларын чадыры.
Хәсарәт — зијан, итки.
Хәсарәтдидә — зијан көрмүш.
Хәсм — дүшмән, јағы.
Хәтәрнак — горхулу, хаталы.
Хәтм — битирмә, сона чатдырма.
Хәтми — битки, дәрман биткиси, күлхәтми.
Хәтми-Гур'ан — Гур'ан охумаг, Гур'аны охујуб битирмәк.
Хәтми-кәлам — сөзү битирмә
Хәтти-хам — бишмәмиш, формалашмамыш хәтт, камсавад адамын хәтти, јазысы.
Хәфа — кизлилик.
Хәфи — кизли.
Хәффашсифәт — бајгуша бәнзәјән, ишыгдан горхан, ишыгы севмәјән, елм вә мәдәнијјәт дүшмәни.
Хидарәт — тәнбәллик, кәһаллыг.
Хидәмат — хидмәтләр.
Хидив (хәдив) — һаким, һөкмдар.
Хидмәткүзар — гуллугчу, хидмәт едән.
Хизлан — көмәксиз, адамсыз галма, бәдбәхтлијә дүчар олма, гара күнә дүшмә.
Хијш — өзү; **хијшү тәбар** — өзү вә нәсли.
Хиләт — јарадылмыш, јарадылма; **васитеји-хилгәти** — јаранмасына, доғулмасына васитә, сәбәб.
Хирәсаз — буландыран, чашдыран.

Хисал — хисләтләр, тәбиәт, хасиј̈јәт.
Хитабә — нитг, чамаата хитаб олунан сөзләр.
Хитабәт — натиглик, халга мурачиәт.
Хиттә — мәмләкәт, өлкә, јер; хиттеј-Ширван — Ширван өлкәси.
Хичләт — хәчаләт чәкмә, хәчиллик, утанма.
Хыс — тәр, јаш.
Хосров — шаһ, һөкмдар; хосрови-Хавәр — Шәргин шаһы; күнәш; хосрови-һүсн — көзәллик султаны, көзәлләр падшаһы.
Хошбәјан — ширин дилли.
Хошлига — көзәл сифәтли, үзлү.
Хошнишан — көзәл көрүнүшлү, гәшәнк.
Хөвф — горху.
Хуб — јахшы.
Хубру — көзәл үзлү, көзәл сималы.
Хубчеһр — көзәл, көзәлүзлү (гыз).
Худ — өзү, мәһз.
Худанәкәрдә — аллаһ еләмәмиш.
Худапәсәнданә — аллаһа хош кедән.
Худсәр — өзбашына өз билдијини едән.
Худками — инад, инадкарлыг, өзбашыналыг.
Хун — ган. гәрги-дәрјај-хун — ган дәнизинә батмаг вә ја батырмаг.
Хунаб, хунаби-тәр — ганлы су; ганлы көз јашы.
Хунин — ганлы, гана булашмыш.
Хуниндил — дәрдли, һәсрәтли, үрәји ганлы.

Хунинчиҹәр — чијәри гана дөнмүш; *мәч.* ашиг, вурулмуш.
Хунхар — ганичән, вәһши.
Хурам — саллана-саллана кәзмә, наз илә јеримә.
Хураман — наз илә саллана-раг јүрүјән; дилбәр, севкили.
Хурд — јемә, јемәк; хурду хаб — јејиб јатмаг.
Хуршид — күнәш; хуршиди-сәмават — көјләрин күнәши.
Хузу — тәвазө, табелик, итаәт.
Хулгән — әхлагча.
Хулд — чәннәт; хулдибәрин — беһишт.
Хулдашијан — јери, мәскәни чәннәт олан.
Хулдзар — чәннәт; *мәч.* көзәлләр өлкәси.
Хулус — тәмизлик, сафлыг; хулуси-гәлб — тәмиз үрәклик.
Хумс — бешдә бир.
Хумуд — сөнүк, сөнүклүк.
Хурам — наз вә әда илә јеримә.
Хуррәм — шад, севинчли.
Хурсәнд — разы салма, гане етмә; хошнуд етмә.
Хурушан — бағыртылы, курлајычы.
Хуруч — зуһур етмә, чыхыб көрүнмә.
Хуср — зијан.
Хусумәт — дүшмәнлик; дәф'и-хусумәт — дүшмәнлији арадан галдырмаг.
Хутән — Чиндә шәһәрдир; көзәл гадынлары, ә'ла мишки вә көзәл көзлү чејранлары илә мәшһур олмушдур.
Хуфтә — јатмыш; гаранлыг.
Хушк — гуру.

Хушкә — гуллугчунун, јемәксиз, палтарсыз, анчаг гуру муздуу; хушкә мө'минлик — тәмәннасыз, өз хәрчинә мө'минлик етмә.
Хушу' — алчаг көнүллүлүк, тәвазө.

һ

һади — догру јол көстәрән.
һадисат — һадисәләр, әһвалатлар.
һадис олмаг — баш вермәк.
һазакуфур — бу күфрдүр, бу кафирликдир.
һазиран — һазыр оланлар, индикиләр, һал-һазырда јашајанлар.
һаиз — саһиб олма, малик олма.
һаjым — мат, һејран галан.
һакәзә — һабелә, һәмчинин.
һал — дәрд, кәдәр, мүшкүлат.
һала — инди, бу күн, бу саат.
һаләти-тәһсил — тәһсил заманы.
һалија — инди, бу саат.
һали — анлашылан, севилән.
һалонки (вәһалонки) — һалбуки, әслиндә.
һамијан — һамиләр, һимајә едәнләр.
һасид — пахыл.
һасил — мәһсул, әкилән шејдән битән.
һасилә-кәлам — сөзүн тысасы, хүласә.
һатиф — гејбдән кәлән сәс.
һејкәл — чиндән, һәмзәддән вә бәдназәрдән горумаг үчүн ушагларын бојнуна асылан дуалы, мунчуглу асты.
һеј'әт — груп, инсан групу; мүәјјән мәгсәдлә тәшкил едилмиш бир нечә нәфәрин бирлији, чәмијјәти; мүртәче һеј'әти — иртичачылар дәстәси.
һеј'әт елми — астрономија.
һеј'әти-тәһриријјә — мәтбуат органынын редаксијасы.
һәба — бош шеј, абәс, биһудә.
һәббә — дән, дәнә; бир һәббә сим — күмүш дәнәси; ән кичик күмүш пул.
һәбби-сәлатин — битки, дәрман биткиси, кинә оту.
һәбиб — дост.
һәвадис — һадисәләр, вагиәләр.
һәвам — һәшәрат, сүрүнән һејванчыглар.
һәввәз — әрәб әлифбасында олан ики «һ»дән биринин ады, һә-ји-һәввәз.
һәвәснак — һәвәскар.
һәгаигәда — һәгигәтчи, һәгигәт сөјләјән.
һәгбин — һәгигәти көрән, һагты көрән.
һәгга — һәгигәтән, догрудан да.
һәгдадә — аллаһын вердији; не'мәти-һәгдадеји-руһанимиз — һаггын бизә вермиш олдугу мә'нәви не'мәт.
һәггулфугәра — касыбларын, фәгирләрин һаггы, пајы.
һәггүл-әмәл — иш һаггы, зәһмәт һаггы.

һәгку — доғру дејән, һәгигәт сөјләјән.
һәдис — Мәһәммәдин вә ја имамларын ишләри вә дедикләри һаггында рәвајәт.
һәзар — мин; бә'д һәзар — мин (илдән) сонра.
һәзарә — бүлбүл.
һәзән — һүзн, гәм, кәдәр.
һәзәр — горху, чәкинмә.
һәзәрат — һәзрәтләр, мөһтәрәмләр; һәзәрати-үләма — үләма һәзрәтләри.
һәзми-рабе'дән өтүрмәк — мәнимсәмәк.
һәјаһа(ј) — курулту, мә'рәкә, уча сәсләр.
һәким — философ, алим; һәкими-камил — камала јетишмиш, там инкишаф етмиш алим.
һәлавәт — ширинлик.
һәлакәт — һәлак олма.
һәлилә — тохумларындан дәрман һазырланан битки.
һолһолә — «урра-урра», һојду-һојду.
һәмагәт — ахмаглыг, әбләһлик.
һәмағуш — бир-бирини гучагламыш.
һәмајил — бојундан асылан дуа; чијиндән ашырма.
һәмана — ашкар, ајдын, мә'лум; санки, елә бил ки.
һәмварә — һәмишә, һәр заман, даима.
һәмдәм — дост, јахын јолдаш; *һәмдәми-рас* — сирдаш.
һәмдүлиллаһ — аллаһа шүкүр.
һәмәл — Гузу бүрчү, күнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдији 12 бүрчдән бири.
һәмәфкар — бир фикирдә, бир рә'јдә, фикирдаш.

һәмзад — авамларын инамынча, ушаг доғуланда онунла бәрабәр доғулан чин; о һәр вахт ушаға зијан вурмаға чалышыр.
һәмзәбан — дилбир; һәмсөһбәт.
һәмијјәт — гејрәт, шәрәф вә намусу мүһафизә вә мүдафиә етмәкдә чәһд көстәрмә.
һәм'инан — биркә кедән, сүвари јолдаш.
һәмјан — чиб, пул габы; гајыш гуршаг шәклиндә олан гызыл пул кисәси.
һәмнишин олмаг — бир јердә отурмаг, һәмсөһбәт олмаг.
һәмревиш — һәмһәрәкәт, бир чүр тәрпәнән.
һәмсәр — һәјат јолдашы, арвад; һәмсәри-мәзлумә — зүлм олунан јазыг арвад.
һәмсинн — јашыд, јашдаш.
һәмчивар — гоншу.
һәмширә — бачы.
һәнәк — зарафат.
һәнзәл — ихтијары, ачы хијар.
һәнкам — вахт, заман.
һәнкамә — заман, бир һадисәнин баш вердији вахт.
һәнуз — һәлә, һәләлик.
һәрәкат — ишләр, һәрәкәтләр.
һәрәч — күнаһ, гәбаһәт.
һәрим — һәрәм еви.
һәрими — һәрәмханада јашајан, һәрәм әһли.
һәркиз — һеч вахт.
һәрчајн — авара, сәркәрдан, вејл.
һәсәб — адамын дәјәри, өз гәдр-гијмәти; һәсәб вә нәсәб — өзү вә ата-бабалары.

һәсәбүлхаһиш — арзусу үзрә, истәдији кими.
һәсрәткәшан — һәсрәт чәкәнләр, һәсрәтдә галанлар.
һәчвку — һәчв јазан, һәчв дејән.
һәчәр — даш; Кә'бә диварында олан мәшһур гара даш.
һәчч — Мәккәјә кедиб Кә'бәни зијарәт етмә.
һәшәм — гуллугчулар; шаһын вә башга бөјүкләрин әтрафында, хидмәтиндә оланлар.
һәшр — гијамәт; әрзи-шуриши-һәшр ејләрәм — гијамәт гопарарам.
һидајәт — доғру јолу ахтарма, доғру јола кирмә, доғру јол.
һини — вахт, заман; һини-зәвал — мәһв олмаг вахты.
һијәл — һијләләр.
һијләт — һијлә, мәкр.
һикајәт — һекајәләр, нағыллар.
һикәмијјә — һикмәтә, фәлсәфәјә мәнсуб.
һикмәт — 1. физика; фәлсәфә. 2. кизли сирр, анлашылмаз, билинмәз сәбәб.
һикмәт'әда — чох мә'налы, һәкиманә, философанә.
һилал — ајпара.
һилм — јумшаглыг; гәлби инчәлик.
һимаријјун — (һимар — ешшәк) ешшәклик, һејванлыг јолу илә кедәнләр, ахмаглар.
һимәм — һиммәтләр, сә'ј, гејрәт, ичтимаи фајдалы ишдә фәал чалышма.
һирман — мәһрумлуг, мәһрум олма; тәслими-һирман — мәһрумлуға, јохсуллуға дөзмә.

һиммәт — гејрәт, сә'ј.
һин — вахт, заман, саат, дәгигә; һини-зәвал — зәвал олма, јох олма, әлдән кетмә вахты.
һирз — тилсим.
һирман — мәһрумлуг, мәһрум олма; тәслими-һирман — мәһрумлуға, јохсуллуға дөзмә.
һирс — шиддәтли арзу, тамаһ.
һиссәдар — пај алан; бир ишдә иштирак едән.
һичаб — пәрдә, утанма.
һичаз — Әрәбистан јарымадасынын шимал-гәрби; мүсәлманларын зијарәткаһы. Мәккә вә Мәдинә шәһәрләринин олдуғу өлкә.
һичази — һичазлы, әрәбистанлы; һачы.
һоггә — көһнә мәдрәсәләрдә, моллаханаларда гуру мүрәккәб дуәси.
һөкмфәрма — һөкм едән, һөкм сүрән; һаким.
һөччәт — дәлил, сүбут, шаһид.
һу чәкмәк — аллаһы чағырмаг, «ја аллаһ!» демәк.
һур — 1. чәннәт гызлары, һуриләр. 2. күнәш.
һуријјәчаһ — һури кими көзәл, һурија бәнзәр.
һут — Балыг бүрчү, күнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдији 12 бүрчдән бири.
һушјар — һушу өзүндә олан, ајыг.
һүбб — севки, мәһәббәт.
һүда — һәгигәт јолу, доғру јол.
һүдус — баш вермә.
һүззар — һазыр оланлар, мәчлисдә олан адамлар.

һүзнавәр — гәм кәтирән; хәбәри-һүзнавәр — кәдәрли хәбәр.
һүзни-јетиманә — јетимләрә мәхсус гәм, гүссә.
һүзур — бир јердә һазыр олма, вар олма; өн, габаг; раһатлыг, асудәлик.
һукәма — һәкимләр, философлар, алимләр.
һуккам — һакимләр, һөкумәт адамлары.
һума(ј) — ҹәннәт гушу, дөвләт гушу.
һумајун — шаһанә, мүбарәк, нами-һумајун — мүбарәк ад.
һүнәрмәнд — һүнәрли, бачарыглы, маһарәтли.
һүрр — азад, сәрбәст.
һүрријјәтшүар — һүрријјәт севән.
һуруфат — һәрфләр, әлифба.
һүсни-сирәт — әхлаг көзәллији, гәлб тәмизлији.
һүсну гүбһ — көзәллик-чиркинлик, јахшы-јаман.
һусули-әмәл — арзуја чатма, мәгсәдә јетмә.
һүтти — әрәб әлифбасында олан ики «һ»дән биринин ады: *haju-hүтти*.
һүҹрә — отаг; һүҹреји-тәһтәлтүраб — торпаг алтында олан отаг, падвал отағы.
һүҹумавәр — һүҹумедиҹи; шиддәтлә ахыб кәлән.
һүҹҹаҹ — һаҹылар.
һүҹҹә — охунаны һеҹалара ајырма, һөҹҹәләмә, гираәтин моллахана үсулу.
һүҹҹәт (һөҹҹәт) — сүбут, дәлил.

Ч

Чак етмәк — јармаг, јыртмаг.
Чак олмаг — јыртылмаг, јарылмаг.
Чакәр — нөкәр.
Чакәран — нөкәрләр.
Чалак — ҹәлб, бачарыглы.
Чар (чәһар) — дөрд; чар (чәһар) үнсүр — дөрд үнсүр; су, од, торпаг, һава.
Чарәсаз — чарә едән; чарәсази сүлһ олмаг — барышығa јол тапмаг.
Чарчәшм — дөрд көзлә, чох марагла.
Чет — дөрддә бир; азачыг.
Чешм — көз.
Чешман — көзләр; нури-чешманым — көзләримин ишығы.
Чешми-гејрәт — гејрәт көзү; намус, мәрдлик.
Чәрәкә — балача китаб кими дәфтәр, дәрс дәфтәри.
Чәрх — каинат; фәләк; көј; дүнја, заманә; бәхт, тале.
Чәрхәчи — чәһрә әјирән; хәбәрчи, чуғул.
Чәрхи-фәләк — дөвран, заманәнин кедиши.
Чәрхи-чарүм — көјүн дөрдүнҹү тәбәгәси.
Чидә — тәртиб; чидә етдији — дүзәлтдији, тәртиб етдији.

Чинкәнә — гарачы гызы.
Чирәзәбан — көзәл данышан, ити дилли.
Чөһрә — үз, сима; чөһреји-сијаһ — гара үз; алчаг адам.
Чөһрәнүма — үзүнү көстәрән, көрүнән.
Чөһрәтәраш — үзүнү гырхдыран, быг-саггал гојмајан, *мәҹ.* мө'мин олмајан.
Чу — елә ки; чу Кавус көрдү — елә ки Кавус көрдү...
Чуб — ағач, чубуг.
Чү — о заман ки, елә ки.

Ҹ

Ҹавидани — әбәди, даими.
Ҹадә — јол, бөјүк јол, проспект.
Ҹаиз — иҹазә верилмиш, рүсхәт верилмиш.
Ҹаизәчулуг — шаирин биринә тәгдим етдији ше'р мүгабилиндә, пул вә ја шеј истәмәси.
Ҹај (ҹа) — јер; мәкан; ҹаји-мәлал — гәм-гүссә јери.
Ҹајкир — јеринә дүшән, тә'сир бағышлајан.
Ҹалиб — ҹәлб едән.
Ҹам — гәдәһ, пијалә; ҹами-Ҹәм — әфсанәви Ҹәмшид падшаһын гәдәһи.
Ҹамә — палтар, кејим.
Ҹанкүдаз — әзабвериҹи, үрәк јандырыҹы.
Ҹансуз — үрәк јандыран.
Ҹансипәр — өзүнү гурбан едән, ҹаныны фәда едән; ашиг, мәфтун.
Ҹаншикар — ҹан овлајан, ҹан алан.
Ҹари — ахан, ахмагда олан.
Ҹаһ — мәнсәб, јүксәк рүтбә, бөјүк мөвге.
Ҹаһилијјәт — ҹаһиллик, наданлыг, авамлыг.
Ҹеј — чызыг, һәдд.
Ҹејш — орду, гошун.
Ҹәббар — залым; султани-ҹәббар — залым падшаһ.
Ҹәванбәхт — хошбәхт, иши уғурлу олан.
Ҹәванмәрд — кәрәмли, сәхавәтли; аличәнаб.
Ҹәвал — чох фәал.
Ҹәдвар — бијшин јанында битән зәһәрә зидд бир биткидир. *Бах:* бијш.
Ҹәдд — баба, атанын вә ананын атасы.
Ҹәдәл — чәкишмә, дидишмә, говға.
Ҹәдид — јени; тәрзи-ҹәдид — јени үсул, јени тәдрис үсулу.
Ҹәзбәли — ҹәзб олунан, мәфтун, ашиг.
Ҹәзил — бол, чох; әҹри-ҹәзил — бөјүк мүкафат.
Ҹәлаләфза — ҹәлал артыран, даһа да ҹәлаллы, һөрмәтли едән.
Ҹәлил — бөјүк, ҹәлаллы, јүксәк, зәнкин; лисани-ҹәлили-әрәб — әрәбин зәнкин дили.
Ҹәлилә — ҹәлаллы, бөјүк.
Ҹәмад — ҹансыз ҹисим, шеј.
Ҹәмадат — ҹансыз ҹисимләр, газ вә мајеләрдән башга ҹансыз шејләр.

1287—35

Чәмилә — көзәл.

Чәми'ул чинһат — һәр тәрәфдән, һәр чәһәтдән.

Чәм'аварлик етмә — јығма јығыб топлама.

Чәм'ијјәт — топлама, чәм етмә, јығма, чәм'ијјәт-әсгал — мүхәлләфат, ев шејләри топлама.

Чәнабәт — ғүслү лазым олан напаклыг.

Чәнкәл — мешә.

Чәнкчу — һәрбчи, мүһарибә тәрәфдары.

Чәннәтмәкан — јери чәннәтдә олан, чәннәтлик.

Чәннәтрүх — чох көзәл үзлү, дилбәр јанаглы.

Чәраид — чәридәләр, гәзетләр, журналлар.

Чәраһәт — јаралылыг, јара.

Чәрәјан етмә — ахма, сел, су ахыны.

Чәри — чүр'әтли, гочаг.

Чәридә — гәзет, чәридеји-јевмијјә — күндәлик гәзет.

Чаһанбин — дүнјакөрмүш, тәчрүбәли.

Чаһандар — дүнјаја саһиб олан, бөјүк һөкмдар.

Чаһандарлыг — дүнја тутма, мал-дөвләт јығма.

Чаһанкиранә — дүнјаны фәтһ едәнләрә јарашан тәрздә.

Чаһандидә — дүнјакөрмүш, тәчрүбәли.

Чаһаннүма — дүнјаны көстәрән; ајинеји-чаһаннүма — һәр јери көстәрән күзкү.

Чәһим — чәһәннәм.

Чәшн — бајрам, шадјаналыг, тәнтәнә.

Чибдуст — пулпәрәст, рүшвәтхор.

Чибилли — тәбии, јарадылышда олан хассә.

Чивар — гоншу, јахын јер.

Чидл — чалышыб чабалама, чәһд вә сә'ј етмә.

Чида — мизраг, сүнкү.

Чидал — мүһарибә, говга, вурушма.

Чиjәркушә — әзиз бала, истәкли өвлад.

Чиjфә — чәмдәк, леш; руһаниләрин фикринчә дүнја малы чиjфәдир.

Чинан — чәннәт, беһишт.

Чисмани — мадди; еһтијачати-чисманијјә — мадди еһтијачлар.

Човгә — дәстә, груп; човгәјандын — дәстә, груп дүзәлтдин.

Чөвф — ич; бошлуг.

Чуд — сәхавәт, әлиачыглыг.

Чуј — ахар су, арх, чај.

Чујан олмаг — ахтармаг.

Чулфа — тохучу.

Чушү хүруш — чошма, гајнама, чошгун һәрәкәт.

Чушишбар — чошан, чошуб гајнајан, чошуб дашан.

Чүзв — бир һиссә, һиссәчик; Гур'анын отуз чүзвүндән бири.

Чүлус — тахта чыхма, шаһын тахта отурмасы.

Чүмлә — һамы, һамысы.

Чүмуд — донма, һәрәкәтсизлик.

Чүнбүш — тәрпәниш, һәрәкәт.

Чүрм — 1. чинајәт, күнаһ; 2. планет, улдуз, көј чисми; чүрми-әрз — јер күрәси.

Чүст — чәлд, тез тәрпәнән, сүр'әтлә һәрәкәт едән.

Чүһәла — чаһилләр, наданлар.

Чүһһал — чаһилләр, наданлар, фанатикләр.

Ш

Шадаб — сулу, тәзә, тәравәтли.

Шади — шадлыг.

Шаиг — шөвг вә һәвәс едән, бәрк истәјән.

Шајан — лајиг, дәјәр.

Шајәкан — лајиг.

Шајәстә — лајиг, јарашан.

Шаки — шикајәтчи.

Шакир — шүкр едән, разы олан.

Шакиран — шүкр едәнләр.

Шам — ахшам.

Шамил олмаг — аид олмаг, әһатә етмәк.

Шаһбаз — шаһин, гызыл гуш; *мәч.* гәһрәман, икид адам.

Шаһиншикар — шаһин овлајан.

Шаһраһ — бөјүк, кениш јол.

Шејда — дәли; ашиги-шејда — дәли ашиг.

Шејидбаз — әрвадбаз.

Шејтәнәт — шејтанлыг, һијлә, фәсад, фитнәкарлыг.

Шешдәр — нәрдин алты ханасы.

Шәб — кечә; шәби-јә'с — гәм кечәси.

Шәбанә — кечәјә мәнсуб.

Шәбаһәт — бәнзәјиш, охшарлыг.

Шәби-еһсан — хејрат кечәси (ахшамы).

Шәбистан — кечә кашитиси; чәмаәти-шәбистан — кечә кәзинтисинә чыхмыш адамлар; һәрәмханалар.

Шәбиһ — бәнзәјән, охшајан.

Шәбпәратәб'ан — јараса тәбиәтлиләр.

Шәввал — әрәб гәмәри ајларынын онунчусу, шәввал ајы.

Шәггүл-гәмәр — ајы ики јерә бөлмәк (куја Мәһәммәд пејғәмбәрин көстәрдији мө'чүзәләрдәндир).

Шәгал — чаггал.

Шәдаид — шиддәтли.

Шәјатин — шејтанлар.

Шәква — шикајәт.

Шәквијјат — шикајәтләр.

Шәкиба — сәбр едән; сәбрлилик.

Шәматәт — өзкәнин бәдбәхтлијинә севинмә, бәлхаһлыг.

Шәмәндәфәр — гатар, дәмир јолу.

Шәмс — күнәш.

Шәмшир — гылынч.

Шәниә — пис, мурдар, хәбис; әхлага тохунан; ихтираати-шәниә — зәрәрли (динә зидд) ихтиралар.

Шә'н — шөһрәт, һөрмәт.

Шәракәт — шәриклик, шәрик олма.

Шәрар — гығылчымлар.

Шәрарә — гығылчым.

Шәрарәт — фәсадчылыг.

Шәрәр — гығылчым.

Шәрәфдар — шәрәф саһиби, һөрмәтли.

Шәрафјаб — шәрәфли.

Шәриф — шәрәфли, чох һөрмәтли.

Шәрм — утанма; һәјә етмә, ејиб билмә.

Шәр' — шәриәт, ислам ганунлары.

Шәр'ән — шәриәт илә, шәриәт ганунy үзрә.

Шәр'и — шәриәтә үјғун.

Шәтиә — тыша мәхсус.

Шәтрәнч — шаһмат.

Шəфəггəт — шəфгəт, мehрибанлыг, ата-ана дујгусу кими тəмиз, сəмими севки.
Шəфиг — шəфгəти.
Шəхсиjјə — бир адамын нəфсинə, өз шəхси арзуларына аид олан.
Шəhан — шаhлар.
Шəhбаз — гызыл гуш.
Шəhд — бал.
Шəhидан — шəhидлəр.
Шəhидə — шəhид олмуш, мəhв олмуш гадын вə ја гыз.
Шəhир — шөhрəт газанмыш, мəшhур.
Шəhла — ала; түнд мави; дидеји-шəhла — ала көз, ала көзлəр.
Шəhријар — шаh, hөкмдар; шəhријари-hүррииј јəт — азадлыг падшаhы.
Шиар — əламəт, нишан, фəргләндиричи чəhəт.
Шивеји-матəм — јас hавасы, матəм hалы.
Шивеји-күффар — күффарын тəрзи-həрəкəтлəри, хасиjјəтлəри. *Бах:* күффар.
Шигат — иттифагсыз, ајрылыг; ихтилаф.
Шијəм — шијмəлəр, хасиjјəтлəр, табиəтлəр; күфршиjəмлəр — кафир хасиjјəтлилəр.
Шиканчə — əзаб.
Шикəстə-бəстə — сынмыш, истифадəјə јарамајан.
Шикəстəрəгəм — шикəстə хəтти илə јазан; гырыг јазан, јахшы јаза билмəјəн.
Ширваниjјан — ширванлылар.
Ширдил — аслан үрəкли.
Шири-жəјан — чошмуш, гəзəблəнмиш аслан.
Ширин мəзаг (етмəк) — дамагыны лəззəтə кəтирмəк, зөвг вермəк.
Ширк — чохаллаhлылыг, бүтпəрəстлик; күфр.
Шита — гыш.
Шитаб — тəлəсмə.
Шитабан — јүјүрəн, сүр'əтлə кедəн.
Шоhəр — əр, арвады олан.
Шөhрə — мəшhур, агызларда кəзəн; шөhреји-бəзар — hамыја мə'лум олан.
Шум — уғурсуз, нəhс, мəш'ум.
Шур — говга, мə'рəкə, курулту-патырты.
Шурида — мүбтəла, ашиг, мəфтун.
Шуридəсəр — пəришан hаллы; *мəч.* ашиг, мəфтун, мүбтəла.
Шуриш — гарышыглыг, үсјан, түгјан, чəхнашма.
Шурүшəр — мə'рəкə, говга.
Шүгл — сəнəт, пешə, иш.
Шүəра — шаирлəр.
Шүкран — миннəтдарлыг, тəшəккүр едичи.
Шүкуфə — чичəк.
Шүкуh — бөјүклүк, чəлал, əзəмəт, шөвкəт.
Шүрб — ичмə.
Шүру' етмəк — башламаг киришмəк.
Шүун — шə'нлəр.
Шүhуд — көзлə көрүнəн аләм дүнја; əрсеји-шүhуд — дүнја мејданы.

КИТАБЫН ИЧИНДƏКИЛƏР

Шаирин поетик ирси 5

САТИРАЛАР

1906

Бир мəчлисдə он ики кишинин сөhбəти (*«Вəкил: həгсизə həсəм дејиб бир чох күнаhа батмышам»*) 19
[Миллəт нечə тарач олур олсун, нə ишим вар?!] 20
[Ол күн ки, сəнə халиг едəр лүтф бир өвлад] 21
[Билмəм нə көрүбдүр бизим оглан охумагдан?!] 23
[Маhи-Кəн'анын батыб, еј пири-Кəн'ан, гəм јемə!] 25
Гочалыгдан шикајəт (*«Əфсус гочалдым, агачым дүшдү əлимдəн»*) 26
Бакы фəhлəлəринə (*«Бу чəрхи-фəлəк тəрсинə дөвран едир имди»*) 27
[Чəhд ејлə сəн анчаг нəзəри-хəлгдə пак ол] 29
[Етди бу фəлəк həр кəсə бир төвр јаманлыг] 30
[Тəрпəнмə, амандыр, бала, гəфлəтдəн ајылма!] 32
Тəhсили-елм (*«Тəhсили-үлум етмə ки, елм афəти-чандыр»*) 33
Ата нəсиhəти (*«Бəсдир, еј огул, бош јерə бу елмə чалышма»*) 35
[Аh ејлəдијим нəш'еји-гəлјанын үчүндүр] 37
«həјат»ын Коп-копуна чаваб (*«Бу тифл ки, нури-бəсəрү ширеји-чандыр»*) 38
Барышгалара даир (*«Еј кул, нə əчəб силсилеји-мүшки-тəрин вар»*) 40
Чаваблар чавабы (*«Елм ијнеји-сурəти-hал иди нəдəн бəс?»*) 42
Бакы пəhливанларына (*«Көнлүм буланыр кучəдə чоиланыны көрчəк»*) 44
[Адəтимиз даш иди дə'ва күнү] 45
Күпəкиран гарынын гызлара нəсиhəти (*«Гары нəнəнин сөзлəрини синма чəрəндир»*) 46
Ушаглара (*«Еј миллəтин үммиди, дилү чаны, ушаглар»*) 48
[Мəн билмəз идим бəхтдə бу никбəт олурмуш] 50
[həр нə версəн вер, мəбадə вермə бир дирhəм зəкат] 52
[Əл'аман, сəркəш олуб...] 53

1907

[Ејлə билирдим ки, дəхи сүбh олуб] 57
[Еј фəлəк, зүлмүн əјандыр...] 58
[Нолур ширинмəзаг етсə мəни həлваји-hүррииjјəт] 60
Нəфсин гəрəзи, аглын мəрəзи (*«Еј нəфс, фəрз билдијим үчүн нијајишин»*) 61
[Еј азизим, халəфим...] 63
Хəсисин hејфи, варисин кејфи (*«Еј пул! Еј әнис-дилү рүhи-тəну гүввəти-чан!»*) 65

[Сəрадəн бир дəли шеjтан деjəр: инсанлар, инсанлар!] . . 67
[Амалымыз, əфкарымыз ифнаjи-вəтəндир] 68
Сəрhесаб (*«Сəс учалашды, гојмаjын!»*) 69
Аглашма (*«Нə рəвадыр əгнијалəр баха ач галанə, ја рəб!»*) . 70
Тө'меји-нəhар (*«Чыгырма, јат, aj ач тојуг, јухунда чохча дары көр!»*) 71
[Вај, вај! Нə јаман мүшкүлə дүшдү ишим, аллаh!] 72
[Өврадымыз, əзкарымыз əфсанеји-зəндир] 74
[hə, де көрүм, нə олду бəс, aj балам, иддəаларын?] . . . 75
[Фə'лə, өзүнү сəн дə бир инсанмы санырсан? 76
[Нəаhл олана мəтлəби андырмаг олурму?!] 78
[Паh атонан, нə агыр јатды бу оглан, өлүбə!] 80
Тəранеји-əсилано (*«Нə сохулмусан арајə, а башы бəлалы фə'лə?!»*) 81
Лејли-Мəчнун (*«Еј дөвлəтимин зəвалы оглум!»*) 83
[Мəзлумлуг едиб башлама фəрјадə, əкинчи!] 86
[Əлминнəтү-лиллаh ки, «Дəбистан» да гапанды!] 88
Учителлəр (*«Төвгиф едилмишди магыл Кəнчə сијезди»*) . . 89
[Вəгта ки, гопур бир евдə матəм!] 91
Фəхријјə (*«həрчəнд əсирани-гүјудати-зəманыз»*) 92
Горхурам (*«Паји-пијадə дүшүрəм чөллəрə»*) 94
[Бə'зи јерлəрдə тəсадүф олунур аша, əтə!] 95
[Мəн белə əсрары гана билмирəм] 96
Мүəллимлəр сијезди (*«Баш тутду мүəллимлəрин ичласи-сијезди»*) 97
[Чапма атыны, кирмə бу мејданə, а Молла!] 98
Ики чаваблара бир чаваб *«Логалашыб, а көрмəмиш, чох да белə фырылдама!»*) 101
[Солдуму күлзарын, еј Фанги-Не'ман пəсəр] 102
[Еј он ки, үлуми-мəданидəн хəбəрин вар] 103
Суал-чаваб (*«—Көрмə!—Баш үстə, јумарам көзлəрим»*) . . 105
Ифтардан бир көфтар, ја мəчмуəдəн бир лөгмə (*«Атмыш нигаби-hүснүн мəчмуəји-тəванкəр»*) 106
[Бимарhəмəт ə'јанларына шүкр, худаја!] 108
Мəктуб (*«Молла дајы, етмə шəрарəт белə»*) 109
[Тəhмəт едир гəзетчилəр, мəш'əри насы бир белə!] . . . 110

1908

[Даш гəлбли инсанлары нејлəрдин, илаhи?!] 113
Суал-чаваб (*«— Шəhри-мə'лумунузун вəз'ү гəрары нечəдир?»*) 115
Сəбир (*«Та кəлирик биз дə бир аз анлајаг»*) 116
Фисинчан (*«Санма əздикчə фəлəк бизлəри виранлыг олур»*) . 117
[Алданмарам ки, догрудур ајинин, еј əму!] 118
Бизə нə?! *«Кəр бу ил хəлги тəбаh етди киранлыг, бизə нə?!»*) 119
Баракаллаh (*«Сəн белəсəнмиш, балам, aj бaракаллаh сəнə!»*) 120
Олмур, олмасын! (*«Ата: Күчəдə туллан, еј огул, сəн'əтин олмур, олмасын!»*) 121
[Мадам ки, hамијани-зүлмəт] 123
Мəслəhəт (*«Агрын алым, aj Мəшəд Сижимгулу»*) 124
Ширван (*«Ше'рими, Молла дајы, зəнбилə салсан, мəнə нə?!»*) 126
[Бир чибимдə əскинасым, бир чибимдə аг манат] . . . 127
Аj hapaj! (*«Аj hapaj, бир нечə шаир, нечə шаир кимилəр»*) . . 128

Догру (*«Догру дејəн олсајды јаланчы усанарды»*) . . . 129
Дилбəр (*«Еј дилбəранə тəрздə чөвлан едəн чочуг!»*) . . . 130
Бəхтəвəр (*«Оглумуз, aj Хансəнəм, бир јекə пəлван имиш!»*) . 131
Үч арвад (*«Ах, бу ушаглар нечə бəдзатдылар!»*) 132
Сəбр елə (*«Етсə дə алəм hамысы зəлзəлə»*) 134
[Аj нəнə, бир гырмызы саггал киши!] 135
Шикајəт (*«А киши, бундан əзəл хəлгдə hөрмəт вар иди»*) . . 137
Кавур гызы (*«Билмəм нə чарə ејлəјим, aj Молла Нəсрəддин!»*) . 138
[Османлылар, алданмајын, аллаhы севəрсиз!] 139
[Мəн шаhи-гəвишөвкəтəм, Иран өзүмүндүр!] 141
Гојма, кəлди! (*«Хандосту, аманды, гојма, кəлди!»*) 143
Ушагдыр (*«Аj башы дашды киши, динмə, ушагдыр ушагым!»*) 144
Истигбалымыз лаглагдыр (*«Инанмам, сөјлəмə артыг ки, фејзабад олур алəм»*) 145
Чаван (*«Еjванымыз учадыр»*) 146
Ах!.. (*«Ах!.. Нечə кеф чəкмəли əјјам иди»*) 147
[Ачылдыгча сəнин сүбhүн, мəним дə hөрмəтим артыр] . . . 149
Нəсиhəт (*«Еј хачə, чалыш сурəти-заhирдə гəшəнк ол!»*) . . 150
[Маhи-рəмəзандыр, јенə мејдан да бизимдир!] 151
Бу бојда!... (*«Нəдир олур бу чочуглар аjан бу бојда, бу бојда?»*) 153
[Габлə дəхи марфашыны, Мир hашым!] 154
Мəнимтəк (*«Сəд шүкр ки, јох инди бу саəтдə мəнимтəк»*) . . 156
Киши (*«Дурма, јыхыл јат həлə, Фаhрат киши!»*) 158
[Заhида, кəл сојунаг бир кəрə палтарымызы] 159

1909

Шаhнамə (*«Шəhим, тачидарым, гəви шөвкəтим!»*) 163
Арзу (*«Нə дəрс олајды, нə мəктəб, нə елму сəн'əт олајды!»* . 166
...Тапмачанын тə'бири (*«Нə лап кичик, нə чох да иридир»*) . . 167
[Бир бəhанə алдə үнван етмəли бундан сонра!] 168
[Гəмү меhнəт фүзун олду] 169
Истигбал бизимдир (*«Јетəр, чаным, чəкил кет, етмə чох тəбхири-hүрријјəт!»*) 171
[Нејлијим, еј вај! Бу урус башлылар] 172
[Чатлајыр, Ханбачы, гəмдəн үрəјим] 173
Мəнимки белə дүшдү! (*«Гəм раhнумун олду, мəнимки белə дүшдү!»*) 176
[Ваh!.. Бу имиш дəрси-үсули-чəдид?!»] 178
Сатырам (*«Молдајы салмады ел дил богаза...»*) 180
Нечин вермəјир? (*«Бирчə бу мəшрутəни шаh нечин вермəјир?»*) 182
[Догрудан да, Мəмдəли, гејрəт hалал олсун сəнə!] . . . 183
[Нəдир, аја, јенə үсјанлары иранлыларын] 184
[Еј анын aj, үзүн күнəш, еј гашларын кəман!] 186
Бура сај! (*«Чəмаəт: Зилли-Султан, бура сај дөјдүрүб алдыларыны!»*) 187
Фүзулијə бəнзəтмə (*«Мəндə ар олсајды өлмəк ихтијар етмəмидим?»*) 189
[Ваиз, галəм əhлини нијə тəhгир елəјирсəн?] 190
[Јашамаг истəр исəк сырф əвам олмалыјыз!] 191
[Адəми адəм ејлəјəн парадыр] 193

Вермирəм a!.. («Мəн өлүм, Молла, бизим Ханкишинин ганына бах») . . . 194
Чаным чыхсын! («Чаным чыхсын көзүндəн ганмыјајдын!») . . 196
Јох, јазмырам! («Молла дајы, чох бəрк дашыр газаным!..») . . 197

1910

[Заһид өлмəкдəн габаг мəгсудинə чатмаг дилəр] 201
[Ким нə дејəр биздə олан гејрəтə?!] 202
Гочалар маршы («Бир гочајам чаг нəр кими јашарам») . . 204
Үрəфа маршы («Интеликентик, кəзəрик наз илə») 205
Пула тəрəччөһ («Нури-чешманымымысан, еј пул, ја чанымымысан?») 207
Тəшəккүр («Моллалар, талеимиз олду əчəб јар бу күн!») . . 208
Миллəт шəргиси («Гејрəт едиб чалышдын, дүшдүн габага, миллəт!») 209
Килеј јахуд уму-күсү («Кет-кедə, «Зəнбур» ага, сəн дə чашырсан дејəсəн?!») 210
[Алтмыш иллик өмрүм олду сондə бəрбад, Əрдəбил!] . . . 212
[Еј вај ки, һејсијјəти-миллəт көтүрүлдү!] 214
Əһвалпүрсанлыг јахуд гонушма («— Нə хəбəр вар, мəшəди?») . 216
[Рəдд ол гапыдан, агламa зар-зар дилəнчи!] 218
[Вə'з етдијин инанды сəн амма инанмадын!] 219
[Бир бөлүк бошбогазыг, һејвəрəлик адəтимиз] 221
Охутмурам, əл чəкин! («Огул мəнимдир əкəр, охутмурам, əл чəкин!») 223
[Асудəлик бу саəт јердəн көјə чəһанда] 225
[Бəлаји-фəгрə дүшдүн, разы ол, бичарə, сəбр ејлə!] . . 227
[Сонја, еј дилбəри-пакизə əла!] 229
[Нечин мəктəбə рəгбəтим олмајыр?] 232
Гач, ат басды! («Гач, оглан! Гач, ат басды! Миллəт кəлир!») . 234
[Əһли-Иранда, нəп оглан, јенə һүммəт көрүнүр!] 237
[Јатмысан, Молла əму, күрчүлəр ичрə һəлə сəн!] 238
[Мүртəче халимлəрим, һа инди хидмəт вəгтидир!] 239
Бир дəстə күл («Иранлы дејир ки, əдл илə дад олсун») . . 241
Бакыда бир кəнддə мүһавирə («Кəндчи: Деһилир «елм охујун» сөзлəри һəр анда бизə») 242
Ај чан! Ај чан! («Дүшдү бүтүн гəзетлəр һөрмəтдəн, ај чан! Ај чан!..» 243
Амма, миллəт a!.. («Молдајы, көрдүн нə игдам етди? Амма, миллəт a!..») 244
[Шүрə кəлиб шад олун, иранлылар!] 245
[Дерлəр, Иран күнбəкүндəн хар олур, əлбəттə ки!] . . . 246
Гурбан бајрамы («Бајрам олчаг шөвкəтлилəр, шанлылар») . 247
Заһидлəрə («Ач дилини, јум көзүнү, заһида») 248

1911

[Миллəтин һалы пəришан ола] 251
Авропада Мəмдəлинин ешгбазлыгы («Мəмдəли: Рəһм ет мəнə, чан мадмазел!») 253
Јуху («Һејвəрə, еј мүдири-əһли-фүсун») 255

Ај чан! («Мүфтинин рə'ји илə кəшфи-вүчуһи-нисван») . . . 257
Тəбриз мүхбиринə («Мүхбирүссəлтəнəјə шөкк едəчəксəнми јенə?!») 258
Əзраилин истe'фасы («Əзраил əрз едəрəк гејздə: «Еј рəббанəм...») 259
[Агладыгча киши гејрəтсиз олур] 260
[Чох да демə сəрвəтү самаилыјам, еј филан!] 263
Балача сəһнə («Сəд шүкр ки, олду нур-бирин») 264
Вагиеји-јубилејкаранə («Кирдим јеримə башымда гајғы») . 267
[Əшһəдү биллаһи əлијјул əзим] 270
[Һəмдүлиллаһ ки, бу күн бəхтəвəр олду башымыз] . . . 271

ТАЗИЈАНƏЛƏР

1910

[Көрүнчə шəхс бир əрбаби-сəрвəтин үзүнү] 275
[Динидирир əср бизи, — динмəјириз] 275
Əксинə («Заһидин əксинə дүшмəк нəзəри-худбини») . . . 275
[Дүн чəһəннəм вəсфини заһиддəн ејлəрдим суал] . . . 276
[Күрд чалдыгча бөрү чинкəнə ојнар, дерлəр] 276
[Јылдырымлар јагса көјдəн титрəмəз руһум мəним] . . . 276
[Бизи алдатма, хачə, һəр сөзүнə] 276
[Шанлы көрдүкчə мəни санки едир гəвр фəлəк] 277
[Ариф чалышыр ки, миллəт азад олсун] 277
[Дүн јатыб Мир Һашымы рө'јада көрдүм, сөјлəдим] . . . 277
...Дејир («Ојлə сəнкиндир ки, əсгали-тəəссүбдəн јүкүм») . 278
Тапдым!.. («Гој саг олсун башымыз, дүшмəсин əлдə ајага») . 278
[Һанкы алчаг бир əлин гејд етдији хəтдир о ки...] . . . 278
[— Јолдашым, јатмышмысан?] 278
[Башга миллəтдəн һүгугун алмаг үчүн һəр заман] . . . 279
[Дүн охуркəн бир мүдири-мəктəбин мəктубуну] 279
[Əлһəзəр, гојма баха əксинə заһид ки, онун...] 279
[Гəзетлəр төвгифини јалныз Сипəһдар акмəјир] 279
[Санма бир мəсләки тə'гибдə мөһкəм галарам] 280
[Дүн бир сишəкхисал инсанə] 280
[Чəннəтдəки һурилəри, гылманлары аллаһ] 280
[Кимдир ариф?—дејə сордум, дедилəр əрə көрə] . . . 280
[Оглунун васитеји-хилгəти олмагла фəгəт] 281
[Дејирдик бир зəманлар биз кəмали-фəхрү һүммəтлə] . . 281
[Мүтлəгијјəтдə əбд шəклиндə] 281
[Бир мүдирин ки, кечмəјə гəлүнə] 281
Бир күл («Ваиз ки, чыхыр минбəрə, һеј пүфлəр оду») . . 282
Сипəһдар дејир ки («Аршимед: «Бир нөгтə булсајдым она бəр-истинад») 282
Һүсејн Кəмал дејир ки («Тə'нү тəһгирə тəһəммүл ејлəрəм мəлакин») 282
Рəмазан сөһбəти («Əл'əман артыг оручдан, əл'əман!») . . . 282
Оруч дејир ки («Еј һаны, мəндəн шикајəт ејлəмə») . . . 283
«Сəда»нын 162-чи нөмрəсинə («Шаирəм, əрмиһин ајинəсијəм») 283
[Е'тила етдикчə, дерлəр, јүксəјə тəјјарəлəр] 283
Кəндли дејир ки («Бакыда нафиз икəн əлимдəн артыг үлама») . 283

Бакылы дејир ки *(«Рәмәзан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә»)* . 284
[Шаһ деди:—Ағлајырам, бәс ки, үзүм чиркиндир] 284
Интеликентләр дејир ки *(«Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт милләт!»)* 284
Иранлылар дејир ки *(«Бунча гејрәт ки, биз етдик вәтән угрунда бу күн»)* 284
[Сөјлә, тәгсири надир, тапдалајырсан јазығы?] 285
Милләт дејир ки *(«Интеликент ағалар, биз сизи чохдан танырыг...»)* 285
[Гласны сечкисини гојду дум мүзакирәјә] 285
Бакылылар дејирләр ки *(«Шамахлылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз»)* 285
Диләнчи дејир ки *(«Әл ачыб саил олмағын хошдур»)* . . . 286
[Чох тәәччүб едирәм тәрзи-чәдидә ки, ону] 286
[Кәрчи пәрваз етди ајроплан дүнјән бир гуш кими] . . . 286
[Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазелин] 286
[Чүмәләрдә дүкан ачмаз бакылы] 287
[Өјмә нәсәби, өјмәјә шајистә һәсәбдир] 287
[Чәванкан фәргдән етмә шикајәт] 287
[Огрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр!] 287
Тап көрүм!.. *(«Һәп кичикләр кичик икән бөјүјүр»)* 288
[Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын] 288
[Мүртәчеләр, севинин, кишвәри-Иранә јенә] 288
[Зилли-Султана, амандыр, вермәјин Ирана јол] 289
[Онлар ки, едир һөрмәтү намусуну тәгдис] 289
[Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз јазыб] 289
Һатифдән кәлән бир нида дејир ки *(«Көрәсән Мәмдәлинин јандығы әф'алы надир?»)* 289
«Тәрчүмани-һәгигәт» дејир ки *(«Хәстәмиз Әбдүлһәмид артыг сағалды, сәмриди»)* 291
[Һаләти-мәстлијиндә нә олур, еј әјјаш!] 291
Алманија императору Вилһелм дејир ки *(«Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамыз будур»)* 292
Ејнүддөвләнин истe'фасындан долајы бәстә кирмәк истәјән Теһран тачирани-гејрәтмәнданәләринә *(«Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!»)* 292
Һатиф дејир ки *(«Бәс Шамахидә мәктәби-нисван»)* . . . 292
[«Османлычадан тәрчүмә түркә» — буну билмәм] 293
[Шимди һәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда] 293
[Ојлә горхмам «биш»дән ким, горхурам «чәдвәр»дән] . . . 293
Бакыда Шамахы јолундакы һәбсхананын габағында охунан новһәдир *(«Аста-аста, еј һамы, изһар олур хәлвәтдәки»)* . 293
Сәфил тачир дејир ки *(«Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә»)* . . 294
[Туманов изн алыр ки, Ширванә] 294
[Өврәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими] . . . 294
Дәрјада гәрг олан иранлыларын јетим балаларына тәсәлли *(«Ики јүз гәрг олан иранлыларын»)* 294
[Бәс дејилмиш бунча Меһдиләр хуручи, инди дә] 295
Ә. Гәмкүсар бирадәримә чаваб *(«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг»)* 295
[Билдир еһјаји-Сәмәргәнд етди Иран тачири] 295
Шамахыда *(«Әсри-бистүмдүр, сәһаб алтында галмаз шәмси-елм»)* 295

...Лам дејир ки *(«Шејхүл-исламларин, мүфтији-исламларин»)* . 296
[Күндә үч кағызы, беш корјаны имза едәрәк] 296
[Иштә бир һеј'əти-тәһриријјә] 296
[Гурулубдур јенә мејдани-һәјаһаји-сухән] 296

1911

Суал *(«Ејб икән шахсә көрә нәфсини өјмәк, әчәба»)* . . 298
[Лә'нәт сәнә, еј чәһл, нә бидад едијорсан!] 298
[Гафил јашамагданса көзәл кардыр өлмәк] 298
Мәмдәли дејир ки *(«Насирүлмүлк, сәнә бојлә күмана јох иди»)* 298
Насирүлмүлк Бакыдан Ирана әзм олдугда *(«Мәнчә, Ирана әбәс әзм едијор Насири-мүлк»)* 299
Мүхбирүссәлтәнәјә *(«Јандыгын һиҹрани һәр күнкү гәзетдә охудум»)* 299
[Әчдадына чәкди, пәдәрини мүтләг унутду] 299
Мүһавирә *(«— Гафилә әһли үч ил әввәлдә нә е'мал етдин?»)* . 299
Мүхабирә *(«Мәмдәли: Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын надир?»)* 300
Аббас ага дејир ки *(«Чан верин милләтә, али, әбәди ган алырыз»)* 300
Дренер дејир ки *(«Елм олдугу јердә галмаз дину дәјанәт»)* . 300
[Ел чәкир намымы мин лә'нәт илә] 301
Ешидириз ки *(«О замандан ки, Рәһим хан јетишиб Тәбризә»)* 301
Меншиков дејир ки *(«Мәктәбә дүшмән олан бә'зи мүгәддәс (?) үләма»)* 301
Дөрд дилли гырманч *(«Кашфи-нәфс етмәк дејил өврәтләрә шәр'ән һәрам»)* 302
[Бүтүн авропада кәмјаб икән, амма Бакыда] 302
Мәмдәли дејир ки *(«Русијјә дипломатијасына баглыдыр үмидә»)* 303
Әрдәбил һакими Рәшидүлмүлкә *(«Еј голчомаг әлчиләрә чох ејләмә азар»)* 303
[Молла Әрәсзадәнин... вај, јенә мәбә'ди вар!] 303
Тәбриздән «Молла Нәсрәддин»ә көндәрилән кағызларын мүфәттишинә *(«Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ачдырма чох»)* 304
Мүһәррирләрә *(«Тә'лимә даир бир одлу јазылмыш мәгаләләр»)* 304
[Еј пуллуларын сәфасы, новруз!] 304
Бајрам төһфәси *(«Еј төкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!»)* 304
[Ојлә бир тәрчүмә ким, руһи-Шекспир көрчәк] 305
[Тутдум оручу нрәмәзанда] 306
[Бабам сүнни, нәнәм шиә, дурак мән] 306
[Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх] 306
[Танры һәр јердә пулу бир үрәји сәхтә верир] 306
[Молла, самаварындан дәрдә, һәзар дәрдә] 306

МҮХТӘЛИФ ШЕ'РЛӘР

[Хүмси-шәрабы Сејидә саги вериб деди] 309
[Ше'р бир көвһәри-јекданеји-эгиіјмәтдир] 310
[Сән пәри-чәһандидәсән, еј Сејјиди-сәркар] 311

[Сабири-шејда ки, тәрки-шәһри-Ширван ејләди] . . . 312
[Үч јүз он доггуз иди бә'д һәзар] . . . 313
[Шүкр лиллаһ ки, афитаби-сүхән] . . . 318
Мүсәлман вә ермәни вәтәндашларымыза (*«Әсримиз хаһиш едәркән иттифагү иттиһад»)* . . . 320
Шимди фүрсәт вар икән бир иш көр истигбал үчүн! (*«Гылма, еј мүн'им, тәчаһүд кәсрәти-әмвал үчүн»)* . . . 321
Сөз (*«Еј сөз, нола дерсәм сәнә хуршиди-сәмиват»)* . . . 323
[Гәриши-мәгфирәт гыл, ја илаһи] . . . 324
Абдулла Чөвдәтин әш'арыны тәхмис (*«Әчәб, кәшфи-нигаб етмәзми јарым руји-зибадән»)* . . . 326
Тәһәссүр (*«Олсајды сәфа зүмреји-ирфан арасында»)* . . . 327
Тәранеји-шаирана (*«Сүлуки шаирин ејнән сәфа дејил дә, нәдир?»)* . . . 329
Илтиһаби-тәәссүратымдан јенә бир шө'леји-чаһансузум (*«Әл'әман, еј шаһи-Јәсриб мәдфәнү Мәкки вәтән»)* . . . 331
Шәкибан (*«Јар кетдикчә тәһәссүр дили-шејдада дурар»)* . . . 333
Әнин (*«Үчдүн, еј руһи-пүрфутуһи-Һәсән!»)* . . . 334
Нөвһә (*«Әрсеји-аләмин јенә вәз'и бәлали көрсәнир!»)* . . . 335
[Чүнки вүчуди-алим бир не'мәти-худадыр] . . . 336
[Еј мүсибәтзәдә диндашларым, етдикчә нәзәр!] . . . 337
Рәһкүзари-мәхлугатда бир мөһтачи-мәсариф (*«Еј дәрбәдәр кәзиб үрәји ган олан чочуг!»)* . . . 339
Нә јазым? (*«Шаирәм, чүнки вәзифәм будур әш'ар јазым»)* . . . 340
Сәттархана (*«Һали-мәчзубим көрүб, гаре, демә диванәдир»)* → 341
[Јашадыгча хәрәбә Ширванда] . . . 343
Әгвали-һикәмијјәдән мүттәбис бир мәнзум (*«Көнүл, олталиби-һикмәт, — о һикмәт ким, һәгигәтдир»)* . . . 347
Төбәәт (*«— Сәрмајеји-ирфаны насыл кәсб едәр инсан?»)* . . . 348
[Идракдир мүсибәтә мизан, әвәт, әвәт] . . . 349
[Дәрдим олдур ки, мәнә ариз олан дәрдләрин] . . . 350
[Бир әзмдә сәбат едәмәз әһли-еһтијач] . . . 351
[Еј дилбәри-һүррижјәт, оландан бәри ашиг] . . . 352
Банзәтмә (*«Севдаји-мәвәддәтдән»)* . . . 353
Руһум (*«Руһум, еј шаһбази-үлвијјәт»)* . . . 354
Тәрбијә (*«Үммәтин рәһнүмасы тәрбијәдир»)* . . . 355
[Дәһр бир мүддәт олду мәнзилимиз] . . . 356
Аналар бәзәји (*«Кәр олса нисадә елму ирфан»)* . . . 357
Аналар бәзәји (*«Бәзәк, бәзәк ки, дејирләр, чәваһират дејил»)* 358
Нитгә хитаб (*«Еј натигеји-бәдиәнәрдаз!»)* . . . 359
Һәвәс (*«Һәвәс сөөг ејләр инсаны һәјатә»)* . . . 361
[Тәрк едәр ким ки, шүкри-не'мәти нас] . . . 362
[Нола әрбаби-кәмал ејләјә тәһсин мәнә ким] . . . 363
[Истәрәм өлмәји мән, лејк гачыр мәндән әчәл] . . . 364
[Аризи-гәмләр әлиндән үрәјим шишмиш иди] . . . 364
[Мәнә бәд кечди шәһри-Ширванда] . . . 364
[Гојма кәлә, сагија, заһиди мејханәјә] . . . 365
[Һәр сәри-мујдә мин ашиги наланын вар] . . . 366
[Виранә Шәмахидә мәнә кәнч тапылмаз] . . . 367
[Мәфтуни-сәри-зүлфүнә гүллаб кәрәкмәз] . . . 368
[Күјини-хунабеји-чешмимлә нәмнак ејләрәм] . . . 369
[Кәр истәсән ки, фитнеји-аләм ојанмасын] . . . 370
[Истәсән көнлүм кими зүлфүн пәришан олмасын] . . . 371

[Еј дил, аманды, сиррини бикәнә билмәсин!] . . . 372
[Еј шух, јенә һәмдәм олуб какилә зүлфүн] . . . 373
[Хосрови-һүснүн, әзизим, сән имишсән тачи] . . . 374

УШАГЛАРА ҺӘДИЈЈӘ

Мәктәб шәргиси (*«Мәктәб, мәктәб нә дилкүшасән»)* . . . 377
Мәктәбә тәргиб (*«Мәним багым, баһарым!»)* . . . 378
Елмә тәргиб (*«Елмин иззәти најидар олур»)* . . . 380
Ушаг вә буз (*«Дәрсә кедән бир ушаг»)* . . . 381
Јаз күнләри (*«Кәл, кәл, а јаз күнләри!»)* . . . 382
Агачларын бәһси (*«Алма, палыд, шам агачы һал илә»)* . . . 383
Чүтчү (*«Чыхды күнәш, долду чаһан нур илә»)* . . . 385
Гарга вә түлкү (*«Пендир ағзында бир гара гарга»)* . . . 386
Мәктәб ушагларына төһфә (*«Догар инсан ата очагында»)* . . . 387
Мәктәб шакирдләринә төһфә (*«Еј ушаглар, ушаглыг әјјамы»)* . 389
Тәбиб илә хәстә (*«Бир тәбибә кедиб дә бир бимар»)* . . . 390
Гоча бағбан (*«Бир тагым кәнч јол кәнарындан»)* . . . 391
Гарынча (*«Көрдүләр бир гарынча бир мәлахи»)* . . . 392
Молла Нәсрәддинин јоргану (*«Кечә јатмаг заманы чатмыш иди»)* . . . 393
Ушаг вә пул (*«Кучәдән бир чочуг јүјүрдү евә»)* . . . 394
Искәндәр вә фәгир (*«Күн өнүндә бир ачизү мүзтәр»)* . . . 396
Азарлы кәндчи (*«Хәстә олмушду бир нәфәр деһган»)* . . . 397
Чамушчу вә сел (*«Бир киши сахлајырды бир чамуш»)* . . . 399
Молла Нәсрәддин вә огру (*«Молланын бөркүнү чалыб огру»)* 400
Өрүмчәк вә ипәкгурду (*«Бир өрүмчәк өзүн өјүб дурду»)* . . . 401
Артыг алыб, әскик сатан тачир (*«Бир нәфәр тачир өз дүканында»)* . . . 402
Јаланчы чобан (*«Бир чобан бир күн етди дагда һарај»)* . . . 404

Изаһ вә шәрһләр . . . 405

Лүгәт . . . 491

Сабир М. Ә.

С 13 Һопһопнамә. Тәрт. ед.: М. Мәммәдов. Б., Јазычы, 1979.

557 с. шәкилли.

Халгымызын дāһи шаири, әлмәз сатирики **Мирзә** Әләкбәр Сабирин «Һопһопнамә» китабы кениш охучу күтләсинин ән севимли китабыдыр. «Ағлар-күләјән» шаир көһнә дүнјанын ејбәчәрликләрини, чиркинликләрини, јарамазлыгларыны өлдүрүчү сатира атәшинә тутмуш, мәзлумларын ганлы сорағлары јана-јана ифша етмишдир. Она көрә дә Сабирин шеʼрләрини һамы севир, һамы охујур.

С $\frac{70403-129}{M-656-79}$ 14—79 **С(Аз)2**

Редактору *Ағасәфа*
Рәссамы *Ә. Һүсејнов.*
Бәдии редактору *А. Мәммәдов.*
Техники редактору *К. Јусубова.*
Корректорлары *М. Мустафајев, А. Чәмилов.*

ИБ № 41

Јығылмаға верилмиш 5/IX-1979-чу ил. Чапа имзаланмыш 28/XII-1979-чу ил. Кағыз форматы $84 \times 108^{1}/_{32}$. Кағыз № 2. Физики чап вәрәги 17,5+7 јапышдырма шәкил. Шәрти ч. в. 29,40. Учот нәшр. вәрәги 29,58. **Сифариш** № 1287. **Тиражы** 25 000. Гијмәти 1 м. 70 гәп.

Азәрбајчан ССР Довләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәсинин «Јазычы» нәшријјаты, Бакы, Киров проспекти, № 18.

26 Бакы комиссары адына мәтбәә. Бакы, Әли Бајрамов күчәси, № 3.

М. А. САБИР

(Мирза Алекпер Сабир)

ХОПХОПНАМЭ

(на азербайджанском языке)

Баку - 1980
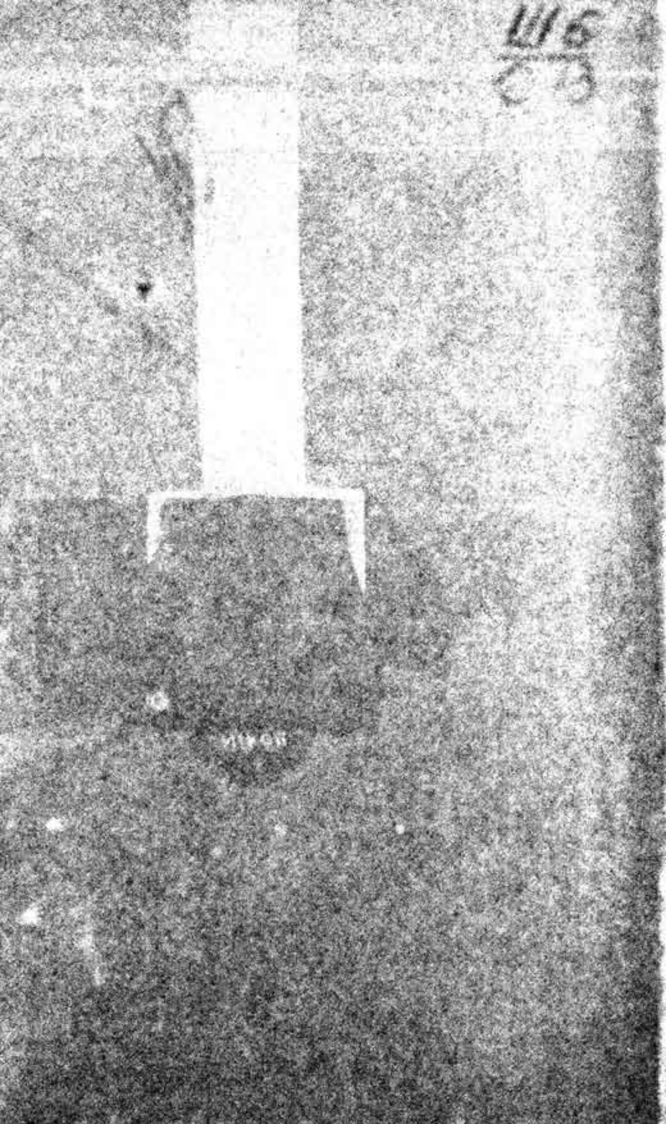
Издательство «Язычы». 370088. Баку,
проспект Кирова. 18.
Типография им. 26 бакинских комиссаров.
370005. Баку, ул. Али Байрамова, 3.